

Зборник је настао у оквиру пројекта Фонда за науку Републике Србије „Идеје“ – Пројекат акцелерације иновација и подстицања раста предузетништва у Републици Србији – Management of New Security Risks – Research and Simulation Development – NEWSIMR&D, #7749151

РАТ У УКРАЈИНИ: ОНО ШТО ЗНАМО И ОНО ШТО НЕ ЗНАМО

Зборник саопштења са националног
скупа штампаних у целини
24. фебруар 2023. године

Београд, 2023.

**РАТ У УКРАЈИНИ:
ОНО ШТО ЗНАМО И ОНО ШТО НЕ ЗНАМО**

https://doi.org/10.18485/iipe_rat_ukrajina.2023

Издавачи

Институт за међународну политику и привреду
Македонска 25, Београд
Универзитет у Београду – Факултет безбедности
Господара Вучића 50, Београд

За издаваче

проф. др Бранислав Ђорђевић,
директор Института за међународну политику и привреду
проф. др Владимир Н. Цветковић, декан Факултета безбедности

Уредници

др Небојша Вуковић
доц. др Михајло Копанџа

Рецензенти

др Ивона Лађевац,
Институт за међународну политику и привреду, Београд
доц. др Владимир Ајзенхамер, Универзитет у Београду
– Факултет безбедности
др Милан Игрутиновић, Институт за европске студије, Београд

Програмски одбор научног скупа:

проф. др Бранислав Ђорђевић,
Институт за међународну политику и привреду (председник)
проф. др Жељко Иваниш, Универзитет у Београду
– Факултет безбедности
проф. др Зоран Килибарда, Универзитет у Београду
– Факултет безбедности
др Душан Пророковић, Институт за међународну политику и привреду
проф. др Мирослав Младеновић, Универзитет у Београду
– Факултет безбедности
доц. др Жељко Будимир, Факултет политичких наука, Бања Лука

Организациони одбор

проф. др Зоран Јефтић, Универзитет у Београду
– Факултет безбедности (председник)

др Небојша Вуковић, Институт за међународну политику и привреду

доц. др Михајло Копанџа, Универзитет у Београду
– Факултет безбедности

мр Јована Блешчић, Институт за међународну политику и привреду
мр Стефан Бошковић, Институт за међународну политику и привреду
Миле Обреновић, Универзитет у Београду – Факултет безбедности

Прелом текста

Сања Баловић

Дизајн корице

Моника Ланг

Штампа

БироГраф комп доо, Атанасија Пуље 22, Земун, Београд

ISBN 978-86-7067-313-7

Ставови аутора изнети у текстовима у овом Зборнику
не одражавају ставове установа у којима су запослени

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР ИЗДАВАЧА

**Од познатог ка непознатом, од непознатог ка познатом –
сазнајни лавиринт и рат у Украјини**

Бранислав Ђорђевић и Владимир Н. Цветковић 13

УВОДНА ИЗЛАГАЊА

**Рат у Украјини: ко добија а ко губи?
(Не/очекивани моменти и последице)**

Владимир Н. Цветковић 17

Рат у Украјини из угла професионалног војника

Вељко Благојевић и Борис Стојковић 35

ПРВИ ПАНЕЛ

Модератор: Небојша Вуковић

**Политика САД према руско-украјинском сукобу:
између геополитике и идеологије**

Владимир Трапара 53

Кина и Украјинска криза: несврставање у антируски блок

Душан Пророковић 71

**Турска политика према украјинском сукобу:
између балансирања и посредовања**

Вук Лазивић 81

Ненамеран сукоб: овакав Руско-Украјински рат (заправо) нико није планирао Михајло Копања	97
--	----

ДРУГИ ПАНЕЛ

Модератор: Михајло Копања

Концепција унутрашњег и спољашњег маневра и рат у Украјини Небојша Вуковић	115
Окршај политичких наратива: од „Путиновог рата“ до „колективног Запада“ Милош Петровић	127
Марш Валкира: енигма звана Вагнер група Вања Роквић	145
Геополитички и геостратегијски значај Црног мора: ограничена дејства флота Слободан Радојевић	167

ТРЕЋИ ПАНЕЛ

Модератор: Александар Митић

Употреба тактичког нуклеарног оружја у рату у Украјини: изгледи и перспективе Богдан Стојановић	181
Нормативни аспекти употребе нуклеарног оружја Руске Федерације у контексту рата у Украјини од 2022. године Марина Костић Шулејић	195
Новине у парадигми разумевања енергетске безбедности Петар Станојевић и Невена Шекарић-Стојановић	211
Дронови у рату у Украјини: ново поље шаховске табле глобалног надметања Ненад Стекић	233

ЗАВРШНО ИЗЛАГАЊЕ

**Пливање против струје: аргументи Џона Миршајмера
о одговорности за рат у Украјини**

Павле Недић и Небојша Вуковић 249

РЕЗИМЕ СТАВОВА И ОЦЕНА СА СКУПА

**Годину дана руске војне операције у Украјини:
зашто, како, куда?**

Александар Митић 265

ПРЕДГОВОР ИЗДАВАЧА

Од познатог ка непознатом, од непознатог ка познатом – сазнајни лавиринт и рат у Украјини

На прву годишњицу отпочињања рата у Украјини, 24. фебруара 2023. године, у организацији Института за међународну политику и привреду и Факултета безбедности у Београду, одржан је национални научни скуп под насловом „Рат у Украјини: оно што знамо и оно што не знамо“ који је окупио домаће стручњаке различитих научних интересовања и специјалности, уз основни циљ да се што више аспеката овог сукоба, барем делимично, одгонетне и целовитије сагледа.

Како сам назив научног скупа говори, организатори су пошли од (хипо)тезе да су сазнања о овом рату, који није светски, али има глобалне последице, непотпуна, несигурна, и да захтевају додатна преиспитивања и појашњења. Неки аспекти текућег рата су врло слабо или скоро никако објективно испитани и спознати, и поред, делује парадоксално, (пре)обиља визуелног материјала који документује, односно пружа информације, практично, о скоро сваком квадратном километру војишта, и који сведочи о појавама које су одвајкада пратиле сваки рат у историји човечанства – о смрти војника и цивила, уништењу материјално-техничких средстава, патњи и болу.

Сваки истраживач овог рата налази се усред једног флуидног поља избразданог противречностима – до сада невиђена количина информација најразличитије форме и садржаја уопште не помаже да се стекне колико-толико објективна слика о његовом току, перспективама и исходу. Напротив. Мноштво информација, уместо да помаже, често одмаже сваком оном појединцу који покушава да што веродостојније сагледа овај рат. Уз пуну свест о овом епистемолошком проблему, организатори су намерно изабрали овакав назив скупа, избегавајући саморекламерско свезналаштво које просто „исијава“ са домаћих и страних телевизијских канала, портала и подкаста, где се самопроглашени аналитичари и стручњаци надмећу у доношењу коначних и аподиктичних судова, и који, најчешће, омашују чак и када покушавају да пруже краткорочне прогнозе. Зато учесницима овог скупа, који озбиљно приступају научним истраживањима, није било уопште спорно да признају како се о овом рату не зна све, и како се на

његовој даљој анализи мора још много да ради. Другим речима, ишло се (или се барем покушало ићи) трновитим али поузданим путем Сократа и других великих грчких филозофа, који су веома добро знали, да се до било каквог сигурног знања може да дође једино уз претходну свест о властитом незнању.

Иако ће резултати и закључци до којих су учесници овог важног националног научног скупа дошли, неке из читалачке публике деловати скромно, једна чињеница је несумњива – та наизглед „скромна“ и непретенциозна сазнања су поуздана, аргументована и представљају врло солидан основ за даља испитивања и истраживања, и зато вреде далеко више од бомбастичних најава, наслова, теза и тврдњи којима нас свакодневно засипају неодговорни и сензационализму склони медији.

Полазећи од концепта три круга – 1) објаснити шта се дешава на самом ратишту, 2) сагледати како се понашају спољашњи актери, односно велике силе у овом сукобу, и 3) испитати поједине важне аспекте или сегменте овог рата – учесници скупа су пружили један релативно целовит поглед на рат у Украјини, његове актере и посредне учеснике, њихове стратегије, интересе и намере, као и на низ других, мање видљивих, а опет не безначајних његових димензија.

Рат у Украјини спада у оне догађаје на којима се или поводом којих се „ломе“ историјске епохе, стварају нове конфигурације у међународним односима и успостављају нова „правила игре“. У складу са својом мисијом да шире знање и стручност, Институт за међународну политику и привреду и Факултет безбедности Универзитета у Београду нису могли а да не организују једну овакву конференцију, и пруже својој држави Србији и најширој њеној јавности један зборник целовитих научних саопштења о тако крупном и судбоносном догађају као што је овај рат. Ако радови који су у њему неће извести читаоца у потпуности из лавиринта недоумица, сумњи и заблуда, које вредно сеју свеprisутни медији, макар ће поставити путоказе за избављење из њега. А и то је већ врло вредан резултат.

проф. др Бранислав Ђорђевић,
директор Института за међународну привреду и политику, Београд

проф. др Владимир Н. Цветковић,
декан Факултета безбедности, Универзитет у Београду

УВОДНА ИЗЛАГАЊА

Рат у Украјини: ко добија, а ко губи? (Не/очекивани моменти и последице)

Владимир Н. ЦВЕТКОВИЋ

Апстракт

Рат се одужио, а промена односа снага у светском поретку убрзала – то јесте главна (актуелна) последица оружаног сукоба у Украјини. Она је подједнако изненађујућа за његове главне актере (Русију и „колективни Запад“), као и цео међународни свет. У тексту се анализира како и зашто је дошло до тога и шта је могуће очекивати у непосредној будућности.

Кључне речи: Украјинска криза, САД, ЕУ, Русија.

Уводна разматрања

Кризе у Украјини имају своје дуго, вишевековно порекло и трајање. Ова последња, која увелико траје, можда није највећа, али јесте посебно драматична јер представља наставак грађанског рата који је управо на том простору буктао с великим интензитетом пре тачно једног века. Најновија криза има своју нешто краћу генезу: започела је са друштвеним немирима у време распада СССР-а (деведесете године прошлог века), наставила се са првим озбиљнијим наговештајима политичког раскола у новоформираној држави (контроверзни парламентарни и председнички избори 2004. године), да би десет година касније (опет избори, државни удар, руска анексија Крима и почетак грађанског рата у Донбасу) догурала до националне катастрофе и највећег ратног сукоба у Европи после Другог светског рата који је започео руском „специјалном војном операцијом“ (2022–?). Украјина је добар пример оправданости тврдње да се историјски догађаји не могу са извесношћу предвидети, али се зато свакако дају наслутити и очекивати. Утолико свако ко превиђа или игнорише јасне знаке и трендове кретања друштвених токова остаје утопљен у наслеђеним идеолошким шаблонима и гносеолошким предрасудама које воде у мрак неочекиваног и изненађујућег. У конкретном случају, само су

велики игноранти из комунистичке врхушке некадашњег Совјетског Савеза могли да очекују да ће распад њихове државе протећи мирно, у складу са договором и предвиђеним мерама које је садржао дословно преко ноћи склопљени Бјеловушки споразум (8. децембра 1991. године).¹ Другу стране исте псеудопрагматичне наивности чинили су академски и кадровски преобраћеници из реалсоцијализма у реаллиберализам² који су искрено (по)веровали у истинитост пресвучене марксистичке мантре о „одумирању државе“ и ритуално понављали глобалистичке лекције о „слободи тржишта“ и „превазиђености државних граница“.³ Управо тако су политичку и економску стварност ондашњег света тумачили идеолошки прваци победника у Хладном рату, новоустоличеног светског хегемона, према којима је свет коначно нашао свој мир и истину у довршеној историји самозадовољног слободног света. Остало је још само да дату истину промовишу и весело славе њени изузетни протагонисти – васпитачи „неуспелих“ и гробари „отпадничких држава“. Пар деценија касније све је пало у воду.

*

Актуелни рат у Украјини⁴ могао се наслутити, премда не и са сигурношћу очекивати, онда када је Украјина, као засебна политичка

¹ Потписали су га представници Русије, Белорусије и Украјине, три од четири совјетске републике, земље које су 1922. године званично формирале СССР (четврта је била Закавказска совјетска република састављена од будуће Грузије, Јерменије и Азербејџана; распуштена 1936. године).

² О значењу реаллиберализма и његовим особеностима видети: Цветковић, В. Н. (1999). Реаллиберализам или нове глобалне и локалне тираниде. *Социолошки преглед*, вол. 33, бр. 1-2, 73-87.

³ Поврх тога, та и следећа постсовјетска генерација руске политичке елите живела је у илузији да комунистичко замрзавање националних, регионалних и других омраза до којих је дошло пре и у току грађанског (1917-1922) и Отаџбинског рата (1941-1945) неће утицати на обнову националних и других анимозитета на просторима која су искусила највеће покоље и одмазде. Ово чуди тим пре ако се зна да су оружани међунационални сукоби обновљени непосредно пред распадање совјетске империје (Нагорно-Карабах нпр.), док су неки започели после распада (Чеченија, Придњестовље), а други нешто касније (класичан пример и превратнички догађај који је најавио Украјину: Грузија, 2008. године).

⁴ Руска влада га (још увек) квалификује као ограничену „специјалну војну интервенцију“, док у тамошњој јавности провејава синтагма са неупоредиво ширим значењем: „нови светски рат“. На другој страни, сасвим разумљиво, Запад и украјинска влада говоре о „агресорском рату“, „криминалном чину“, „борби за независност“ итд. Остатак света је више склон неутралним дескрипцијама као што су „кризна ситуација“, „оружани сукоб“ итд.

целина настала у руском грађанском и потоњем Другом светском рату, по први пут у историји постала стварно суверена и то у границама у којима никада раније није била (1992). Претходна украјинска сувереност није постојала, осим у форми прогласа и то у време фактичке окупације од стране Централних сила (Немачке, Аусторугарске). Украјина је тада била међународно призната земља захваљујући сепаратном Брест-литовском мировном уговору (закључен 3. марта 1918. године) који су потписале ондашње Централне силе на челу са царском Немачком и управо формирана бољшевичка влада Русије у Петрограду (7. новембра 1917. године), заједно са нешто касније образованом владом Украјинске Народне Републике у Кијеву (22. јануара 1918. године).⁵ Догађаји који су се одиграли у сасвим изузетним историјским околностима – рат великих сила у Европи и истовремена друштвена револуција у Русији (сукоби елита и народни устанци) – учинили су да се руска империја поцепала по свим могућим политичким, идеолошким, социјалним, верским, националним и територијалним шавовима. То је, између осталог, омогућило да тада мање-више фантомска Украјинска Народна Република добије међународно признање.⁶ Премда је фактички постојала само на папиру, УНР ће у виду више различитих међународних друштава бити заступљена у новоформираној Лиги народа (основаној 1919/20. године), што је потрајало све до међународног признања полске анексије источне Галиције (1924) и потоњег приступања СССР-а у Лигу народа (1934).⁷

⁵ Готово у исто време (од 17. до 19. априла 1918. године) била је формирана и друга украјинска влада, али у Харкову, и то под бољшевичким вођством које је објединило раније основане „Украјинску Народну Републику Совјета“, „Доњецко-Криворишску Совјетску Републику“ и „Одеску Совјетску Републику“. Оружане борбе између различитих украјинских влада, као и низа других регионалних власти с обе стране Дњепра, учиниле су да се на граничном простору између ондашње три империје (Немачке, Русије и Аусторугарске) одиграју сурови сукоби свих могућих етничких, верских, националних и идеолошких група тог времена.

⁶ Преговори између оснивача будуће Украјинске Народне Републике и окупационе немачке и аусторугарске војске започели су десетак дана пре што се нова република уопште и формирала. Као таква, она је формално призната од стране Централних сила као „неутрална држава“, десетак дана по потписивању Брест-литовског споразума.

⁷ Чланство СССР-а у Лиги народа је трајало свега неколико година, прецизније до 14. децембра 1939. када су били искључени због изазивања рата против Финске. Занимљиво је да је за искључење гласало само 7 од 15 чланица Савета (највишег тела Лиге), при чему су остали били уздржани, укључујући ту чак и саму Финску (!). Већ следеће године Лига народа је фактички престала са радом, да би званично била распуштена 20. априла 1946. године када је већ постојало ново међународно тело – Уједињене нације (основане 1945. године).

Подразумева се да је први и основни проблем народне, совјетске и свих других украјинских државоликих творевина тог времена била њихова сувереност: централна власт постојала је само на папиру, администрације су највећим делом биле под управом немачког окупатора, док се потенцијална јединствена војска делила у бројне идеолошке и регионалне групе које су контролисале своју територију, тј. свој део имагинарне Украјине. Нејасан и непостојан политички и државни статус низа засебних политичких ентитета који су се позивали на своје крајишко, тј. украјинско порекло (територије под вођством локалних официра, племића или грађанских група, односно „црвених“ револуционара и „белих“ конзервативаца, анархиста, немачких, аустријских, пољских и других армија), учинили су да читав тај огроман простор функционише онако као што то увек и бива у свим граничним подручјима света која познају и признају само и једино закон (тренутно) јачег.⁸

Свако од заинтересованих актера (националисти свих боја – „великоруси“ и „малоруси“, Пољаци, Немци и други; идеолози свих врста – ројалисти, социјалисти, комунисти, анархисти, социјалдемократи итд.) могао је да на себи примерен начин гради своју Украјину и да притом легитимно користи назив Украјина приликом именованја своје политичке заједнице. То је и било очекивано с обзиром на то да нека заокружена историјска територија под тим именом никада пре није постојала. Најзад, после совјетске победе у руском грађанском, а нешто касније и Другом светском рату, настаће највећа Украјина свих времена – Социјалистичка Република Украјина у саставу СССР-а. Она је укључивала и некадашње делове територије Пољске, Румуније, Чехословачке и Мађарске, да би се нешто касније додатно проширила и на Крим (одлука Хрушчова, 1954. године), све то захваљујући типично бољшевичкој политици исцртавања административних граница унутар федералне државе.⁹ Речена беневољентна и/или индолентна национална политика бољшевика у

⁸ Током грађанског рата у бившој царској Русији, који се по природи ствари трансформисао у низ регионалних сукоба на огромном простору од Финске, Балтика и Пољске до Сибира и Владивостока, страдало је више милиона људи чије су судбине практично заборављене јер су брзо после тога уследила највећа ратна разарања икада – Други светски рат. Више о томе Геварт, Р. и Харвард, Џ. (2013). (ур). *Рат и миру (Паравојно насиље у Европи после Првог светског рата), 1918–1923*. Београд: Архипелаг.

⁹ Потпуно исту политику следили су и комунисти у послератној Југославији када су границе између република (федералних јединица) и унутар њих (аутономне покрајине) повлачене на основу воље повлашћених кадрова из врха партије. Према натегнутим виђењима појединих савремених руских историчара, данашња Украјина своје унитарно уређење дугује Лењину, а још више Стаљину и његовој политичкој индоленцији која је омогућила формирање политичке, партијске и културне украјинске елите унутар СССР-а.

Совјетском Савезу (свагда против „великоруског“, а увек у корист других – „малих“ националиста)¹⁰ обезбедила је Украјини не само територије већ и идентитет (посебно развој украјинског језика и културе). Тако се стварао засебни национални идентитет који је, такође успут, преузимао политички простор који о својој „украјиности“ није много знао (нпр. Закарпатје) или за то није много марио (нпр. Донбас).¹¹

У том и таквом простору ће се 1992. године обрести нова суверена држава названа једноставно Украјина, без идеолошких префикса попут народна, демократска и слично, и – што је посебно симптоматично – без ближег одређења свог унутрашњег устројства (република, федерација, савез итд.). У том погледу Украјина представља изузетак у односу на друге бивше совјетске републике које су све од реда задржале назив република у свом имену. У сваком случају, нехајно именована унитарна Украјина у тренутку свог настанка или осамостаљења заузимала је огроман простор од преко шесто хиљада квадратних километара (друга по величини држава у Европи, одмах иза Француске, а знатно испред Немачке, Шпаније и других већих европских земаља!) и са нешто више од 50 милиона становника разноликог етничког, националног и верског састава. У том тренутку Украјина је у сваком погледу, а посебно привредном и војном, била упоредива са такође управо формираном Руском Федерацијом.¹² Једина стварна разлика између њих било је украјинско непоседавање нуклеарног оружја, што је било резултат страха САД од неконтролисана пролиферације оружја за масовно уништавање и одлуке да све такво наоружање остане искључиво у руској надлежности.

С друге стране, нова-стара Русија је после распада СССР-а доспела у безмало исте оне границе које су јој својевремено биле наметнуте Брест-литовским споразумом. Симптоматично је да ту просту чињеницу (готово) нико у Москви тада није видео као проблем. У наредних десетак година, Русија и Украјина, као уосталом и већина других земаља у свету, функционисаће као Елдorado неолибералног концепта глобалног развоја. Победнички идеолошки наратив слободног тржишта, у коме су

¹⁰ Слична политика и слоган у комунистичкој Југославији: „слаба Република (Србија) – јака Федерација (Југославија)“.

¹¹ Карактеристично романсирани историјски преглед генезе државе и словенских нација у Украјини вид. у: Апанович, О. (2012). *Историја запорошких козака*. Београд: Логос.

¹² Према већ различитим проценама, Украјина је у то време формално располагала са око 70–80% војне моћи коју је имала Русија; имала је предност у погледу индустријског развоја (што је укључивало и потенцијал војно-индустријског комплекса), док је бројност становништва била у сразмери 1:3. Вероватно је то био довољан разлог да тридесет година касније политичко вођство САД самоуверено закључи да Украјина уз помоћ НАТО-а може успешно да води конвенционални рат са Русијом.

прикривено опстајале бројне наслале западног (нео)колонијализма, укључујући ту и њихово недвосмислено милитаристичко језгро, пустошили су привреде и друштва некадашњег Совјетског Савеза. У већ различитим брзинама и модалитетима, они су наставили да пропадају у атмосфери свеопште политичке корупције, економске анархије и друштвене декаденције. Украјина је тим путем наставила и у новом веку, док је Русија тешком муком колико-толико успела да заустави рапидно пропадање, релативно стабилизује политички поредак и делимично опорави привреду. Истовремено, Русији је пошло за руком да направи извесни заокрет у својој војној индустрији (тренд успостављен с краја прве деценије 21. века), што све донедавно није перципирано од стране политичких елита Запада, односно САД, који су већ били навикли да евентуалну снагу Русије виде искључиво у ограниченим – локалним и/или регионалним оквирима. Зато је и настављено са упорном и (показаће се) неразборитом политиком ширења НАТО-а све до источних и јужних граница Русије (северне су већ раније биле досегнуте). Тако је некадашња, из угла САД потпуно рационална и легитимна, политика „обуздавања Русије“ преточена у раван отворених претњи и недвосмислено непријатељских војних акција чији су главни актери бивше совјетске републике (Грузија, Украјина, балтичке републике). При свему томе никоме на Западу ни једног тренутка није падало на памет да узме у обзир апеле и упозорења Москве која није имала коме да представи своје виђење међународног поретка и идеје о колективној безбедности. У том духу је прича текла све до коначног часа истине који је наступио када је Русија, наизглед напрасно, одлучила да војно реагује на главну претњу својој безбедности и/или суверености. Како, зашто и у каквом идеолошком контексту је започео највећи војни сукоб данашњице, већ смо писали,¹³ а сада бисмо већ могли да укажемо на неке од његових главних тенденција и пратећих последица.

Очекивања и изненађења

Изгледа да су сви непосредни актери овог рата изненађени његовим током: Руси зато што су очекивали да ће њихова „специјална војна интервенција“ довести до брзог слома украјинског режима, што би им омогућило преговоре око успостављања нове безбедносне архитектуре у Европи; Украјинци јер су очекивали да ће Запад узети непосредно војно учешће у одбрани њихове независности и решености да постану члан НАТО-а и чак обезбеде поседовање нуклеарног оружја; Американци и

¹³ Видети: Цветковић, В. Н. (2022). Васкрс историје (Идеолошке метаморфозе глобалног поретка). *Социолошки преглед*, вол. 56, бр. 3, 832–872.

Европљани јер су очекивали да ће њихове незапамћене санкције бити довољне да се руинира руска привреда, војна снага и одрживост политичког режима. За почетак, као што то већ обично бива у ратовима, сви су погрешили: Руси нису оборили украјински режим, Украјинци нису постали део НАТО-а, а Европљани и Американци нису срушили Путинов режим. Исто тако, насупротив мање-више општим (заједничким) очекивањима да ће рат брзо бити завршен, а да ће се његове последице постепено уобличавати током година, све је кренуло управо обратно: рат се одужио (крај му се још увек не сагледава), а његове последице се убрзано читавају у глобалној привредној и политичкој, а исто тако и културолошкој и/или цивилизацијској стварности. Она је данас непрепознатљива не само у односу на време проглашења краја историје (последња деценија 20. века) већ и у односу на почетак треће деценије новог миленијума.

Почнимо најпре са *Русијом*. Она можда није главни актер актуелног преображаја светске геополитике, али је зато сигурно његов први покретач. Вероватно први пут у својој историји Русија је започела превентивни рат у коме настоји да неутралише безбедносну претњу у облику НАТО-а на својој традиционално најважнијој, тј. најосетљивијој – западној граници. У том светлу сва друга оправдања за „специјалну војну интервенцију“, стварна, тј. конкретна (заштита рускојезичног становништва од политичких, културних, верских и других прогона, као и физичког уништавања) и она идеолошка (денацификација и демилитаризација), представљају више-мање легитимне изговоре којима је добар повод дао украјински режим и његова националистичка политика која се граничила са шовинизмом. Како год, осам година после поновног припајања Крима и посредног учествовања у грађанском рату у источној Украјини, Русија је била приморана да директно интервенише у Украјини са очекивањем да ће обична *демонстрација силе* бити довољна да се украјински режим сруши и обезбеди долазак на власт политичким снагама које би градиле флексибилну регионалну (културну и језичку) политику и што је Русима вероватно било најважније – не би тежиле да постану део НАТО-а. Уместо тога, војнички необјашњив напад Русије са свега 190.000 војника на бројчано прву армију Европе (при том још годинама наоружавану и обучавану од стране НАТО-а) успео је само да одсече већи део разореног Донбаса, али не и да обори режим. Био је то знак Западу да максимално интензивира већ постојећу политику санкција према Русији (уведене после анексије Крима 2014. године) и да још додатно наоружа Украјину (у размерама које нису упоредиве ни са једним сличним случајем у модерној историји) и тако је мотивише да води рат до последњег човека. Према већ различитим изворима из САД и ЕУ, за свега годину дана трајања рата Украјини је испоручено преко 150 милијарди долара војне помоћи у наоружању, опреми и обуци и најмање

30 милијарди друге врсте помоћи (финансијске, хуманитарне итд.). Величину и квалитет информативне, тј. пропаганде, али и обавештајне западне помоћи Украјини (сателити и др.) бројчано није могуће исказати.

Упркос томе, Русија је успела да се из једне (демонстративне) пребаци у другу (ратну) димензију вођења политике и привреде, те да том приликом задржи стабилан унутрашњи поредак и чак да додатно унапреди свој међународни ангажман. Сигурно је да све то не би било могуће да није било вишегодишњих припрема и тихих реформи привреде које су омогућиле невидљиви преображај руске економије. Другим речима, неочекивана способност руске привреде да опстане под највећим санкцијама које је колективни Запад икада икоме увео последица је политике заобилажења санкција која је у почетку била фокусирана на проблеме извоза главних производа (углавном сировине – нафта, гас), да би се убрзо позабавила и пререструктурирањем привреде и супституцијом увоза (пољопривредни производи, висока технологија, посебно војна индустрија). Показало се да је директно привредно кажњавање највеће земље на свету, која притом располаже и највећим природним ресурсима, контрапродуктивно за казниоце, а подстицајно за оне који се санкционишу.¹⁴ С тим у вези треба приметити да политика санкција, која је од краја седамдесетих година прошлог века постала важно политичко средство САД у борби против одметничких и свих других непоћудних држава, успева само када се дисциплинују мале, односно слабе државе (Србија, Либија). Искуство је показало да и у тим случајевима санкције имају ограничено дејство и служе само као нека врста ултиматума и припреме за директне војне акције. Чак и у тим случајевима (Ирак, Србија, Либија) успех је релативан и привремен. С друге стране, санкције према државама које имају адекватан *војни* одговор на војне претње, упркос исказаним идеолошким циљевима (срушити диктатора, оборити тоталитаран режим итд.), показале су да имају управо обратне ефекте у виду ојачавања централних власти и окупљања друштва око проказаних вођа (Иран, Северна Кореја, Русија).

У том духу ваља сагледати и друго изненађење украјинског рата које се очитује у *војној* спремности Русије да води дуготрајан и исцрпљујући рат, не толико са Оружаним снагама Украјине (оне су у међувремену потрошиле готово све своје резерве), колико са Северноатлантским савезом и њеним

¹⁴ Међутим, уколико руска привреда настави само да се прилагођава условима санкција и успори стратешке реформе, посебно оне из финансијске сфере где се крије извор друштвеног богатства и моћи елита (нпр. контрола девизних платних биланса и прекограничног кретање капитала), привреда се може поново свести на извоз сировина, државне монополе и пратећу корупцију, што ће неминовно довести до економске стагнације и рецесије који по природи ствари воде у друштвену кризу и могући колапс.

војно-индустријским комплексом. Ово је изненађење с обзиром на то да је колективни Запад третирао Русију само као регионалну силу са ограниченим економским и војним потенцијалом. И заиста, руски БДП је на нивоу Италије или Шпаније, док је војна индустрија све до почетка „специјалне војне операције“ била састављена од бројних фирми са мешовитим, тј. државно-приватним власништвом (око 1.300 предузећа), при чему су војска и војно-индустријски комплекс пролазили кроз различите врсте реформи праћених са пуно корупцијских афера и контроверзних предлога, као што је био онај који је предвиђао смањење домаће производње и набавку војне опреме и наоружања у иностранству (!).

Најзад, упркос драматичним економским, политичким и друштвеним околностима које са собом носи велики војни сукоб са Украјином, односно са Западом, упркос политички и друштвено осетљивој делимичној мобилизацији коју је пратило иселјавање више стотина хиљада богатијих грађана у иностранство,¹⁵ Русија је успела да очува своју *друштвену стабилност* и *делотворност поретка*. Притом је и избегнута међународна изолација коју је наметао амерички остракизам. Штавише, захваљујући својој прагматичној политици „Ко није против мене – тај је са мном“ (за разлику од политике Запада: „Ко није са мном – непријатељ је“), Русија је успешно промовисала своју идеју о мултиполарном поретку. Она јој је донела међународни престиж и нове партнере у свету, укључујући најважније: Народну Републику Кину, Републику Индију, Краљевину Саудијску Арабију, Исламску Републику Иран, као и многе друге државе које су по први пут у својој модерној историји осетиле да снага хегемона са Запада почиње (неумитно?) да слаби – Бразил, Пакистан, Египат итд. Укупно узев, три четвртине од укупног броја држава које чине УН. Тако је украјински сукоб додатно оголио чињеницу да се светска економија све више концентрише на Истоку, те да снага и привлачност Запада, посебно САД, почињу да слабе. Речју, рат у Украјини није показао да је *кар го* (војни потенцијал САД је и даље највећи на свету), већ да он једноставно нема снаге и способности да управља на глобалном плану онако како је то могао и чинио до јуче. Да ствар буде гора, пад кредибилитета се настоји компензовати отвореним претњама и уценама које су се показале недовољно делотворне и то је можда највеће изненађења до кога је довела руска „специјална војна интервенција у Украјини“.

¹⁵ Највише у бивше совјетске републике и земље на Далеком истоку, али и у Србију, једину земљу Европе са којом Русија има редовни, мада прилично редукован авио-саобраћај и у коју руски држављани долазе без виза. Међутим, на супрот површној медијској слици која барата са преко 150.000 руских досељеника, треба приметити да се руски грађани у Србији већином налазе у некој врсти сталне транзиције (боравак без визе је ограничен на 30 дана), те да је дозволу за привремени боравак у Србији до сада добило мање од 25.000 држављана Русије.

*

Независно од војног аспекта украјинског сукоба, промена ратне среће, офанзива и контраофанзива, оно што се ненадано појавило на светској сцени јесте потврда друштвене и економске рањивости колективног Запада и његовог предводника – САД. Њихова крхкост се не огледа толико у војној (не)спремности за дуже вођење (прокси)рата са великом војном силом као што је Русија, колико у чињеници да по први пут у модерној историји Запад (п)остаје *економски недовољно снажан* да порази, казни и уништи противничку страну. У том контексту, ригидност актуелне идеолошке моде „културе отказивања“ показује се само као израз немоћи да се поништи снага противника, што доводи Запад у до сада невиђену позицију *политичке немоћи* да на глобалном плану спроводи вољу хегемона.

Изненађење је и то што у западном јавном мњењу готово уопште не постоји свест о чињеници да Запад губи, ако већ није и потпуно изгубио, досадашњи монопол у организовању међународног поретка и првенство у одређивању начина на који ће функционисати међународне организације. Избегавање да се о томе воде шире јавне дебате, и то баш у земљама које су изнедриле модерне демократске постулате, јасно сведочи о декаденцији света слободе мишљења и деловања чије постојање по први пут излази из круга посвећених стручњака (дисидентских филозофа и социолога)¹⁶ или пак корпоративних менаџера и уредника великих медија.¹⁷

Наравно, оно што је од почетка сукоба у Украјини свима било јасно јесте да ће се САД *свим средствима* борити за очување свог лидерског, тј. хегемонског места у светским пословима. Није се пак очекивало да ће се та борба водити преко граница разумног ризика (САД), па чак и против

¹⁶ Такви натписи постоје одавно (најпознатији је свакако Шпенглерова „Пропаст Запада“, 1918), но можда је најбоља књига те врсте, бар за писца ових редова, трезвена студија писана британским стилем и у меланхоличном духу (Barzun, J. (2022). *From Dawn to Decadence*. New York: Harper Collins; однодавно и у српском преводу у издању ЦИД Подгорица, 2022).

¹⁷ Занимљиво је да велики западни медији о таквом стању ствари објављују прилоге само из друге руке – препричавајући процедуре извештаје домаћих обавештајних служби где се, између осталог, наводи и то да „Русија демонстрира способност да одбије притиске Запада“, те да бројне регионалне силе у свету – Египат, Бразил, Индија Пакистан и др. „нису спремне да недвосмислено пруже подршку једној или другој страни у ери када Америка више није неоспорна суперсила“. Уз то следе логични коментари у којима се констатује да дојучерашњи савезници САД користе њено ривалство са Русијом и Кином не би ли из тог сукоба извукли неку корист за себе („нејасно је ко ће на којој позицији бити за десет година“ и зато свако „диверзификује своје ризике и штити своје опкладе“). Ryan, M. (2023). „Key nations sit out U.S. standoff with Russia, China, leaks show“, *The Washington Post*, available at: <https://www.washingtonpost.com/national-security/2023/04/29/biden-foreign-policy-discord-leaks/>.

својих стратешких интереса (ЕУ). Остаје нејасно и то зашто су уопште САД фиксирале Русију као свог главног, да не кажемо „омиљеног“ непријатеља. Једини могући рационални разлог за то, ако оставимо по страни таштину победничке суперсиле и моћ инерције у резонувању, јесу руски природни ресурси. До њих се не може доћи ратним путем (одговор би био катастрофалан по све актере), па чак ни већ стандардним обуздавањем (то је била политика примерена Хладном рату). Уместо тога, потребан је истрајни рад на слабљењу и, по могућству, ишчезнућу противника. Другим речима, најбоље за САД би било да се Русија „уситни“, тј. распадне.

Стратешка грешка САД у овом случају очитовала се у већ стеченој навици; третираше су Русију као (још једну) одметничку државу која се може дисциплиновати на исти начин као и све друге сличне светске „парије“ у датом моменту – Иран, Ирак, Северна Кореја, Србија, Сирија итд. Испоставило се да је то био погрешан приступ и погрешне процене постављене на основу површних аналогија и идеолошких стереотипа. Тако се очекивало да ће се Русија изнутра распасти или бар променити режим на исти начин као што су се ствари тамо одвијале почетком прошлог века у рату са Јапаном или пак у Великом рату. Међутим, сто година касније, све је другачије (иако изгледа исто) – Русија више није царство, али није ни осиромашена комунистичка империја каква је била до пре две деценије, премда је задржала тромост у реаговању заједно са истрајношћу у ратовању. Новина у руском деловању јесте воља да се превентивно делује и способност да се примерено организује, без сувишне репресије и бирократског цепидлачења. У томе се крију највећа изненађења које су Руси приредили Западу: *брзо и компетентно реаговање на санкције и способност да се води дугорочан рат*. Све то у директној супротности са спремношћу САД и ЕУ да адекватно (дакле, разумно) реагују на кризу. Уместо да траже дугорочна мировна решења, они су се, испоставило се – већ одавно, још од минских споразума, припремали за рат са Русијом, премда изгледа нису веровали да ће се она усудити да га покрене. Када је сукоб коначно почео, НАТО се није са трупама појавио на терену (то је било и очекивано, тим пре што су Руси подигли степен готовости за нуклерни рат и тиме оградиле територију ратних дејстава), али је зато преузео никада веће логистичко снабдевање савезничке украјинске војске, укључујући и војнике на терену који су привремено отишли на „одсуство“ или можда „пензију“. Насупрот очекивањима, годину дана касније, показало се да НАТО има прилично ограничене могућности за производњу и складиштење конвенционалног наоружања. Могућно је да ће управо та чињеница на крају одлучити и о победнику у датом сукобу.

Како год, недостатак имагинације, лењост у анализи и закључивање по аналогији довели су администрацију и политичке елите САД у

ситуацију да бирају између тренутних бенефита (демонстрација силе и астрономски профити војних компанија) и потенцијално дугорочних губитака (губитак поверења у изузетност светске силе бр. 1). Очекивано, определили су се за прву опцију која не само да је врабац у руци већ је и сасвим у духу модерног доба у коме се вреднује само оно што је „сада и овде“. Незгода је што такво стање ствари одговара искључиво влади и и компанијама у САД, док су главни савезници у Европи изгубили много више но што су добили (ако су било шта уопште и добили) својим учешћем у сукобу између Украјине и Русије. Следећи у свему америчку политику санкција и пратеће војне, привредне и културолошке активности, ЕУ и Велика Британија су фактички изгубили економску конкурентност на глобалном тржишту, а заједно са њом и властиту политичку независност. Показало се да санкције не могу да зауставе украјинску кризу нити да униште руску економију, али зато могу да руинирају европску привреду која је, заједно са свим другим земљама (изузев Кине), већ одавно била у проблему (2008. година). Поврх високе инфлације и пада реалних прихода, нагло су поскупели храна и енергенти, а индустрија је почела да се сели у САД због тамошњег новоуведеног програма индустријских субвенција у износу од више стотина милијарди долара. Помоћу њих Вашингтон покушава да подстакне властиту економију на рачун савезника (ЕУ, Јапан, Аусталија, Јужна Кореја), при чему се они гурају на прву линију фронта сукоба са Русијом и сутра потенцијално Кином.

Утолико је, гледано тактички, тј. краткорочно, у украјинској кризи најбоље прошла Америка која је, водећи свој прокси рат са Русијом, у потпуности (економски, политички и војно) дисциплиновала ЕУ и притом отворила прозор могућности за властиту војно-индустријски комплекс, нафтне и друге компаније из сектора енергетике. Међутим, стратешки гледано, захваљујући никад виђеним поступцима америчке администрације,¹⁸ као и претходној незавршеној економској кризи, кредибилитет актуелног светског хегемона – првог и (до сада) јединог те врсте у историји – нагло је пао, и то се веома брзо видело како на економском (посебно трговачком), тако и још више на политичком (међународном) плану.

¹⁸ Као што је заплена свих финансијских средстава Руске Федерације које су биле на Западу, укључујући ту и рачуне приватних лица и компанија; јасне претње и отворено уцењивање земаља које се нису придружиле западним санкцијама; готово сигурно организовање класичне терористичке акције или диверзије као што је минирање руско-немачког гасовода у Северном мору; подршка сателитском навођењу за украјински напад на Кримски мост и потапање водећег брода руске морнарице; слање артиљеријских посада и другог војног особља ради учешћа у непосредним сукобима у Украјини и др.

Посебно је занимљиво то да САД од почетка изгледа нису имале разрађене алтернативне планове за остваривање свог главног циља – покоривање Русије, већ су се прилагођавале тренутним околностима. По свему судећи, Американци су очекивали да ће Русија напасти Украјину на исти начин као што су то они чинили у сличним приликама (Вијетнам, Ирак, Србија итд.) – не гледајући шта су војни, а шта цивилни циљеви. Да је тако заиста и чинила, Москва би брзо наишла на општу осуду и глобалну изолацију која би је пре или касније довела до стварне изолације и потенцијалне пропасти. Премда је било пуно пропагандних покушаја типа Буча, Русија није упала у такву замку, али није ни успела да војнички обори противнички режим који је показао спремност да се бори и чак да узврати истом мером. Вероватно да то ни сам Запад није очекивао. Приметивши изненадну шансу да увећа своје улоге, Запад се брзо преоријентисао од сценарија изолације ка сценарију вођења (прокси)рата и тек је онда почео са до тада невиђеном војном и сваком другом подршком Украјини за вођење борбених дејства. Тако су се улози у датом сукобу дигли у небо, независно од обостране опрезности да се не иде до краја. Како год, масовно наоружавање Кијева и никада виђене санкције Запада нису обориле руску привреду, посебно не њену војну индустрију, иако су западни извори првих неколико месеци непрестано понављали да Руси ускоро неће имати чиме да ратују. Показало се да Русија јесте спремна за дугорочни рат исцрпљивања, али не и Запад који је убрзо приметио да нема довољно савезника, па чак ни оружја и муниције.

Логика рата је налагала да се мањак технике надомести људством, што је била руководећа логика НАТО-а од самог почетка сукоба. Рачунало се са тим да Украјина располаже са више милиона потенцијалних војника и да ће јој то донети какву-такву превагу у борби са Русима који ће бити присиљени да изврше више додатних мобилизација за своју (невољну) војску, додатно милитаризују привреду и повуку земљу у нову трку у наоружању – дакле, најпре је обуздати и коначно разорити. Међутим, показало се да речена тактика једноставно не ради: мобилизацијски потенцијал Украјине је радикално слабио, тј. нестајао,¹⁹ док војна помоћ

¹⁹ На основу званичних, показало се непоузданих демографских података о 42 милиона становника у Украјини (последњи попис је извршен 2011. године), Американци су проценили украјински мобилизациони потенцијал на 3 до чак 5 милиона војника. Показало се да су то била исувише оптимистичка очекивања јер је огроман број избеглица из Украјине похрлио на Запад (незванично око 8 милиона) и у Русију (званично 5.2 милиона). Тиме се број становништва на територији у Украјини, која је под контролом владе у Кијеву, свео на неутврђени број 20–22 милиона људи, што је свакако радикално смањило стварни број резервног састава украјинске војске. Укупни губици војске из Кијева (погинули, рањени, нестали, заробљени и побегли) процењују се у распону од 200.000 до 300.000 хиљада људи, док су руски губици вероватно знатно

није пристизала потребном динамиком да би се извршио преокрет у рату са Русијом. Касније се показало и да је нема довољно, те да су потребне године како би се приватна војна индустрија Запада претворила у државни погон. Због тога, по свему судећи, САД данас поново мењају тактику и као да припремају Украјину за мировне преговоре у којима се, наравно, морају чинити болни компромиси.²⁰ Истовремено се с друге стране припремају савезници из „нове Европе“ (Пољска, балтичке земље, можда Румунија и још неко...) да под заставом мировних снага – индивидуално, а не као чланови НАТО-а – заузму оне делове Украјине до којих нису дошле руске снаге. Сукоб би тако остао да тиња, формирала би се украјинска влада у избеглиштву или нешто слично, а делови Украјине под руском контролом не би могли да добију међународно признање. *Deja vu*. Како би на то реаговала руска страна, остаје да се види.

У сваком случају, рат у Украјини, започет са прегршт (не)реалних очекивања са обе стране, свима је донео изненађења уз понеко разочарање. Неспорно је да се војном сукобљавању још увек не види крај (изненађење за све који су очекивали брз пораз Украјине), као и то да се светски поредак мења великом брзином на штету хегемона (изненађење за све који су очекивали победу Запада). Као кључни моменат досадашњег рата остаје одбијање апсолутне већине незападних земаља да се придруже америчким

мањи, премда је за сада то немогуће проценити, тим пре што се у том случају морају сабирати подаци везани за локалне војне снаге (Руси из Донбаса), састав руске регуларне армије и припадници приватне војне компаније Вагнер која је постала главна медијска звезда овог рата – како на Западу, тако и у Русији.

²⁰ Онако како спљашњава западна реторика о великој и превратничкој украјинској контраофанзиви, тако се умножавају позиви на трезвеност и препоруке за склапање мировног споразума, с обзиром на то да „максималистичка дефиниција интереса у украјинском рату доводи до политике која штети америчким циљевима“ (видети: Haas, R. and Kupchan, C. (2023). The West Needs a New Strategy in Ukraine. *Foreign Affairs*, available at: <https://www.foreignaffairs.com/ukraine/russia-richard-haass-west-battlefield-negotiations>). САД могу наћи добар изговор за напуштање Украјине и у случају исцениране нуклеарне провокације за коју би оптужили Русију препустивши је оркестрираној глобалној осуди и санкцијама које би најзад добиле толико чекану учинковитост. Такав сценарио је можда и најреалнији у садашњој фази рата, поготово што чак и обична прљава бомба може да направи природну границу на, рецимо, Дњепру и да као таква (непризната али стварна) функционише деценијама. Истовремено, исценирана нуклеарна катастрофа би обезбедила да се други НАТО актери (Пољска или Румунија нпр.) уселе у „своје“ делове Украјине, а смањена Украјина припоји НАТО-у. У циничним рачуницама, са којима тако лако баратују војни и (гео)политички стручњаци, пар милиона украјинских и руских жртава представљали би колатералну штету и нацртану мету која се више никада не би скинула са тела Руске Федерације. Ова пак не би могла да докаже своју невиност, а не би могла ни да узврати на сличан начин јер би била под највећим могућим надзором целокупне међународне заједнице, па чак и Кине.

санкцијама Русији. То представља својеврстан политички шок за Запад који очигледно губи на свом престижу, а посебно оном војном. Међутим, још много већи ударац за кредибилитет (још увек) једине светске суперсиле (САД) јесте актуелна дедоларизација светске привреде која се очитује кроз раст трговања у националним валутама на светском нивоу. Стратешки узмак долара као главне светске монете јесте потенцијално највећа претња по статус САД као хегемона на светској позорници.

Статус долара и војне базе САД у свету стоје у директној вези: долар је резервна светска валута, а базе тврђаве које обезбеђују контролу светске трговине. Последњих година долар објективно губи своју снагу, али не и војне базе које су његов главни гарант. Уколико се један од тих стубова глобалне политике САД помери или сруши – последице ће бити разорне (не само за САД). Одатле следи и судбоносно питање свих питања: могу ли САД да се помире са могућношћу губитка своје позиције светског лидера? Може ли се највећи светски предатор, уједно и (по властитој процени) јединствени носилац изврности на плану ширења слободе и демократије у свету, уздржати од даље војне и политичке ескалације у Украјину не би ли задржао своју лидерску позицију? По свему судећи: *не може!*²¹ То је оно што највише брине све земље света, али и релевантне делове Запада (Француска, Немачка, Италија, Шпанија...), премда изгледа не и оне који спадају у америчку визију „нове Европе“ (Пољска, Чешка, Румунија и земље Балтика), укључујући ту и (не)вољне савезнике САД из истог цивилизацијског круга (Велика Британија, Аустралија, Канада, Нови Зеланд), док позиција главних далекоисточних клијената Запада (Јапан и Јужна Кореја) по том питању још увек остаје релативно неодређена, што се односи чак и на Тајван који ће покушати да не понови судбину Украјине.

Бити светски хегемон подразумева стопроцентну економску и политичку контролу света – све мање од тога сматра се неуспехом и посртањем које води у катастрофу. Међутим, чињеница је да САД већ сада немају ни приближно исту снагу, односно моћ коју су имали крајем прошлог века. Зато настоје да економску борбу (у којој губе или бар не напредују онако како су то научили и очекивали) надоместе војним сукобљавањем рачунајући да су на том плану још увек најбогатија и најопремљенија (али изгледа не и најспремнија) сила на свету. Уосталом, САД се никада нису устезале да употребе своју до јуче неупоредиву војну моћ: некада *директно* (током Хладног рата – Кореја, Вијетнам, Панама, Хаити итд.), а *чешће посредно* (Куба, Чиле и друге земље Јужне Америке, Блиски исток итд.). У победничком заносу с краја прошлог века војна сила

²¹ О томе најбоље говори лаконска изјава генералног секретара НАТО-а: „За нас је већи проблем победа Русије него Трећи светски рат“!

је морала бити демонстрирана на показном нивоу (Ирак, Србија, Либија, Сирија...), да би се у најновијем случају (Русија и Украјина) делимично вратила у посредничку димензију и на *стратешком* нивоу, припремајући се за готово исти сценарио на Далеком истоку (Тајван и Кина). И шта сад?

Гледано из угла САД, сваки резултат сукоба у Украјини који не би био победа Украјине, тј. који не би довео до њеног уласка у НАТО (заједно са отцепљеним Донбасом и Кримом), представљао би значајан, можда и ненадокнадив губитак економског и војног престижа. Истовремено, био би то вероватно и увод у распад постојећег НАТО-а који би заузврат добио нову форму, име и намену, тј. постао би вероватно само делимично проширен данашњи АУКУС. У исти час Европска унија би се вероватно диференцирала у неколико паралелних слојева са различитим степеном интегрисаности. Заузврат, у случају своје победе (растаканье постојеће Украјине у неколико више или мање аутономних делова), Русија би могла постати јача но што је икада била у својој дугој историји, а њен савез са Кином би постао окосница новог међународног поретка. Због тога се ратни улози зараћених страна (Русија, Украјина и колективни Запад) повећавају из дана у дан. Ескалација рата носи са собом прегршт додатних питања: шта је спреман да уради Запад уколико Русија победи Украјину? Који мировни споразум би био прихватљив за Русију? Шта ако се у рат умешају Пољска и балтичке земље? Како би Русија реаговала на то? Итд. У међувремену ће готово сигурно избити и неки већи сукоб у другим деловима света (Блиски исток, Централна Азија или Африка, можда Косово итд.), при чему се будућа „Тајванска криза“ на неки начин већ подразумева. Све у свему, питање свих питања је једноставно: могу ли САД одустати од покушаја да силом задрже, односно обнове своју дојучерашњу позицију у униполарном свету? Историја нас учи да се мир и поштовање по правилу стичу успостављањем равнотеже снага и/или страха, па тек онда, евентуално и посредно, кроз уважавање туђих интереса, вредности и потреба. Људска природа и политичке заједнице једноставно тако функционишу и то се (вероватно) никада неће променити.

Библиографија

- Апанович, О. (2012). *Историја запорошких козака*. Београд: Логос.
- Геварт, Р. и Харвард, Ц. (ур). (2013). *Рат и миру (Паравојно насиље у Европи после Првог светског рата), 1918–1923*. Београд: Архипелаг.
- Цветковић, В. Н. (2022). Васкрс историје (Идеолошке метаморфозе глобалног поретка). *Социолошки преглед*, вол. 56, бр. 3, 832–872.
- Цветковић, В. Н. (1999). Реалтиберализам или нове глобалне и локалне тираниде. *Социолошки преглед*, вол. 33, бр. 1–2, 73–87.
- Barzun, J. (2000). *From Dawn to Decadence*. New York: Harper Collins.
- Haas, R. and Kupchan, C. (2023). The West Needs a New Strategy in Ukraine. *Foreign Affairs*, available at: <https://www.foreignaffairs.com/ukraine/russia-richard-haass-west-battlefield-negotiations>.
- Ryan, M. (2023). Key nations sit out U.S. standoff with Russia, China, leaks show. *The Washington Post*, available at: <https://www.washingtonpost.com/national-security/2023/04/29/biden-foreign-policy-discord-leaks/>.

**WAR IN UKRAINE:
WHO IS WINNING AND WHO IS LOSING?
(UN/EXPECTED MOMENTS AND CONSEQUENCES)**

Vladimir N. CVETKOVIĆ

SUMMARY

The war has prolonged and the changes in power relations within the international order has intensified – that is the main (current) consequence of the armed conflict in Ukraine. It is equally surprising for its main actors (Russia and “the collective West”) as well as the entire international world. The text analyses how and why it came to be and what we can expect in the near future.

Keywords: Ukraine crisis, U.S., EU, Russia.

Виши научни сарадник/докторант https://doi.org/10.18485/iipe_rat_ukrajina.2023.ch2

Универзитет одбране

Број страница: 35–50

Школа националне одбране
„Војвода Радомир Путник“

E-mail: veljko_bлагоjevic_55@hotmail.com

boristoj@gmail.com

Рат у Украјини из угла професионалног војника¹

Вељко БЛАГОЈЕВИЋ и Борис СТОЈКОВИЋ

Апстракт

Чини се јасно да је Руска Федерација, сагледано у геостратешком контексту, у војну операцију у Украјини ушла невољно и да је на то била приморана јер Запад истрајава на политици НАТО отворених врата, без спремности да уважи забринутост Москве у погледу заштите виталних безбедносних интереса. После неуспеле стратегије застрашивања, Кремљ је ангажовао војне снаге са флексибилно постављеним циљевима, при чему су се, готово закономерно, читовала својства њихове стратешке културе. Реч је о неадекватној обавештајној припреми операције, слабој процени понашања актера у Украјини и Запада, као и готово потпуном изостанку офанзивних мера из области информационог ратовања. Кумулативно дејство ових фактора резултирало је неадекватним димензионисањем војних снага и њиховог ангажовања у почетној фази операције. Будући да рат има своје закономерности, чини се да је у случају Украјине предимензионисан утицај политике на војне послове, да војним професионалцима нису прецизно дефинисани циљеви и дата нужна али увек релативна слобода одлучивања. То је руководство Украјине делимично успело да искористи и војну интервенцију претвори у дуготрајнији оружани сукоб, уз свеколику подршку Запада.

Кључне речи: стратешка процена, стратешка култура, ангажовање војних ефектива, процена бојишта, циљеви ангажованих војних снага.

¹ Ставови изнети у чланку одражавају лични став аутора, а не институције у којој је запослен.

Уводна разматрања

Геополитички значај Украјине за Русију је огроман, али је такође значајан и за геостратешке интересе Запада. То је највећа држава у Европи, у којој се налази значајно велика руска популација, са приступом Црном мору. Украјина је била и једна од првих земаља Заједнице независних држава која је формирала независне оружане снаге и пријавила се за будуће чланство у НАТО-у и програм Партнерство за мир 1994. Као што Бжежински наглашава, Украјина је била средишња тачка руских империјалистичких амбиција у Европи, па је значај те земље природно препознат и у Москви и у Вашингтону. Штавише, губитак Украјине за Русију значио би и губитак приступа Европи и важним лукама на Црном мору, док би такође приморао земљу да преусмери спољну политику на централну Азију или Кавказ уместо на Европу. Бжежински даље објашњава да би чак и без балтичких држава и Пољске, ако би Русија некако успоставила своју ефикасну контролу над Украјином, опет постала моћан евроазијски хегемон који је у стању да доминира над несловенским становништвом у јужним и југоисточним деловима бившег Совјетског Савеза. Међутим, без Украјине Русија би била изгнана из Европе, присиљена да се бори против етничких и верских сукоба у својим регионима Кавказа.² Бжежински закључује да је, захваљујући украјинској упорности да преузме команду над совјетским војним јединицама ради формирања независних оружаних снага, као и својим инсистирањем да Совјетски Савез буде замењен лабавијом коалицијом држава у облику Заједнице независних држава, у великој мери дат допринос смањењу моћи постсовјетске Русије. Важан је значај Украјине и за НАТО и Сједињене Државе, али прекид добрих односа између Кијева и Москве није се догодио деведесетих година, како је Запад процењивао, већ је одложен за готово две деценије. Он је, још крајем прошлог века, препознао потенцијал француско-немачко-пољско-украјинске политичке сарадње подржане од стране САД, оцењујући да би она могла допринети повећању геостратешке тежине Европе. Допринос Украјине у овом аранжману представљао би важну карику у сузбијању руског утицаја у Европи.³

Наведени ставови се у савременим околностима често приписију само Бжежинском, али се може уочити да су се многи истакнути теоретичари са Истока и Запада бавили овом проблематиком и пре избијања

² За више о наведеном региону видети: Благојевић, В. и Пејић, И. (2021). Грузија као потенцијални „тројански коњ“ Запада на Кавказу. У: Петровић, Д. (ур.). *Конфликтне зоне на постсовјетском простору и регионална безбедност*. Београд: Институт за међународну политику и привреду, 321–344.

³ Bžežinski, Z. (2001). *Velika šahovska table*. Podgorica, Romanov, Banja Luka: CID, 82–115.

Украјинске кризе. Примера ради, Строб Талбот (*Strobe Talbott*) се деценијама бавио Украјином. Он је био свестан да „већина Руса види НАТО као остатак Хладног рата, инхерентно усмерен против њихове земље“.⁴ Талбот је проширење НАТО-а доводио у контекст својеврсног продужетка хладноратовских конфронтација.⁵ Џорџ Кенан (*George Kennan*) је био изричито против поменутих тежњи, сматрајући их беспотребном провокацијом Русије, оцењујући ратификацију првог постхладноратовског проширења од стране америчког Сената 1998. године као трагичну грешку која води новом хладном рату. Он је упозорио да ће овакав потез резултирати постепеним и крајње негативним реакцијама Русије.⁶ Слично њему, Џон Миршајмер (*John Mearsheimer*) је пре анексије Крима континуирано указивао да су САД (у настојању да прошире НАТО на исток, успоставе пријатељске односе са Украјином и ову земљу изведу из руске орбите) повећале вероватноћу избијања сукоба између нуклеарних сила и поставиле темеље за агресивну позицију Москве према Кијеву. Непосредно по анексији Крима, тврдио је да САД и европске савезнице деле одговорност за ову кризу, указавши да су амерички и европски лидери погрешили у покушају да Украјину претворе у западно упориште на граници Русије. Исто тако, подвукао је да би била још већа грешка наставити ову погрешно зачету политику, те је саветовао америчке и европске елите да напусте план „вестернизације“ Украјине и, уместо тога, учине ову земљу неутралним бафером.⁷ Додатно, Мајкл Манделбаум (*Michael Mandelbaum*) констатује да је ширење НАТО-а научило Русе двома лекцијама – да обећањима САД не треба веровати и да би Запад искористио попустљиву Русију.^{8,9}

⁴ Golen, S. *Russian Aggression as NATO Response Was Foreseen Decades Ago*, *Foreign Affairs Review*, <https://www.foreignaffairsreview.com/home/russian-aggression-as-nato-response-was-foreseen-decades-ago>, 23/11/2022.

⁵ Kieninger, S. *The Strobe Talbott Papers at the State Department's Virtual Reading Room*, *Wilson Center*, <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/strobe-talbott-papers-state-departments-virtual-reading-room>, 23/11/2022.

⁶ Friedman, T. L. *Foreign Affairs; Now a Word From X*. *The New York Times*, 02 May 1998.

⁷ Детаљније у: Mearsheimer, J. *Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault*, *Foreign Affairs*, <https://www.newyorker.com/news/q-and-a/why-john-mearsheimer-blames-the-us-for-the-crisis-in-ukraine>, 22/11/2022, 77-90.

⁸ Бивши совјетски лидер Горбачов се јула 1990. године сагласио са приступањем уједињене Немачке Алијанси, након што му је тадашњи амерички државни секретар Џејмс Бејкер пружио уверавања да се НАТО неће померати даље од унутрашње немачке границе. Горбачов је са тадашњим немачким канцеларом Колом постигао договор да на територији бивше ДР Немачке неће бити размештено нуклеарно наоружање, као и да снаге НАТО-а могу бити распоређене на том простору само на привременој основи.

⁹ Michael Mandelbaum, *Mission Failure: America and the World in the Post-Cold War Era*, Oxford University Press, New York, 2016, 73.

Најчешће цитиран руски геополитичар Александар Дугин (*Александр Дугин*) дуже време најављује „планетарни двобој“ између таласократских сила, оличених у НАТО-у које предводе САД, и телурократски оријентисане Русије/Евроазије. Он сматра да је опстанак НАТО-а и процес његовог ширења на исток само наставак Хладног рата и да је суштински сукоб сила мора и копна неизбежан, што у великој мери и потврђује рат у Украјини.¹⁰ Српски експерт за Украјину Драган Петровић, годину дана пре почетка руске војне интервенције у Украјини, најављује ескалацију сукоба између Москве и Кијева. Он је тада тврдио да је Кијев добио подршку председника САД Џозефа Бајдена за непопустљив став према Русији.¹¹

Ангажовање врхунских теоретичара на сагледавању значаја Украјине могу показати кључну везу између науке и практичне политике код уређених држава. Будући да су геостратешки и геополитички интереси суштински непролазног карактера у међународним односима какве до сада познајемо, може се констатовати да избијање кризе и/или рат у Украјини нису изненадили одлучиоце ни на Истоку ни на Западу. Овај сукоб се суштински може окарактерисати као „угаони камен“ (Драган Симић) савремених и будућих међународних односа, чији ће исход несумњиво утицати на будућност не само евроазијског копна већ и међународних односа у целини.

Украјинска криза и НАТО политика „отворених врата“

Варшавски пакт је, услед бројних противуречности на којима је почивао, егзистирао на све ужим основама моћи током последњих деценија Хладног рата. Москва је перманентно губила економску, идеолошку и моралну привлачност, при чему се војна моћ издвајала као готово једино ефикасно средство за пројектовање моћи.¹² Слом Совјетског Савеза и распад Варшавског уговора лишава Русију и поменутог инструмента моћи, чинећи је рањивом на изазове који су уследили. Постхладноратовски период карактеришу настојања Алијансе да искористи повољан геополитички моменат и испуни „безбедносни вакуум“ у Централној и Источној Европи настао за њих изненадним

¹⁰ Дугин, А. (2009). *Геополитика постмодерне – Доба нових империја – Осврт на геополитику XXI века*. Београд: Никола Пашић, 14–16.

¹¹ Петровић, Д. (2021). Украјинска криза и украјинско-руски конфликт у перспективи? У: Петровић, Д. (ур.). *Конфликтне зоне на постсовјетском простору и регионална безбедност*. Београд: Институт за међународну политику и привреду, 235–254.

¹² Гедис, Џ. Л. (2003). *Хладни рат: ми данас знамо*. Београд: Clío, 406.

колапсом стратешког ривала.¹³ Они ће бити генерисани геостратешки мотивисаним потезима Алијансе усмереним на њено ширење, у складу са идејама офанзивног реализма.¹⁴ Политика НАТО „отворених врата“, утемељена на члану 10 Вашингтонског споразума, с правом се сматра једном од основних инструмената ширења атлантизма и утицаја САД.¹⁵

Суочен са озбиљном кризом идентитета у одсуству непосредне војне претње и у условима новонастајуће безбедносне архитектуре, НАТО по завршетку Хладног рата прави отклон ка либералном концепту кооперативне безбедности, с тим да предметну политику уграђује као један од његових основних садржаја. Елементи концепта кооперативне безбедности инкорпорирани су у први постхладноратовски стратешки документ – Стратегију дијалога и сарадње (самит у Риму 1991. године), док он и формално постаје део НАТО идентитета кроз наредни стратешки концепт – Стратегију кооперативне безбедности (самит у Вашингтону 1991. године).

Постхладноратовска проширења карактерише чињеница да су геополитички и геостратешки интереси везани за територијалну експанзију на постсовјетски простор преовладавали над критеријумом испуњености одговарајућих услова и стандарда.¹⁶ Доминантност

¹³ НАТО испрва не успева да одговори наглој промени стратешког окружења, те се за овај период везује унутрашње нејединство и конфузија око исказаних тежњи већине постсоцијалистичких држава Централне и Источне Европе за чланством и њиховим очекивањима да брзо буду примљене у Алијансу. Са друге стране, Алијанса није била спремна за предузимање исхитрених потеза, пошто државе „младе“ демократије нису биле зреле за пуноправно чланство, те би Алијанса таквим потезом инкорпорирала дестабилишуће елементе. Наведено према: Vukadinović, R., Čehulić Vukadinović, L. i Božinović, D. (2007). *NATO – Euroatlantska integracija*. Zagreb: Topical, 87–190.

¹⁴ Детаљније о тумачењу проширења НАТО-а у контексту овог наратива видети: Благојевић, В. (2022). *Моћ и сила: Србија и војни фактор у међународној политици*. Београд: Медија центар „Одбрана“, 329–344; Kotoulas, I. E. & Puszta, W. *Geopolitics of the War in Ukraine*. Foreign Affairs Institute, <https://www.aies.at/download/2022/Geopolitics-of-the-War-in-Ukraine-FINAL.pdf>, 24/11/2022, 7–32.

¹⁵ Он гласи: „По једнодушном споразуму стране уговорнице могу позвати да приступи овом уговору ма коју другу европску државу која је у могућности да се залаже за начела овог уговора и допринеси безбедности северноатлантске области. Ма која држава тако позвана може постати уговорна страна тако што ће положити инструмент о своме приступању код владе САД. Влада САД обавестиће све стране уговорнице о предаји таквог инструмента о приступању“ (прев. аут). *The North Atlantic Treaty, NATO, 04 April 1949*.

¹⁶ Наведено се првенствено односи на достизање циљева под окриљем Акционог плана за чланство (енг. *Membership Action Plan – MAP*), као јединственог инструмента који је Алијанса увела 1999. године ради пуне контроле над процесом пријема нових чланица. Учешће аспирантске државе у *MAP* своди се на сагледавање напретка (на годишњем

геостратешких интереса је видљива на примерима прва два таласа проширења у постхладноратовском периоду. Бројни показатељи указују да су припаднице Вишеградске групе (Пољска, Чешка и Мађарска) релативно неспремне примљене у НАТО 1999. године.^{17,18}

Овај период карактерише узлазни тренд политичког дијалога и укупних односа НАТО-а и Русије, као и сарадње успостављене након њеног приступања Програму ПЗМ 1994. године.¹⁹ Русија није имала довољно моћи да спречи приступање три бивше савезнице Алијанси и тиме се супротстави ширењу сфере утицаја САД у овом делу Европе. Она се са тиме посредно и сагласила, с обзиром на то да је Оснивачким актом НАТО–Русија практично отворен пут ка ширењу НАТО-а на исток.²⁰ Заузврат, Москви је обећана економска помоћ, сарадња у оквиру групе водећих економских земаља, док су у наведени документ уграђене гаранције НАТО-а да у новим чланицама неће распоређивати нуклеарно оружје и војне снаге на сталној основи.²¹

Други талас проширења Алијансе из 2004. године обухватао је пријем балтичких држава, Бугарске, Румуније, Словачке и Словеније и имао је далеко неповољније ефекте по руске стратешке интересе. Приступањем држава Балтика, НАТО је избио на границе Русије, задирући дубоко у њену бившу сферу утицаја. Москва није имала другог избора него да ова дешавања прими са нелагодом, пошто је квантум руске моћи, по сваком од чинилаца, и даље био далеко од нивоа који би омогућио одлучнији наступ. Мере на унутрашњем уравнотежењу још увек нису почеле да дају

нивоу) у оквиру сваког од кључних аспеката функционисања Алијансе (политички, економски, безбедносни, одбрамбени и правни). Наведено има за циљ достизање захтеваног нивоа способности земље аспиранта, како би, након пријема у НАТО, могла да пружи допринос у испуњењу његових основних задатака.

¹⁷ У овом смислу посебно се истичу проблеми у достизању интероперабилности и усвајању војних стандарда Алијансе, невољно извршавање обавеза које проистичу из пуноправног чланства и др. Наведено према: Vukadinović, R., Čehulić Vukadinović, L. i Božinović, D. NATO – Euroatlantska integracija, op. cit., 203.

¹⁸ Вишеградска група је интегрисана у савез свега 12 дана пре агресије на Срп, што им је био први велики тест чланства у НАТО-у. Пријем Мађарске је био кључан за НАТО, будући да би без територије, ваздушног простора и осталих капацитета ове земље на располагању било генерисано много више фриксија у припреми и извођењу операције.

¹⁹ Сараднички односи изграђивани на темељима Оснивачког акта НАТО–Русија (потписан 27.05.1997. године) и Савета НАТО–Русија (успостављен декларацијом са самита НАТО-а у Риму 2002. године).

²⁰ “Founding Action on Mutual Relations, Cooperation and Security between NATO and the Russian Federation”, NATO, 27 May 1995.

²¹ Gebel, A. „Nada iz prošlosti: 25 godina Osnivačkog akta NATO-Rusija”. DW, 27. maj 2022.

жељене резултате, те је Русија задржала релативно пасивну улогу, на штету властитих интереса.²²

Временом су напори на реформама довели до позитивних ефеката, што је пружио простор за самопозданију позицију Москве према Западу у заштити националних интереса, првенствено оних везаних за заустављање експанзије НАТО-а на исток. Кључни догађај представља 43. Минхенска безбедносна конференција 2007. године, када је председник Русије Владимир Путин (*Владимир Путин*) затражио равноправан статус у свим будућим преговорима и најавио да ће његова земља имати важну улогу у структурирању будућег глобалног мултиполарног поретка. Он је критиковао, као отворену провокацију, излазак НАТО-а на руске границе, упркос претходно датим гаранцијама да се он неће ширити преко и изван источних граница уједињене Немачке.²³ Уједно, предложио је успостављање нове глобалне безбедносне архитектуре, исказујући спремност Русије да, „у интеракцији са одговорним и независним партнерима, удружи напоре у изградњи праведног и демократског светског поретка који би обезбедио безбедност и просперитет не само за неколицину одабраних већ за све“.²⁴ Осећајући се искљученом из доминантних токова безбедносних интеграција у Европи, Москва је 2009. године покренула безуспешну иницијативу за споразум о новој европској безбедносној архитектури у којој би сви партиципирали.²⁵

Самит НАТО-а у Букурешту 2008. године био је по много чему значајан за Украјину и будућност односа са Русијом. Алијанса је одбила захтев Кијева да, заједно са Грузијом, добије сагласност за реализацију Акционог плана за чланство (*Membership Action Plan – MAP*). Председник Русије Владимир Путин је том приликом рекао америчком колеги Џорџу Бушу (*George W. Bush*) да је Украјина „непостојећа држава“. Упркос томе што су САД биле за Акциони план за чланство, Француска а посебно Немачка противиле су се провоцирању Москве приближавањем Украјине НАТО-у, тим пре што је војна интервенција Русије у Грузији била јасна демонстрација силе усмерена према Украјини и Западу.²⁶ Јачању

²² Наведено се првенствено односи на реформе усмерене на стабилизацију унутрашње политичке ситуације, као и економског и одбрамбеног сектора.

²³ Стојановић, М. „Шок у Минхену“. *Политика*, 12. фебруар 2007.

²⁴ *Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy*, <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/copy/24034>, 04/11/2022.

²⁵ Ејдус, Ф. (2012). *Међународна безбедност: теорије, сектори и нивои*. Београд: Службени гласник, 258; *The draft of the European Security Treaty*, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/6152>, 05/11/2022.

²⁶ Наведено према: Благојевић, V. (2016). *Potencijal politike neutralnosti Republike Srbije u savremenim međunarodnim odnosima*. U: Korać, S. T. (ur.), *Uticaj vojne neutralnosti Srbije na bezbednost i stabilnost u Evropi*. Београд: Institut za međunarodnu politiku i privredu, 247–248.

анимозитета између Русије и Запада допринело је константно игнорисање и маргинализовање руских стратешких интереса, што је манифестовано и у наставку проширења НАТО-а.

Ток рата у Украјини: последица лоших стратешких процена?

Еволуцији односа у смеру крајњег заоштравања допринело је то што су САД и поједине земље НАТО-а имале кључну улогу у организовању преврата у Украјини 21. и 22. фебруара 2014. године, када су на власт доведене прозападне снаге.²⁷ Москва је реаговала за Запад изненађујуће ефикасним заузимањем и анексијом Крима, настављајући геополитичко надметање пружањем подршке проруски оријентисаном становништву Украјине.²⁸ Одсуство напретка под окриљем споразума из Минска, а поврх свега помоћ Запада у стратешком заокрету Украјине од политике неутралности ка уврштавању чланства у НАТО међу кључне циљеве националне безбедности, додатно су оптеретили односе Русије и НАТО-а, доприносећи даљој ескалацији Украјинске кризе.²⁹ Уочавајући негативан развој догађаја у Украјини, Москва настоји да примени стратегију застрашивања, организујући маневре са масовним ангажовањем људства и ратне технике у зони одговорности Централног, Западног и Јужног војног округа, као и у Белорусији где су се налазиле руске снаге на заједничким маневрима.³⁰ Једновремено, Русија покреће дипломатске иницијативе усмерене на сагледавање ефеката застрашивања ради постизања кредибилитета респектабилног преговарача са Западом, када је реч о безбедности и стабилности Источне Европе. Будући да није било адекватне реакције Запада, оправдано процењујући да време не ради за руске интересе, Москва се одлучује да покрене војну интервенцију у Украјини на основу процене да ће она представљати ништа више од наставка стратегије застрашивања, овога пута на територији суверене државе. У прилог овој тврдњи могу бити наведени циљеви војне интервенције („демилитаризација“, „денацификација“, заштита народа у

²⁷ Попов, Е. (2022). Постсовјетска Украјина: субјективно-објективни поглед на историју неуспеле државе. *Национални интерес*, год. XVII, vol. 42, бр. 2, 171.

²⁸ Гајић, А. и Рајић, Н. (2022). Геополитички оквир руске војне интервенције у Украјини. *Политика националне безбедности*, год. XIII, vol. 22, бр. 1, 128–129.

²⁹ *Стратегија националној безбедности Украјини*, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#n2>, 14/10/2022.

³⁰ Стратегија застрашивања подразумева и одвраћање (према НАТО/Западу/ Украјини) и присилу (према Украјини). За више видети: Милковски, В. и Миљковић, М. (2022). Интеграција стратегије присиле и одвраћања – поуке из агресије на Савезну Републику Југославију 1999. године. *Политика националне безбедности*, год. XIII, vol. 22, бр. 1, 41–66.

Доњецку и Луганску, смена власти без намере да се окупира територија!?...), који су и на политичком плану недовољно дефинисани, а да не говоримо о војном професионалном нивоу, који за оружане снаге представља жељено крајње стање и у односу на то се димензионишу људски, материјални и организациони потенцијали неопходни за реално планирање реализације војне операције. Надаље, сви се можемо присетити снимака, објављиваних првих дана оружаног сукоба у Украјини, који су садржали непрегледне руске колоне оклопно-механизованих снага, које су више подсећале на маневре него на борбени распоред нападних операција у реалним условима.

Руске снаге су на територију Украјине ушле са више стратегијско-оперативних праваца: кијевски (са замисли да окруже главни град са северозапада из Белорусије и истока са територије Русије), харковски и донбаски правац, као и правац који са кримске основице изводи на Маријупол, Запорожје и Одесу. Претпостављена замисао подразумева нападну основицу у виду потковице, како је то навео Небојша Вуковић, са намером да се нападни правци конвергентно усмере према реци Дњепар и тиме доведу у оперативно окружење главнине украјинских оперативних снага лоцираних у добро утврђеним регионима Доњецка и Луганска.³¹

Као последица лоше процене борбене способности украјинских снага, уследила су ефикасна противоклопна заседна дејства и упорна одбрана на тактичком нивоу, која су деловала отрежњујуће за руско војно руководство.³² Истовремено, изостала је очекивана подршка руског и проруског становништва у великим градовима попут Харкова, Сумија, па и Кијева, што је последица лоше процене ефикасности антируске пропаганде и укидања проруских политичких партија, па и ефеката застрашивања које су примењивале десничарске организације у Украјини. Чини се да Русија не само што је потценила информационо деловање

³¹ За више о почетном распореду и дејствима руских снага видети: Вуковић, Н. (2022). Прилог критичкој анализи руске војне стратегије у рату у Украјини. *Српска ревија за европске студије*, вол. 1, бр. 2–3, 7–11.

³² Руске снаге су се фокусирале на заузимање насеља и градова, уместо да се усредсреде на маневрисање у простору ради реализације примарног војног задатка у сваком рату, а то је уништење главнине непријатељских снага. У насељеним местима их је по правили дочекивала добро организована одбрана, која је од сваког насеља чинила отпорну тачку која је успоравала темпо дејстава руских снага и кумулативно „трошила“ њихове људске ресурсе, без већих ефеката на реализацију кључних циљева операције. На овај начин је обезвређена предност у оклопним средствима, јер није било маневра у дубини непријатеља, којим би се остварили кључни продори са стратегијским значајем. Наведено према: Friedman, G. *How the Ukraine War May End*, <https://geopoliticalfutures.com/how-the-ukraine-war-may-end/>, 22/01/2023.

Запада у Украјини већ није предвидела ни гашење својих медија на Западу. Због тога се може рећи да је Москва на информационом плану била осуђена на дефанзиву (усмерену према сопственом становништву), ако је уопште и имала офанзивне намере у контексту стратешких комуникација.

Руске обавештајне службе су лоше предвиделе деловање Запада током војне интервенције у Украјини. Извесно је да нису очекивале нити толико јединство, нити ангажовање не само на санкцијама (које извесно нису добре за економски раст ЕУ) већ и на помоћи у наоружању и војној опреми Украјини. Овде се, донекле, могло очекивати ангажовање Запада у структурама НАТО-а, али је и Европска унија ангажовала широк спектар расположивих средстава, почев од дипломатских, економских, информационих, па све до војних, који укључују директну помоћ у наоружању и војној опреми, обуку критичних војних специјалности, подразумевајући и обуке и увежбавања читавих јединица оружаних снага Украјине.³³

Као посебно проблематична импликација погрешне стратешке процене показало се лоше димензионисање оперативних снага, како у погледу укупног бројног стања, тако и у организацији руковођења и командовања. Наиме, Русија је војну интервенцију покренула са око 100 борбених група, састава ојачаног батаљона, укупног бројног стања од 170 до 190 хиљада, заједно са доњецким и луганским снагама. То су снаге које су месецима пре ангажовања у Украјини биле ангажоване у масовним маневрима усмерених на застрашивање и, иако мотивисане, биле су такође уморне и исцрпљене. Наспрам њих су се налазиле стално нарастајуће снаге до око 700 хиљада украјинских војника. Извођењем офанзивних дејстава, посебно у почетним месецима рата, дошло је до градуалног умањења руских снага, које су већ током јуна 2022. године бројале око 142 хиљаде, када су украјинске снаге извршиле више таласа мобилизације и концентрације снага. Истовремено, умањивао се темпо офанзивних дејстава, борбени распоред руских снага је био све шири, а није било свежих снага чак ни за контролу заузете територије. Летња офанзива украјинских снага је приморала Москву да се одлучи на делимичну мобилизацију 300 хиљада војника, чиме се само приближно уједначило бројно стање сукобљених оружаних снага.³⁴

³³ За више о односу ЕУ према рату у Украјини видети: Благојевић, В. и Каравидић, З. (2022). Стратешко позиционирање Европске уније према рату у Украјини: између континуитета и промена. *Српска ревија за европске студије*, вол. 1, бр. 2–3, 67–94.

³⁴ Вуковић, Н. Прилог критичкој анализи руске војне стратегије у рату у Украјини, *op. cit.*, 18–22; Johnson, R. (2022). *Dysfunctional Warfare: The Russian Invasion of Ukraine. The US Army War College Quarterly: Parameters*, vol. 52, br. 2, 5–20; Zabrodskyi, M., Watling, J., Danylyuk, O. V. & Reynolds, N. (2022). *Preliminary Lessons in Conventional Warfighting from*

Други, не мање значајан стратегијски проблем руске војне интервенције био је изостанак јединственог руковођења и командовања операцијом у Украјини. Након украјинске летње офанзиве, тек се постављањем генерала Сергеја Суrowикина (*Сергей Суrowикин*) за главнокомандујућег руских снага у Украјини септембра 2022. године успоставља јединство командовања.³⁵ Због различите структуре и организационе културе руских снага, очигледно је да командант једног вида оружаних снага није био довољно високо позициониран у државној хијерархији, па је председник Русије поставио начелника Генералштаба, генерала Валерија Герасимова (*Валерий Герасимов*), за заповедника снага у Украјини јануара 2023. године.³⁶ Дакле, може се рећи да је било потребно скоро 11 месеци да се руско државно и војно руководство прилагоди реалности и своје ресурсе ангажује адекватно и у потпуности у организационом смислу. За савремено ратовање, то је изузетно дуг временски период.

Закључак

Објективни политички, логистички, информациони и људски ресурси су умногоме представљали ограничавајуће факторе за ангажовање руских оружаних снага у Украјини. Проток времена и след догађаја их је доводио у све неповољнију позицију у односу на противника, кога су потценили у погледу способности и мотивисаности за борбу. Такође су потценили спремност Запада да ефикасно помогне Украјину у наоружању и војној опреми, обавештајно, логистики, у обуци и на свеколике друге начине. Сматрали су да ће подршка НАТО-а, а поготово структура Европске уније, тежишно бити усмерена на политичком, дипломатском, економском и информационом плану, док се систематска и, за сада, истрајна војна подршка Украјини није очекивала.

Russia's Invasion of Ukraine: February–July 2022. London: Royal United Services Institute for Defence and Security Studies; Bartosiak, J. (2022). Lessons for Poland from the War in Ukraine. *Strategy and Future*, part 3, no. 11; Hird, K. et. al. *Russian Offensive Campaign Assessment*, Institute for the Study of War and AEI's Critical Threats Project 2022, <https://www.understandingwar.org/backgrounder/russian-offensivecampaignassessmentdecember12,15/01/2023>.

³⁵ За више о његовом схватању савремених војних операција видети: Суrowикин, С. В., Кулешов, Ю. В. Особенности организации управления межвидовой группировкой войск (сил) в интересах комплексной борьбы с противником. *Военная мысль*, № 8, август 2017, 5–18.

³⁶ За више о схватањима руских војних теоретичара о комплексности савремених ратова и војних операција видети: Vuković, N. (2021). Konceptualizacija fenomena rata u savremenoj ruskoj vojnoj misli – doprinos generala Gerasimova. *Međunarodni problemi*, vol. 83, br. 2, 259–283.

У случају руске војне интервенције, могу се још једанпут потврдити и значајни теоријски конструкти. Један од њих је и начело стратешке анализе и процене, према коме се моћ једног субјекта међународних односа не треба разматрати само према њеним расположивим чиниоцима, већ и према онима који су недоступни. У случају руског војног ангажовања у Украјини, ово начело се недвосмислено потврђује. Дефицит у информационом деловању, заједно са фактором временског трајања војне операције, последично је довео у питање њен легитимитет. Сагледано са аспекта стратешке културе, може се констатовати да је руска војна интервенција у Украјини показала кључне позитивне и негативне карактеристике руске стратешке културе. Високи морални и борбени квалитети руског војника морали су још једанпут у руској историји да компензују лоше стратегијске процене и обавештајне припреме операција.

Руска војна мисао добро прати савремене карактеристике и физиономију рата, али реалност вођења операција у Украјини указује да постоје други проблеми који су кључно утицали на ток рата. Једноставно речено, стиче се утисак да руски генерали знају како треба да се води савремени рат, што су и доказали у својим научним и стручним радовима, али се чини да је политика константно „кочила“ њихово ангажовање, дајући им различита органичења, од самог назива „специјална војна операција“, преко упорног истрајавања на избегавању делимичне мобилизације, до преговора током извођења борбених дејстава и слично. Чини се да је руска страна у рату у Украјини тежишно усмерена на одвраћање НАТО-а, а тек секундарно на присилу према Кијеву. Тешко се може очекивати ефикасна победа у рату када је то секундарни стратешки циљ.

Чини се да је руска војна интервенција у Украјини још једанпут потврдила значај науке и примене њених постулата у војним пословима, барем када је реч о стратешким студијама. Погрешне стратегијске процене су пратилац ратова у историји људске цивилизације, али је правовремено реаговање и прилагођавање реалитету на терену једнако иманентно сваком ратном сукобу. Чини се да је у случају руског ангажовања у Украјини управо изостало правовремено прилагођавање на „ратну маглу“ на стратешком нивоу, што се може приписати руском политичком систему и стратешкој култури.

Библиографија

- Bartosiak, J. (2022). Lessons for Poland from the War in Ukraine. *Strategy and Future*, part 3, no. 11, 1–7.
- Blagojević, V. (2016). Potencijal politike neutralnosti Republike Srbije u savremenim međunarodnim odnosima. U: Korać, S. T. (ur.). *Uticaј vojne neutralnosti Srbije na bezbednost i stabilnost u Evropi*. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu, 240–258.
- Bžežinski, Z. (2001). *Velika šahovska table*. Podgorica, Romanov, Banja Luka: CID. „Founding Action on Mutual Relations, Cooperation and Security between NATO and the Russian Federation“, NATO, 27 May 1995.
- Friedman, L. T. „Foreign Affairs; Now a Word From X.“ *The New York Times*, 02 May 1998.
- Gebel, Al. „Nada iz prošlosti: 25 godina Osnivačkog akta NATO-Rusija“. *DW*, 27. 05.2022.
- George, F. *How the Ukraine War May End*, <https://geopoliticalfutures.com/how-the-ukraine-war-may-end/>, 22/01/2023.
- Golen, S. *Russian Aggression as NATO Response Was Foreseen Decades Ago*, *Foreign Affairs Review*, <https://www.foreignaffairsreview.com/home/russian-aggression-as-nato-response-was-foreseen-decades-ago>, 23/11/2022.
- Hird, K. et. al. *Russian Offensive Campaign Assessment*, Institute for the Study of War and AEI's Critical Threats Project 2022, <https://www.understandingwar.org/backgroundunder/russianoffensivecampaignassessment-december-12>, 15/01/2023.
- Hooda, D. S. (2022). Fighting Conventional Wars: Lessons from the Ukraine Conflict. *Delhi Policy Group*, vol. 7, no. 20, 1–12.
- Johnson, R. (2022). Dysfunctional Warfare: The Russian Invasion of Ukraine. *The US Army War College Quarterly: Parameters*, vol. 52, br. 2, 5–20.
- Kieninger, S. *The Strobe Talbott Papers at the State Department's Virtual Reading Room*, Wilson Center, <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/strobe-talbott-papers-state-departments-virtual-reading-room>, 23/11/2022.
- Kotoulas, E. I. & Pusztai, W. *Geopolitics of the War in Ukraine*, Foreign Affairs Institute, <https://www.aies.at/download/2022/Geopolitics-of-the-War-in-Ukraine-FINAL.pdf>, 24/11/2022.
- Mandelbaum, M. (2016). *Mission Failure: America and the World in the Post-Cold War Era*. New York: Oxford University Press.

- Mearsheimer, J. *Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault*, 2014, Foreign Affairs, <https://www.newyorker.com/news/q-and-a/why-john-mearsheimer-blames-the-us-for-the-crisis-in-ukraine>, 22/11/2022.
- Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy*, <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/copy/24034>, 04/11/2022.
- The draft of the European Security Treaty*, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/6152>, 05/11/2022.
- „The North Atlantic Treaty“, NATO, 04 April 1949.
- Vukadinović, R., Čehulić Vukadinović, L. i Božinović, D. (2017). *NATO – Euroatlantska integracija*. Zagreb: Topical.
- Vuković, N. (2021). Konceptualizacija fenomena rata u savremenoj ruskoj vojnoj misli – doprinos generala Gerasimova. *Međunarodni problemi*, vol. 83, br. 2, 259–283.
- Zabrodskiy, M., Watling, J., Danylyuk, O. V. & Reynolds, N. (2022). *Preliminary Lessons in Conventional Warfighting from Russia's Invasion of Ukraine: February–July 2022*. London: Royal United Services Institute for Defence and Security Studies.
- Благојевић, В. и Каравидић, З. (2022). Стратешко позиционирање Европске уније према рату у Украјини: између континуитета и промена. *Српска ревија за европске студије*, вол. 1, бр. 2–3, 67–94.
- Благојевић, В. и Пејић, И. (2021). Грузија као потенцијални „тројански коњ“ Запада на Кавказу. У: Петровић, Д. (ур.). *Конфликтне зоне на постсојветском простору и регионална безбедност*. Београд: Институт за међународну политику и привреду, 321–344.
- Благојевић, В. (2022). *Моћ и сила: Србија и војни фактор у међународној политици*. Београд: Медија центар „Одбрана“.
- Вуковић, Н. (2022). Прилог критичкој анализи руске војне стратегије у рату у Украјини. *Српска ревија за европске студије*, вол. 1, бр. 2–3, 3–50.
- Гајић, А. и Рајић, Н. (2022). Геополитички оквир руске војне интервенције у Украјини. *Политика националне безбедности*, год. XIII, вол. 22, бр. 1, 127–146.
- Гедис, Џ. Л. (2003). *Хладни рат: ми данас знамо*. Београд: Слио.
- Дугин, А. (2009). *Геополитика постмодерне – Доба нових империја – Осврт на геополитику XXI века*. Београд: Никола Пашић.
- Ејдус, Ф. (2012). *Међународна безбедност: теорије, сектори и нивои*. Београд: Службени гласник.
- Милковски, В. и Миљковић, М. (2022). Интеграција стратегије присиле и одвраћања – поуке из агресије на Савезну Републику Југославију 1999. године. *Политика националне безбедности*, год. XIII, вол. 22, бр. 1, 41–66.

- Петровић, Д. (2021). Украјинска криза и украјинско-руски конфликт у перспективи? У: Петровић, Д. (ур.). *Конфликтне зоне на постсовјетском простору и регионална безбедност*. Београд: Институт за међународну политику и привреду, 235–254.
- Попов, Е. (2022). Постсовјетска Украјина: субјективно-објективни поглед на историју неуспеле државе. *Национални интерес*, год. XVII, вол. 42, бр. 2, 171–184.
- Стојановић, М. „Шок у Минхену“. *Политика*, 12. фебруар 2007.
- Стратегија националној безпеки Украјини*, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#n2>, 14/10/2022.
- Суровикин, В. С., Кулешов, Ю. В. „Особенности организации управления межвидовой группировкой войск (сил) в интересах комплексной борьбы с противником.“ *Военная мысль*, № 8, 08, 2017.

THE WAR IN UKRAINE FROM THE POINT OF VIEW OF A PROFESSIONAL SOLDIER

Veljko BLAGOJEVIĆ and Boris STOJKOVIĆ

SUMMARY

It seems clear that the Russian Federation, viewed in a geostrategic context, entered the military operation in Ukraine reluctantly and that it was forced to do so because the West insists on NATO's open door policy, without being ready to consider Moscow's concerns regarding the protection of vital security interests. After a failed coercion strategy, the Kremlin engaged military forces with flexibly set objectives, in manner that is fully in accordance with the main characteristics of their strategic culture. It is about inadequate intelligence preparation of the operation, poor assessment of the behavior of actors in Ukraine and the West, as well as the almost complete absence of offensive measures in the field of information warfare. The cumulative effect of these factors resulted in inadequate dimensioning of military forces and their engagement in the initial phase of the operation. Since war has its logic, it seems that in the case of Ukraine, the influence of politics on military affairs is exaggerated, that military professionals are not precisely defined goals and given the necessary but always relative freedom of decision in Russian case. The leadership of Ukraine partially managed to take advantage of these facts and turn the military intervention into a long-term armed conflict, with the full support of the West.

Keywords: strategic assessment, strategic culture, engagement of military forces, assessment of the battlefield, objectives of engaged military forces.

ПРВИ ПАНЕЛ

Модератор: Небојша Вуковић

Виши научни сарадник

https://doi.org/10.18485/iipe_rat_ukrajina.2023.ch3

Институт за међународну политику и привреду

Број страница: 53–67

Београд

E-mail: vtrapara@diplomacy.bg.ac.rs

Политика САД према руско-украјинском сукобу: између геополитике и идеологије¹

Владимир ТРАПАРА

Апстракт

Улога Сједињених Држава у руско-украјинском рату као индиректног учесника на страни Украјине има своју генезу која траје од краја Хладног рата наовамо. Ауторова теза је да је подршка Вашингтона Украјини мотивисана геополитичким значајем те земље за стратегију либералне хегемоније, чији је један од циљева елиминација Русије из редова независних великих сила. Ипак, САД нису од почетка играле на украјинску карту, нити су је касније доследно користиле, што због идеолошке визије да ће се капиталистичка и демократска Русија пре или касније добровољно одрећи статуса велике силе и прихватити америчку хегемонију, што због амбивалентности европских савезника. То је изазивало незадовољство украјинских националистичких елита обимом и квалитетом америчке подршке. Аутор закључује да је Русија сопственим идеолошким приступом и одлуком да нападне Украјину помогла САД да помире геополитичке и идеолошке императиве, те да у сврху вођења новог хладног рата консолидују евроатлантску заједницу, чији ће Украјина, макар и територијално окрњена, бити саставни део.

Кључне речи: руско-украјински рат, Сједињене Државе, Украјина, Русија, геополитика, идеологија.

¹ Рад је настао у оквиру научноистраживачког пројекта „Србија и изазови у међународним односима 2023. године“, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, а реализује Институт за међународну политику и привреду током 2023. године.

Увод

Крајем јануара 2023. године, часопис *Форин Аферс* обавио је интервју са неколико десетина америчких експерата са питањем да ли је највероватнији исход рата у Украјини споразум који би укључио територијалне уступке Русији. Већина је изразила неслагање, али се (уз неутралне) немали број и сложио.² Но, нико није сматрао да би Сједињене Државе требало да прихвате потпуни украјински пораз. Уочи годишњице руско-украјинског рата, САД су индиректно укључене у њега управо с тим циљем – као минимум да спасу Украјину од пораза, као максимум да јој помогну да победи Русију. Овај рад треба да одговори на питање како и зашто је судбина једне удаљене источноевропске државе постала тако значајна за најмоћнију силу света, те да представи све заокрете у америчкој политици према Украјини у последње три деценије, изазване непоклапањем геополитичких и идеолошких императива, све док их Путинова инвазија 2022. није спојила у једно.

Генеза приступа САД Украјини

За време Хладног рата, Сједињене Државе нису посматрале Украјину одвојено од свог геополитичког и идеолошког противника, Совјетског Савеза, као монолитне целине – њихови „совјетолози“ занемаривали су национално питање и били русоцентрични.³ Уочи распада Совјетског Савеза 1991. године, САД су идеолошки дале приоритет стабилности власти Михаила Горбачова (*Михаил Горбачёв*) и успеху његових реформи. Џорџ Буш (*George Bush*) је чак путовао у Кијев да убеђује Украјинце да одустану од независности, у страху од југословенског сценарија у земљи с нуклеарним оружјем.⁴ Ипак, уочи референдума о независности Украјине децембра 1991. САД су најавиле да ће подржати његов резултат.⁵ Мирни распад Совјетског Савеза након Бјеловешког договора отклонио је опасност југословенског сценарија, уједно лишивши Вашингтон

² *Will Ukraine Wind Up Making Territorial Concessions to Russia?: Foreign Affairs Asks the Experts*, Foreign Affairs, <https://www.foreignaffairs.com/ask-the-experts/will-ukraine-wind-making-territorial-concessions-russia>, 10/02/2023.

³ Kuzio, T. (2022). *Russian Nationalism and the Russian-Ukrainian War: Autocracy-Orthodoxy-Nationality*, London & New York: Routledge, 103.

⁴ Пред украјинским парламентом Буш је рекао: „Слобода није исто што и независност. Американци неће подржати оне који траже независност да би заменили удаљену тиранију локалним деспотизмом. Неће помоћи онима који промовишу суицидални национализам заснован на етничкој мржњи“. Наведено према: D'Anieri, P. (2019). *Ukraine and Russia: From Civilized Divorce to Uncivil War*. Cambridge: Cambridge University Press, 31.

⁵ *Ibid.*, 33.

непријатељске суперсиле. Униполарни међународни систем који је настао омогућио је САД прилику да лансирају хегемонистичку спољну политику, тј. да покушају да изграде нови светски поредак са центром у Вашингтону, без других независних центара моћи – великих сила. Ипак, на избор те политике пресудно је деловала америчка идеологија либерализма, победивши супарнички комунизам.⁶ Отуда се ова „велика стратегија“ назива либералном хегемонијом, јер тежи да оствари вилсонијански циљ стварања света „безбедног за демократију“, односно да почне да реализује идеје које је амерички спољнополитички естаблишмент зацртао још пре много деценија, али му равнотежа снага то није дозвољавала.⁷

Како је Руска Федерација задржала велики део капацитета Совјетског Савеза, пре свега војних, могло се очекивати да она настави са жељом да игра улогу независне велике силе на светској сцени. Оптимални приступ америчких хегемониста према Русији би стога био да јој то не дозволе, те да се за наставак њеног обуздавања ослоне и на њене суседе, а посебно Украјину као геополитички најзначајнију.⁸ Но, у првој половини деведесетих година САД ће, уместо геополитички, и даље размишљати идеолошки, верујући да капиталистичка и демократска Русија неће ни желети да буде велика сила, већ ће се добровољно потчинити америчкој хегемонији. Стога је амерички приоритет био успех реформи председника Јељцина, односно недозвољавање било повратка на власт комуниста, било доласка снага империјалног национализма, што ће председник Бил

⁶ О аргументу да структура међународног система само даје прилику за хегемонистичку политику, а да на њен избор пресудно утиче идеологија, видети: Layne, C. (2006). *The Peace of Illusions: American Grand Strategy from 1940 to the Present*. Ithaca & London: Cornell University Press, 28–30.

⁷ Поред наведеног Лејновог дела, о критичком осврту на либералну хегемонију видети: Posen, B. R. (2014). *Restraint: A New Foundation for U.S. Grand Strategy*. Ithaca & London: Cornell University Press; Walt, S. M. (2018). *The Hell of Good Intentions: America's Foreign Policy Elite and the Decline of U.S. Primacy*. New York: Farrar, Straus and Giroux; Mearsheimer, J. J. (2018). *The Great Delusion: Liberal Dreams and International Realities*. New Haven & London: Yale University Press; Hendrickson, D. C. (2018). *Republic in Peril: American Empire and the Liberal Tradition*. New York: Oxford University Press. О оправдању либералне хегемоније, видети: Ikenberry, G. J. (2020). *A World Safe for Democracy: Liberal Internationalism and the Crises of Global Order*. New Haven & London: Yale University Press. О мом осврту на либералну хегемонију и њену критику, видети: Trapara, V. (2022). Critique of the Critique: Why Realist Opponents of Liberal Hegemony Miss the Target?. *The Review of International Affairs*, vol. 73, no. 1185, 5–25.

⁸ Контролом над Украјином САД би дошле надамак контроле над читавом Источном Европом, подручјем које је класик геополитике Халфорд Макиндер означио као пречицу ка владавини светом. Видети: Трапара, В. (2014). Савремени значај Макиндеровог концепта Источне Европе: случај Украјинске кризе. *Међународна политика*, год. 65, бр. 1155–1156, 26–43.

Клинтон (*Bill Clinton*) назвати „стратешким савезом с руском реформом“.⁹ И заиста, САД су у овом периоду фаворизовале Русију у односу на Украјину и друге постсовјетске републике, јер је ова одлучније од њих ушла у реформе по моделу Вашингтонског консензуса.¹⁰ Уз то, Вашингтон ће у Русији видети гаранта стабилности постсовјетског простора, те није имао ништа против руских војних интервенција за његову консолидацију – од Придњестровља, преко грађанског рата у Грузији, Абхазије и Јужне Осетије, до Таџикистана – Клинтон ће те интервенције у једном тренутку упоредити с америчким у Панами и Гренади.¹¹

У случају Украјине, чију је независност и територијални интегритет Русија од почетка оспоравала (посебно у погледу Крима), САД ће отићи најдаље, притискајући је да се одрекне нуклеарног оружја и преда га Русији, и то без чврстих безбедносних гаранција које је Кијев заузврат тражио.¹² До заокрета у политици САД почиње да долази средином деведесетих, најпре под утицајем Збигњева Бжежинског (*Zbigniew Brzezinski*), који је упозоравао на могуће обнављање руског империјализма и саветовао да се „консолидује геополитички плурализам у оквиру бившег Совјетског Савеза“. Нарочит геополитички значај препознавао је код Украјине: „Не треба посебно наглашавати да без Украјине Русија престаје да буде империја, а са подређеном Украјином, Русија аутоматски постаје империја“.¹³ Касније ће у *Великој шаховској табли*, када заокрет Вашингтона већ буде био приметан, критиковати што су САД биле „троне у препознавању геополитичког значаја посебне украјинске државе“, али и подгревале код Русије „заблуду о заједничком глобалном статусу с Америком“.¹⁴ Још два чиниоца утицала су на амерички заокрет: решење нуклеарног питања, након кога САД почињу да посматрају

⁹ Слаба тачка овог програма пак била је изостанак значајније финансијске подршке руским реформама. D'Anieri, P. *Ukraine and Russia: From Civilized Divorce to Uncivil War*, op. cit., 18–19, 55–56.

¹⁰ Kuzio, T. & D'Anieri, P. (2018). *The Sources of Russia's Great Power Politics: Ukraine and the Challenge to the European Order*. Bristol: E-International Relations Publishing, 76–77.

¹¹ Charap, S. & Colton, T. J. (2017). *Everyone Loses: The Ukraine Crisis and the Ruinous Contest for Post-Soviet Eurasia*. London: The International Institute for Strategic Studies, 58, 62–63.

¹² САД су инсистирале да у документу о украјинској денуклеаризацији уместо речи „гаранције“ стоји реч „уверавања“. Stent, A. (2019). *Putin's World: Russia against the West and with the Rest*. New York & Boston: Twelve, 187. Џон Миршајмер био је један од ретких Американаца који је сматрао да Украјина треба да задржи нуклеарно оружје да би се одбранила од Русије. D'Anieri, P. *Ukraine and Russia: From Civilized Divorce to Uncivil War*, op. cit., 51–52.

¹³ Наведено према: Ibid., 67–68.

¹⁴ Бжежински, З. (2001). *Велика шаховска табла*. Подгорица, Романов, Бања Лука: ЦИД, 98–99, 107.

Украјину као одвојеног актера, а не само у функцији њених односа с Русијом; сумња у успех руске „реформе“, тј. прозападне оријентације, нарочито након постављања Примакова за министра спољних послова 1996.¹⁵ Украјина у другој половини деведесетих постаје трећа у свету по америчкој помоћи (после Израела и Египта).¹⁶

САД су уз геополитички задржале и идеолошки приступ, водећи политику *хеџинга* – с једне стране су наставиле да верују у либерализам у Русији и подржавају га, а са друге шириле сферу свог утицаја на исток, према постсовјетском простору.¹⁷ Хеџинг ће се наставити и након доласка Владимира Путина (*Владимир Путин*) на власт у Русији, у коме ће Американци видети некога с ким могу боље да сарађују, нарочито након 11. септембра 2001. и његове подршке борби против тероризма. Администрација Буша млађег поново ће приоритет дати Русији, а Украјину занемарити, између осталог и услед ауторитарних и коруптивних трендова у владавини председника Кучме (*Леонід Кучма*), који је прешао пут од „мултивекторске“ спољне политике из првог мандата, преко западне оријентације на почетку другог, до напуштања циља чланства у НАТО-у на крају.¹⁸ Унутрашња динамика у Украјини – Наранџаста револуција из 2004. године – поново ће скренути пажњу САД на ту земљу. Из тога што су западне НВО имале улогу у одбрани воље бирача у Украјини у јесен 2004. не треба изводити закључак да је ова револуција била резултат некаквог предумишљаја оркестрираног из Вашингтона. Пре ће бити да су САД опортунистички искористиле аутохтони отпор већине Украјинаца ауторитарној и Русији блиској власти.¹⁹ Русија је пак рачунала да ће доминацијом доњецког клана и избором његовог човека Виктора Јануковича (*Виктор Јанукович*) обезбедити геополитичку контролу над Украјином. Њен неуспех ће резултирати успостављањем прве недвосмислено прозападно опредељене власти у Кијеву, што ће Москва видети као део америчке и западне завере против ње, те заузети асертивнији курс према Западу и својим суседима у периоду 2004–2008.²⁰

¹⁵ Kuzio, T. & D’Anieri, P. The Sources of Russia’s Great Power Politics: Ukraine and the Challenge to the European Order, op. cit., 77.

¹⁶ Charap, S. & Colton, T. J. Everyone Loses: The Ukraine Crisis and the Ruinous Contest for Post-Soviet Eurasia, op. cit., 67.

¹⁷ Menon, R. & Rumer, E. (2015). *Conflict in Ukraine: The Unwinding of the Post-Cold War Order*. Cambridge: Massachusetts Institute of Technology, 161.

¹⁸ D’Anieri, P. Ukraine and Russia: From Civilized Divorce to Uncivil War, op. cit., 73–74, 95–96, 107–109.

¹⁹ Ibid., 127.

²⁰ О руској улози у догађајима уочи, за време и након Наранџасте револуције, видети: Зыгарь, М. В. *Вся кремлевская рать: Краткая история современной России*, Альпина Диджитал (електронно издание), Глава 5.

САД ће у истом периоду са опортунизма из времена Нарандасте револуције прећи на планску подршку новим украјинским властима у њиховој интеграцији у западне структуре. Осокољена оним што је изгледало као успех интервенција у Авганистану и Ираку, ширењем НАТО-а и ЕУ на исток, те трендом демократизације у руском окружењу, Бушова администрација ће наизглед помирити идеолошки и геополитички императив лансирањем „Агенде слободе“. Она почива на претпоставци да се са ширењем демократије аутоматски шири и амерички геополитички утицај.²¹ Демократизацију би требало да прати интеграција у западне економске и војне структуре.²² У случају Украјине, Вашингтон ће приоритет дати њеном чланству у НАТО-у. Међутим, на руку му неће ићи два чиниоца: нестабилна политичка ситуација у самој Украјини (разлаз између главног заговорника уласка у НАТО Виктора Јушченка (*Віктор Ющенко*) и његове „нارانдасте колегинице“ Јулије Тимошенко (*Юлія Тимошенко*), те повратак Јануковича у игру привременим освајањем премијерског положаја); амбивалентност европских савезника, пре свих Француске и Немачке, које су се опирале чланству Украјине идеолошким (Украјина не задовољава реформске стандарде) и геополитичким аргументом (улазак Украјине у НАТО испровоцирао би негативну реакцију Русије).²³

Закључак Букурешког самита НАТО-а из априла 2008. био је компромис између америчког и европског става и тиме „најгори од свих светова“ – Украјина није добила МАР (Акциони план за чланство у НАТО), али је изјава да ће она и Грузија некад постати НАТО чланице била довољна да изазове крајње негативан став Русије. „Украјина није чак ни држава...“, рекао је Путин Бушу по доласку у Букурешт, „део њене територије припада источној Европи, а други, значајан, ми смо им дали... Ако Украјина уђе у НАТО, ући ће без Крима и Истока – она ће се просто распасти“.²⁴ Биће то злокобна најаву онога што ће се дешавати најпре 2014. године, а онда у још већој мери од фебруара 2022. Ипак, Русија је решила да Украјину привремено поштеди и сконцентрисала се на Грузију, војно интервенишући у августу као одговор на неспретно

²¹ О „Агенди слободе“ видети: Stent, A. E. (2014). *The Limits of Partnership: U.S.-Russian Relations in the Twenty-First Century*. Princeton & Oxford: Princeton University Press, 82–83. О поклапању геополитичких добитака и демократских промена, видети још: Charap, S. & Colton, T. J. *Everyone Loses: The Ukraine Crisis and the Ruinous Contest for Post-Soviet Eurasia*, op. cit., 76.

²² *Ibid.*, 82–83.

²³ Stent, A. E. *The Limits of Partnership: U.S.-Russian Relations in the Twenty-First Century*, op. cit., 163–168.

²⁴ Зыгарь, М. В. *Вся кремлевская рать: Краткая история современной России*, op. cit.

покренути напад председника Сакашвилија (*Mikheil Saak'ashvili*) на отцепљену Јужну Осетију, те признајући независност ње и Абхазије. На овај врхунац руске асертивности очекивала се реакција САД у виду додатног заоштравања односа са Москвом и коришћења Украјине као геополитичког адута, али ће се догодити супротно.

Нови председник САД Барак Обама (*Barack Obama*) уместо да „казни“ Русију због интервенције у Грузији, „наградио“ ју је „ресетовањем“ односа – покушајем да се они редифинишу како би се тренд растуће конфронтације зауставио и сарадња двеју сила унапредила по питањима од заједничког интереса.²⁵ САД су биле притиснуте светском економском кризом, лоше вођеним ратовима у Ираку и Авганистану, амбивалентношћу европских савезника и константним економским растом Кине – али је пресудио идеолошки мотив, јер је Вашингтон новог председника Русије Дмитрија Медведева (*Дмитрий Медведев*) видео као либералнијег, прозападнијег и за сарадњу захвалнијег од Путина. Идеја о „ресетовању“, које ће обухватити америчко одустајање од противракетног штита у Чешкој и Пољској, али и од МАР за Украјину, неће се свидети антируски оријентисаним источноевропским савезницима САД, као ни прозападним украјинским властима. Оне и неће дуго остати прозападне – Јанукович 2010. побеђује на демократским председничким изборима и почиње да приближава земљу Русији. Украјина ће све до избијања кризе 2013. имати ниско место на дневном реду спољне политике САД.²⁶ „Штафетну палицу“ ће, међутим, преузети Европска унија.

ЕУ је још 2009. на иницијативу Шведске и Пољске (које су пре више векова ратовале против Русије преко украјинске територије) лансирала сопствени идеолошко-геополитички инструмент за јачање утицаја на западном постсовјетском простору. Источно партнерство није нудило чланство заинтересованим државама, али јесте настојало да их економски (а донекле и безбедносно) интегрише у сферу утицаја ЕУ.²⁷ Како ће и Русија као одговор лансирати свој пројекат Евроазијске економске уније, до 2013. постаће јасно да се ове две интеграције међусобно искључују, те да ће Украјина морати да изабере једну.²⁸ Јанукович лично јесте био

²⁵ О „ресетовању“ видети: Трапара, В. (2017). *Време „ресетовања“: односи Русије и Сједињених Држава у периоду од 2009. до 2012. године*. Београд: Институт за међународну политику и привреду.

²⁶ Menon, R. & Rumer, E. *Conflict in Ukraine: The Unwinding of the Post-Cold War Order*, op. cit., 65–67.

²⁷ Sakwa, R. (2014). *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*. London: I. B. Taurus, (electronic issue), 65–66.

²⁸ Јовић Лазић, А. (2015). *Односи између Европске уније и Руске Федерације – крај XX и почетак XXI века*. Београд: Институт за међународну политику и привреду, 213–227.

проруски оријентисан и надао се економској помоћи од Москве, али се залагао за ЕУ јер је морао да мисли на реакцију како Запада, тако и проевропски оријентисаног дела сопственог становништва. Напоследку ће у новембру 2013. под притиском Путина преломити да не потпише Споразум о придруживању с ЕУ, изазвавши тиме највећу кризу у историји независне Украјине.²⁹

У догађајима који ће кулминирати обарањем Јануковича са власти фебруара 2014. године, а који ће понети назив Евромајдан, САД ће испрва имати скромну, а затим све значајнију улогу. Од некога ко заједно с републиканским колегом, сенатором Џоном Мекејном (*John McCain*), дели сендвиче демонстрантима, Викторија Њуланд (*Victoria Nuland*), помоћница државног секретара, постаће неко ко одлучујуће утиче на састав нове украјинске владе.³⁰ Када Москва буде одговорила на фебруарски преврат анексијом Крима и подршком побуне у Донбасу, САД ће се ставити на чело политичког Запада у њеном кажњавању економским санкцијама и дипломатском изолацијом.³¹ Ипак, то кажњавање биће релативно благо, чему су допринели како наставак амбивалентности Европљана (посебно Немачке), тако и уздржан став Русије, која је избегла пуну војну инвазију Украјине. Вашингтон је такође избегавао пуну конфронтацију с Русијом – она му је и даље била потребна због руте за Авганистан, нуклеарног споразума с Ираном, а и у Сирији ће након почетка руске интервенције септембра 2015. бити потребна сарадња како не би дошло до директног сукоба америчких и руских војних снага у тој земљи. САД јесу заостриле односе с Русијом до нивоа вишег него икад након Хладног рата, али су по питању Украјине и даље биле резервисане, подржавши споразуме из Минска, тиме и замрзавање сукоба и фактичко цепање њене територије, те одбијајући да јој испоруче смртоносну војну опрему.³²

Неочекивана победа на председничким изборима 2016. Доналда Трампа (*Donald Trump*), који се залагао за мање идеолошку спољну

²⁹ О положају Украјине између ЕУ и Русије и Јануковичевом вагању „коме ће се приклонити царству“, видети: D'Anieri, P. *Ukraine and Russia: From Civilized Divorce to Uncivil War*, op. cit., 190–207.

³⁰ Усред кризе Њуландова се „похвалила“ да су САД од 1991. наовамо инвестирале преко пет милијарди долара у „промовисање демократије“ у Украјини и „европску будућност“ коју та земља заслужује. Mearsheimer, J. J. *Why the Ukraine Crisis is the West's Fault: The Liberal Delusions That Provoked Putin*. *Foreign Affairs*, vol. 93, no. 5, 4.

³¹ О Криму, Донбасу и последицама, видети: Трапара, В. (2020). *Ратови Русије 1999–2019*. Београд: Институт за међународну политику и привреду, 97–214.

³² О утицају Украјинске кризе и рата у Донбасу на односе САД и Русије 2014–2016. видети: *Ibid.*, 219–221.

политику и окретање САД себи, али и поправљање односа с Русијом, уноси нове противречне елементе у однос Вашингтона према руско-украјинском сукобу. Умешаност Русије у изборни процес кроз хаковање мејлова демократа и утицај на друштвене мреже, иако вероватно није пресудила у Трамповом избору, остаће забележена као „напад на америчку демократију без преседана“.³³ Она ће постати додатна јабука раздора између Вашингтона и Москве, али и (уз везе појединих Трампових сарадника с Москвом) ограничавајући чинилац у његовој спољној политици. Над Трамповом главом све време мандата стајао је Дамоклов мач импичмента (Русијагејт) уколико би покушао приближавање Русији, тако да је био принуђен да повлачи потезе у правцу заостравања односа: од нове серије санкција Русији, преко истицања Русије као претње у стратешким документима, ваздушних напада на сиријску војску и претњи интервенцијом Венецуели, до повлачења из значајних међународних уговора.³⁴

Трамп ће одобрити и почетак опсежног програма финансирања, тренирања и снабдевања наоружањем украјинске војске.³⁵ Међутим, у току његовог мандата неће доћи до распламсавања сукоба у Украјини. Чак је покушан и пробој у преговорима о решењу за Донбас на основу Минских споразума, након што за председника Украјине 2019. буде изабран „антиполитички“ кандидат Владимир Зеленски (*Володимир Зеленський*). Неуспех тих преговора (свакако под утицајем идеолога монистичке визије украјинског идентитета) учврстиће Русију, која је након Путиновог повратка на место председника 2012. све више ишла у правцу сопственог идеолошког приступа у спољној политици – империјалног цивилизационизма, у уверењу да је са Западом и Украјином договор немогућ.³⁶ Ипак, и даље ће се надати договору са Трампом о Украјини

³³ Stent, A. *Putin's World: Russia against the West and with the Rest*, op. cit., 321–322.

³⁴ У првом реду из нуклеарног споразума с Ираном, INF с Русијом, а и Нови START је доведен у питање. О Трамповом наслеђу у руско-америчким односима, видети: Трапара, В. (2022). Перспективе односа Русије и САД у светлу рата у Украјини: 'обуздавање 2'. *Међународни проблеми*, год. 74, бр. 4, 509–511.

³⁵ Walt, S. M. *The Hell of Good Intentions: America's Foreign Policy Elite and the Decline of U.S. Primacy*, op. cit., 225.

³⁶ Монистички модел украјинског идентитета, према Ричарду Сакви, наглашава потребу за унитарном, украјинскојезичном и политички и културно одвојеном од Русије нацијом, за разлику од плуралистичког, који прихвата њену разноликост и потребу за децентрализацијом, не искључујући рускојезичност и блискост њених делова с Русијом. Sakwa, R. *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, op. cit., 29–30, 37, 48–49. Цивилизационизам је, према Андреју Циганкову, једна од три главне школе спољнополитичког мишљења у постхладноратовској Русији, уз западњаштво и државништво. Док западњаштво тежи изградњи институција по угледу на Запад и

уколико овај буде освојио други председнички мандат. Сада је Москва „хецовала“ – прижељкивала Трампову изборну победу, у исто време планирајући и припремајући пуну војну инвазију Украјине уколико договор с Американцима и председником Зеленским не буде постигнут.

Трамп ће ипак изгубити изборе од Џозефа Бајдена (*Joseph Biden*), павши као „колатерална жртва“ пандемије вируса корона. Иако уздрман председничком кризом под утицајем истог чиниоца, белоруски председник Лукашенко (*Александр Лукашенко*) уз Путинову помоћ неће пасти, али ће зато остати лојалан онда када Русији буде била потребна територија Белорусије за напад на Украјину.³⁷ Мало више од месец дана након инаугурације, Бајденова администрација се суочава с првом кризом у вези с нагомилавањем руских трупа на украјинској граници. Како ће одговорити? Бајден је у спољној политици обновио доследан идеолошки приступ – тежњу ка либералној хегемонији, с тим што је са Трампом делио премису да обнова треба да крене од куће. Требало је спасити пољуљану америчку демократију, да би Америка успешно предводила демократски свет против све агресивнијих аутократских сила. То је Бајденовој спољној политици дало ноту прагматизма. Иако је Русија била једна од две аутократске силе с којима је конфронтација САД неизбежна, Бајденов тим је сматрао да је ту конфронтацију могуће структурисати, подвести је под одређена правила, како она не би ескалирала ка оружаном (потенцијално нуклеарном) сукобу, док у исто време две силе сарађују на подручјима од заједничког интереса. „Две велике силе“, рекао је Бајден Путину на самиту у Женеви јуна 2021. године и тиме постао први председник САД након Хладног рата који отворено признаје Русији статус велике силе.

интеграцији с њим, а државништво ставља нагласак на изградњу идеолошки неутралне јаке државе, цивилизационизам посматра Русију као цивилизацијски и вредносно различиту од Запада, те као његовог природног ривала. Tsygankov, A. P. (2010). *Russia's Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity*. Plymouth: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 4–8. Одредницу „империјални“ сам додао да бих нагласио да се ради о офанзивном цивилизационизму, који тежи експанзији у западном правцу, за разлику од дефанзивног, који заговара раздвајање Русије од Запада и њено усредсређивање на самосталан развој, а који називам цивилизационизмом „тврђаве“. Империјални цивилизационизам (називан још и империјалним национализмом) не признаје националну посебност Украјине. Kuzio, T. *Russian Nationalism and the Russian-Ukrainian War: Autocracy-Orthodoxy-Nationality*, op. cit., 9–10, 266. За пример цивилизационизма „тврђаве“, видети: Mezhuiev, B. V. (2022). *Civilizational Indifference: Can Russia Keep Up Cultural Distancing in Relations with Europe?*. *Russia in Global Affairs*, vol. 20, no. 4, 10–27.

³⁷ О утицају пандемије на пораз Трампа и међународне односе уопште, видети: Трапара, В. (2021). Међународни односи у доба короне: преиспитивање концепта ентропије. *Међународни проблеми*, год. 73, бр. 1, 39–57.

Један од циљева структуриране конфронтације био је управо да се избегне сукоб у Украјини, те је са деескалацијом кризе на руско-украјинској граници деловало да је опасност отклоњена.³⁸

Међутим, Путин је под утицајем идеологије империјалног цивилизационизма имао друге планове. Бајденов прагматизам као одговор на нагомилавање руских трупа на границама Украјине видео је као знак слабости. Незадовољан уступцима Запада и динамиком унутар саме Украјине, он је у репризи кризе у јесен и зиму 2021/2022. подигао улог. Тражио је од Запада „безбедносне гаранције“ за Русију, које би значиле потпуно преобликовање европског безбедносног поретка и биле неприхватљиве за Запад. Бајден је у јануару и фебруару покушао да утиче на Путина и преко европских савезника, рачунајући да га они због свог дотадашњег амбивалентног става према Русији могу лакше убедити, али без успеха. Упозорења о пуној руској инвазији Украјине, која су са Запада пласирана месецима, показале се као тачна – након што буде признала независност тзв. Доњецке и Луганске Народне Републике, Русија ће 24. фебруара започети највећи рат на тлу Европе после Другог светског рата.³⁹

Ако је играо на карту америчке слабости, нејединства политичког Запада и разочарења украјинских власти у његову подршку, Путин се прерачунао. Његова идеолошки мотивисана агресија на Украјину дала је Бајдену управо оно што му је било неопходно да поново споји идеологију и геополитику у спољној политици САД, као што је то био случај у Хладном рату, те консолидује евроатлантску заједницу око идеје одбране демократије и на правилима заснованог међународног поретка, ради обуздавања новог руског експанзионизма.⁴⁰ Иако је Украјина од самог почетка незадовољна количином војне подршке коју добија од Запада, та подршка је са временом све већа, даје резултате на бојном пољу и учвршћује вољу Украјинаца да бране своју независност, идентитетску посебност и прозападну оријентацију. Заправо, може се констатовати да Запад на челу са САД никада од стицања независности Украјине није у оволикој мери био уз њу. Годину дана од почетка рата, стратегија САД – без директног уласка у сукоб онемогућити војну победу Русије, како би

³⁸ О Бајденовој спољној политици, приступу Русији – који сам по угледу на Обамина „ресетовање“ назвао „лаким ресетовањем“ – и динамици око Украјине у првој фази кризе у пролеће 2021. године, видети: Трапара, В. (2021). Biden's Approach towards Russia: A 'Reset' Light? *Политика националне безбедности*, бр. 2, 115–137.

³⁹ О динамици другог дела Украјинске кризе 2021/2022. године, видети: Трапара, В. Перспективе односа Русије и САД у светлу рата у Украјини: 'обуздавање 2', *op. cit.*, 516–517.

⁴⁰ *Ibid.*, 521–524.

се обезбедила што боља геополитичко-идеолошка позиција за нови хладни рат против ње – чини се успешном и очекивано је да се настави.

Закључак

Закључак овог рада је да је идеолошки – империјално цивилизационистички – приступ Путинове Русије, који ће је 2022. повести у пуну инвазију Русије, после више од три деценије, омогућио Сједињеним Државама поновно спајање геополитичког и идеолошког приступа у спољној политици, уз давање Украјини места у њој које ова заслужује, што би отклонило и незадовољство украјинског монистичког национализма америчким/западним третманом. Извесно је да почиње нови хладни рат и обуздавање Русије, а једино што зависи од тренутно неизвесног исхода рата јесте преко ког дела Украјине ће пролазити нова геополитичка „гвоздена завеса“ и с коликим идеолошким самопоуздањем ће политички Запад предвођен Америком ући у нову епоху.

Библиографија

- Charap, S. & Colton, T. J. (2017). *Everyone Loses: The Ukraine Crisis and the Ruinous Contest for Post-Soviet Eurasia*. Лондон: The International Institute for Strategic Studies.
- D'Anieri, P. (2019). *Ukraine and Russia: From Civilized Divorce to Uncivil War*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hendrickson, C. D. (2018). *Republic in Peril: American Empire and the Liberal Tradition*. New York: Oxford University Press.
- Ikenberry, G. J. (2020). *A World Safe for Democracy: Liberal Internationalism and the Crises of Global Order*. New Haven & London: Yale University Press.
- Kuzio, T. & D'Anieri, P. (2018). *The Sources of Russia's Great Power Politics: Ukraine and the Challenge to the European Order*. Bristol: E-International Relations Publishing.
- Kuzio, T. (2022). *Russian Nationalism and the Russian-Ukrainian War: Autocracy-Orthodoxy-Nationality*. London & New York: Routledge.
- Layne, C. (2006). *The Peace of Illusions: American Grand Strategy from 1940 to the Present*. Ithaca & London: Cornell University Press.
- Mearsheimer, J. J. (2014). Why the Ukraine Crisis is the West's Fault: The Liberal Delusions That Provoked Putin. *Foreign Affairs*, vol. 93, no. 5, 1–12.
- Mearsheimer, J. J. (2018). *The Great Delusion: Liberal Dreams and International Realities*. New Haven & London: Yale University Press.
- Menon, R. & Eugen, R. (2015). *Conflict in Ukraine: The Unwinding of the Post-Cold War Order*. Cambridge: Massachusetts Institute of Technology.
- Mezev, V. B. (2022). Civilizational Indifference: Can Russia Keep Up Cultural Distancing in Relations with Europe?. *Russia in Global Affairs*, vol. 20, no. 4, 10–27.
- Posen, R. B. (2014). *Restraint: A New Foundation for U.S. Grand Strategy*. Ithaca & London: Cornell University Press.
- Sakwa, R. (2014). *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*. London: I. B. Taurus (electronic issue).
- Stent, E. A. (2014). *The Limits of Partnership: U.S.-Russian Relations in the Twenty-First Century*. Princeton & Oxford: Princeton University Press.
- Stent, E. A. (2019). *Putin's World: Russia against the West and with the Rest*. New York & Boston: Twelve.
- Trapara, V. (2019). Biden's Approach towards Russia: A 'Reset' Light?. *Политика националне безбедности*, год. 21, бр. 2, 115–137.

- Trapara, V. (2022). Critique of the Critique: Why Realist Opponents of Liberal Hegemony Miss the Target?. *The Review of International Affairs*, vol. 73, no. 1185, 5–25.
- Tsygankov, P. A. (2010). *Russia's Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity*. Plymouth: Rowman and Littlefield Publishers, Inc.
- Walt, M. S. (2018). *The Hell of Good Intentions: America's Foreign Policy Elite and the Decline of U.S. Primacy*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Will Ukraine Wind Up Making Territorial Concessions to Russia?: *Foreign Affairs Asks the Experts*, Foreign Affairs, <https://www.foreignaffairs.com/ask-the-experts/will-ukraine-wind-making-territorial-concessions-russia>, 10/02/2023.
- Бжежински, З. (2001). *Велика шаховска табла*. Подгорица, Романов, Бања Лука: ЦИД.
- Зыгарь, М. В. *Вся кремлевская рать: Краткая история современной России*, Альпина Диджитал (електронно издање).
- Јовић Лазивић, А. (2015). *Односи између Европске уније и Руске Федерације – крај XX и почетак XXI века*. Београд: Институт за међународну политику и привреду.
- Трапара, В. (2021). Међународни односи у доба короне: приспитивање концепта ентропије. *Међународни проблеми*, год. 73, бр. 1, 39–57.
- Трапара, В. (2022). Перспективе односа Русије и САД у светлу рата у Украјини: 'обуздавање 2'. *Међународни проблеми*, год. 74, бр. 4, 505–529.
- Трапара, В. (2014). Савремени значај Макиндеровог концепта Источне Европе: случај Украјинске кризе. *Међународна политика*, год. 65, бр. 1155–1156, 26–43.
- Трапара, В. (2017). *Време „ресетовања“: односи Русије и Сједињених Држава у периоду од 2009. до 2012. године*. Београд: Институт за међународну политику и привреду.
- Трапара, В. (2020). *Ратови Русије 1999–2019*. Београд: Институт за међународну политику и привреду.

**U.S. POLICY TOWARDS THE RUSSO-UKRAINIAN CONFLICT:
BETWEEN GEOPOLITICS AND IDEOLOGY**

Vladimir TRAPARA

SUMMARY

U.S. role in the Russo-Ukrainian War as an indirect participant on Ukrainian side has had its development since the end of the Cold War. The author's point is that Washington's support to Ukraine is motivated by its geopolitical significance for the liberal hegemony strategy, one of whose aims is the elimination of Russia from the ranks of independent great powers. Nevertheless, the U.S. has neither been playing the Ukrainian card from the beginning, nor consistently using it later, having the ideological vision of a capitalist and democratic Russia voluntarily resigning from the great power status and accepting American hegemony, as well as for the ambivalence of European allies. This has been causing Ukrainian nationalist elites' dissatisfaction by the scope and quality of American support. The author concludes that Russia's own ideological approach and its decision to invade Ukraine helped the U.S. to reconcile geopolitical and ideological imperatives and – for the sake of waging a new cold war – consolidate Euro-Atlantic community, whose integral part would also be Ukraine, even with rump territory.

Keywords: Russo-Ukrainian War, the United States, Ukraine, Russia, geopolitics, ideology.

Кина и Украјинска криза: несврставање у антируски блок¹

Душан ПРОРОКОВИЋ

Апстракт

Ескалација Украјинске кризе представља један од кључних догађаја у савременим међународним односима. Након годину дана њеног трајања може се констатовати да у светској политици више ништа није исто. Посебну пажњу привлачи чињеница да се, изузимајући земље политичког Запада (у које убрајамо и Јапан, Јужну Кореју, Аустралију и Нови Зеланд), у антируски блок није сврстао нико други, нити један незападни актер. Спољнополитичко позиционирање Кине у том контексту врло је занимљиво, а имајући у виду да се ради о једном од најважнијих актера међународних односа, сасвим је могуће и да је управо такав приступ охрабрио остале незападне актере да не подлежу притисцима САД и ЕУ. Истраживачко питање којим се аутор руководи гласи: зашто се Кина није сврстала у антируски блок? Хипотеза која се доказује јесте да кинеско руководство није ни имало намеру да то чини, упркос наивном надању политичког Запада како би до тога могло у неком тренутку доћи. Закључак је да Кина има релативно новије историјско искуство деловања у оваквим ситуацијама (Мађарска 1956. године), као и да је између Кине и Запада изгубљено поверење, услед чега званични Пекинг није имао разлога да жртвује своје стратешко партнерство са Москвом. Кина се руководи сопственим интересима, а они се ипак тичу стварања ефективне равнотеже снага у међународним односима која ће резултирати успостављањем новог светског поретка. На том послу, Пекингу је Русија савезник.

Кључне речи: Кина, Украјинска криза, Русија, САД, антируски блок, незападни актери.

¹ Рад је настао у оквиру научноистраживачког пројекта „Србија и изазови у међународним односима 2023. године“, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, а реализује Институт за међународну политику и привреду током 2023. године.

Ако је у првом кварталу 2022. године и било оптимизма у САД и ЕУ повезаног са евентуалним придруживањем званичног Пекинга западним санкцијама против Русије, онда је он врло брзо окопнио. Практично, већ до краја другог квартала исте те године постало је јасно да, за разлику од политичког Запада, Кина има неку своју рачуницу и руководи се сопственом логиком. Због тога, не само да није било придруживања санкцијама против Русије већ је протоком времена дошло и до заостравања односа између САД и ЕУ са једне и Кине са друге стране.

Прву официјелну реакцију након ескалације Украјинске кризе изрекао је председник Си Ђинпинг (*Xi Jinping*) у телефонском разговору са Владимиром Путином само дан након почетка руске офанзиве: „Нагле промене у источним регионима Украјине привлаче велику пажњу међународне заједнице. Начелни став Кине темељи се на доследном поштовању суверенитета и територијалног интегритета свих држава и придржавању мисије и принципа који произилазе из Повеље Уједињених нација.“² Кевин Руд (*Kevin Rudd*), својевремено дипломата у Кини, а потом и премијер Аустралије, приметио је тада да „у центру кинеских напада на САД откако је Си Ђинпинг дошао на функцију стоји оптуживање за континуирано кршење принципа Повеље УН о државном суверенитету.“³ Логичан закључак након овакве констатације јесте да кинеска политика постаје неодржива, односно да су пред Кином два избора: придружити се западним мерама против Русије (макар и делимично) или изгубити углед у међународним односима због подршке агресији на чланицу УН. Или, како је сам Руд илустровао, новонастала ситуација „торпедује кинеску аргументацију по средини брода.“⁴ У пропагандном рату који је уследио у наредним данима, често се тумачило и како изјава Си Ђинпинга о „поштовању суверенитета и територијалног интегритета“ подразумева и припрему за промену курса, односно припрему за почетак кинеског удаљавања од Русије.

Истина, та тумачења најчешће су долазила од стране (самопрокламованих) политичких аналитичара и коментатора. Сврха је очигледно била више окренута томе да посеју панику или унесу конфузију у руском друштву (да се представи како ће Русија бити

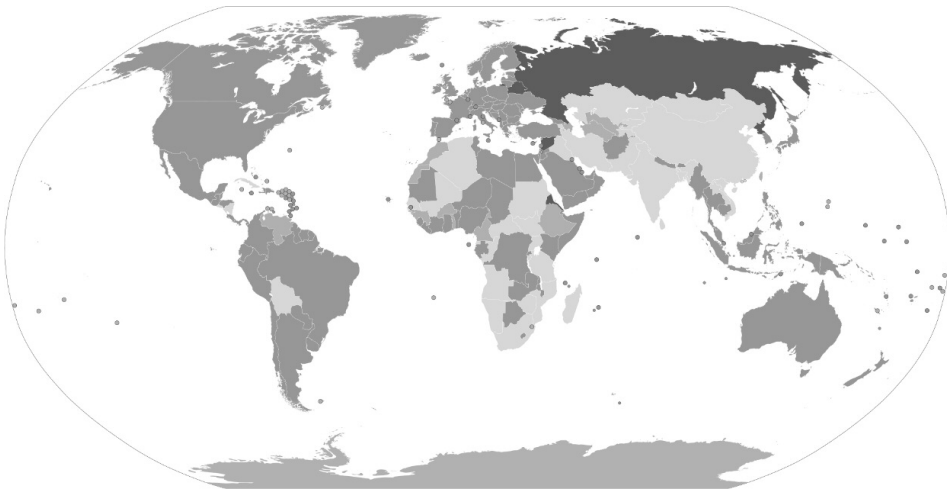
² Bukley, C. „'Abrupt Changes': China Caught in a Bind Over Russia's Invasion of Ukraine“, *New York Times*, 25 February 2022.

³ Ibid. Занимљивост везана за Кевина Руда јесте да се он Кином бави у континуитету скоро четири деценије, практично још од основних студија, пошто је дипломирао на Аустралијском националном универзитету у Канбери (*Australian National University*) на одељењу Биргман колеџа (*Burgmann College*) за азијске студије из области кинеског језика и кинеске историје. Његов псеудоним на кинеском језику је Lu Kewen (陸克).

⁴ Ibid.

потпуно изолована у међународним односима и остати апсолутно сама), него да допринесу промени става Кине, али стиче се утисак да ни од овог другог, секундарног циља нису одустајали. Између осталог и због тога што се оваквим приступом највероватније и „опипавао пулс“ власти у Пекингу и кинеског јавног мњења. У том контексту су, опет ваља подвући од стране аналитичара и коментатора, предлагани начини како се Кина може укључити у антируске активности. Углавном, процењивано је да би кинеско учешће, макар и индиректно, произвело драматичне последице по руску економију и руске војне потенцијале, те је зато навођено да би, на пример, помогле следеће мере: флукуација курса (нагло јачање курса) јуана у односу на рубљу која би могла допринети паду вредности руске валуте, произвести девалвацију и одмах затим – инфлацију у руском економском систему; недозвољавање званичној Москви да манипулише са девизним резервама у јуанима (у еквивалентној вредности од око 90 милијарди долара руских девизних резерви је у јуанима, па је требало спречити да се та средства конвертују у доларе или евре), чиме би се практично блокирала средства за одржавање авиона од кинеских произвођача ка руским корисницима, чиме би било угрожено не само функционисање путничког ваздушног саобраћаја већ и дејство војних ваздухоплова; обустављање кредитних линија за развој инфраструктуре које могу бити употребљене од стране Русије (у први мах то се односило на капацитете Азијске инфраструктурне инвестиционе банке).⁵

Карта 1: Резултати гласања у ГС УН 2. марта 2022. године.

⁵ He, L. „4 ways China is quietly making life harder for Russia“, CNN, 18 March 2022.

И поред свега, већ на првој седници Генералне скупштине УН специјално посвећеној теми Украјине, која је трајала од 28. фебруара до 2. марта 2022. године, показало се да Кина свакако неће беспоговорно следити западну политику и мере САД и ЕУ против Русије. Важно је напоменути да се тај догађај одиграва у тренутку најжешће антируске кампање у глобалним оквирима, када се притисцима и „моралним уценама“ од стране САД и ЕУ усмеравају сви остали актери да се „упишу“ на листу „савезника“. Иако је Резолуција ГС УН ES-11/1 усвојена убедљивом већином (141 глас за – на мапи тамно сиво, 5 против – црно, 35 уздржаних – светло сиво и 15 одсутних – сиво), Кина је том приликом предводила групу „уздржаних“.⁶ Текст Резолуције темељи се на позивању на „мисије и принципе који произилазе из Повеље Уједињених нација“ (практично се понављају речи Си Ђинпинга из његовог првог обраћања јавности), но ни то није био довољан разлог да представник Кине гласа „за“.⁷

Отуда и својерсна промена тактике САД и хитан билатерални састанак саветника за националну безбедност Џејка Саливена (*Jake Sullivan*) са чланом Политбироа Централног комитета Комунистичке партије Кине Јангом Ђечијем (*Yang Jiechi*) у Риму 14. марта 2022. године.⁸ Тема разговора била су дешавања у Украјини; више детаља из званичних саопштења није познато, али је зато приметно да се у западним средствима јавног информисања почиње спекулисати са могућностима санкционисања Кине. По истој матрици као и недељу дана раније износе се анализе и коментари, само су сада они директно намењени томе да посеју панику или унесу конфузију у кинеском друштву. Франсоа Годеман (*François Godement*) образлаже: „Пекинг се све више налази ушлетен у незгоду, која заправо ризикује да нашкоди сопственим (кинеским, прим. аут.) интересима и пројектима. Од могућих секундарних или индиректних санкција кинеским компанијама до сопствених иредентистичких тежњи и ревизионизма Си Ђинпинга који, попут Путина, манипулише етнонационализмом да би оспорио међународни поредак.“⁹ Хуанг Јукон (*Huang Yukon*) понавља да се мора вршити непосредни притисак на Кину како би она променила своју

⁶ „General Assembly holds emergency special session on Ukraine“, UN News, <https://news.un.org/en/story/2022/02/1112912>, 01/02/2023.

⁷ „Resolution A/ES-11/L.1“, UN GA, New York, 1 March 2022.

⁸ „Readout of National Security Advisor Jake Sullivan’s Meeting with Politburo Member Yang Jiechi“, White House, 14 March 2022.

⁹ Godement, F. *China’s Shifting Balance of Interests After the Ukraine Invasion*, <https://www.institutmontaigne.org/en/analysis/chinas-shifting-balance-interests-after-ukraine-invasion>, 03/02/2023.

политику према Русији.¹⁰ У том тренутку, дакле, све постаје проблематично у релацијама колективног Запада и Кине – то није само однос Пекинга према руском ангажману у Украјини већ и иредентистичке тежње (ту се мисли на Тајван), ревизионизам и етнонационализам који треба да послуже за оспоравање међународног поретка. Притисак је континуалан, концентрисан и циљан, са намером да изазове реакцију кинеских званичника. Међутим, у разговору са шпанским колегом кинески шеф дипломатије на све то реагује помало и лаконски, те каже: „Кина није страна у овој кризи и не жели да санкције утичу на Кину.“¹¹ Шта то конкретно значи, показује се врло брзо. У наставку заседања ГС УН 23 – 24. марта 2022. године украјинска делегација предлаже нову резолуцију под називом „Хуманитарне последице агресије на Украјину“ (*Humanitarian consequences of the aggression against Ukraine*) која ће и бити усвојена као Резолуција А/ЕS-11/2.¹² Резултат гласања је сличан као и онај од 2. марта – представници 140 држава дижу руку „за“, петоро су „против“, тридесет осморо је „уздржаних“, а десеторо нису присуствовали гласању. Кина поново предводи уздржане, одбијајући да се сврста у антируски блок у тренутку када је скоро три четвртине чланица у њему. Како је министар спољних послова објаснио – Кина није страна у кризи и то је разлог за уздржавање.

За даља дешавања, те седмице – од краја фебруара до почетка априла – показаће се као преломни тренуци. Својеврсни медијско-пропагандно-дипломатско-политички „блицкриг“ усмерен ка Кини није донео резултат: Пекинг није подлегао притиску, нити се уплашио претњи санкцијама, а на новом гласању у ГС УН одржаном 7. априла поводом гласања о резолуцији којом се предлагало суспендовање чланства Русије у Савету за људска права УН (А/ЕS-11/Л.4), Кина више није била ни уздржана, него – против.¹³ Овога пута 93 државе су гласале за (на мапи тамно сиво), против су биле 24 (црне боје), уздржаних је остало 58 (светло сиво), а није их присуствовало 18 (сиво). Пошто се одлуке доносе без рачунања уздржаних и одсутних, Русија је суспендована из Савета за

¹⁰ Yukon, H. *How the West Can Persuade China to Reconsider Its Russia Relationship*, Carnegie Endowment for International Peace, <https://carnegieendowment.org/2022/03/16/how-west-can-persuade-china-to-reconsider-its-russia-relationship-pub-86663>, 31/01/2023.

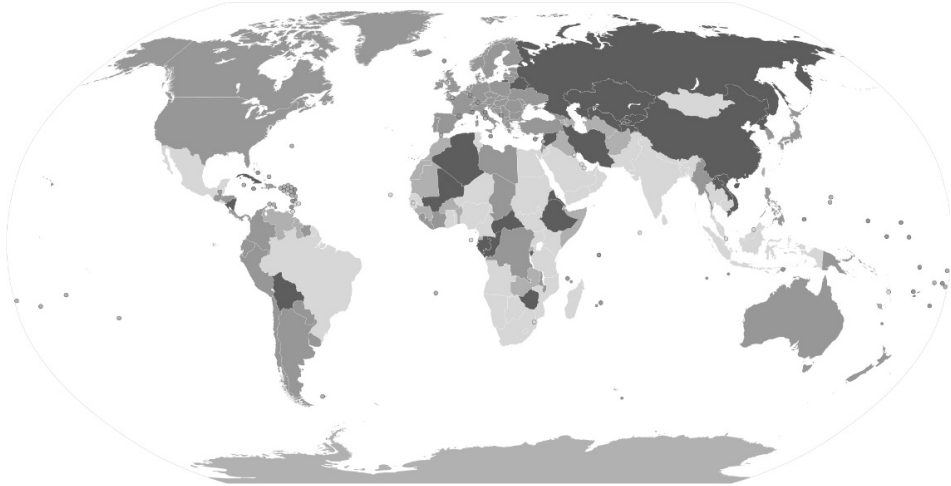
¹¹ Meredith, S. „China says it wants to steer clear of U.S. sanctions over Russia’s invasion of Ukraine“, *CNBC*, 15 March 2022.

¹² „Resolution A/ES – 11/2: Humanitarian consequences of the aggression against Ukraine“, UN GA, New York, 24 March 2022.

¹³ *General Assembly Adopts Text to Suspend Russian Federation from Human Rights Council, Continuing Emergency Special Session on Humanitarian Crisis in Ukraine A/ES-11/L.4*, UN, New York, 2022, <https://press.un.org/en/2022/ga12414.doc.htm>, 31/01/2023.

људска права УН, али је ово био и први пут од ескалације Украјинске кризе да се тако нагло смањи контингент гласова у овом телу које контролише западни блок (са трочетвртинске већине спали су на испод половичну).

Карта 2: Резултати гласања у ГС УН 7. априла 2022. године.

Одбијање да директно гласа против интереса Русије у ГС УН Кина ће показати и на заседању од 10. до 12. октобра, током којег је усвојена Резолуција ES-11/4 „Територијални интегритет Украјине: одбрана принципа Повеље Уједињених нација“, посвећена одржавању референдума у Луганској, Доњецкој, Запорошкој и Херсонској области о припајању Руској Федерацији.¹⁴

У међувремену, након априла 2022. године, званични Пекинг покреће све већи број заједничких иницијатива са Москвом, а билатерална сарадња наставља се као током претходних година. У завршној декларацији усвојеној на јунском састанку БРИКС-а одржаном у Пекингу, приоритет се даје „новој валутној корпи“ која треба да игра улогу „резервне валуте“, а Украјина се помиње тек у тачки 22 у којој стоји: „Разговарали смо о ситуацији у Украјини и још једном подсећамо на ставове наших држава изражене на одговарајућим форумима, односно Савету безбедности УН и Генералној скупштини УН. Подржавамо разговоре између Русије и Украјине. Такође смо разговарали о нашој забринутости због хуманитарне

¹⁴ „Resolution ES-11/4. Territorial integrity of Ukraine: defending the principles of the Charter of the United Nations“, UN GA, New York, 12 October 2022.

ситуације у и око Украјине и изразили нашу подршку напорима генералног секретара УН, агенција Уједињених нација, Међународног комитета Црвеног крста – да пружи хуманитарну помоћ у складу са основним принципима хуманитаризма, непристрасности и хуманости установљене Резолуцијом ГС УН 46/182.¹⁵ На септембарском самиту Шангајске организације за сарадњу у Самарканду Си Ђинпинг и Владимир Путин су имали тет-а-тет сусрет. Си Ђинпинг је истакао да кинеска страна има „бриге и питања“ око развоја ситуације у Украјини, на шта је председник Русије одговорио да „високо цени избалансирану позицију Кине“ и да „разуме забринутост“. Истовремено, две стране су договориле изградњу још једног стратешког гасовода који ће повезивати руска изворишта са кинеским конзументима и то преко територије Монголије, па је стога организован и засебан трилатерални самит још током трајања годишњег окупљања чланица лидера ШОС.¹⁶

Својеврсни „дипломатски рат“ одигравао се и током организовања новембарског самита Г20 у Индонезији, а након позива пољског министра Пјотра Новака (*Piotr Nowak*) да се Русија искључи са састанка (а што је експресно подржао амерички председник Џозеф Бајден (*Joseph Biden*)). Кина је резолутно одбацила такву могућност.¹⁷ У заједничкој декларацији се наводи да „већина чланица осуђује руску инвазију“, али и „да су постојали други погледи и различите процене ситуације“, што се наравно односи и на став Кине по питању развоја ситуације у Украјини.¹⁸ Још раније, у мају, на самиту ЕУ – Кина, кинеска делегација упорно избегава да разговара о рату у Украјини, наводећи да треба причати само о „позитивним стварима“, што је натерало високог представника ЕУ за спољну и безбедносну политику Жозепа Борелја (*Josep Borrell*) да ту ситуацију опише као „дијалог глувих“.¹⁹

Како је време пролазило, током 2022. године, кинеско руководство је заправо показивало све мање разумевања за антируске ставове западних држава. Нетанијел Шер (*Nathaniel Sher*) направио је једну занимљиву компарацију анализирајући позиционирање Кине: „Када је Москва

¹⁵ „XIV BRICS Summit Beijing Declaration“, BRICS, Beijing, 23 June 2022.

¹⁶ Muratbekova, A. 2022 *SCO Summit in Samarkand: Key Takeaways*, Eurasian Research Institute, 2022, <https://www.eurasian-research.org/publication/2022-sco-summit-in-samarkand-key-takeaways/>, 28/01/2023.

¹⁷ Oshin, O. „China pushes back on suggestions Russia should be barred from G20“, *The Hill*, 22 March 2022.

¹⁸ Shepherd, C., Rauhala E. & Tan, R. „In G-20 talks, China objects to calling Russian invasion of Ukraine a ‘war’“, *Washington Post*, 15 November 2022.

¹⁹ „EU-China Summit: Speech by High Representative/Vice-President Josep Borrell at the EP Plenary“, European Union External Action Service, 06 April 2022.

наредила да тенкови уђу у престоницу њеног суседа, свет је са ужасавањем посматрао како Пекинг ћути. „Ситуација је прилично компликована“, наводи се у једној депеши Министарства спољних послова локалној амбасади. Неопходно је „дуно слушања, а мало говорења“. На дан инвазије, кинеска влада позвала је на „узајамно поштовање суверенитета и територијалног интегритета“. Али када се ратна магла повукла, трбухозборац Комунистичке партије Кине, *People's Daily* (мисли се на уреднички коментар из дневних новина Женмин Жибао (人民日報), прим. аут.), описао је пријатељство између Пекинга и Москве као „вечно и непоколебљиво“. Била је то 1956. година, а земља која је постала жртва ратоборности Кремља – Мађарска.²⁰ Себастијан Биба (*Sebastian Biba*) констатује: „Став Кине према рату у Украјини може се описати као ‘проруска неутралност’. Овај неугодан став је супротан великим надањима, посебно у Европи, да би овај рат могао бити тренутак за Кину да побољша свој нарушен међународни имиџ осудом руске агресије. Међутим, таква надања била су нереална, а такође нису поткрепљена политичким мерама које би биле корисне за подстицање подршке Кине.“²¹

Дакле, са једне стране постоји историјско искуство деловања Кине у (делимично и условно) сличним ситуацијама. Колико се на то обраћала пажња од стране аналитичара и коментатора који су испитивали позиционирање Кине? И врсни познаваоци Кине са солидним политичким искуством, попут Кевина Руда, превидели су ову чињеницу. Након годину дана трајања оружаног сукоба у Украјини није се показало да је „кинеска аргументација торпедована по средини брода.“ Чак напротив. Успеси кинеске дипломатије, у које треба убројати ширење и снажење ШОС, прерастање БРИКС-а у организацију сасвим новог типа (БРИКС плус), припреме за увођење нове обрачунске и/или резервне валуте која ће поспешити дедоларизацију глобалне економије и потписивање читавог низа нових стратешких споразума са муслиманским и заливским земљама током посете Си Ђинпинга Саудијској Арабији у децембру 2022. године, указују да се у односу незападних актера према Кини апсолутно ништа није променило. Та сарадња се одиграва раније програмираном динамиком и став Кине о руској војној интервенцији ту ништа не мења.

Такође, уочава се да је кинеско-руско партнерство стратешког карактера, то је безброј пута поновљено и потврђено; њега не може

²⁰ Sher, N. „China’s Position on Ukraine Will Be Determined by Events on the Battlefield“, *The Diplomat*, 02 April 2022.

²¹ Biba, S. „How to Make China Help Bring the War in Ukraine to an End“, *GIGA Focus (Asia)*, No. 3, June 2022, 1.

угрозити нити један оружани сукоб, нити притисак политичког Запада. Без обзира што је различитим изјавама кинеских званичника из првих дана и недеља кризе „учитавано“ другачије значење, очигледно је да Пекинг није спреман да жртвује то стратешко партнерство зарад одобровољавања САД и њихових партнера, а када се сагледају успеси кинеске дипломатије у новонасталим околностима, онда се не види ни разлог за жртвовање тог партнерства. Кинези нису гласали против Русије у ГС УН чак ни у тренуцима када је убедљива већина осталих то чинила.

Са друге стране, није баш сасвим јасно одакле убеђење да је међународни имиџ Кине нарушен, те да би он могао бити поправљен осудом Русије. Ко то мисли да је нарушен? Где је то међународни имиџ Кине лош? Није само политички Запад свет, нити САД и ЕУ могу говорити у име целог света. Ако је имиџ Кине у САД и западноевропским земљама лош, то апсолутно не значи и да је у остатку света лош.

Због тога се чини како су САД и ЕУ постале таоци две ствари које се тичу Кине. Прво, то су све оне акције и активности антикинеског карактера спровођене последњих година (од подржавања опозиције у Хонгконгу и подстицања насилних протеста, преко ограничавања ширења кинеских инвестиција и оптужби за „геноцид над Ујгурима“ и озбиљна кршења људских права, до непрестане проблематизације „тајванског питања“, а што је укључивало и августовску посету Тајпеју Ненси Пелоси (*Nancy Pelosi*), услед којих је кинеско руководство предвођено Си Ђинпингом изгубило поверење у добронамерност САД и политичког Запада). Друго, то су лоше процене проистекле из опасног samozаваравања да је политички Запад способан да наметне свој став у глобалним оквирима и да се према „западним стандардима“ и даље мере многе ствари у светској политици, укључујући и перцепције о имиџу појединих земаља. Кога и колико у незападном делу света интересује став САД или ЕУ о Кини, ако је познато да у свим тим макрорегионима који се простиру од Јужне Америке, преко Африке, па источно до Океаније Кина инвестира десетине милијарди на годишњем нивоу? Надање како ће уз пропагандне кампање, блажи или јачи политички притисак или претње санкцијама Кина подлећи, променити став и сврстати се уз антируски блок показало се наивним и неутемељеним.

Кина се руководи сопственим интересима, а они се ипак тичу стварања ефективне равнотеже снага у међународним односима, а која ће резултирати успостављањем новог светског поретка. На том послу, Пекингу је Русија савезник. Зато је Кина током 2022. године наставила сарадњу са Русијом, не придружујући се антируском блоку који су предводиле САД. И судећи по текућем развоју ситуације, тај став ће се, уколико се постојеће околности наставе, врло тешко мењати.

Библиографија

- Biba, S. „How to Make China Help Bring the War in Ukraine to an End“, *GIGA Focus (Asia)*, No. 3, June 2022, 1-9.
- Bukley, C. „'Abrupt Changes': China Caught in a Bind Over Russia's Invasion of Ukraine“, *New York Times*, 25 February 2022.
- „EU-China Summit: Speech by High Representative/Vice-President Josep Borrell at the EP Plenary“, European Union External Action Service, 06 April 2022.
- General Assembly Adopts Text to Suspend Russian Federation from Human Rights Council, Continuing Emergency Special Session on Humanitarian Crisis in Ukraine A/ES-11/L.4*, UN, New York, 2022, <https://press.un.org/en/2022/ga12414.doc.htm>, 31/01/2023.
- „General Assembly holds emergency special session on Ukraine“, UN News, <https://news.un.org/en/story/2022/02/1112912>, 01/02/2023.
- Godement, F. *China's Shifting Balance of Interests After the Ukraine Invasion*, <https://www.institutmontaigne.org/en/analysis/chinas-shifting-balance-interests-after-ukraine-invasion>, 03/02/2023.
- He, L. „4 ways China is quietly making life harder for Russia“, *CNN*, 18 March 2022.
- Meredith, S. „China says it wants to steer clear of U.S. sanctions over Russia's invasion of Ukraine“, *CNBC*, 15 March 2022.
- Muratbekova, A. *2022 SCO Summit in Samarkand: Key Takeaways*, Eurasian Research Institute, 2022, <https://www.eurasian-research.org/publication/2022-sco-summit-in-samarkand-key-takeaways/>, 28/01/2023.
- Oshin, O. „China pushes back on suggestions Russia should be barred from G20“, *The Hill*, 22 March 2022. „Readout of National Security Advisor Jake Sullivan's Meeting with Politburo Member Yang Jiechi“, White House, 14 March 2022.
- „Resolution A/ES – 11/2: Humanitarian consequences of the aggression against Ukraine“, UN GA, New York, 24 March 2022.
- „Resolution A/ES – 11/L.1“, UN GA, New York, 1 March 2022.
- „Resolution ES-11/4. Territorial integrity of Ukraine: defending the principles of the Charter of the United Nations“, UN GA, New York, 12 October 2022.
- Shepherd, C., Rauhala, E. & Tan, R. „In G-20 talks, China objects to calling Russian invasion of Ukraine a 'war'“, *Washington Post*, 15 November 2022.
- Sher, N. „China's Position on Ukraine Will Be Determined by Events on the Battlefield“, *The Diplomat*, 02 April 2022.
- „XIV BRICS Summit Beijing Declaration“, BRICS, Beijing, 23 June 2022.

Yukon, H. *How the West Can Persuade China to Reconsider Its Russia Relationship*,
Carnegie Endowment for International Peace,
<https://carnegieendowment.org/2022/03/16/how-west-can-persuade-china-to-reconsider-its-russia-relationship-pub-86663>, 31/01/2023.

**CHINA AND THE UKRAINIAN CRISIS:
NON-ALIGNMENT IN THE ANTI-RUSSIAN BLOC**

Dušan PROROKOVIĆ

SUMMARY

The escalation of the Ukrainian crisis represents one of the most important events in contemporary international relations. After a year of its duration, it can be stated that nothing is the same in world politics. Special attention is drawn to the fact that, excluding the countries of the political West (including Japan, South Korea, Australia and New Zealand), no one else, not a single non-Western actor, was included in the anti-Russian bloc. China's foreign policy positioning in that context is very interesting, and bearing in mind that it is one of the most important actors in international relations, it is entirely possible that this approach encouraged other non-Western actors not to succumb to the pressures of the US and the EU. The author's research question is: why didn't China join the anti-Russian bloc? The hypothesis being proven is that the Chinese leadership had no intention of doing so, despite the naive belief of Western actors that it might happen at some point. The conclusion is that China has a relatively recent historical experience of acting in such situations (Hungary in 1956), as well as that the trust was lost between China and the West, as a result of which the official Beijing had no reason to sacrifice its strategic partnership with Moscow. China is guided by its own interests, and yet they concern the creation of an effective balance of power in international relations that will result in the establishment of a new world order. Russia is Beijing's ally in this work.

Keywords: China, Ukrainian crisis, Russia, USA, anti-Russian bloc, non-Western actors.

Турска политика према украјинском сукобу: између балансирања и посредовања¹

Вук ЛАЗИЋ

Апстракт

У савременим околностима интензивираних и далекосежних транзиционих процеса, праћених ерозијом формалних и неформалних правила, општом поларизацијом и забрињавајућим порастом милитаризације и непредвидивости у понашању актера, значајно је ограничена способност не само предвиђања већ и спознаје актуелних феномена. У том смислу и државно-национално усмерење Турске, укључујући њен однос према Западу, Русији, исламском свету и незападним актерима представља интересантну теоријско-емпиријску једначину. Спољну политику Турске одликује висок степен комплексности, вишеслојности и амбивалентности који надилази уобичајено присуство ових категорија у сфери међународних односа. Индикативан пример и извесну потврду ове тврдње представља сложен однос Турске према украјинском сукобу. Полазећи од ширег историјског и геополитичког контекста, стратегијског усмерења и регионалне позиције Турске, чланак првенствено тежи да препозна детерминанте и карактеристике, а потом и мотиве и конкретне активности њене политике према релевантним димензијама, чиниоцима и актерима украјинског сукоба. Након сажетог приказа вишеструког значаја Украјине, истраживачка намера усмерена је ка покушају дефинисања сложене позиције Турске, са освртом на испитивање делотворности и ограничења њене позиције засноване претежно на принципу балансирања и покушајима дипломатског посредовања.

Кључне речи: Турска, Украјина, Русија, балансирање, посредовање.

¹ Рад је настао у оквиру научноистраживачког пројекта „Србија и изазови у међународним односима 2023. године“, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, а реализује Институт за међународну политику и привреду током 2023. године.

Детерминанте и мотиви турског односа према украјинском сукобу

Иако је украјински сукоб обавијен бројним недоумицама, постаје све јасније да његову круцијалну одредницу чини глобална димензија. Из оправданих разлога преовлађује мишљење да се кроз њега преламају не само витални интереси и све гломазнији ангажмани глобалних играча већ и важан сегмент судбине будућег поретка. Притом, развој сукоба прати дубока и далекосежна подела на западне и незападне актере. Имајући у виду снажан утицај глобалних околности на стратешку позицију Турске, корисно је сагледати њено поимање природе актуелних међународних процеса. У турском схватању преовлађује доживљај ових процеса као хаотичних и интересних и, што је најважније, као односа у стању интензивне и неминовне транзиције, са извесном тенденцијом слабљења Запада и јачања незападних актера.

Друга, регионална детерминанта суочава Турску са низом претњи, од појаве сепаратизама који се позивају на „кримски образац“ преко проширења сукоба до губитка регионалне равнотеже, нарочито у односу према Руској Федерацији. Као одговор на ове ризике, Турска се од почетка Украјинске кризе залагала за очување територијалног интегритета и политичког јединства Украјине, као и за дипломатско решавање кризе које искључује санкције и друге методе изолације. Кроз вешту формулацију да је „дипломатија пут, а не санкције“, Турска је још 2014. године одбила да се придружи санкцијама Русији.²

Условно посматрано, трећа детерминанта заснована је на билатералним односима. Иако је Турска, од момента када је као једна од првих држава признала независност Украјине, тежила свеобухватном развоју сарадње, динамика ових односа била је доминантно условљена руско-турским односима који су од постхладноратовског периода бележили континуирани раст и развој.³ Поред превазилажења криза након обарања руског авиона (2015) и убиства руског амбасадора у Турској (2016), руско-турски односи показали су необичну издржљивост и на плану изузетно осетљивог татарског питања.⁴ Ипак, имајући у виду

² Önsöy, M. Caught on the Horns of a Diplomatic Dilemma: the Ukrainian Crisis and Turkey's Response. *Südošteuropa*, vol. 62 no. 2, 254.

³ Нарочито у области развоја војне сарадње са Украјином, приметно је пажљиво ослушкивање реакције из Русије, почевши од испорука беспилотних летелица Бајрактар (2019), преко потписивања Споразума о војно-финансијској сарадњи (2020), до планирања заједничке производње у области наменске индустрије. Jones, D. „Turkey Strengthens Defense Industry With Its Ukraine Partnership“. *Voice of America*, 4 February 2022.

⁴ У жеку Кримске кризе (2014), Давутоглу је указао да Турска неће дозволити никоме да „питање Крима претвори прво у татарско-руску, а потом и турско-руску кризу“. Önsöy,

историјски укоренењено неповерење и низ савремених сучељавања од либијског и сиријског до кавкаског простора, питање стратешке комплементарност и перспективе развоја руско-турских односа остаје велика теоријско-емпиријска енигма.

Генерално посматрано, могуће је препознати четири основна мотива којима је Турска била вођена приликом одређења става и односа према украјинском сукобу. Први мотив, блиско скопчан са глобалном детерминантом, ослања се на концепт стратешке дубине и релевантне чиниоце моћи, посредством којих Турска тежи да из ових процеса изађе као актер са већим степеном аутономије, оснаженим регионалним присуством, институционализованим односом са западним актерима и значајнијом улогом на светском плану.⁵ Тежњу ка повећању стратешке аутономије Турске потврђује низ релативно самосталних и ризичних ангажмана реализованих на простору од Магреба до Кавказа, њена блискоисточна политика и однос према Европској унији и САД.⁶ Ердоганова најавна чланства у Шангајској организацији за сарадњу представља јасан показатељ њеног усмерења ка институционализацији односа са западним актерима.⁷

M. Caught on the Horns of a Diplomatic Dilemma: the Ukrainian Crisis and Turkey's Response, op. cit., 254. Имајући у виду сложене историјске околности и етничке односе на Криму, чини се да су две стране пронашле прихватљив модел заштите интереса Татара. „Putin and Erdogan discuss Crimean Tatars issue“, TASS, 3 April 2015.

⁵ О значају који Турска придаје позиционирању на светском плану сведочи и изјава Ердогана: „Сврха замки које су нам постављане столећима била је јасна. Циљ је био да се Турска искључи из новонасталог глобалног политичког и економског поретка“. Beyaz, Z. F. „Erdogan: Turkiye ostvarila veliki napredak u posljednjih 20 godina“, *Anadolu Agency*, 10. decembar 2022. Након периода афирмисања регионалне улоге и иницијатива, Турска је изнела низ критика, а потом и предлога за преуређење глобалног поретка, укључујући и реформу Организације Уједињених нација. Aral, B. (2019). The world is bigger than five. *Insight Turkey*, vol. 21, no. 4, 71–96.

⁶ Активности на спољнополитичком, економском, финансијском, енергетском и војном плану сведоче о намери јачања стратешке аутономије. Иако Турска већ дуго времена не бележи значајнији напредак на путу европских интеграција, њен отклон од Европске уније потврђује изјава Ердогана: „Не доживљавам Борела као саговорника. Не може он да одређује и формализује наше односе са Русијом. Он нема ни квалификације ни способности за тако нешто. Ко је он да оцењује наше односе са Русијом у контексту санкција?“. „Erdogan criticizes Borrell's call for Turkey to join sanctions on Russia“, TASS, 15 December 2022. Ердоган је крајем прошле године упозорио да Турска о својим војним плановима у Сирији неће упозоравати ни САД ни Русију и да би сви требало да буду свесни да она може доћи „изненада једне ноћи“. Употреба ове фразе алудира на турску војну операцију на Кипру из 1974. године. „Turkey's Erdogan: New ground offensive in Syria 'when convenient'“, *Al Jazeera*, 23 November 2022.

⁷ Након критика из појединих круга ЕУ због учешћа Турске на самиту и најављеног чланства у ШОС-у, уследио је одговор Ердогана: „У тренутку док преговарамо, ми

Корачајући на овом ризичном путу, (не)карактеристичном за државе средњег домета, њена политика мора да препозна и одговори на ризике и изазове који произилазе из глобалне и регионалне динамике блиско скопчане са украјинским сукобом. Свесна важности традиционалних и институционалних веза, али и дубоке кризе у односима са Западом, као и све развијенијих веза са незападним актерима, Турска покушава да избегне ситуацију отвореног глобалног сврставања. Имајући у виду ове претпоставке, Турска од почетка украјинског сукоба тежи да заузме опрезан и избалансиран став. Са глобалном димензијом скопчан је и други мотив који тежи повећању међународног угледа и развоју особеног имиџа Турске, као моћног, кредибилног, мирољубивог и непристрасног актера, који се уједно залаже за солидаран однос према слабим и сиромашним државама и народима.⁸

Трећи мотив утемељен је на суверенистичком менталитету, аутентичном схватању сопствених интереса и императиву њихове заштите, из чега произилази изузетно прагматичан и флексибилан став према кључним актерима украјинског сукоба, који се најочигледније испољава у руско-турским односима.⁹ Најзад, у жељу кампање за опште изборе у Турској, четврти мотив представља унутарполитичка употреба „дипломатских успеха“ постигнутих током Украјинске кризе. На овај начин, додатно се обогаћује брижљиво негована представа о Ердогану као моћном и у свету уваженом лидеру, способном да допринесе чак и решавању једне од највећих послератних криза у свету.

нисмо потчињени Европској унији. Разговарам са свим земљама, јер смо сви део овог света“, Ertan, N. „Why Erdogan’s Shanghai ambitions are risky business, *Al Monitor*“, 20 September 2022.

⁸ Развијена хуманитарна и јавна дипломатија и политика отварања према Глобалном југу и Африци представљају основне полуге за изградњу солидаристичког имиџа. Нарочито од Арапског пролећа, највећи допринос изградњи и урушавању овог имиџа дала је управо турска политика. Ипак, да Турска не одустаје од овог мотива, показују преговори око наставка тзв. Споразума о житу, током којих Ердоган није пропустио прилику да изнесе критике на рачун Запада због неравноправног односа према сиромашним државама и да уједно укаже на турску „посвећеност“ извозу жита у афричке државе. „Türkiye determined to send grain to Africa through Black Sea: Erdogan“, *TRT World*, 8 January 2023.

⁹ Интересне мотиве сликовито описује изјава Ердогана да ће се Европа суочити са озбиљним проблемима због односа према Путину и санкција, уз истицање да „Европа жање оно што је посејала“. „Turkey’s Erdogan says ‘Europe reaping what it sowed’ on energy crisis“, *Reuters*, 6 September 2022.

Политика Турске према украјинском сукобу: између балансирања и посредовања

Став Турске према Украјинској кризи привукао је велику пажњу међународних актера, изазивајући широк спектар реакција од разумевања до изненађења и оштрих критика. Западни кругови описивали су турски став више као исказивање нелагоде него као осуду Русије, док је додатно изненађење изазвало одсуство антируског става. Вешто и ризично балансирајући између зарађених страна, Турска је кроз динамичан, усклађен и комплексан сплет чињења и нечињења пружила низ аргумената у прилог различитим тезама, од подршке и помоћи Украјини, до толерисања и разумевања, па чак и развоја сарадње са Руском Федерацијом. Поред неколицине еволутивних момената, као чиниоци континуитета издвајају се одмерен и избалансиран однос, прагматизам и тежња ка промовисању неутралне и посредничке позиције.¹⁰

Још од почетка украјинског сукоба, Турска је инсистирала на поштовању територијалног интегритета и политичког јединства Украјине и непризнавању резултата референдума и анексија њених региона.¹¹ Такође, Турска је гласала у прилог доношења разноврсних декларација о осуди руских активности.¹² Уједно, две стране одржавале су редовне контакте и састанке на највишем нивоу, укључујући састанке Савета за стратешку сарадњу на високом нивоу успостављеног 2011. године.¹³ Важност ових односа и особен осећај за одабир тренутка, турска дипломатија потврдила је током посете председника Реџепа Ердогана Лавову (*Львів*), када је као вид подршке потписан Меморандум о обнови инфраструктуре.¹⁴ Међутим, може се приметити да у почетној фази

¹⁰ Избалансиран, али и променљив однос Турска је заузела и према питању регулисања поморског саобраћаја кроз мореузе. Иако је у појединим моментима наметала додатне услове и ограничења, она у крајњој линији нису довела до суштинске промене њене политике према овом питању.

¹¹ Након спроведених референдума у Доњецкој, Луганској, Запорошкој и Херсонској области, Министарство спољних послова Турске издало је саопштење у коме се наводи да је реч о „грубом кршењу принципа међународног права“. „Turkey says it won't recognize DPR, LPR, Kherson and Zaporozhye regions as part of Russia“, TASS, 26 September 2022.

¹² Само на нивоу Уједињених нација, Турска је гласала у прилог Резолуције Генералне скупштине 68/262 (2015) која наглашава територијалну целовитост Украјине и нелегалност кримског референдума, док је недавно гласала и у прилог искључења Руске Федерације из Савета за људска права (2022).

¹³ У оквиру овог формата одобрено је више кредита, док су уједно вођени преговори о развоју трговинске сарадње и реализацији заједничких капиталних пројеката. „Turkey to provide \$50 million loan, \$10 million grant to Ukraine: Erdoğan“, Reuters, 20 March 2015.

¹⁴ Редовни састанци највиших представника потврђује висок степен дипломатских односа, док важност који Турска придаје овим односима потврђују датуми појединих састанака,

сукоба Турска није исказивала снажнију критику према руској политици, док се у потоњој фази трудила да не учини директније акције против Русије, што потврђује одбијање увођење санкција и затварања ваздушног простора и избегавање слања значајнијег обима војне помоћи. У моментима када се Русија суочавала са извесном политичком и дипломатском изолацијом у Европи, Турска је изражавала неуобичајено висок степен разумевања за њену позицију.¹⁵

Поред назначене политичке и дипломатске подршке, као акти турске помоћи Украјини могу се препознати поједине активности на војном и економском плану, што потврђује податак да су почетком 2021. године две државе имале преко 30 заједничких пројеката у области наменске индустрије, од којих се издваја заједничка производња беспилотне летелице Акинци (*Akıncı*).¹⁶ Након укључивања Русије у украјински сукоб, одјекнула је вест да је Турска организовала пребацивање 450 бораца из Сирије на украјинско ратиште.¹⁷ Недуго затим, појавила се информација о присуству 3.000 припадника организације Сиви вукови на харковском и одеско-николајевском правцу.¹⁸ Још од првих испорука беспилотних летелица Бајрактар ТБ2, турски инструктори вршили су обуке

попут непланиране тродневне посете Давутоглуа Кијеву, одмах након догађаја на Мајдану (2014) и састанак Ердоган–Зеленски у јеку руске офанзиве (2022). „Türkiye, Ukraine sign MoU on reconstruction during Erdoğan's visit“, *Daily Sabah*, 18 August 2022.

¹⁵ Једну од првих изјава овог типа дао је министар спољних послова Мевлут Чавушоглуа (*Mevlüt Çavuşoğlu*) када је истакао да „неке чланице НАТО-а не желе да дође до краја сукоба“. „Turkish FM says some NATO states want Ukrainian war to continue“, *Hürriyet Daily News*, 21 April 2022. У том контексту, посебно је индикативна изјава Ердоган да „САД и Запад немају границе у нападању Русије (...) Русија није обична држава, она је моћна држава. Наравно, Запад, предвођен САД, напада Русију готово без граница. У свему томе, Русија се, наравно, одупире“. „Turkey seeks Ukraine peace talks despite Western actions, Erdoğan says“, *Reuters*, 12 November 2022. Такође, Ердоган је уочи самита Г20 у Индонезији истакао да би долазак Путина био сврсисходан. Guldogan, D. „Extension of Black Sea grain deal would be right: Turkish president“, *Anadolu Agency*, 12 November 2022. Приликом инцидента са падом ракете на територију Пољске, Ердоган је изјавио: „Морам да поштујем став Русије, која је рекла да ово није њена ракета. За нас је то важно. Прелиминарни подаци показују да Русија није имала никакве везе са тим инцидентом“. „Erdoğan says Russia had 'nothing to do with' Poland explosions“, *Reuters*, 16 November 2022.

¹⁶ У овом пројекту украјинска страна била је задужена за израду мотора беспилотне летелице. „Sybiha: Turska i Ukrajina nastavljaju zajedničku realizaciju preko 30 projekata namjenske industrije“, *TRT Haber*, 11. januar 2021.

¹⁷ „Turkey Deploys Syrian Jihadists to Aid Ukraine Against Russia“, *Asbarez*, 09 March 2022.

¹⁸ Сиви вукови су десничарска паравојна организација, која се доводи у уске везе са Партијом националистичког покрета, коалиционим партнером Ердоганове Партије правде и развоја. У неким европским државама проглашена је за терористичку организацију. „Thousands of Turkish militants and nationalists 'Grey Wolves' deployed to Ukraine“, *Avia.Pro*, 27 April 2022.

припадника Оружаних снага Украјине на аеродрому у Хмељницькој области.¹⁹ У жеку војних активности на харковском правцу, украјински амбасадор у Турској Васил Бондар (*Василь Бондар*) најавио је изградњу фабрике за турско-украјинску производњу беспилотних летелица Бајрактар ТБ2.²⁰ Већ сутрадан појавиле су се информације да су Оружане снаге Украјине добиле серију од 50 оклопних возила марке Кирпи турске производње.²¹ Крајем прошле године, Турска је испоручила Украјини високопрецизне ракете ТРЛГ-230 и ракете ваздух-ваздух са инфрацрвеном главом за Бајрактар ТБ2.²² Поједини војни аналитичари истицали су централну важност високопрецизних ракета ТРЛГ-230 и Бајрактара ТБ2 у недавној победи Азербејџана у Нагорно-Карабаху (Арцах). Извесну пометњу у руско-турским односима изазвала је вест из западних медија, према којој је Турска, још од краја 2022. године, Украјини достављала америчку касетну муницију. Након руског захтева за детаљнијим појашњењем ситуације, уследили су деманти надлежних органа Турске.²³ У овом периоду појавиле су се индиције о извесној умешаности одређених кругова из Турске у подстицање вишедневних протеста у Дагестану усмерених против мера делимичне мобилизације.²⁴ Такође, поједини руски званичници указали су на „културно-пропагандни ангажман“ Турске, који се, најчешће посредством агенције ТИКА, повремено усмерава и ка подстицању сепаратизма на Криму.²⁵

Са друге стране, Турске је пружила аргуменате у прилог тези о развоју сарадње са Руском Федерацијом, од тврдокорног става по питању неувођења санкција до развоја трговинских и енергетских односа.²⁶ У том

¹⁹ „Bayraktar TB2 shock UAVs for Ukraine: where are they going to use the APU“, *Top War*, 19 May 2020.

²⁰ Пројекат је отказан због интензивираних ратних дејстава. „Turkey’s Baykar buys land to produce Bayraktar in Ukraine: Ambassador“, *Daily Sabah*, 8 August 2022.

²¹ Saballa, J. „Ukraine Receives 50 Kirpi Armored Vehicles From Turkey“, *The Defense Post*, 10 August 2022.

²² Soyulu, R. „Turkey supplied laser-guided missiles to Ukraine“, *Middle East Eye*, 23 November 2022.

²³ Soyulu, R. „Turkey Russia-Ukraine war: Turkey denies supplying Kyiv with cluster munitions“, *Middle East Eye*, 14 January 2023.

²⁴ „Акцији протеста в Дагестане против мобилизацији готовили за рубежом — Меликов“, *Regnum*, 26 September 2022.

²⁵ Ирхин, А. & Демешко, Н. „Крымский аспект российско-турецких отношений: факторы мягкой и жесткой силы“, *Perspektivy*, https://www.perspektivy.info/oikumena/politika/krymskij_aspekt_rossijsko-tureckih_otnoshenij_factory_magkoj_i_zhestkoj_sily_2019-08-28.htm, 08/03/2023.

²⁶ У оквиру трговинске размене вредне 26 милијарди долара (2021), посебан значај има увоз енергената из Русије. Такође, руски туристи доприносе извесном побољшању

светлу, посебно место заузимају два капитална енергетска пројекта – изградња нуклеарне електране Акују (*Akuyu*), чије се отварање очекује у наредним месецима, и договорена изградња гасног чворишта које би Турску учинило једним од најважнијих играча на енергетској шаховској табли.²⁷ У контексту руских финансијских изазова и убрзаног тренда дедоларизације светског система може се сагледати и договор о плаћању 25% вредности увезеног гаса у рубљама.²⁸ На војном плану, посебну пажњу привукло је упозорење из САД упућено турским банкама и фирмама, у коме се истиче да ће извоз хемикалија, микрочипова и друге робе која помаже ратне напоре Русије бити тумачено као кршење санкција.²⁹ Ширу слику о разумевању позиције и становишта Русије заокружила су писања појединих турских медија, праћена у одређеној мери растућим антизападним сентиментом.³⁰

Од самог почетка украјинског сукоба, Турска је све актере позвала на уздржаност, инсистирајући притом на неопходности постизања дипломатског решења.³¹ Полазећи од посредничких потенцијала и редовних контаката са зараћеним странама, Турска се све активније препоручивала као непристрасан и кредибилан посредник. Док су прве најаве турске медијације забележене на самом почетку сукоба (2014), оне су касније реактуелизоване током 2018. године и најзад након фебруара 2021. године.³² Иако су природа и одлике украјинског сукоба увелико

посрнуле турске економије. Стога и не чуди информација да су у жеку западних санкција Русији поједине турске банке дозволиле примену руског платног система Мир. „Major Turkish Banks Halt Use of Russia’s Mir Payment System“, *The Moscow Times*, 20 September 2022.

²⁷ Након уништења Северног тока 2, акценат је стављен на безбедносни аспект енергетске сарадње, што потврђује снажнији руско-турски надзор над гасоводом, који је наводно резултирао спречавањем неколицине терористичких напада. Широко разумевање на овом плану потврђује и одлагање турског плаћања гаса до 2024. године. Kozok, F., Karakaya, K. & Koc, C. „Turkey Wants Russia to Delay Its Gas Payments Until 2024“, *Bloomberg*, 3 October 2022.

²⁸ „Putin: 25% of Russian gas supplies to Turkey will be paid for in roubles“, *Reuters*, 16 September 2022.

²⁹ Spicer, J. „U.S. warns Turkey on exports seen to boost Russia’s war effort“, *Reuters*, 5 February 2023.

³⁰ У значајном делу турских медија појављују се не само песимистичне прогнозе по питању успеха политике Запада и Украјине већ и критички текстови усмерени према Западу и САД.

³¹ Турска дипломатија подржала је досадашње бројне мировне предлоге везане за Украјину, почевши од дуготрајних преговора, а потом и потписивање Минског споразума (2014), закључно са недавним кинеским предлогом. „Turkey Backs China’s Peace Plan If It Creates ‘foundation For Negotiation’: Erdogan’s Aide“, *Republic World*, 27 March 2023.

³² „Турска могући посредник у спору Русије и Украјине“, *Политика*, 29. новембар, 2022.

надилазиле њене посредничке потенцијале и капацитете, Турска није одустајала од инсистирања на овој, у извесној мери и самопрокламованој улози.³³ Изузетна политичка осетљивости медијаторског ангажмана захтева редовну комуникацију, координацију и информисање низа релевантних и заинтересованих актера.³⁴ Због различитих, објективних и субјективних разлога, Турска се у овој мисији углавном суочавала са неуспесима, попут иницирања идеје о локалном миру.³⁵ Свакако, њена посредничка мисија може се окарактерисати као ангажман средњег обима, који је врхунац доживео током две рунде директних преговора украјинске и руске делегације, одржаних у Анталији 10–14. марта 2022. године.³⁶ Без дилеме, као највеће достигнуће на овом плану може се издвојити Иницијатива о безбедном транспорту житарица и прехранбених производа, у чијем су преговарању и потписивању медијаторску улогу имале Турска и Уједињене нације.³⁷

Притом, у сарадњи са низом међународних организација, укључујући и Црвени крст, Турска је допринела склапању низа договора о размени ратних заробљеника.³⁸ Најзад, иако је у последњем случају реч о минималном посредничком ангажману Турске, не треба пренебрегнути

³³ Ердоган је у више наврата током протекле године без успеха, али и без престанка, покушао да реактуелизује идеју о Турској као медијатору, од самита у Астани преко бројних телефонских разговора до самих преговора о Споразуму о житу. „Erdogan discusses Black Sea grain deal with Putin, Zelensky“, *Reuters*, 11 December 2022, Putin may meet Erdogan in Astana to discuss idea of Russia-West talks“, *Euractiv*, 11 October 2022.

³⁴ У појединим медијима појавиле су се информације да је Турска на више западних адреса доставила мапу пута за решавање украјинског питања. „Turkey wants to arrange Russia-West negotiations, says Turkish journalist“, *The New Voice of Ukraine*, 9 October 2022.

³⁵ „Turkey Ready To Push For ‘Local Cease-Fires’ In Ukraine“, *Radio Free Europe/Radio Liberty*, 22 July 2022.

³⁶ Догађај који је привукао велику међународну пажњу, отворио је Ердоган са својим уводним говором. Fahim, K., Stern, D. L., Lamothe, D. & Khurshudyan, I. „Ukraine-Russia talks stir optimism, but West urges caution“, *Washington Post*, 29 March 2022.

³⁷ У присуству званичника УН, делегације Русије, Турске и Украјине потписали су тзв. Споразум о извозу жита у Истанбулу, 17. јула 2022. године. Иако су његову реализацију пратили застоји и трзавице, чињеница да је он недавно продужен потврђује његову одрживост и перспективу. „Russia, Ukraine seal grain deal in Istanbul“, *Le Monde with AFP*, 22 July 2022.

³⁸ Турска је у сарадњи са Црвеним крстом и Уједињеним нацијама изнела предлог евакуације опкољених украјинских снага из индустријског комплекса Азовстала (Азовстал). Gall, C. „Turkey Offers to Evacuate Mariupol Fighters Despite Disagreements“, *The New York Times*, 14 May 2022. Подаци говоре да је Турска, закључно са фебруаром 2023. године, учествовала у размени готово 2.000 припадника оружаних снага Русије и Украјине, укључујући цивиле и политичаре, попут украјинског опозиционара Виктора Медведчука (Виктор Медведчук). Altun, T. „Over 2,000 prisoners exchanged between Russia, Ukraine since start of war“, *Anadolu Agency*, 23 February 2023.

из вида ни састанке између високих обавештајних и војних делегација Русије и САД, од којих су неки одржани на територији Турске.³⁹

Закључак

Напоследатку, вреди напоменути да се турска политика балансирања и посредовања суочава са низом унутрашњих и спољних ограничења. Први изазов огледа се у реалној опасности од губитка стабилне међународне позиције у највећој мери услед пренапрегнутости њеног спољнополитичког ангажмана.⁴⁰ Крхка равнотежа и све већи терет извесне тактичке клацкалице којој Турска прибегава постају све очигледнији, што у садејству са интензивираном регионалном и глобалном динамиком може да произведе стратешки неповољну ситуацију.⁴¹ Погоршање односа са западним актерима, а нарочито са САД, на више нивоа односа, отежава њену стратешку позицију и могућност балансирања.⁴² Са друге стране, остаје питање да ли ову ситуацију могу надоместити односи са незападним актерима, имајући у виду очигледан изостанак њихове институционализације и чвршћих облика сарадње. Свакако, досадашње искуство Турске показује да она поседује скривите механизме извесног ширења рационално претпостављених граница пренапрегнутости. Други изазов обухвата низ објективних и субјективних ограничења њених посредничких потенцијала и капацитета. За разлику од искустава у блискоисточним споровима, Турска је у случају украјинског сукоба, упркос одређеним

³⁹ Имајући у виду општи пораст интензитета глобалног сучељавања, разговор у Анкари, између шефа Спољнообавештајне службе Русије Сергеја Наришкина (*Sergey Naryshkin*) и директора Централнообавештајне агенције Вилијама Бернса (*William Burns*), био је посвећен управо спречавању избијања нуклеарног сукоба. „U.S.-Russia meeting was key to prevent escalation, Erdogan tells Putin“, *Reuters*, 18 November 2022.

⁴⁰ На овај или онај начин, страх од пренапрегнутости препознају бројни турски аутори.

⁴¹ Изјава некадашњег саветника за националну безбедност САД Џона Болтона да би „чланство Турске у НАТО-у могло би бити доведено у питање 2023. године“, због њене неспремности да заузме оштар антируски став може да буде својеврсна опомена и подсећање да балансирање има своје границе. „Ex-US senior official Bolton snubbed over Turkish elections meddling call“, *Daily Sabah*, 19 January 2023.

⁴² Иако се односи САД и Турске налазе у вишегодишњој депресији, нову фазу њихове кризе обележила је изјава министра унутрашњих послова Турске Сулејмана Сојлуа (*Süleyman Soyulu*): „Сваки амерички амбасадор се пита како могу да наудим Турској, и то је један од наших највећих проблема већ дуги низ година. (...) Ердоган је уништио све њихове планове. (...) Склањајте прљаве руке са Турске, јасно знам које сте кораке предузели и како желите да узбуркате Турску“. „Turkiye interior minister to US ambassador: 'Take your dirty hands off Turkiye'“, *Middle East Monitor*, 4 February 2023.

критикама и кризним моментима, у начелу успела да задржи статус релативно неутралног посредника.⁴³ Поред наведених изазова, Турске се суочава и са низом унутрашњих противуречности и објективних ограничења. Дубока, сложена и вишедимензионална, идентитетска, друштвена, међуетничка, политичка, институционална и економска криза не представља повољан амбијент за реализацију ширих спољнополитичких задатака, нарочито оних амбициозних и захтевних који се односе на украјински сукоб.

Генерално посматрано, на примеру комплексне и вишедимензионалне политике према украјинском сукобу, обележеном снажним регионалном и глобалном детерминантом, гломазним ангажманом актера и далекосежним последицама, Турска је потврдила да у стратешком погледу остаје доследна досадашњем становишту усмереном ка повећању пре свега стратешке аутономије и независности, а потом и јачању преосталих аспеката присуства на међународном плану. Изузетно сликовит и тачан опис операционалног аспекта спољнополитичке доктрине Турске пружио је Дарко Танасковић кроз формулу „један правац, више наизменичних смерова“.⁴⁴

⁴³ У појединим медијима појавила се изјава председника Зеленског (*Володимир Зеленський*) у којој је изнета критика на рачун „дуплих стандарда“ турског става према украјинском питању. Убрзо потом украјински амбасадор у Турској објаснио да је изјава истргнута из контекста. „Zelensky's 'double-standard' remarks about Turkey taken out of context: ambassador“, *Turkish Minute*, 3 May 2022. Недавно затим украјински амбасадор у Турској Васил Бондар оптужио је Турску да купује „украдено украјинско жито“. „Ukraine envoy says Turkey among destinations of grain stolen by Russia“, *Reuters*, 3 June 2022.

⁴⁴ Танасковић, Д. „Танасковић: Турска спољна политика – један правац, више наизменичних смерова“, *Све о Српској*, 29. јануар 2022.

Библиографија

- „Акције протеста в Дагестане против мобилизације готовили за рубежом – Меликов“, *Regnum*, 26 September 2022.
- Altun, T. „Over 2,000 prisoners exchanged between Russia, Ukraine since start of war“, *Anadolu Agency*, 23 February 2023.
- „Bayraktar TB2 shock UAVs for Ukraine: where are they going to use the APU“, *Top War*, 19 May 2020.
- Berdal, A. (2019). The world is bigger than five, *Insight Turkey*, vol. 21, no. 4, 71–96.
- Beyaz, Z. F. „Erdogan: Turkiye ostvarila veliki napredak u posljednjih 20 godina“, *Anadolu Agency*, 10. decembar 2022.
- Gall, C. „Turkey Offers to Evacuate Mariupol Fighters Despite Disagreements“, *The New York Times*, 14 May 2022.
- Dorian, J. „Turkey Strengthens Defense Industry With Its Ukraine Partnership“, *Voice of America*, 4 February 2022.
- Guldogan, D. „Extension of Black Sea grain deal would be right: Turkish president“, *Anadolu Agency*, 12 November 2022.
- „Erdogan criticizes Borrell’s call for Turkey to join sanctions on Russia“, *TASS*, 15 December 2022.
- „Erdogan discusses Black Sea grain deal with Putin, Zelenskyy“, *Reuters*, 11 December 2022.
- „Erdogan says Russia had ‘nothing to do with’ Poland explosions“, *Reuters*, 16 November 2022.
- „Ex-US senior official Bolton snubbed over Turkish elections meddling call“, *Daily Sabah*, 19 January 2023.
- Kareem, F., Stern, D. L., Lamothe, D. & Khurshudyan, I. „Ukraine-Russia talks stir optimism, but West urges caution“, *Washington Post*, 29 March 2022.
- Kozok, F., Karakaya, K. & Koc, C. „Turkey Wants Russia to Delay Its Gas Payments Until 2024“, *Bloomberg*, 3 October 2022.
- „Major Turkish Banks Halt Use of Russia’s Mir Payment System“, *The Moscow Times*, 20 September 2022.
- Önsoy, M. (2014). Caught on the Horns of a Diplomatic Dilemma: the Ukrainian Crisis and Turkey’s Response. *Südosteuropa. Zeitschrift für Politik und Gesellschaft*, no. 62, 250–264.
- „Putin and Erdogan discuss Crimean Tatars issue“, *TASS*, 3 April 2015.
- „Putin may meet Erdogan in Astana to discuss idea of Russia-West talks“, *Euractiv*, 11 October 2022.

- „Putin: 25% of Russian gas supplies to Turkey will be paid for in roubles“, *Reuters*, 16 September 2022.
- Ragip, S. „Turkey Russia-Ukraine war: Turkey denies supplying Kyiv with cluster munitions“, *Middle East Eye*, 14 January 2023.
- Ragip, S. „Turkey supplied laser-guided missiles to Ukraine“, *Middle East Eye*, 23 November 2022.
- „Russia, Ukraine seal grain deal in Istanbul“, *Le Monde with AFP*, 22 July 2022.
- Saballa, J. „Ukraine Receives 50 Kirpi Armored Vehicles From Turkey“, *The Defense Post*, 10 August 2022.
- Spicer, J. „U.S. warns Turkey on exports seen to boost Russia’s war effort“, *Reuters*, 5 February 2023.
- „Sybiha: Turska i Ukrajina nastavljaju zajedničku realizaciju preko 30 projekata namjenske industrije“, *TRT Haber*, 11. januar 2021.
- „Thousands of Turkish militants and nationalists ‘Grey Wolves’ deployed to Ukraine“, *Avia.Pro*, 27 April 2022.
- „Turkey Backs China’s Peace Plan If It Creates ‘foundation For Negotiation’: Erdogan’s Aide“, *Republic World*, 27 March 2023.
- „Turkey Deploys Syrian Jihadists to Aid Ukraine Against Russia“, *Asbarez*, 09 March 2022.
- „Turkey Ready To Push For ‘Local Cease-Fires’ In Ukraine“, *Radio Free Europe/Radio Liberty*, 22 July 2022.
- „Turkey says it won’t recognize DPR, LPR, Kherson and Zaporozhye regions as part of Russia“, *TASS*, 26 September 2022.
- „Turkey seeks Ukraine peace talks despite Western actions, Erdogan says“, *Reuters*, 12 November 2022.
- „Turkey to provide \$50 million loan, \$10 million grant to Ukraine: Erdoğan“, *Reuters*, 20 March 2015.
- „Turkey wants to arrange Russia-West negotiations, says Turkish journalist“, *The New Voice of Ukraine*, 9 October 2022.
- „Turkey’s Baykar buys land to produce Bayraktar in Ukraine: Ambassador“, *Daily Sabah*, 8 August 2022.
- „Turkey’s Erdogan: New ground offensive in Syria ‘when convenient’“, *Al Jazeera*, 23 November 2022.
- „Turkey’s Erdogan says ‘Europe reaping what it sowed’ on energy crisis“, *Reuters*, 6 September 2022.
- „Turkish FM says some NATO states want Ukrainian war to continue“, *Hürriyet Daily News*, 21 April 2022.

- „Türkiye determined to send grain to Africa through Black Sea: Erdogan“, *TRT World*, 8 January 2023.
- „Turkiye interior minister to US ambassador: ‘Take your dirty hands off Turkiye’“, *Middle East Monitor*, 4 February 2023.
- „Türkiye, Ukraine sign MoU on reconstruction during Erdoğan’s visit“, *Daily Sabah*, 18 August 2022.
- „U.S.-Russia meeting was key to prevent escalation, Erdogan tells Putin“, *Reuters*, 18 November 2022.
- „Ukraine envoy says Turkey among destinations of grain stolen by Russia“, *Reuters*, 3 June 2022.
- „Zelensky’s ‘double-standard’ remarks about Turkey taken out of context: ambassador“, *Turkish Minute*, 3 May 2022.
- Ирхин, А. & Демешко, Н. „Крымский аспект российско-турецких отношений: факторы «мягкой и жесткой силы»“, *Perspektivy*, https://www.perspektivy.info/oikumena/politika/krymskij_aspekt_rossijsko-tureckih_otnoshenij_factory_magkoj_i_zhestkoj_sily_2019-08-28.htm, 08/03/2023.
- Танасковић, Д. „Танасковић: Турска спољна политика – један правац, више наизменичних смерова“, *Све о Српској*, 29. јануар 2022.
- „Турска могући посредник у спору Русије и Украјине“, *Политика*, 29. новембар 2022.

TURKISH POLICY TOWARDS THE UKRAINIAN CONFLICT: BETWEEN BALANCING AND MEDIATION

Vuk LAZIĆ

SUMMARY

In the contemporary circumstances of intensified and far-reaching transition processes, followed by the erosion of formal and informal rules, general polarization and a worrying increase in militarization and unpredictability in the behavior of actors, the cognitive ability, not only to predict, but also to understand current phenomena is significantly limited. In this sense, Turkey state-national orientation, including its relationship to the West, Russia, the Islamic world and non-Western actors, represents an interesting theoretical-empirical equation. Turkey's foreign policy is characterized by a high degree of complexity, layers and ambivalence that goes beyond the usual presence of these categories in the sphere of international relations. An indicative example and a certain confirmation of this claim is Turkey's complex relationship with the Ukrainian conflict. Starting from the wider historical and geopolitical context, strategic direction and regional position of Turkey, the article primarily aims to recognize the determinants and characteristics, and then the motives and concrete activities of its policy according to the relevant dimensions, factors and actors of the Ukrainian conflict. After a brief presentation of the multiple importance of Ukraine, the research intention is directed towards an attempt to define the complex position of Turkey, with reference to the examination of the effectiveness and limitations of its position based mainly balancing principle and diplomatic mediation attempts.

Keywords: Turkey, Ukraine, Russia, balancing, mediation.

Ненамеран сукоб: овакав руско-украјински рат (заправо) нико није планирао

Михајло КОПАЊА

Апстракт

Према конвенционалној мудрости о разлозима руско-украјинског сукоба, он је јасан производ нечије намере – руске, украјинске или западне. Међутим, уколико бисмо посматрали како су се догађаји у Украјини развијали од 2014. године и како је ситуација постепено ескалирала, постаје упитно да ли је до такве ескалације дошло намерно. Нити је било која учесница стратешки планирала овакав сукоб, нити је, у светлу промена околности, настојала да намерно ескалира сукоб у овом правцу како би остварила своју вољу. Отуда, централна теза овог рада јесте да је до *оваквог* руско-украјинског сукоба, који се води већ годину дана, дошло ненамерно – односно услед ненамерне ескалације. Како би се приказала наведена теза, у првом делу рада је представљен појам ненамерне ескалације. Затим, у другом и трећем делу овог рада приказане су првобитне стратешке замисли директних и учесница сукоба у годинама пре почетка руско-украјинског сукоба, односно стратешким потезима које учеснице „повлаче“ непосредно пре и након што је сукоб отпочео. Коначно, у закључним разматрањима представљен је тренд ескалације, мимо намера држава, који су трансформисали руско-украјински сукоб у *оно* што је данас.

Кључне речи: ненамерна ескалација, стратегија, сукоб, стратешке студије, Украјина, Русија, Сједињене Америчке Државе, Европска унија.

Три лица намере у руско-украјинском сукобу

Конвенционалну мудрост о разлозима руско-украјинског сукоба можемо поделити у три начелне групе – прва види разлоге у експанзионистичким тенденцијама Руске Федерације, поновном освајању некадашњих царских и совјетских територија које је изгубила; друга разлоге проналази у понашању Запада, пре свега Сједињених Америчких Држава, у смислу ширења НАТО-а ка Истоку; трећа у украјинском политичком врху, који се својим поступцима пре свега према етнички руском становништву Украјине односио у маниру нацистичке Немачке. Наведена три лица руско-украјинског сукоба само су најчешће помињана у јавном дискурсу, али нису и једина.¹ Упркос јасним и видљивим разликама, оно што им је заједничко јесте да је овај сукоб производ нечије свесне намере. Било да је намера америчка, руска или украјинска, конвенционална мудрост посматра овај сукоб као јасан продукт нечије интенције да до њега дође. Иако је несумњиво да су све стране овог сукоба – и директне и индиректне учеснице – имале своје намере, жеље и тежње по питању Украјине, поставља се питање да ли су оне заиста и планирале *овакав* сукоб у Украјини.

Акцент је у претходној реченици намерно стављен на реч „*овакав*“ с обзиром на то да је полазна претпоставка овог рада да је руско-украјински сукоб ескалирао мимо почетних стратешких настојања свих учесница сукоба. Отуда, морам признати, наслов овог рада јесте помало обмањујућ. Сваки пут када говоримо о постојању супротстављених воља и делању да се сопствена воља наметне, што јесте овде случај, ми говоримо о (некаквом) сукобу. Све учеснице јесу имале сопствене, сучељене воље које су настојале остварити. Због тога, *en general*, сам сукоб није био ненамеран. Међутим, када посматрамо догађаје који се у Украјини одвијају од 2014. године, ми заправо видимо да се ситуација мењала и постепено ескалирала до оружаног сукоба који се већ годину дана води – и упитно је да ли је до такве ескалације дошло намерно! Нити је било која учесница стратешки планирала овакав сукоб, нити је, у светлу промена околности, настојала да намерно ескалира сукоб у овом правцу како би остварила своју вољу. Због тога, до *оваквог* руско-украјинског сукоба, који се води већ

¹ Детаљан и свеобухватан приказ различитих виђења предоминантног узрока рата у Украјини пружио је Владимир Трапара у свом излагању на научном скупу „Савремени оружани сукоби – теорија и пракса“ који је организовао Институт за стратегијска истраживања 29. новембра 2022. године. Такође, погледати саопштење Милоша Петровића у овом Зборнику о различитим наративима који „објашњавају“ разлоге руско-украјинског сукоба с обе стране.

годину дана, дошло је ненамерно – односно услед ненамерне ескалације (*inadvertent escalation*).

Оваква теза не само да је контраинтуитивна из перспективе конвенционалне мудрости него је и супротна готово свим постојећим наративима – што академских што медијско-политичких о самом сукобу. Међутим, ниједно од три лица намере у руско-украјинском сукобу заправо не може пружити задовољавајуће објашњење како смо, после годину дана, дошли до *оваквог* руско-украјинског сукоба. Оно што знамо је ограничено колико нашим представама и сучељавањем наратива о овом сукобу, толико и заблудом да је понашање држава увек вођено свесном намером. Да бисмо то приказали у случају руско-украјинског сукоба, у првом делу рада је представљена идеја ненамерне ескалације као теоријско-концептуалног темеља. Затим, други и трећи део рада су посвећени првобитним стратешким замислима директних и индиректних учесника сукоба, односно стратешким потезима које учеснице „повлаче“ након годину дана сукоба. Коначно, у закључним разматрањима истакнут је јасан тренд ескалације, мимо намера држава, који су трансформисали руско-украјински сукоб у *оно* што је данас.

Идеја ненамерне ескалације

Стратегија представља користан концепт за разумевање стратешког понашања држава, односно ситуација у којима постоји, како Андре Бофр (*André Beaufre*) истиче, дијалектика двеју супротстављених воља које користе силу да би решиле свој сукоб.² Али чак и више од академског изучавања спољне политике и безбедности држава, појам стратегије представља користан практично-политички алат којим се државе служе у каналисању сопствених капацитета у правцу остваривања политичке воље. Међутим, ретко се помиње једна важна чињеница – стратегије чешће не успевају него што успевају! Овде је реч о простој математици. Уколико сваки сукоб има најмање две учеснице и обе стране (углавном) имају формулисану стратегију за остваривање сопствене воље, у најбољем случају можемо рећи да је половина од укупног броја стратегија успешна. Кад томе придодамо фактор случајности и среће, односно ситуације када стратегије обе учеснице сукоба не успеју, долазимо до још нижег процента успешности.³

² Bofr, A. (1968). *Uvod u strategiju*. Beograd: Vojnoizdavački zavod, 22.

³ Видети: Betts, R. K. (2000). Is Strategy an Illusion? *International Security*, vol. 25, no. 2.

Ту долазимо до својеврсног парадокса – ако стратегија толико ретко успева, како то да је онда корисна? За критичаре сврсисходности појма стратегије ово је један од крунских аргумената за њено одбацивање. Међутим, можда најпростији излаз из наведеног парадокса лежи у народној изреци „боље ишта (чинити) него ништа“. И да нема било какву стратегију, судбина државе је препуштена другима и може имати само веру и наду да ће се околности на крају одвити релативно у њихову корист. Због тога, све речено не представља аргумент одбацивања стратегије, већ запажање које нас наводи до два закључка: прво, да стратегија представља изузетно захтеван подухват, и друго, централно за овај рад, да свака стратегија лако може упасти у својеврсну клопку – да се њеном реализацијом заправо дође до нежељеног ефекта. Управо су стратегије учесница руско-украјинског сукоба упале у такву клопку – клопку ненамерне ескалације.⁴

Према Берију Поузену (*Barry Posen*), појам ненамерне ескалације се односи на „нежељену последицу одлуке за вођење конвенционалног рата“.⁵ Наведено одређење је уско везано за проблематику самог Поузеновог истраживања – да ли ће потенцијални конвенционални рат у северном крилу НАТО-а довести до нуклеарног рата?⁶ Штавише, појам ненамерне ескалације и јесте примарно развијен и коришћен у контексту нуклеарног рата, односно ситуација када конвенционални сукоб нежељено прерасте у нуклеарни. Међутим, идеју ненамерне ескалације можемо проширити и изван оквира конвенционално/нуклеарне дихотомије, као одраз ситуација у којима сукоб, осмишљен да се одвија на начин X и да доведе до исхода Y, нежељено прерасте у знатно деструктивнију форму. Због тога, уколико бисмо Поузеново одређење посматрали у општијем смислу, ненамерна ескалација се односи на ситуације када одлука за имплементацију одређене стратегије произведе нежељене последице, односно исход до којег није намеравано доћи одређеном стратегијом.

Ненамерна ескалација представља само једну форму ширег питања ескалације у међународним сукобима. Под ескалацијом се мисли на „повећање у интензитету или обухвату сукоба који превазилази праг онога што једна или више учесница сматра значајним“.⁷ Међутим, према

⁴ Ненамерна ескалација није једини пример „клопке“ стратегије, с обзиром на то да готово све стратегије могу навести државе да упадну у друге „клопке“, попут безбедносне дилеме, хегемонског растезања, па чак и самог опстанка државе.

⁵ Posen, B. (1982). *Inadvertent Nuclear War?: Escalation and NATO's Northern Flank. International Security*, vol. 7, no. 2, Fall, 29.

⁶ Ibid; Posen, B. (1991). *Inadvertent Escalation*. Ithaca and London: Cornell University Press.

⁷ Morgan, F. E., Mueller, K. P., Medeiros, E. S., Pollpeter, K. L. and Cliff, R. (2008). *Dangerous Thresholds: Managing Escalation in the 21st Century*. Santa Monica: RAND Corporation, 8.

Лизи Карлсон (*Lisa J. Carlson*), ескалација заправо представља алат који државе користе приликом погодбе са другим државама.⁸ Односно, реч је о стратешком понашању држава када оне постепено повећавају притисак, тј. употребљавају све већу силу да би приморале другу страну да прихвати њихову вољу. Сврха ескалације није у самом чину повећања интензитета или обухвата сукоба, колико да тим чином државе приморају другу страну да прихвати њихову вољу. И заправо, ако посматрамо историјски, ескалација међународних сукоба је заправо релативно ретка појава. Према Рандолфу Сиверсону (*Randolph M. Siverson*) и Мајклу Тенефосу (*Michael R. Tennefos*), свега око четвртине свих сукоба између 1815. и 1965. године је ескалирало.⁹

Специфичност ненамерне ескалације, као једног облика ескалације, јесте што моменат повећања у интензитету и обухвату сукоба зарад погодбе не постоји. У случају намерне ескалације, логика прибегавања повећања у интензитету или обухвату сукоба релативно је јасна и елегантно објашњена од стране Фореста Моргана (*Forrest E. Morgan*) и сарадника на следећи начин: „држава се нађе у релативно лошој ситуацији у сукобу и рачуна да ескалирањем кроз употребу додатних видова оружја, мање ограничене употребе силе или проширивањем рата може побољшати своје шансе“.¹⁰ Једноставно речено, држава прибегава намерној ескалацији да би повећала своје шансе да друга страна прихвати њихову вољу. Међутим, за разлику од намерне где постоји моменат калкулације зарад увећања шанси, у случају ненамерне ескалације овде нема калкулисане намере, већ је ескалација нежељена последица предузетих стратешких одлука. Док год је намеравана и процењена да служи одређеној сврси – тј. повећању принуде зарад остваривања воље, ескалаторно понашање може бити од користи. Међутим, уколико је одређена стратешка одлука доведе до нежељене последице, користи нема јер не само да се сврха не остварује него постојећи сукоб постаје опаснији и потенцијално погубнији.

Према Поузену постоје три кључна разлога зашто долази до ненамерне ескалације.¹¹ Први се односи на питање безбедносне дилеме – односно спиралног модела где у тежњи за увећањем сопствене безбедности државе

⁸ Carlson, L. J. (1995). A Theory of Escalation and International Conflict. *Journal of Conflict Resolution*, vol. 39, no. 3, 515.

⁹ Siverson, R. M. and Tennefos, M. R. (1984). Power, Alliance, and the Escalation of International Conflict, 1815–1965. *American Political Science Review*, vol. 78, no. 4, 1061.

¹⁰ Morgan, F. E., Mueller, K. P., Medeiros, E. S., Pollpeter, K. L. and Cliff, R. *Dangerous Thresholds: Managing Escalation in the 21st Century*, op. cit., 21.

¹¹ Posen, V. *Inadvertent Escalation*, op. cit. Међутим, важно је истаћи да у свом ранијем раду Поузен наводи нешто другачије разлоге ненамерне ескалације – инклинацију ка

заправо постају све угроженије.¹² Друга се односи на природу војних организација које су у периодима сукоба склоније офанзивним чиновима и одупиру се притисцима цивила за обуздавање могућности ескалације. Коначно, трећи разлог је повезан са идејом, присутном још од Клаузевица, да је сваки оружани сукоб обавијен маглом рата (*fog of war*) у којој фриксија (*friction*), односно фактори који разликују стваран рат од рата на папиру онемогућавају постојање директне везе између калкулисане намере/стратегије и одређеног исхода.¹³ Једноставно речено, у стању оружаног сукоба постоји исувише непредвиђених фактора који доводе до нежељених последица одређене стратешке одлуке. Поменутих разлозима треба придодати и истраживање Џефрија Легра (*Jeffrey W. Legro*) који постојећем корпусу придодaje и моменат конкретне организационе културе оружаних снага сукобљених чланица.¹⁴

Руско-украјински сукоб: шта је првобитно замишљено?

У суштини, почетак нетрпељивости између Украјине и Русије произилази из питања којој страни ће се Украјина приклонити – да ли ће остати у сфери утицаја Русије или ће се окренути ка Западу. Још од Наранцасте револуције 2004. године, Украјина је периодично тежила раскидању готово свих веза са Русијом у корист приближавања и сврставања уз Сједињене Америчке Државе и Европску унију. За Русију, такав корак је био неприхватљив из два разлога. Прво, сврставање Украјине уз Запад би подразумевало долазак њиховог стратешког ривала на саму границу Русије. С обзиром на то да су балтичке државе такође чланице НАТО-а од 2004. године, овај разлог сам по себи можда не би био довољан без другог – отворености западних граница Русије.¹⁵ Историјски

офанзивним чиновима, нејасну дистинкцију између офанзивних и дефанзивних чиновина и маглу рата. Ипак, реч је више о терминолошким разликама с обзиром на то да је суштина мање-више иста. Видети: Posen, B. *Inadvertent Nuclear War?: Escalation and NATO's Northern Flank*, op. cit.

¹² Треба имати у виду да смо овде концепт безбедносне дилеме свесно прилагодили потреби разматрања ненамерне ескалације – што је у суштини и Поузен урадио у свом делу. Безбедносна дилема је спирални модел примарно повезан са трком у наоружању током периода мира. За више видети: Herz, J. (1950). *Idealist Internationalism and the Security Dilemma*. *World Politics*, vol. 2, no. 2, 157–180; Jervis, R. (1978). *Cooperation Under the Security Dilemma*. *World Politics*, vol. 30, no. 2, 167–214; Posen, B. *Inadvertent Escalation*, op. cit., 13.

¹³ Видети: Von Clausewitz, C. (2007). *On War*. Oxford: Oxford University Press.

¹⁴ Legro, J. W. (1994). *Military Culture and Inadvertent Escalation in World War II*. *International Security*, vol. 18, no. 4, Spring, 108–142.

¹⁵ Maršal, T. (2019). *Zatočnici geografije*. Beograd: Laguna, xiii.

посматрано, све инвазије на Русију са Запада ишле су преко Украјине и Белорусије. Због свог географског положаја и величине, украјинско сврставање уз Запад би у најмању руку умањило опсег стратешких опција Русије, док би у најгору озбиљно угрозило њихову безбедност. Са друге стране, Сједињене Државе и водеће државе Европске уније прижељкивале су такав сценарио. Сврставање Украјине уз Запад би подразумевало у најмању руку успостављање „дубље“ бафер зоне између Русије и поменутих држава, док би у најбољу руку умањивањем стратешких опција Русије осигурало њихову безбедност.

Готово целу декаду је трајао овакав процес „натезања“ Русије и Запада око сврставања Украјине. Када су крајем 2013. године отпочеле тзв. „Евромајдан“ демонстрације, то је представљало почетак дефинитивног заокрета Украјине ка Западу. Оружана побуна дотадашњих области Доњецка и Луганска против централне власти у Кијеву, као и накнадна руска анексија Крима 2014. године, биле су само даља потврда да Кијев иде ка Западу и да је пораст нетрпељивости између Украјине и Русије неминован. Међутим, упркос свему, дешавања из 2014. године су била изразито ограничена у свом интензитету и обухвату.

Прихватајући чињеницу да су се на истоку Украјине одвијали жестоки сукоби, Русија се није директно ангажовала чак ни када су снаге Доњецка и Луганска бивале одбијане. Уколико бисмо посматрали анексију Крима као контрааргумент тврдњи да се Русија није директно ангажовала, не смемо заборавити једну важну чињеницу – моменат слања руских трупа се одвио када је све било фактички решено. Са друге стране, ни западне државе нису биле ни приближно ангажоване на начин на који ће то постати 2022. године. Иако јесте тачно да су пружале подршку демонстрантима у Кијеву и потоњој украјинској влади, као и да су увеле санкције Русији, и то је било релативно ограничено. Штавише, обе стране су настојале да изнађу дипломатско решење кроз разговоре у Минску. Иако конфликт јесте постојао, у тзв. „другој декади“ нетрпељивости између Украјине и Русије, као и украјинских западних савезника, постојала је стратешка уздржаност (*restraint*).

Зашто? Једноставно речено, све стране су настојале да сопствену вољу – сврставање Украјине уз своју страну – остваре без уласка у сукоб ширих размера. У тзв. „првој декади“ нетрпељивости и Русија и западне државе су се пре свега ослањале на стратегију субверзије, коју Вилијам Волфорт (*William Wohlforth*) дефинише као праксу „државништва дизајнирану да директно утиче на унутрашњу политику у мети (другој држави) на начин који је штетан по спољнополитичке интересе друге државе“.¹⁶ Међутим,

¹⁶ Wohlforth, W. C. (2020). Realism and Great Power Subversion. *International Relations*, vol. 34, no. 4, 461.

важно је нагласити да се стратегија субверзије може испољавати на два карактеристична начина: кроз слабљење државе на коју се стратегија субверзије имплементира, или кроз утицање да дође до промене политике државе која је мета субверзије.¹⁷ У периоду од 2004. до 2014. обе стране су наизменично примењивале субверзију на други начин – настојећи да промене политику Украјине у смислу њеног сврставања уз један или други блок. С обзиром на то да су се ослањали на стратегију субверзије, којом се настоји остварити воља без иницирања отвореног сукоба, евидентно је настојање да се улазак у сукоб избегне.

Након 2014. године, тј. на почетку „друге декаде“ нетрпељивости, заправо је приметан моменат намерне ескалације сукоба. Западне државе се више нису у толикој мери морале ослањати на посебну стратегију усмерену ка Украјини, с обзиром на то да се активно почела сврставати уз Запад након анексије Крима. Уместо тога, дошло је до промене фокуса ка Русији и имплементације економских санкција као примарне стратегије за остваривање њихове воље.¹⁸ Економске санкције су ипак „офанзивнији“ чин од субверзије, нарочито када се примењују против знатно јаче силе и стратешког ривала као што је Русија. Са друге стране, и код Русије је био приметан ескалаторни моменат с обзиром на то да је интензивирала имплементацију стратегије субверзије ослањајући се не само на један већ на оба њена модалитета. Међутим, чак и овакав ескалаторни моменат је био далеко од отвореног, тоталног сукоба у који се нетрпељивост између Русије и Украјине претворила почетком 2022. године. Једноставно речено, све учеснице су исказивале стратешку уздржаност у својим потезима.

Ипак, постоји јасна разлика у стратешком понашању западних земаља у односу на Русију. За Сједињене Државе и водеће земље Европске уније, прелазак са субверзије на економске санкције Русији заправо није подразумевао промену стратегије колико њену модификацију. Субверзија, па затим економске санкције јесу биле примарна стратегија у контексту Украјине, али не и у ширем контексту односа са Русијом. Делимо мишљење са Владимиром Трапаром да су се Сједињене Државе примарно водиле стратешком концепцијом обуздавања – додуше у нешто измењеној, мекшој форми у односу на Хладни рат.¹⁹ Управо је својеврсно меко обуздавање представљало водиљу за првобитну имплементацију субверзије, па затим економских санкција које је требало да очувају стратешку реоријентацију Украјине.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ О стратегији економских санкција видети: Drezner, D. W. (1999). *The Sanctions Paradox: Economic Statecraft and International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.

¹⁹ Трапара, В. (2022). Perspektive odnosa Rusije i SAD u svetlu rata u Ukrajini: 'obuzdavanje 2'. *Međunarodni problemi*, vol. LXXIV, no. 4, 505–529.

Самим тиме, све до отпочињања руско-украјинског сукоба 2022. године, Сједињене Државе су настојале да обуздају Русију тако што би придобиле и сврстале Украјину уз себе. Европска унија се добрим делом шлепала (*bandwagoning*) на наведену стратегију уз једну кључну дистинкцију – веровала је да ће економска међузависност између ње и Русије спречити даљу ескалацију, односно отворен сукоб између Русије и Украјине. С обзиром на то да је Русија економски зависила од продаје енергената државама Европске уније, постојало је очекивање да ће претња прекидањем куповине природног гаса и нафте утицати на Русију и спречити њено директно ангажовање. Отуда, у случају Европске уније приметан је и моменат својерсног економског одвраћања. И Сједињене Државе и водеће земље Европске уније првобитно су замислиле да прошире своју сферу утицаја ближе граници Русије на начин којим ће се избећи избијање сукоба. Иако јесте чињеница да су од 2014. године исказале ескалаторни моменат кроз увођење санкција Русији, изворна намера је ипак била да се пуна ескалација – у смислу отвореног сукоба ширег обухвата и интензитета – избегне. Сличном је тежила и Украјина. Схватајући да самостално не би могла да се носи са војном моћи Русије, Украјина је тежила бегу у колективну одбрану кроз прикључивање НАТО-у.

У шта се руско-украјински сукоб претворио?

Одговор на питање из наслова овог поглавља нам је свима јасан – руско-украјински сукоб се претворио у свеобухватни рат. Централна воља и Русије и Запада била је да се Украјина придобије сопственој страни, али уз један важан моменат – без тоталног рата. Чак је и централна воља Украјине била да избегне тотални рат, свесна да је Русија ипак војно значајно моћнија. Ипак, до тога је дошло. Уједно, почетак руско-украјинског сукоба се такође може посматрати и као трећи корак у ширим нетрпељивостима између ове две државе који трају још од 2004. године.

Отпочињање руско-украјинског сукоба 24. фебруара 2022. године заправо није требало довести до свеобухватног рата. Постајући свесна да је чак ни проширена субверзија не приближава остваривању сопствене воље – у смислу задржавања Украјине у својој сфери утицаја – Русија и њено руководство се одлучило на радикалнији потез и отпочињање војних операција директним учешћем оружаних снага Русије 24. фебруара 2022. године. Међутим, оно је првобитно било замишљено да буде изразито ограничено. У маниру својственом Западу, односно војним интервенцијама које је спроводила, Русија је тежила идеалу ограниченог сукоба – да за пар недеља војног ангажовања очува Украјину у својој сфери утицаја. Поучено претходним искуством у Грузији 2008. године, али и у Казахстану 2022. године, руско руководство је формулисало и

имплементирало стратегију којом је требало применити оружану силу у ограниченом интензитету и обухвату и тиме остварити сопствену вољу и избећи сукоб широког интензитета и обухвата.

С обзиром на то да се руско-украјински сукоб и даље одвија, евидентно је да наведена стратегија није успела. Имплементацију стратегије ограниченог сукоба заправо можемо посматрати као покушај намерне ескалације. Русија се нашла у релативно лошој ситуацији – с обзиром на то да је Украјина све више тежила сврставању уз Запад, и рачунала је да би ескалацијом у виду ограниченог војног сукоба побољшала своје шансе за успех у остваривању сопствене воље. Међутим, показало се да је ова одлука имала своје нежељене последице. Две-три недеље су прошле, а сукоб се наставио још већим интензитетом.

С друге стране, украјинска стратегија се убрзо трансформисала у једину могућу опцију – тоталну одбрану. Чињеница да Украјина није успела да се придружи НАТО-у, што би јој омогућило заштиту свих чланица у случају напада, представљала је неуспех стратегије колективне одбране. Штавише, с обзиром на то да су руске оружане снаге отпочеле борбене операције на тлу Украјине, даљи покушаји да се безбедност и воља Украјине оствари стратегијом колективне одбране постала је немогућа јер би то подразумевало директан сукоб између Русије и НАТО чланица. Због тога, Украјина је морала трансформисати своју стратегију у правцу тоталне одбране, јер друге стратешке опције није било. Додуше, постојале су још две друге алтернативе – попуштање (*appeasement*), као и селективна акомодација (*selective accommodation*) Русије. Међутим, обе могућности су биле директно супротстављене вољи Украјине. Импликација (изнуђене) одлуке да се приступи тоталној одбрани било је неминовно проширење обухвата и интензитета сукоба. Тоталност у одбрани подразумева да су обухват и максимални интензитет могући, што је произвело даље нежељене последице.

Европска унија и Сједињене Државе су у тренутку отпочињања руско-украјинског сукоба приступиле опробаној стратегији принудне изолације (*coercive isolation*) у комбинацији са економским санкцијама, коју су у ограниченом обиму примењивале према Русији још од 2014. године. Према Тимотију Крофорду (*Timothy Crawford*) стратегијом принудне изолације настоје се ограничити могућности државе да добија подршку од својих савезника, односно „уздржати или притискати супарника кроз умањивање очекивања да ће добити савезничку подршку“.²⁰

²⁰ Crawford, T. W: (2018). The Strategy of Coercive Isolation. In: Greenhill, K. M. and Krause, P. (eds). *Coercion: The Power to Hurt in International Politics* (228–250). Oxford: Oxford University Press, 229.

Означавањем Русије и њеног руководства као централног кривца за догађаје у Украјини, као и увођењем опсежних економских санкција, Европска унија и Сједињене Државе су покушале да изолују Русију од остатка света и тиме умање њену могућност да води дужи сукоб.

Међутим, Сједињене Државе као и поједине државе Европске уније су у првој години руско-украјинског сукоба даље трансформисале сопствену стратегију. Схватајући да Украјина није способна да се носи са војном моћи Русије, поменуте државе су приступиле опсежном снабдевању Украјине савременим борбеним системима. Чак и пошто је Украјина успела да одбије нападе Русије у првим месецима, Сједињене Државе и поједине државе Европске уније су наставиле да снабдевају Украјину све савременијим и сложенијим борбеним средствима. Наведени чин нам указује да стратешка трансформација која се одвила, пре свега у Сједињеним Државама, упућује у правцу варијације *Bait and Bleed* стратегије, конкретније варијације стратегије пуштања крви (*blood-letting*). Према Џону Миршајмеру (*John Mearsheimer*), суштина *Bait and Bleed* стратегије лежи у изазивању продуженог рата између две државе „док се обе потпуно не исцрпе, при чему завадитељ остаје по страни са нетакнутом војном моћи“.²¹ Стратегија пуштања крви се разликује по томе што нема завадитеља, јер сукоб избија мимо намере оне државе која имплементира ту стратегију. У случају руско-украјинског сукоба, и пре свега трансформисане стратегије Сједињених Држава, постоји додатна разлика јер је пуштање крви једнострано – односно, за Сједињене Државе је важно слабење Русије, а не и Украјине.

На неки начин, нежељена последица имплементације *Bait and Bleed*, односно стратегије пуштања крви од стране Сједињених Држава, била је стратешка трансформација у Руској Федерацији. Схвативши неодрживост ограниченог сукоба у околностима у којима Украјина бива опскрбљена наоружањем и опремом са Запада, Русија се окренула стратегији изнуривања (*attrition*) Украјине, али и њених савезника. Први корак у том правцу било је проглашење делимичне мобилизације, пропраћене променама у војној стратегији где се више није тежило брзом заузимању стратешки важних тачака, већ споријем заузимању делова територије. Са већим људством и залихама војне опреме која се чувају још од периода Совјетског Савеза, Русија поседује материјалне капацитете потребне за ефективну имплементацију стратегије изнуривања. То је довело до додатног повећања у интензитету и обухвату руско-украјинског сукоба.

²¹ Miršajmer, Dž. (2017). *Tragedija politike velikih sila*. Beograd: Udruženje za studije SAD u Srbiji i Čigoja štampa, 211.

За разлику од остатка текста, последњих неколико редова нас подсећа на новинске чланке о актуелним дешавањима у руско-украјинском сукобу. У односу на првобитну замисао – привући Украјину својој сфери утицаја без уласка у свеобухватан сукоб, руско-украјински сукоб се претворио у ово – тотални рат у којој директне учеснице приступају тоталној одбрани, односно изнуривању, док индиректне учеснице настоје принудно изоловати и пустити крв Русије.

Ненамерна трајекторија: од ограничених потеза до тоталног рата

Наведене стратегије, након годину дана сукоба, директно противрече изворној вољи свих учесница. Управо је то оно што чини овај сукоб примером ненамерне ескалације. Уколико су све државе активно тежиле и настојале да имплементирају стратегије којима би да остваре своје интересе, али да не дође до сукоба високог интензитета и широког обухвата, а до тога је дошло, онда не можемо говорити о намерној ескалацији. Изузев Украјине која није имала превелик избор – тотална одбрана је била једина опција, тренутно стање руско-украјинског сукоба је све супротно од првобитних воља Русије, САД и ЕУ. Нити је Русија повратила Украјину под своју сферу утицаја релативно брзо и ефикасно ограниченим сукобом, нити су САД успеле да меко обуздају Русију, нити је економска међузависност између Русије и ЕУ омогућила да се Русија примири (у односу на интересе ЕУ).

Нежељена последица ограничених стратешких потеза свих поменутих држава – било да говоримо о ограниченом сукобу, меком обуздавању, колективној одбрани или економској међузависности – јесте да се руско-украјински сукоб претворио у тотални рат. Готово сваки стратешки потез било које од учесница овог сукоба производио је нежељене последице, супротне њиховој изворној вољи. Сваким кораком у готово дводеценијској борби око питања Украјине само је долазило до ескалације овог сукоба мимо њихове воље. Аргументи да је овде реч о калкулисаним потезима вођеним идејом да би ескалација сукоба довела до већих шанси да се оствари победа у сукобу не стоје, јер је у сржи изворне воље свих учесница било да се тотални сукоб мора избећи. Самим тиме, *a priori* до намерне ескалације у правцу тоталног рата не би могло доћи.

Још од почетка нетрпељивости између Русије и Украјине, све учеснице овог сукоба су активно настојале да избегну стање тоталног рата. Чак ни Русија, која је начинила први конкретан потез 24. фебруара 2022. године, ни на који начин није желела да у Украјини остане дуже од неколико недеља. Штавише, упитно је и да ли је сама Русија настојала да до таквог

сценарија дође у годинама пред почетак руско-украјинског сукоба. Самим тиме, ни Русија није тежила ескалацији као средству погодбе. Са друге стране, да су Сједињене Државе желеле да до тоталног рата дође, разумно је претпоставити да би оне то учиниле још давно – током прве деценије 21. века. Једноставно речено, однос снага пре двадесет година и данас није исти, и тада је значајно био у корист Сједињених Држава. Поред тога, не смемо заборавити кључну чињеницу – примарни стратешки ривал Сједињених Држава ни на који начин није Русија, већ Кина. Целокупна трајекторија међународних односа у последњих годину дана никако не иде на руку Сједињеним Државама јер долази до све већег приближавања Русије и Кине, док је оптималнија стратегија у тој стратешкој тријади заправо стратегија клина (*wedge strategy*) која почива на селективној акомодацији руских интереса од стране Сједињених Држава.²²

Као кључно објашњење зашто је дошло до оваквог руско-украјинског сукоба може се идентификовати фрикција – сукоб какав су све учеснице замислиле на папиру није се десио. Нити је Украјина капитулирала за недељу-две, нити су меко обуздавање, економска међузависност и могућност помоћи западних држава Украјини одвратили Русију да нападне Украјину. Магла рата је у случају руско-украјинског сукоба диктирала ненамерну трајекторију од (планираних) ограничених потеза до (стварног) тоталног рата. Сваки ограничени потез, који је на папиру требало да допринесе побољшању шанси за остваривање воље држава, у стварности је довео до нежељених последица значајних размера – тоталног рата, којем наизглед скоро неће бити краја.

²² Видети: Crawford, T. W. (2021). *The Power to Divide: Wedge Strategies in Great Power Competition*. Ithaca and London: Cornell University Press.

Библиографија

- Betts, R. K. (2000). Is Strategy an Illusion? *International Security*, vol. 25, no. 2, Fall, 5–50.
- Bofr, A. (1968). *Uvod u strategiju*. Beograd: Vojnoizdavački zavod.
- Carlson, L. J. (1995). A Theory of Escalation and International Conflict. *Journal of Conflict Resolution*, vol. 39, no. 3, 511–534.
- Crawford, T. W. (2018). The Strategy of Coercive Isolation. In: Greenhill, K. M. and Krause, P. (eds). *Coercion: The Power to Hurt in International Politics*. Oxford: Oxford University Press, 228–250.
- Crawford, T. W. (2021). *The Power to Divide: Wedge Strategies in Great Power Competition*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Drezner, D. W. (1999). *The Sanctions Paradox: Economic Statecraft and International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Herz, J. (1950). Idealist Internationalism and the Security Dilemma. *World Politics*, vol. 2, no. 2, 157–180.
- Jervis, R. (1978). Cooperation Under the Security Dilemma. *World Politics*, vol. 30, no. 2, 167–214.
- Legro, J. W. (1994). Military Culture and Inadvertent Escalation in World War II. *International Security*, vol. 18, no. 4, Spring, 108–142.
- Maršal, T. (2019). *Zatočeniци geografije*. Beograd: Laguna.
- Miršajmer, Dž. (2017). *Tragedija politike velikih sila*. Beograd: Udruženje za studije SAD u Srbiji i Čigoja štampa.
- Morgan, F. E., Mueller, K. P., Medeiros, E. S., Pollpeter, K. L. and Cliff, R. (2008). *Dangerous Thresholds: Managing Escalation in the 21st Century*. Santa Monica: RAND Corporation.
- Posen, B. (1982). Inadvertent Nuclear War?: Escalation and NATO's Northern Flank. *International Security*, vol. 7, no. 2, Fall, 28–54.
- Posen, B. (1991). *Inadvertent Escalation*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Siverson, R. M. and Tennefos, M. R. (1984). Power, Alliance, and the Escalation of International Conflict, 1815–1965. *American Political Science Review*, vol. 78, no. 4, 1057–1069.
- Trapara, V. (2022). Perspektive odnosa Rusije i SAD u svetlu rata u Ukrajini: 'obuzdavanje 2'. *Međunarodni problemi*, vol. LXXIV, no. 4, 505–529.
- Von Clausewitz, C. (2007). *On War*. Oxford: Oxford University Press.
- Wohlforth, W. C. (2020). Realism and Great Power Subversion. *International Relations*, vol. 34, no. 4, 459–481.

**INADVERTENT CONFLICT:
THIS KIND OF RUSSIAN-UKRAINIAN CONFLICT NOBODY
(IN FACT) PLANNED**

Mihajlo KOPANJA

SUMMARY

According to the conventional wisdom on the reasons for the Russian-Ukrainian conflict, it is a clear product of someone's deliberate intentions – Russian, Ukrainian or Western. However, if we were to observe how the events in Ukraine have developed since 2014, and how the situation has gradually escalated, it becomes questionable whether such escalation was intentional. Neither did any of the participants strategically plan for such a conflict, nor, when faced with changing circumstances, did they try to deliberately escalate the conflict in this direction in order to achieve their will. Hence, the central thesis of this paper is that this kind of Russian-Ukrainian conflict, which has been going on for a year, happened unintentionally – that is, due to inadvertent escalation. For the sake of presenting the aforementioned thesis, the first part of the paper presents the concept of inadvertent escalation. Then, in the second and third part of this paper, the initial strategic ideas of the direct and indirect participants in the conflict in the years before the beginning of the Russian-Ukrainian conflict are presented, as well as the strategic moves participants took immediately before and after the conflict began. Finally, in the concluding remarks, the trend of escalation, beyond the intentions of the states, was presented, which transformed the Russian-Ukrainian conflict into what it is today.

Keywords: inadvertent escalation, strategy, conflict, strategic studies, Ukraine, Russia, United States, European Union.

ДРУГИ ПАНЕЛ

Модератор: Михајло Копанџа

Научни сарадник

https://doi.org/10.18485/iipe_rat_ukrajina.2023.ch7

Институт за међународну политику и привреду

Број страница: 115–126

Београд

E-mail: soncovukovic@gmail.com

Концепција унутрашњег и спољашњег маневра и рат у Украјини¹

Небојша ВУКОВИЋ

Апстракт

Знаменити француски генерал и војни теоретичар Андре Бофр (*Andre Beaufre*) у свом познатом делу „Увод у стратегију“ извео је дефиницију спољашњег и унутрашњег маневра у оквирима велике стратегије. Док се идеја спољашњег маневра реализује на светском попришту, у смислу придобијања савезника и подршке за циљ (ствар) властите борбе, замисао унутрашњег маневра се реализује у оквирима ратишта и састоји се у квалитетном управљању материјалним и моралним снагама и фактором времена. Доцније су овај концепт преузеле оружане снаге Бразила и у донекле измењеном виду изнеле у борбеном правилу „Стратегија“ из 2001. године. У раду се концепција спољашњег и унутрашњег маневра примењује у анализи рата у Украјини, односно у њему се сагледава, описује и објашњава како две зарађене стране – украјинска и руска – примењују ова два маневра, онако како су изложени у књизи генерала Бофра и бразилском борбеном правилу.

Кључне речи: стратегија, спољашњи маневар, унутрашњи маневар, рат, Украјина, Русија.

¹ Рад је настао у оквиру научноистраживачког пројекта „Србија и изазови у међународним односима 2023. године“, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, а реализује Институт за међународну политику и привреду током 2023. године.

Увод – упознавање са концептом

У јеку Хладног рата, прецизније 1963. године, француски генерал Андре Бофр (*Andre Beaufre*) објавиће књигу „Увод у стратегију“ која ће га лансирати у сами врх стратегијске мисли 20. века, у прилично јакој конкуренцији, пре свега енглеских, америчких и руских (совјетских) аутора. На један скоро филозофски начин, уз вешто баратање са најопштијим појмовима (категоријама) војне науке, Бофр се упустио у објашњавање и анализу кључних термина/појава попут рата и стратегије.

У сенци надметања две суперсиле и прерастања тог супарништва у евентуални нуклерани рат, и под утиском искустава из Другог светског рата, Бофр је развио релативно комплексну шему стратегијских дејстава и концепција у окончаним, тада текућим или потенцијалним сукобима и ратовима. У четвртном поглављу књиге, посвећеном тзв. посредној стратегији, у којој употреба оружане силе не мора да буде доминантна, он је разликовао спољашњи од унутрашњег маневра.

Спољашњи маневар се изводи, тврди Бофр, на светском попришту. Реч је о томе да „за себе треба обезбедити максимум слободе акције, а да се противник спута хиљадама увица застрашивања, као што су Лилипутанци били вешти да увежу Гуливера“. Како он даље наставља, у питању је психолошки маневар, који усредсређује „политичка, економска, дипломатска и војна средства према том заједничком циљу“.² Спољашњи маневар подразумева читаву лепезу поступака, од истицања потребе поштовања међународног права, наглашавања моралних и хуманитарних вредности, настојања да се код противника створи нечиста савест у борби, довођења у сумњу оправданости његових разлога, стварања унутрашње опозиције у његовом мњењу, до упућивања оружја, специјалиста и добровољаца, политичких и економских репресалија, и претњи непосредном интервенцијом.³ Битан услов успеха свих наведених мера и поступака јесте да се сви они уклопе у погодно изабрану, како каже Бофр, политичку линију. Данас би се рекло, у квалитетно осмишљен и презентован наратив.

За разлику од спољашњег маневра, унутрашњи маневар се односи на сам простор ратишта, односно *locus* непосредног сучељавања противника. Приликом разматрања замисли унутрашњег маневра, Бофр узима у обзир три фактора – материјалне снаге, моралне снаге и време (трајања). Надмоћ у материјалним снагама једне стране може бити праћена слабашћу њених моралних снага, па маневар за њу може бити кратак. Ако пак једна страна поседује надмоћне моралне, а слабашне материјалне

² Bofr, A. (1968). *Uvod u strategiju*. Beograd: Vojnoizdavački zavod, 117.

³ Ibid., 118.

снаге, маневар ће неизбежно бити дуготрајан, па се из ових потенцијалних ситуација изводе два облика стратегијског маневра – једног усмереног на брзо постизање циља и другог који се базира на изнуривању.⁴ Бофр је посебну пажњу посветио маневру изнуривања и његовој психолошкој компоненти чија се срж састоји у истрајавању наспрам непријатеља који је материјално, а често и бројем надмоћнији.

Бофрове тезе је почетком овог века у своје борбено правило „Стратегија“ имплементирала армија Бразила. Према ауторима овог правила, централна идеја спољашњег маневра лежи у обезбеђивању максимума слободе акције (*assegurar o máximo de liberdade de ação*) и као примери стицања тог максимума се наводе: привлачење подршке међународних организација, попут УН или НАТО-а, пријатељских држава, невладиних организација, међународног јавног мњења, као и јавног мњења код непријатеља, посебно оног дела који се противи рату, а све са циљем да се непријатељ паралише комбинацијом акција политичке, економске, психолошке, а у појединим случајевима, и војне природе.⁵ Као и Бофр, и аутори „Стратегије“ наводе да је важно да се спољашњи маневар уклопи у добру политичку тему, као рецимо: жеља за очувањем мира, деколонизација, антиимперијализам, самоопредељење народа, немешање у унутрашње ствари других земаља и сл.

У складу са политичком темом, спољашњи маневар може да укључи и акције попут позивања на моралне и хуманистичке вредности, како би се код непријатеља побудиле сумње у погледу исправности разлога за борбу, узрокујући тако расцепе (*cisões*) у његовој моралној кохезији, као и акције трагања за пријатељима у међународним и невладиним организацијама како би се непријатељ политички и економски изоловао. Коначно, земља која прибегава спољашњем маневру треба да обезбеди помоћ за себе у виду испорука опреме и наоружања, као и техничког особља, добровољаца, све до регуларних трупа.⁶

Када је реч о унутрашњем маневру, који се примењује непосредно у зони сукоба, он има за циљ да развије и одржи моралне снаге становништва и властитих (не)регуларних формација, посредством експлоатације идеја патриотизма, националне независности, религиозне слободе, деколонизације и томе слично. Истовремено, настоји се да се поткопају моралне снаге непријатеља и његових савезника у зони сукоба.⁷ Унутрашњи маневар треба

⁴ Ibid., 121.

⁵ „Manual de Campanha – Estratégia“. Ministerio da Defesa, Exercito Brasileiro, Estado-Mayor do Exercito, 2001.

⁶ Ibid., 2-11

⁷ Ibid.

да искористи/експлоатише: а) структурне слабости непријатеља, терајући га да их штити тако што ће да развуче/распрши своја средства; б) активности које ће да осигурају лојалност становништва тако што ће оно да одбије да сарађује са непријатељем и в) моралну слабост непријатеља, како би се поткопала његова борбена способност.⁸

Као што може да се примети, када је у питању замисао спољашњег маневра, између Бофрове и концепције бразилских оружаних снага скоро да и нема разлике. Размимоилажење је делимично присутно у формулацији унутрашњег маневра којег Бофр разматра из једног уопштеног стратегијско-оперативног угла, док су бразилски аутори нагласак ставили на његове психолошко-пропагандне аспекте.

Рат у Украјини је започео 24. фебруара 2022. године у обиму који у Европи није виђен од краја Другог светског рата. По избијању непријатељстава, и Украјина и Руска Федерација су прибегле како спољашњем, тако и унутрашњем маневру. У наставку рада биће анализирани поступци у ова два типа маневра код обе зарађене стране, успеси које су постигле, као и ограничења са којима су се суочиле.

Случај Украјине

Са почетком руског напада, Кијев је уз помоћ савезника са Запада покренуо снажну медијску, психолошко-пропагандну и правничку кампању, другим речима, спољашњи маневар, како су га описали Бофр и бразилски аутори, зарад осуде и дискредитације Руске Федерације. Приликом избијања оружаног сукоба, уобичајена је пракса да једна или друга зарађена страна изнесу спор пред Савет безбедности УН. С обзиром на статус Руске Федерације у том телу (сталност и право вета), Украјина је могла да доживи сатисфакцију тек на Генералној скупштини УН, која је великом већином гласова подржала резолуцију која осуђује напад Русије на Украјину (141 глас). Уздржаних је било 35 земаља, док је свега 5 држава гласало против (Русија, Северна Кореја, Белорусија, Сирија и Еритреја). Реч је, ипак, више о симболичкој, а мање правно-политичкој сатисфакцији, с обзиром на то да резолуције Генералне скупштине УН нису обавезујуће. Такође, када се анализира које су земље остале неутралне, упада у очи да су се уздржале две најмногљудније земље света – Кина и Индија, као и неколико регионално важних држава, попут Јужне Африке или Ирана. Доцнији развој догађаја показаше да су у питању земље које неће отворено подржати Руску Федерацију у овом рату, али које ће са њом пословати у великом обиму и тако јој омогућити да

⁸ Ibid.

релативно подношљиво сервисира финансијске захтеве и издатке рата. Иако су западни медији ово гласање приказали као велики тријумф над Русијом и наговештај њене изолације и маргинализације као агресора, изузев симболичке штете и удара на репутацију, Русији ова резолуција и гласање о њој нису битније суштински наудили.

У другим међународним организацијама Русија је претрпела више штете, као на пример у случају УЕФА која је већ неколико дана по отпочињању рата суспендовала учешће у међународним такмичењима свих руских клубова, а касније и избацила репрезентацију те земље из квалификација за Европско првенство 2024. године.⁹ Одговор руске фудбалске организације ће вероватно да буде покушај учлањења у азијску фудбалску асоцијацију, што још једном говори о томе да покушаји изолације Русије, чак и на спортском плану, немају увек оптимални учинак, иако несумњиво наносе штету.

Када је реч о међународним организацијама, за Украјину је од виталног значаја подршка НАТО-а без које би се њен оружани отпор вероватно већ угасио. Према речима генералног секретара Алијансе Јенса Столтенберга (*Jens Stoltenberg*): „НАТО ће наставити да стоји уз Украјину и помагати колико год то буде потребно и од тога неће одступити“.¹⁰ Помоћ у оружју и опреми коју је Украјина примала током 2022. године највећим делом долазила је од држава које су чланице НАТО-а. Према речима министра одбране Руске Федерације Сергеја Шојгуа (*Сергей Шойгу*), током сукоба у 2022. години, САД и земље НАТО-а су Украјини обезбедили војну помоћ у вредности од 97 милијарди долара!¹¹ Како наводи начелник ГШ ОС РФ, генерал Валериј Герасимов (*Валерий Герасимов*), Украјини су за исти период испоручена 4 авиона, преко 30 хеликоптера, више од 350 тенкова, око 1.000 борбених оклопних возила, око 800 оклопних аутомобила, око 700 артиљеријских оруђа, 100 вишецевних бацача ракета итд.¹² И не само то. Релативно успешан украјински отпор и врло солидно дејствовање на тактичко-оперативном нивоу САД и НАТО су обавештајно обезбедили са

⁹ „УЕФА избацила Русију из квалификација за ЕП 2024“, *РТС*, 20. септембар 2022.

¹⁰ „Столтенберг: НАТО неће одступити од помоћи Украјини“, *Градске инфо*, 25. новембар 2022.

¹¹ Министерство обороны Российской Федерации, В Москве под руководством Верховного Главнокомандующего Вооруженными Силами Владимира Путина прошло расширенное заседание Коллегии Минобороны России, https://function.mil.ru/news_page/country/more.htm?id=12449212@egNews, 25/12/2022.

¹² Министерство обороны Российской Федерации, Начальник Генерального штаба ВС РФ генерал армии Валерий Герасимов провел брифинг для военных атташе иностранных государств, https://function.mil.ru/news_page/country/more.htm?id=12449283@egNews, 25/12/2022.

више од 500 космичких апарата/сателита, од којих су преко 70 војне намене, а остали двојне – војне и цивилне. Према речима руског министра одбране, у зони борбених дејстава се налазе НАТО штапски официри, артиљерци и други специјалисти.¹³ Свим овим подацима треба додати и опште познату чињеницу о више хиљада добровољаца/плаћеника из читавог света, од Колумбије до Јапана и од Шведске до Аустралије, који се боре на украјинској страни.

Када се све ове чињенице имају у виду, може се рећи да је Украјина у највећој мери искористила могућности спољашњег маневра, како су га скицирали Бофр и аутори бразилског борбеног правила.

Што се тиче унутрашњег маневра, може да се такође констатује да је Украјина искористила значајан део његовог потенцијала. Још пре отпочињања рата, јавност земље је непрекидно хомогенизована посредством медијских садржаја, просветном и културном политиком, сузбијањем (про)руских покрета и организација, као репресијом над појединцима који су изражавали проруска осећања или симпатије за суседну земљу и њену политику. У рату је хомогенизација посебно досегла врхунац јер је Москва начинила први корак (започела борбене операције). И поред незанемарљивог броја случајева избегавања одазивања на војне позиве, већ у првим месецима рата, упркос знатним људским губицима, украјинске ОС су, по речима самог председника Украјине Владимира Зеленског (*Володимир Зеленський*), досегле бројно стање од 700 хиљада припадника!¹⁴ За 2023. годину већ су обзнањене намере да се спроведе још неколико таласа мобилизације. Такође, током рата је појачан притисак на оне институције које још имају значајне везе и комуникацију са Руском Федерацијом, попут Украјинске православне цркве, док се кампања дерусификације земље са рушењем споменика истакнутим совјетским војсковођама, као и великанима руске културе и уметности винула до пароксизма. Дакле, учињени су знатни напори и постигнути видни резултати у јачању моралних снага властитог становништва. С друге стране, напори да се поткопа морал руског јавног мњења и руских трупа у самој Украјини/областима које је Русија у међувремену припојила донели су тек делимичне резултате. Томе у прилог говори и чињеница да су руске власти, ипак без израженијих проблема или протеста, успеле да спроведу први талас мобилизације од 300 хиљада људи.

¹³ Министерство обороны Российской Федерации, „В Москве под руководством Верховного Главнокомандующего Вооруженными Силами Владимира Путина прошло расширенное заседание Коллегии Минобороны России“, *op. cit.*

¹⁴ „Президент Украины: С нашей стороны сейчас воюют 700 тысяч человек“, *Topwar*, 21. мај 2022.

Закључујући овај одељак о Украјини, може да се тврди да је украјинска снага скоро максимално искористила ефекте спољашњег маневра, и у нешто мањој мери унутрашњег маневра. Међутим, овде се крије и један парадокс. Као што је већ наведено, према бразилским ауторима, централна идеја спољашњег маневра лежи у обезбеђивању максимума слободe акције. Ипак, како рат протиче, и како се изворни украјински капацитети у њему све више троше (наоружање и опрема, погони за израду и ремонт материјално-техничких средстава), Украјина све више у погледу свог отпора зависи од страног фактора (колективног Запада), који јесте врло заинтересован за пораз Русије, али не баш по сваку цену (на пример, ако би запретио општи нуклеарни рат). Другим речима, када у рату властита материјална база почиње да се убрзано смањује, претерано ослањање на страни фактор (а Украјина данас скоро у потпуности зависи од њега) не да не повећава слободу акције, већ је управо умањује. Уколико се рат буде одужио, Украјини прети губљење и оно мало војно-политичког субјективитета којег тренутно поседује.

Случај Русије

У формалном смислу, када се разматра тренутни рат, Руска Федерација је нападач, па је њена позиција у погледу развијања спољашњег маневра, са становишта међународног права, далеко неугоднија од украјинске. Русији су у међународним телима стога спутане руке и она је принуђена да трпи разноврзне декларације и резолуције које осуђују њено агресивно понашање. Међутим, када се на страну оставе гласања и одлуке међународних тела и пажња усмери на казнене мере против ње, примећује се да се далеко већи број земаља уздржао од примене санкција у поређењу са оним државама које су их увеле. Иако су скоро све европске земље, уз САД, Канаду, Јапан, Аустралију, Нови Зеланд и још неколико земаља, увеле врло ригорозне, пре свега економске санкције, највећи део Африке, Јужне Америке, па и Азије наставио је да одржава билатералне односе са Русијом. Посебно је у том смислу важан однос Русије са Кином и Индијом које продужавају куповину руских енергената. Нарочито је сликовит пример Индије, која је пре рата увозила минималне количине руске нафте, док је рецимо у новембру 2022. године дневно куповала преко милион барела, па ће вероватно Русија постати највећи индијски снабдевач нафтом. Како се запажа у једном коментару, „потез Индије је главни фактор који чини западне мере ембарга неделотворним“.¹⁵ Докле год Индија, Кина и још неке друге земље увозе

¹⁵ „Indija postaje najveći uvoznik ruske nafte“, *Investitor*, 09. децембар 2022.

нафту и гас са ценама које су директно погођене са руским партнерима, а нису лимитиране одлукама земаља колективног Запада, Русија ће моћи да релативно стабилно финансира своје ратне напоре. Неке друге земље, попут Ирана, укључене су у процес увећавања борбених капацитета Русије, пре свега испорукама ударних беспилотних летелица, али и, према неким спекулацијама, балистичких ракета.¹⁶ Коначно, преко трећих земаља, Русија увелико обавља тзв. паралелни увоз или „куповину на црно“ оних производа (вишег технолошког нивоа) из западних земаља који су јој иначе, у легалној трговини, услед санкција недоступни. Према писању британског „Гардијана“, велики део неовлашћеног увоза у Русију долази преко земаља постсовјетског региона, попут Казахстана, Киргизије, Јерменије или Белорусије.¹⁷

Док је Украјина обезбедила и формалну (правно-политичку и дипломатску) и материјалну (новац, ратни материјал, обука, обавештајно обезбеђење) помоћ огромних размера, и тако у највећој мери исцрпела лезу могућих поступака спољашњег маневра, Русија је осигурала дискретну „сарадничку“ подршку многих земаља која јој омогућава да одржава ратни напор упркос многобројним, обухватним и врло оштрим санкцијама колективног Запада. Та подршка за сада, за разлику од Украјине, не угрожава њен субјективитет и самосталност у доношењу одлука, мада ако се настави пат-позиција на ратишту и погоршавање стратегијских и економских прилика, Русија може доћи у непријатну позицију субординације наспрам, на пример, НР Кине. Другим речима, текући рат би могао да се трансформише у посреднички (*proxu*) сукоб између Вашингтона и Пекинга, у којем су Украјина и Русија тек „извобачи радова“, и на тај га начин поједини кинески аналитичари већ перципирају.¹⁸

Када је реч о унутрашњем маневру и његовој примени од стране Русије, могућа су два приступа – Бофров и бразилски. Андре Бофр је, подсећања ради, приликом објашњавања унутрашњег маневра полазио од ситуације да једна страна може бити материјално надмоћна, а у моралном погледу инфериорна (што изискује краткотрајан маневар), или од случаја да једна страна има моралну надмоћ, а да је у материјалном смислу слабија у односу на противника (што захтева дуготрајнији маневар или исцрпљивање). Јасно је да је руска страна била на почетку тзв. специјалне војне операције у првој ситуацији и да је почетна замисао њеног извођења подразумевала трајање од свега десетак дана.¹⁹ Међутим,

¹⁶ „Rusko-iranski dron savez“, *Radio Slobodna Evropa*, 19. октобар 2022.

¹⁷ Pandej, A. „„Paralelni uvoz“: Kako Rusija zaobilazi sankcije“, *DW*, 23. август 2022.

¹⁸ Leonard, M. „Ukraine’s war viewed from China“, *The Japan Times*, 05. август 2022.

¹⁹ У погледу првобитне намере руског политичког и војног руководства, приликом започињања тзв. СВО, сада већ постоји висок степен сагласности западних и оних руских

план се изјавио услед погрешног планирања и неутемељених процена, па се прешло на дуготрајнији оружани сукоб који крије у себи и могућност руског пораза. Ако се унутрашњи маневар сагледава из перспективе бразилског борбеног правила, такође је евидентно да је на плану кохезије друштва у условима рата украјинска страна досегла виши ниво у односу на руско друштво, што је, између осталог, последица недовољно јасног, алогичног и понекад контрадикторно дефинисаног циља рата, односно тзв. СВО у Москви. Тако је већ дан након његовог отпочињања руски министар Сергеј Лавров рекао да је циљ тзв. СВО денацификација Украјине, али и додао да „нико не планира да окупира Украјину“.²⁰ Како је могуће извршити „денацификацију“ једне земље, а да се она претходно непосредно не контролише војном силом, остала је до данас једна од мистерија циљева и стратегије Кремља. Доцније је циљ рата преформулисан и приоритет је дат ослобођењу Донбаса, да би се у септембру извршило припајање Руској Федерацији, посредством на брзину организованих референдума, не само Донбаса већ и Запорошке и Херсонске области! Разумљиво је да се у широким народним масама не може пробудити ентузијазам за ангажовање у ратним операцијама, подношење тегаба и евентуално жртвовање када је циљ рата магловит, лабилан и подложен различитим тумачењима и манипулацијама. Посебно је тај народни ангажман упитан када из Кремља непрекидно стижу сигнали Западу да је спреман за погодбу и компромис.²¹

Поред тога, Кремљ не да не делује на јачању кохезије државе и оружаних снага, већ чини управо супротно – све се више ослања на незваничне структуре моћи, попут приватне војне компаније „Вагнер“ или чеченских формација – па се појављује опасност од „мрвљења

аналитичара који нису директно потчињени властима, а ипак припадају, без сумње, оном делу јавности који одобрава ову операцију. Видети на пример: Cristadoro, N. (2022). Perché è fallito il blitz di Putin. *Limes*, no. 3, 35–45; Goya, M. (2022). Guerre en Ukraine: Schumpeter au pays des Soviets? *Politique étrangère*, no. 2, 25–38; Бирюков, В. „Росии стоит готовиться к длительной войне?“ *Topwar*, 03. април 2022; „Непрофесионални анализ целей, проведения и возможных результатов СВО“, *Topwar*, 19. септембар 2022.

²⁰ „Lavrov postavio ultimatum Ukrajini: Ispuniti ovaj uslov i onda može da se sedne za sto“, *Republika*, 25. фебруар 2022.

²¹ Министар иностраних послова РФ Сергеј Лавров је крајем октобра 2022. изјавио да је Русија спремна да саслуша „западне колеге“ ако би понудили нешто што би уважавало интересе Русије (другим речима, „хајде да се нагодимо“), иако су те исте западне „колеге“ небројено пута током рата изјављивале да им је циљ да Русија изађе поражена из тог сукоба. Видети: „Сергеј Лавров: Ситуација око Украјине слична Кубанској кризи, с тим што су 1962. Никита Хрушчов и Џон Кенеди нашли снаге да покажу одговорност и мудрост“, *НСПМ*, 31. октобар 2022.

јединства“ друштва и оружаних снага и постепене феудализације „сектора силе“ у Русији.

Закључак

Идеја спољашњег и унутрашњег маневра, како су је формулисали генерал Андре Бофр и непознати бразилски аутори у борбеном правилу „Стратегија“ ОС Бразила, може да се примени и у анализи рата у Украјини. Када је реч о спољашњем маневру (деловању на светској дипломатској сцени зарад придобијања савезника и материјално-моралне подршке), Украјина је постигла скоро па оптималне резултате и близу је кулминационе тачке у погледу његових ефеката, након чијег досезања Кијев може да очекује мањи обим подршке и знатно мању слободу акције. Међутим, уколико се колективни Запад одлучи на безрезервну подршку Украјини, онда Кијев може да се нада повољном исходу рата, иако би такав потез Запада суштински значео ескалацију сукоба, што он у овом моменту никако не жели. И када је у питању унутрашњи маневар (добивање на времену, унутрашња консолидација и мобилизација друштва), украјинска страна је деловала рационално и повукла доста потеза који су јој омогућили да се одржи у сукобу са, барем нумерички посматрано, надмоћнијим супарником.

Русија је такође солидно дејствовала када је у питању спољашњи маневар, посебно ако се узме у обзир да је у Генералној скупштини УН, а и из угла међународног права, сагледана и третирана као агресор. За сада, ужива прећутну и дискретну подршку НР Кине и трговином са њом и са још неколико великих комерцијалних партнера, пре свега Индијом, успева да амортизује штете које су нанете њеној економији услед врло оштрих санкција колективног Запада. С друге стране, њени учинци у погледу унутрашњег маневра су скромни услед, више него очигледно, озбиљних и крупних пропуста приликом планирања извођења ратних операција, као и калкулантског и споразумског приступа руског руководства циљевима рата, који ни после годину дана од његовог започињања нису сасвим јасни нити предвидљиви. Уколико би Руска Федерација предузела барем неке мере из лепезе оних које је до сада искористила супротна страна (обимнија мобилизација, строже кажњавање дезертерства, саботаже и „непатриотског понашања“, интензивније упрезање привреде зарад потреба ОС), перспективе рата за Кремљ би биле знатно ведрије. У сваком случају, концепт спољашњег и унутрашњег маневра остаје употребљив и користан „истраживачки алат“ како би се боље разумео и објаснио текући рат из угла стратегије.

Библиографија

- Bofr, A. (1968). *Uvod u strategiju*. Beograd: Vojnoizdavački zavod.
- Ašutoš, P. „Paralelni uvoz’: Kako Rusija zaobilazi sankcije“. *DW*, 23. август 2022.
- „Indija postaje najveći uvoznik ruske nafte“, *Investitor*, 09. децембар 2022.
- „Lavrov postavio ultimatum Ukrajini: Ispuniti ovaj uslov i onda može da se sedne za sto“. *Republika*, 25. фебруар 2022.
- „Manual de Campanha – Estrategia“, Ministerio da Defesa, Exército Brasileiro, Estado-Maior do Exército, 2001.
- Marc, L. „Ukraine’s war viewed from China“. *The Japan Times*, 05. август 2022.
- Министерство обороны Российской Федерации, *В Москве под руководством Верховного Главнокомандующего Вооруженными Силами Владимира Путина прошло расширенное заседание Коллегии Минобороны России*, https://function.mil.ru/news_page/country/more.htm?id=12449212@egNews, 25/12/2022.
- Министерство обороны Российской Федерации, *Начальник Генерального штаба ВС РФ генерал армии Валерий Герасимов провел брифинг для военных атташе иностранных государств*, https://function.mil.ru/news_page/country/more.htm?id=12449283@egNews, 25/12/2022.
- „Rusko-iranski dron savez“. *Radio Slobodna Evropa*, 19. октобар 2022.
- „Президент Украины: С нашей стороны сейчас воюют 700 тысяч человек“. *Topwar*, 21. мај 2022.
- „Сергей Лавров: Ситуация око Украјине слична Кубанској кризи, с тим што су 1962. Никита Хрущов и Џон Кенеди нашли снаге да покажу одговорност и мудрост“, *НСПМ*, 31. октобар 2022.
- „Столтенберг: НАТО неће одступити од помоћи Украјини“, *Градске инфо*, 25. новембар 2022.
- „УЕФА избацила Русију из квалификација за ЕП 2024“. *РТС*, 20. септембар 2022.

CONCEPT OF INTERNAL AND EXTERNAL MANEUVER AND THE WAR IN UKRAINE

Nebojša VUKOVIĆ

SUMMARY

The famous French general and military theorist Andre Beaufre in his well-known work "Introduction to Strategy" derived the definition of exterior and interior maneuver within the framework of grand strategy. While the idea of exterior maneuver is realized on the world stage, in the sense of gaining allies and support for the goal of one's own struggle, the idea of interior maneuver is realized within the framework of the theater of war, which consists in quality management of material and moral forces and the factor of time. Later, this concept was adopted by the armed forces of Brazil and presented in a somewhat modified form in the field manual Strategy from 2001. In the paper, the concept of exterior and interior maneuver is applied in the analysis of the war in Ukraine, and describes and explains how the two warring parties – Ukrainian and Russian – apply these two maneuvers, as they are presented in the book of General Beaufre and the Brazilian field manual.

Keywords: strategy, external maneuver, internal maneuver, war, Ukraine, Russia.

Научни сарадник

https://doi.org/10.18485/iipe_rat_ukrajina.2023.ch8

Институт за међународну политику и привреду

Број страница: 127–144

Београд

E-mail: milos.petrovic@diplomacy.bg.ac.rs

Окршај политичких наратива: од „Путиновог рата“ до „колективног Запада“¹

Милош ПЕТРОВИЋ

Апстракт

Овај рад фокусира се на истраживање званичног политичког наратива у контексту инвазије на Украјину. Аутор полази од става да бројне синтагме које Европска унија употребљава одражавају ставове те организације о неоправданости напада и кривици Русије за изазивање рата (и повезаним негативним феноменима). У том смислу, аутор анализира употребу израза попут „Путинов рат“, „неоправдана агресија“ и друге сличне синтагме, тумачећи их у контексту дискурса о одговорности Русије за сукоб. Важан предмет анализе у овом истраживању јесу и елементи тзв. Цивилизацијске идеологије која заузима све видљивију улогу у званичном руском политичком дискурсу, при чему ће главни фокус бити на сегментима говора руског председника приликом проглашавања почетка напада на Украјину. У том контексту, аутор анализира употребу синтагми попут „колективног Запада“ у говорима Владимира Путина, поткрепљујући хипотезу да руска страна Унију не доживљава као паритетног ривала, већ пре као експонента америчких интереса. Додатно, аутор се руководи и примесам офанзивног класичног реализма у тумачењу украјинског рата, као и појединачним нивоом анализе, настојећи да ближе илуструје утицај Владимира Путина у формулисању ставова, активности и политичких одлука у контексту актуелног рата.

Кључне речи: политички наратив, геополитика, Европска унија, Путин, рат у Украјини.

¹ Рад је настао у оквиру научноистраживачког пројекта „Србија и изазови у међународним односима 2023. године“, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, а реализује Институт за међународну политику и привреду током 2023. године.

Уводна разматрања

Десет месеци од почетка војног напада на Украјину, уочи божићних празника по грегоријанском календару, председник Русије навео је да циљ није продубљивање сукоба, већ напротив, да се *рат* заустави.² Ова изјава привукла је пажњу и у домаћим и у међународним круговима, будући да се по први пут одступило од званичне синтагме „специјална војна операција“, и то са највишег нивоа власти – од стране руског председника и врховног заповедника војске Владимира Путина (*Владимир Путин*). Такво термилошко одступање, и то са највишег државног нивоа, илустративно је у барем три аспекта.

Најпре, таквим одредницама се барем имплицитно препознаје широки обухват и интензитет напада на Украјину, укључујући и велики број војних жртава на обе стране.³ Друго, употреба речи „рат“ од стране председника Путина заправо представља кршење руских прописа. Наиме, на самом почетку напада, на снагу је ступио закон по којем се употреба термина попут рата или инвазије сматра кривичним делом ширења лажних информација, које са собом повлачи могућност затворске казне у трајању до 15 година и високе новчане казне.⁴ Док је наведени пропис изазвао практичне и институционалне проблеме у остваривању слободе говора и информисања грађана Русије, ангажману медијских радника, као и јавних службеника, употреба термина „рат“ није изазвала правно-процедуралне последице за руског председника. Међутим, прибегавање том изразу, осим тезе да се ради о лапсусу, може бити повезана и са другим изјавама Владимира Путина тих дана о „изузетно тешкој“ ситуацији у припојеним областима и „крајње компликованој“ ситуацији која је подложна пролонгирању.^{5,6} Треће, спровођење прве

² Trevelyan, M. „Russian politician files legal challenge over Putin’s reference to Ukraine ‘war’“, *Reuters*, 23 December 2022.

³ Напомена: према последњим званичним подацима објављеним у септембру 2022. званично је потврђена смрт око 6 хиљада руских војника. Видети: Matthews, L. A., Stiles, M., Nagorski, T., Rood, J. & Labbate, M. „The Ukraine War in data: Russia acknowledges nearly 6,000 war dead (the real figure is probably much higher)“, *The Grid*, 22 December 2022.

⁴ Simon, S. *Russian law bans journalists from calling Ukraine conflict a ‘war’ or an ‘invasion’*, NPR, 2022, <https://www.npr.org/2022/03/05/1084729579/russian-law-bans-journalists-from-calling-ukraine-conflict-a-war-or-an-invasion>, 20/12/ 2022; AFP, „Russia Bans Media Outlets From Using Words ‘War,’ ‘Invasion’“, *The Moscow Times*, 26 February 2022.

⁵ Beta-AFP, „Putin: Situacija izuzetno teska u cetiri regiona juzne i istočne Ukrajine“, *Danas*, 20. decembar 2022.

⁶ Seddon, M. Anastasia Stognei & Felicia Schwartz, „Vladimir Putin warns war in Ukraine becoming ‘extremely complicated’“, *The Financial Times*, 20 December 2022.

мобилизације у Русији након завршетка Другог светског рата, па макар и делимичне – за 300 хиљада резервиста, из перспективе власти је захтевало и одређену промену дискурса, будући да се од јесени 2022. очигледно прешло у наредну фазу рата, што је подразумевало и потребу за променом званичне реторике.⁷

Док динамика рата утиче и на извесну промену политичког наратива у Русији у погледу квалификације самог сукоба, аутор полази од става да терминологија коју ЕУ употребљава у контексту рата у Украјини одражава вредносни став те организације о неоправданој природи напада на ту земљу, односно одговорности Русије за изазивање и вођење рата и његове негативне последице. У том контексту, аутор истражује употребу израза попут „Путинов рат“, „инвазија“, „агресија“ у европским политичким документима, из перспективе вредносне одређености ЕУ да је за рат у Украјини одговорна руска страна. Аутор у садржајном смислу ограничава истраживање „само“ на европски и руски политички наратив, свестан чињенице да су у том домену веома релевантни и дискурси других актера, попут нпр. украјинске стране која у овим тренуцима представља највеће бојно поље на нашем континенту у последњих осам деценија.

Важан предмет анализе у овом истраживању јесу и елементи тзв. цивилизацијске идеологије која заузима све видљивију улогу у званичном руском политичком наративу, где аутор истражује и термине новијег датума попут „колективног Запада“. Док Европска унија Русију у политичком дискурсу фактички сматра за непријатеља, а у најмању руку за стратешког ривала, с друге стране, употреба појмова попут „колективног Запада“ упућује на хипотезу да руководство Русије Унију у геополитичком погледу не доживљава истоветно, тј. као паритетног такмаца. Заправо, на основу анализираних извора пре би се могло констатовати да руска страна Унију перципира и третира као експонента америчких интереса у Европи и, заправо, секундарног актера у односу на организације попут НАТО-а (у којима САД директно учествује, и то као најмоћнија светска сила). Аутор ће ова разматрања анализирати у оквиру цивилизацијског идеолошког приступа који добија на замаху у Русији, руководећи се Путиновим говором приликом проглашавања почетка напада на Украјину.

⁷ Osborn, A. „Explainer: What does Vladimir Putin’s ‘partial’ mobilisation mean for Russia’s military machine?“, *Reuters*, 21 September 2022.

Европски дискурс о рату у Украјини

Док је Кремљ своје војне активности у Украјини дуго ословљавао еуфемистичким изразима попут „специјалне војне операције“, у Европи, САД и великом делу међународне заједнице од почетка су употребљавани појмови попут „агресије“ и „инвазије“.⁸ У изјави Европског савета од 24. фебруара најоштрије је осуђена „војна агресија без преседана“ спрам Украјине и подвучено да се „неоправданим војним активностима крши међународно право“ и „ремети европска и светска стабилност и безбедност“.⁹ Употреба термина „агресија“ почивала је на аргументацији да се ради о противправној употреби силе која није утемељена у контексту права на самоодбрану Русије (будући да оружаног напада на ту земљу није било), као ни у погледу подржавања права на самоопредељење источних области Украјине оружаном путем.¹⁰

Резолуција Парламентарне скупштине Уједињених нација ES-11/1, усвојена 2. марта 2022. уз предводничку улогу европских земаља и САД (и укупну подршку 141 државе-чланице, укључујући и Србију), званично је окарактерисала инвазију као чин агресије против Украјине и позвала на што хитније постизање мирног решења.¹¹ Институције Европске уније су у току 2022. године усвојиле и девет пакета рестриктивних мера против Русије у свим областима: од појединачних санкција спрам особа које се сматрају повезаним са инвазијом, преко финансијских и банкарских санкција, до замрзавања и ограничавања трговине, промета енергената и спровођења енергетских пројеката, пољопривреде, до ограничења у секторским областима (од авијације до медицинске струке).¹² Поред наведених

⁸ Што се огледа у терминологији у оквиру низа рестриктивних мера спрам Русије због њених штетних активности у Украјини. Искрпнија листа мера доступна је на интернет страници Европског савета: European Council, *Timeline – EU response to Russia's invasion of Ukraine*, Consilium, 2022, <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eu-response-ukraine-invasion/timeline-eu-response-ukraine-invasion/>, 20/12/2022.

⁹ European Council, *Joint statement by the members of the European Council (24 February 2022)*, Consilium, 2022, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/02/24/joint-statement-by-the-members-of-the-european-council-24-02-2022/>, 20/12/2022.

¹⁰ Dananjaya, K. & Dhananjaya, S. N. (2022). The Legality of Russia's Special Military Operation Against Ukraine from International Law Perspective. *Jurnal Kertha Patrika*, vol. 44, no. 1, 44–61.

¹¹ „United Nations' General Assembly Resolution ES-11/1“, 2 March 2022.

¹² *Sanctions adopted following Russia's military aggression against Ukraine*, European Commission, 2022, https://finance.ec.europa.eu/eu-and-world/sanctions-restrictive-measures/sanctions-adopted-following-russias-military-aggression-against-ukraine_en, 30/12/2022.

мера, Европска унија је начинила и велики стратешки гест тиме што је званично препознала Украјину као кандидата за чланство, након што је деценијама оклевала да се изјасни о дугорочним исходима политичке сарадње с том земљом.¹³

Поред нормативног аспекта, који се огледа у европским прописима и одлукама институција, Европска унија је као један од водећих актера у међународним односима у домену „меке моћи“ кроз наративе својих политичких представника исказивала своја вредносна и друга опредељења спрам рата у Украјини. Жозеп Борел (Josep Borrell), потпредседник Европске комисије и Високи представник Европске уније за спољну политику и безбедност, у ауторском тексту у првој недељи инвазије на Украјину, у самом наслову оквалификовао је сукоб синтагмом „Путинов рат“.¹⁴ Борел наводи да је „огољена агресија на Украјину“ допринела „рабању геополитичке Европе“, да је руски председник „можда убеђен да му Украјина припада као део велике Русије“, као и да ће „настојати да оправда крвопролиће“ митологизацијом сукоба као западног (спрам „осталих“).¹⁵ На тај начин је рат, из европске перспективе, не само додатно окарактерисан као освајачки, неправедан и неоправдан већ је и персонализован, односно пренесен на ниво појединца: Владимир Путин је издвојен као идеолог и творац сукоба. Аутор овог истраживања полемиче да је таквим изразима Европска унија настојала да учини барем две ствари: (1) да пружи одговор на прокламовану намеру Русије да „денацификује“ и „разоружа“ Украјину – односно, фактички, да утиче на смену власти у тој земљи; (2) да покуша да утиче на руско јавно мњење да се дистанцира од штетних одлука државног руководства.¹⁶

У погледу прве ставке, судећи по дипломатским изворима Фајненшел Тајмса (*Financial Times*), већ крајем марта 2022. године – месец дана по почетку инвазије – од прокламованих намера да се Украјина „денацификује“ и „разоружа“ (тј. да се обори влада Украјине) Москва би одустала под одређеним условима, нпр.

¹³ Петровић, М. (2019). *Настанак украјинске кризе: од политичке илузије Европске уније до битке за постсовјетску Европу*. Институт за међународну политику и привреду, 27. Доступно и у дигиталном облику: <http://repozitorijum.diplomacy.bg.ac.rs/865/1/Nastanak%20ukrajinske%20krize.pdf>.

Такође: Kovačević, M. EU's Revised Enlargement Methodology: Emperor's New Clothes As the New Iron Curtain Falls in Europe, *Međunarodni problemi* vol. LXXIV, no 3, 351.

¹⁴ Borrell, J. „Putin's War Has Given Birth to Geopolitical Europe“, *Project Syndicate*, 3 March 2022.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Fisher, M. „Putin's Case for War, Annotated“, *New York Times*, 24 February 2022.

обавезивањем Кијева на војну неутралност, тј. неучлањење у НАТО.¹⁷ Међутим, како се ради о поверљивим дипломатским информацијама са безбедносном позадином, ову ставку није могуће потврдити, а поред тога, рат се наставио несмањеном жестином, што илуструје неспремност обе или једне од страна да се рат оконча (барем у том стадијуму ратовања). Што се тиче друге ставке, антиратни протести који су исходовали хапшењима више хиљада демонстраната у Русији сведоче, у најмању руку, о неслагању једног дела становништва са инвазијом на Украјину.¹⁸ То није необично, имајући у виду сродност и бројне заједничке карактеристике које спајају руски и украјински народ. Међутим, у погледу процена ставова јавног мњења постоје значајна размимоилажења. Према истраживању британског Министарства одбране, подршка рату у самој Русији је опала са око 80% у априлу на свега око 25% у децембру 2022. године, при чему би натполовична већина испитаника била наклоњена мировним преговорима са Украјином.¹⁹ С друге стране, истраживање једне независне руске новинске агенције показало је да је у новембру Путинову одлуку да започне рат (и даље) подржавало 60% испитаника, што, иако је натполовично, представља пад од 10% у односу на пролеће 2022. године.²⁰

Како год било, делује да је становништво подељеније у погледу перцепције напада на Украјину него што политички дискурс настоји да представи, будући да постоје и значајне препреке у остваривању потпуне слободе изјашњавања руских грађана. Разлоге за то треба тражити не само у ограниченој слободи изјашњавања о том питању у Русији већ и у глобално присутном феномену „окупљања око заставе“, који је нарочито изражен у кризним политичким ситуацијама попут ратова.²¹ Међутим, такође треба напоменути и да противљење рату у Украјини од стране значајног дела руских грађана не треба аутоматски изједначавати са прозападним, проукрајинским или проевропским

¹⁷ Seddon, M., Olearchuk, R. & Foy, H. „Russia no longer requesting Ukraine be ‘denazified’ as part of ceasefire talks“, *The Financial Times*, 28 March 2022.

¹⁸ Treisman, R. „Russia arrests nearly 5,000 anti-war protesters over the weekend“, *NPR*, 7 March 2022.

¹⁹ VOA News, „Russian Public Support Dropping for War on Ukraine – British Defense Ministry“, *Voice of America*, 4 December 2022.

²⁰ Rustamova, F. & Tovkaylo, M. „What Secret Russian State Polling Tells Us About Support for the War“, *The Moscow Times*, 6 December 2022.

²¹ Пример анализе тог феномена након терористичког напада у САД 2001. године: Hetherington, M. J. & Nelson, M. (2003). *Anatomy of a Rally Effect: George W. Bush and the War on Terrorism. PS: Political Science and Politics*, vol. 36, No. 1, 37–42.

ставовима, баш као што не треба изједначавати стање мира са само једном политичком идеологијом (будући да је политичка пракса разнолика у различитим регионима света). Залагање за мир представља не само правни и политички већ и шири друштвено-хуманистички концепт, као независни аспект у односу на идентитетске или цивилизацијске преференције. У сваком случају, поделе између Европске уније и Русије су изузетно дубоке, и то не само у политичком смислу већ и у друштвеном погледу, и за превазилажење тих подела биће потребни велики напори и доста времена, имајући у виду интензитет и обим актуелног сукоба. Аутор овог истраживања сматра да би постизање мира представљало само прву нужну степеницу у правцу неког дугорочног детанта између две стране.

Теоријска анализа: од државе-вука до цивилизацијске логике

Из перспективе офанзивног класичног реализма Рандала Швелера (*Randall L. Schweller*), безбедност представља примарну преокупацију држава као чланица међународног система.²² За разлику од тзв. државалавова, најугрожаванијих земаља које нису спремне да плате високу цену како би увећале своју моћ и суштински се неprotиве очувању постојећег стања, тзв. државе-вукови спремне су на то како би поправиле свој међународни статус који сматрају неодрживим и неадекватним у постојећем облику.²³ Како Швелер објашњава, мисија сила које су наклоњене очувању постојећег стања (државе-лавови) јесте да одвраћају државе-вукове од предузимања агресивних и ревизионистичких активности, и то не само ради неке могуће добити, већ првенствено због очувања својих (привилегованих) позиција.²⁴ У својој илустрацији динамике међународних односа, он парафразира Волтера Липмана (*Walter Lippmann*) (да само велика сила може да одоли и порази другу велику силу).²⁵ Другим речима, задатак држава-лавова јесте да одвраћају, зауздају и спречавају ревизионистичке силе да промене међународне прилике у своју корист и тиме не само измене постојеће стање већ и угрозе њихове сопствене позиције и перспективе развоја.

²² Живојиновић, Д. (2008). Неокласични реализам у теоријама међународних односа. *Годишњак Факултета политичких наука*, vol. 2, бр. 2, 378.

²³ Ibid., 378–379.

²⁴ Schweller, R. L. (1994). Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In. *International Security*, vol. 19, no. 01, 101.

²⁵ Ibid.

У контексту напада на Украјину, Русија се може перципирати као „држава-вук“, односно као ревизионистичка сила. У свом говору 24. фебруара, када је обзнанио почетак тзв. специјалне војне операције у Украјини, руски председник подвукао је да су тензије спрам Запада узроковале егзистенцијални сукоб, те да је подела света након распада Совјетског Савеза исходувала „обманом“ и „изигравањем“ Русије.²⁶ Таквој логици се морало стати на пут војним средствима, навео је председник Путин.²⁷ Статус кво који је деценијама био на снази је нарушен, али је то учињено од стране Запада, а не Русије, аргументација је руске стране; одговор у виду интервенције је стога изнуђен и није намењен увећању, већ одржавању већ постојеће моћи Русије. Међутим, агресивна и противправна природа копнене, поморске и ваздушне инвазије на Украјину која улази у своју другу годину одудара од званичног наратива Русије да је рат био самоодбрамбен и изнуђен. Напад је изазвао највећу избегличку кризу у Европи након Другог светског рата, до сада исходовао смрћу десетина хиљада људи и геополитичким тензијама без скоријег преседана.²⁸ Поред тога, окупација а потом и званично припајање Луганска, Доњецка, Херсона и Запорожја Русији говоре управо супротно од званичног наратива да се жели очувати раније стање међународних односа, а више у прилог освајачкој природи и намери да се моћ увећа одузимањем територија суседној држави, међународно признатој држави која је независна дуже од 30 година. Заправо, ревизионистичка логика може се уочити како у наративу (нпр. Путиновом говору приликом почетка напада), тако и у самим активностима на терену.

У међународним односима објашњавању различитих феномена, попут рата у Украјини, може се приступити из више перспектива: из глобалног (тј. системског) аспекта, са државног нивоа, са нивоа групе и са нивоа појединца. На системском тј. глобалном нивоу, може се анализирати начин на који се та криза одражава на динамику моћи у различитим сегментима (попут нпр. функционисања међународних тела и доношења одлука у контексту ограничавања учешћа Русије или других манифестација рата у Украјини). На међународном изопштавању Русије

²⁶ Fisher, M. „Putin’s Case for War, Annotated“, op. cit.

²⁷ Ibidem.

²⁸ Према званичним подацима Уједињених нација, појединачно је побројано око 7 хиљада цивилних жртава само у току 2022. године, с тим да та институција сматра да је заправо број погинулих знатно већи. Према: *Ukraine: civilian casualty update 3 January 2023*, United Nations – Office of the High Commissioner for Human Rights, 2023, Internet, <https://www.ohchr.org/en/news/2023/01/ukraine-civilian-casualty-update-3-january-2023,05/01/2023>.

услед њених штетних активности у Украјини ради се у домену економије и финансија (нпр. онемогућавање међународног платног промета), енергетике (драстичним смањивањем увоза енергената), политичких и других форума. На државном нивоу, могуће је анализирати нације као актере у међународним односима, с обзиром на њихове способности, одлике и предиспозиције. На групном нивоу, могуће је истраживати аспекте попут начина на који различите друштвене групе доприносе доношењу одређених одлука – нпр. анализирати позиције унутар Руске православне цркве или неких утицајних интелектуалних, економских, политичких и других кругова у Русији, или начинима на који поједине институције утичу на друге домене. Најзад, на појединачном нивоу, може се пратити и објашњавати начин на који појединци (нпр. државници) дају лични допринос одређеним међународним одлукама.²⁹

Према речима професора Херберта Келмана (*Herbert C. Kelman*), „појединци су ти који угрожавају и који се осећају угроженима; који опажају и не опажају; који дају и ускраћују подршку; који се надмећу и сарађују; који убијају и који умиру.“³⁰ И Андреј Пионтковски (*Андрей Пионтковский*), руски научник и политички мислилац, на самом почетку украјинске геополитичке кризе половином претходне деценије написао је: „Свих сто процената руске спољне политике води једна особа, Владимир Путин. Кључ руске спољне политике, њене стратегије, мотива и интереса, све то потиче од те једне особе.“³¹ Имајући у виду моћ коју ужива председник Русије, не само као последица чињенице да та земља има полупредседнички систем власти већ и то да се ради о вишедеценијском државнику који суверено влада захваљујући и институционалним и ванституционалним механизмима утицаја, аутор сматра појединачни ниво анализе у случају Владимира Путина врло релевантним аспектом овог истраживања.

Владимир Трапара наводи да од три спољнополитичке идеологије које су присутне у Русији од краја Хладног рата (западњаштво, државништво и цивилизационизам), последња наведена школа мишљења бива све присутнија у политичком наративу последњих година; он преноси и ставове блиског сарадника руског председника да Русију, због њеног геополитичког осамостаљивања као последица инхерентних тежњи руске нације, очекује вишедеценијски период

²⁹ Kelman, H. C. (1970). The Role of the Individual in International Relations: Some Conceptual and Methodological Considerations. *Journal of International Affairs*, vol. 24, no. 1, 1–2.

³⁰ Ibidem.

³¹ Piontkovsky, A. (2015). Putin's Russia as a Revisionist Power. *Journal on Baltic Security*, vol 1, no. 1, 6–13.

изолације.³² Успон цивилизацијских политичких идеја у Русији огледа се и у прихватању неоевроазијске идеологије од стране руске политичке и војне елите, чији је један од најпознатијих представника политички филозоф др Александар Дугин (*Александр Дугин*).³³ Ради се о оснивачу „сверуског политичко-друштвеног покрета Евроазија“, основаног пре две деценије у блиској сарадњи са некадашњим и тада актуелним члановима руских специјалних служби.³⁴

Дугин заступа став да је постмодерни либерални поредак скренуо у правцу фашизма, изазивајући биолошко, етичко, идентитетско, морално и друго пропадање; модернизам изједначава са сатанизмом и дегенерацијом, залажући се да се оконча истрајавање на „апсолутно погрешним“ вредностима, науци, филозофији, уметности, друштву, разумевању постојања, времена и простора.³⁵ Делује да наратив о декаденцији и суноврату либерализма заправо служи за дисквалификацију „Запада“ као таквог – антипода онога што Русија, из његове перспективе, треба да буде. Сам Дугин у интервјуу из 2018. године наводи да није Путинов саветник, већ да је његов утицај „доста јачи“, будући да је Владимир Владимирович од ступања на дужност председника Русије почео да усваја његову аргументацију и идеје о евроазијском повезивању.³⁶ Би-Би-Си (ВВС) карактерише Дугина синтагмом „Путинов мозак“, говорећи да се ради о ултранационалисти који сматра за руску мисију супротстављање америчкој и уопште западној доминацији; ради се о утицајној друштвеној фигури која заговара наставак напада на Украјину и повратак територија те земље под окриље Русије у контексту актуелног рата.³⁷ Ради се, у најмању руку, о утицајном интелектуалцу који је заговорник ревизионистичких идеја које, на примеру напада

³² Трапара, В. (2022). Перспективе односа Русије и САД у светлу рата у Украјини: 'обуздавање 2'. *Међународни проблеми*, vol. LXXIV, бр. 4, 513.

³³ Abbas, R. S. (2022). Russia's Eurasian union dream: A way forward towards multipolar world order. *Journal of Global Faultlines*, vol. 9, no. 01 (January-February), 34.

³⁴ Dunlop, J. *Aleksandr Dugin's Foundations of Geopolitics*, Stanford – Freeman Spogli Institute and Stanford Global Studies, <https://tec.fsi.stanford.edu/docs/aleksandr-dugins-foundations-geopolitics>, 10/01/2023.

³⁵ Abbas, R. S. Russia's Eurasian union dream: A way forward towards multipolar world order, op. cit, 34–35.

³⁶ Spannaus, A. *A Russian conservative view of Putin: interview with Alexander Dugin*, Aspenia Online, 2018, <https://aspensiaonline.it/a-russian-conservative-view-of-putin-interview-with-alexander-dugin/>, 10/01/2023.

³⁷ „Русија и Украјина: ко је била Дарија Дугина и шта значи њено убиство“, *BBC News на српском*, 24. август 2022.

на Украјину, делује да се барем делимично остварују и у политичкој пракси.³⁸

Заправо, Дугиново име се до те мере идентификује са заговарањем рата да се недавно убиство његове кћерке Дарије Дугине (*Дарья Дугина*) у Москви незванично доводи у везу са украјинским безбедносним институцијама, чија је примарна мета наводно требало да буде њен отац, као један од идеолога сукоба (иако је и Дарија била гласни подржавалац инвазије на Украјину).³⁹ Путиново поштовање према Дугину и његовој породици исказано је и државним почастима. Премда је Дарија била далеко мање позната од свог утицајног оца, у контексту политичких околности које су обележене нападом на Украјину, председник Путин је одлучио да је постхумно одликује орденом за храброст, док је Александар Дугин изјавио да је његова кћерка „дала живот за руску победу на фронту“.⁴⁰ Према речима самог Путина, радило се о „памятној, талантваној особи са правим руским срцем“.⁴¹

Убиство Дугине попримило је не само дубоку политичку симболику, повезивањем са херојским врлинама палог борца, већ је, готово извесно, изазвало и додатна размимоилажења и поделе између неистомишљеника у оквиру актуелног сукоба, како у Русији, тако и изван ње. Међутим, из угла појединачног нивоа анализе врло је тешко, а вероватно и неизводљиво, да се покаже да су Дугинова радикална становишта инспирисала, делом или доминантно, доношење скоријих политичких одлука у Русији (осим у случају неке експлицитне Путинове изјаве која би томе ишла у прилог). Оно што се може констатовати јесте да постоје извесна преклапања између Дугинових идеја, с једне стране, и актуелног политичког дискурса и праксе, с друге стране. Те подударности су евидентне како у деловима аргументације руског председника, тако и у одређеним одлукама у погледу рата у Украјини.

Говор руског председника одржан поводом почетка инвазије на Украјину (24. фебруара 2022. године) садржи доста ставова о тзв. западним обманама и спремности да се искористе вишедеценијски

³⁸ Eastwood, B. *Putin's Philosophers: Reading Vasily Grossman in the Kremlin*, Foreign Policy Research Institute, 2022, <https://www.fpri.org/article/2022/11/putins-philosophers-reading-vasily-grossman-in-the-kremlin/>, 10/12/2022.

³⁹ Sands, L. „Darya Dugina: Daughter of Putin ally killed in Moscow blast“, *BBC*, 21 August 2022.

⁴⁰ „Русија и Украјина: ко је била Дарија Дугина и шта значи њено убиство“, *BBC News* на српском, 2022, преузето са: <https://www.bbc.com/serbian/cyr/svet-62649069>, 03/01/2023.

⁴¹ *Le Monde*-AP-AFP, „Putin says Daria Dugina's killing is a 'vile crime'“, *Le Monde*, 22 August 2022.

изазови с којима се Русија суочава ради слабљења те земље.⁴² Путин наводи да је од распада Совјетског Савеза Русија настојала да искрено сарађује са тзв. колективним Западом, што је резултовало тиме да се Русија једнострано разоружа и да се дуго бори против сецесиониста на Кавказу.⁴³ Иначе, термин „колективни Запад“ је релативно нова синтаagma коју је Путин први пут применио поводом широког међународног непризнавања резултата председничких избора у Белорусији 2021. године.^{44, 45} У том контексту, најпре се мислило на Европску унију, али такође и на САД и на чланице НАТО-а.

Како наводи Екатарина Чимирис (*Екатерина Чимирис*), концепт колективног Запада користан је у политичком дискурсу јер адекватно обједињује лоше особине непријатеља: агресивност (било кроз западне интегративне процесе или културну доминацију); двоструке аршине (при чему Запад штити своје границе, док се истовремено меша у унутрашњу и спољну политику других) и непоузданост (такав Запад је већ издао Русију деведесетих и учиниће то поново).⁴⁶ Председник Путин је у свом говору настојао да што верније илуструје своју перцепцију колективног Запада, уз наводе да су тек скоро престала настојања да се Русија инструментализује; тежило се „уништавању наших традиционалних вредности и наметању њихових лажних вредности које би нас уназадиле“; потом, агресивном наметању образаца понашања као што су то учинили у својим земљама, оне који директно воде ка пропадању и изопачењу, а који су супротне људској природи... „то никад нико није успео да учини, нити ће они сада то успети“.⁴⁷ Напад на Украјину у том смислу (посредно) аргументован је и културолошким дилемама у Русији, који чине важан део цивилизацијске политичке идеологије која доживљава успон у тој земљи.

⁴² President of Russia, *Address by the President of the Russian Federation (24 February 2022)*, 2022, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/67843>, 10/01/2023.

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Chimiris, E. (2022). The Collective West Concept and Selected Western Actors (Germany, Norway, Estonia, NATO) in the Russian Media: Post-Crimea Dynamics. *Global Journal of Human-Social Science*, vol. 22, no. 1, 3.

⁴⁵ Синтагму „колективни Запад“ министар Сергеј Лавров употребио је још 2018. године, а има назнака да је употребљавана и нешто пре тога од стране руских званичника. Према: *The Collective West Concept and Selected Western Actors (Germany, Norway, Estonia, NATO) in the Russian Media: Post-Crimea Dynamics*, Social Sciences Research, 2022, https://socialscienceresearch.org/index.php/GJHSS/article/view/3947/1-The-Collective-West_html, 24/2/2023.

⁴⁶ Ibidem, 11.

⁴⁷ President of Russia, *Address by the President of the Russian Federation (24 February 2022)*, 2022, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/67843>, 10/01/2023.

Свепрожимајућа неповерљивост према колективном Западу у политичком, друштвеном, културолошком и другом погледу представља угаони камен цивилизацијских аргумената који, као што је показано у претходном сегменту рада, поседује одређена преклапања са политичким дискурсом Кремља.

Закључна разматрања

Закључци истраживања политичких наратива у појединим документима Европске уније и Русије указују на различите механизме и аргументацију који се користе за дискредитацију непријатељске стране. С једне стране, Европска унија се руководи двојаким приступом: (1) позивањем на одредбе међународног права и (2) персонализацијом кривице, фокусирајући се првенствено на штетне одлуке руског председника. Насупрот томе, руска страна у званичном дискурсу Европску унију тежи да представи првенствено у контексту ширег „западног фронта“, пре него као јединственог актера у међународним односима.

Премда Европска унија у имплицитном смислу за руског председника представља неодвојив део непријатељског колективног Запада, она се у његовом говору од 24. фебруара не спомиње ни један једини пут, док се реч НАТО спомиње чак девет пута.⁴⁸ Може бити више објашњења за то. Руски председник можда игнорише Европску унију с обзиром на њене инфериорне капацитете у домену „тврде моћи“. Заправо, цивилизационистичка логика која ужива видљиво место у политичком дискурсу у Русији на прво непријатељско место у међународним односима ставља америчку хегемонију, а не европске земље. Према виђењу цивилизациониста, европске земље представљају неку врсту платформе, простора кроз који се амерички утицај преноси и угрожава Русију. Њихова улога у оквиру „колективног Запада“ се перципира као пасивна и подређена интересима САД, без неког сопственог институционалног међународног идентитета. Међутим, ма колико оне биле координисане и блиске у многим доменима, укључујући и поимање и третирање рата у Украјини, везе између Европске уније и САД нису у органском смислу повезане тако да чине кохерентну целину, тако да редукционистичко свођење на „колективни Запад“ у том контексту нема институционално утемељење.

С друге стране, Северноатлантска алијанса представља донекле другачији пример. НАТО обухвата не само САД (као глобалног хегемона, који представља и најутицајнију чланицу те организације) већ и 78%

⁴⁸ Ibidem.

актуелних чланица Европске уније.⁴⁹ У том смислу, из перспективе руског политичког наратива, НАТО представља адекватнију манифестацију „колективног Запада“, не само због чињенице да се ради о једном великом војном савезу, о организацији која је имала одређену улогу у провоцирању и динамици кризе, већ због тога што је у јеку ратних сукоба тај ентитет врло погодан за илустровање представе о удруженом западном непријатељу. У прилог таквим разматрањима говоре и претходно наведени медијски написи о неучлањењу Украјине у НАТО као једном од, како делује, приоритетних безбедносних гаранција које Русија настоји да осигура у рату који води против свог западног суседа. Таква тумачења делују да су и у складу са дугогодишњим наративом руског председника о изигравању Русије од стране Северноатлантске алијансе. Међутим, чињеница да је разматрање украјинског чланства у Северноатлантској алијанси фактички замрзнуто исте године када је начелно „обећано“, 2008. године, а да је испуњавање те „гаранције“ 15 година касније додатно искомпликовано ерупцијом територијалних спорова у тој земљи (поред рата који је у току), не спречава ни Русију ни НАТО да користе аргумент о приступању Кијева том војном блоку у облику својеврсног аксиома – упркос томе што се ради о крајње хипотетичком и врло тешко замисливом сценарију из актуелне перспективе.

Закључци овог истраживања указују на постојање асиметричне перцепције: док ЕУ руску страну у политичком наративу и повезаним активностима третира као приоритетног ривала, Русија за свог „правог“ стратешког такмаца сматра Сједињене Америчке Државе, које кроз војну платформу НАТО остварују своје интересе у Европи. Иако и европске земље представљају супротстављену страну Москви, на основу анализираних руских наратива, делује да се оне посматрају пре као инструменти САД/НАТО, него као конституенте Европске уније као засебног међународног актера.

⁴⁹ Уколико се обухвате и Шведска и Финска чије је приступање Северноатлантској алијанси у току, чак 85% чланица (тј. 23 од 27) ЕУ биће чланице НАТО-а.

Библиографија

- Abbas R. S. (2022). Russia's Eurasian union dream: A way forward towards multipolar world order. *Journal of Global Faultlines*, vol. 9, no. 01 (January-February 2022), 33-43.
- AFP, „Russia Bans Media Outlets From Using Words ‘War,’ ‘Invasion’“, *The Moscow Times*, 26 February 2022.
- Beta-AFP. „Putin: Situacija izuzetno teška u četiri regiona južne i istočne Ukrajine“, *Danas*, 20. decembar 2022.
- Borrell, J. „Putin's War Has Given Birth to Geopolitical Europe“, *Project Syndicate*, 3 March 2022.
- Chimiris, E. (2022). The Collective West Concept and Selected Western Actors (Germany, Norway, Estonia, NATO) in the Russian Media: Post-Crimea Dynamics. *Global Journal of Human-Social Science*, vol. 22, no. 1, 1–12.
- Dananjaya, K. & Dhananjaya, S. N. (2022). The Legality of Russia's Special Military Operation Against Ukraine from International Law Perspective. *Jurnal Kertha Patrika*, vol. 44, no. 1, 44–61.
- Dunlop, J. *Aleksandr Dugin's Foundations of Geopolitics*, Stanford – Freeman Spogli Institute and Stanford Global Studies, <https://tec.fsi.stanford.edu/docs/aleksandr-dugins-foundations-geopolitics>, 10/01/2023.
- Eastwood, B. *Putin's Philosophers: Reading Vasily Grossman in the Kremlin*, Foreign Policy Research Institute, 2022, <https://www.fpri.org/article/2022/11/putins-philosophers-reading-vasily-grossman-in-the-kremlin/>, 10/12/2022.
- European Council, *Joint statement by the members of the European Council (24 February 2022)*, Consilium, 2022, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/02/24/joint-statement-by-the-members-of-the-european-council-24-02-2022/>, 20/12/2022.
- European Council, *Timeline – EU response to Russia's invasion of Ukraine*, Consilium, 2022, <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eu-response-ukraine-invasion/timeline-eu-response-ukraine-invasion/>, 20/12/2022.
- Fisher, M. „Putin's Case for War, Annotated“, *New York Times*, 24 February 2022.
- Hetherington, J. M. & Nelson, M. (2003). Anatomy of a Rally Effect: George W. Bush and the War on Terrorism. *PS: Political Science and Politics*, vol. 36, No. 1, 37–42.
- Kelman, C. H. (1970). The Role of the Individual in International Relations: Some Conceptual and Methodological Considerations. *Journal of International Affairs*, vol. 24, no. 1, 1–17.

- Kovačević, M. EU's Revised Enlargement Methodology: Emperor's New Clothes As the New Iron Curtain Falls in Europe. *Međunarodni problemi* vol. LXXIV, no 3, 339–365.
- Le Monde-AP-AFP. „Putin says Daria Dugina's killing is a 'vile crime'“, *Le Monde*, 22 August 2022.
- Leeds, M. A., Stiles, M., Nagorski, T., Rood, J. & Labbate, M. „The Ukraine War in data: Russia acknowledges nearly 6,000 war dead (the real figure is probably much higher)“, *The Grid*, 22 December 2022.
- Osborn, A. „Explainer: What does Vladimir Putin's 'partial' mobilisation mean for Russia's military machine?“, *Reuters*, 21 September 2022.
- Piontkovsky, A. (2015) „Putin's Russia as a Revisionist Power“, *Journal on Baltic Security*, vol 1, no. 1, 6–13.
- President of Russia, Address by the President of the Russian Federation (24 February 2022), 2022, Internet, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/67843>, 10/01/2023.
- „Rusija i Ukrajina: ko je bila Darija Dugina i šta znači njeno ubistvo“, *BBC News na srpskom*, 24. avgust 2022.
- Rustamova, F. & Maxim, T. „What Secret Russian State Polling Tells Us About Support for the War“, *The Moscow Times*, 6 December 2022.
- Sanctions adopted following Russia's military aggression against Ukraine*, European Commission, 2022, https://finance.ec.europa.eu/eu-and-world/sanctions-restrictive-measures/sanctions-adopted-following-russias-military-aggression-against-ukraine_en, 30/12/2022.
- Sands, L. „Darya Dugina: Daughter of Putin ally killed in Moscow blast“, *BBC*, 21 August 2022.
- Schweller, L. R. (1994). Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In. *International Security*, vol. 19, no. 01, 72–107.
- Scott, C. *Russian law bans journalists from calling Ukraine conflict a 'war' or an 'invasion'*, NPR, 2022, <https://www.npr.org/2022/03/05/1084729579/russian-law-bans-journalists-from-calling-ukraine-conflict-a-war-or-an-invasion>, 20/12/2022.
- Seddon, M., Olearchuk, R. & Foy, H. „Russia no longer requesting Ukraine be 'denazified' as part of ceasefire talks“, *The Financial Times*, 28 March 2022.
- Seddon, M., Stognei, A. & Schwartz, F. „Vladimir Putin warns war in Ukraine becoming 'extremely complicated'“, *The Financial Times*, 20 December 2022.
- Spannaus, A. *A Russian conservative view of Putin: interview with Alexander Dugin*, Aspenia Online, 2018, <https://aspensiaonline.it/a-russian-conservative-view-of-putin-interview-with-alexander-dugin/>, 10/01/2023.

- The Collective West Concept and Selected Western Actors (Germany, Norway, Estonia, NATO) in the Russian Media: Post-Crimea Dynamics*, Social Sciences Research, 2022, https://socialscienceresearch.org/index.php/GJHSS/article/view/3947/1-The-Collective-West_html, 24/2/2023.
- Treisman, R. „Russia arrests nearly 5,000 anti-war protesters over the weekend“, *NPR*, 7 March 2022.
- Trevelyan, M. „Russian politician files legal challenge over Putin’s reference to Ukraine ‘war’“, *Reuters*, 23 December 2022.
- Ukraine: civilian casualty update 3 January 2023*, United Nations – Office of the High Commissioner for Human Rights, 2023, Internet, <https://www.ohchr.org/en/news/2023/01/ukraine-civilian-casualty-update-3-january-2023>, 05/01/2023.
- United Nations’ General Assembly Resolution ES-11/1, 2 March 2022.
- VOA News, „Russian Public Support Dropping for War on Ukraine – British Defense Ministry“, *Voice of America*, 4 December 2022.
- Живојиновић, Д. (2008). Неокласични реализам у теоријама међународних односа. *Годишњак Факултета политичких наука*, vol. 2, бр. 2, 367–392.
- Петровић, М. (2019). *Настанак украјинске кризе: од политичке илузије Европске уније до битке за постсовјетску Европу*, Институт за међународну политику и привреду.
- Трапара, В. (2022). Перспективе односа Русије и САД у светлу рата у Украјини: ‘обуздавање 2’. *Међународни проблеми*, vol. LXXIV, бр. 4, 505–529.

**CLASH OF POLITICAL NARRATIVES:
FROM “PUTIN’S WAR” TO THE “COLLECTIVE WEST”**

Miloš PETROVIĆ

SUMMARY

This paper focuses on the investigation of the official political narrative in the context of the invasion of Ukraine. The author starts from the position that numerous phrases used by the European Union reflect the views of that organization on the unjustification of the attack and Russia’s guilt for causing the war (and related negative phenomena). In this sense, the author analyzes the use of expressions such as “Putin’s war”, “unjustified aggression” and other similar phrases, interpreting them in the context of the discourse on Russia’s responsibility for the conflict. An important subject of analysis in this research are the elements of the so-called civilizational ideology that occupies an increasingly visible role in the official Russian political discourse, where the main focus will be on segments of the Russian president’s speech when announcing the start of the attack on Ukraine. In this context, the author analyzes the use of phrases like the “collective West” in Vladimir Putin’s speeches, supporting the hypothesis that the Russian side does not perceive the Union as an equal rival, but rather as an exponent of American interests. In addition, the author is guided by the admixture of offensive classic realism in the interpretation of the Ukrainian war, as well as the individual level of analysis, trying to more closely illustrate the influence of Vladimir Putin in the formulation of attitudes, activities and political decisions in the context of the current war.

Keywords: political narrative, geopolitics, European Union, Putin, war in Ukraine.

Марш Валкира: енигма звана Вагнер група¹

Вања РОКВИЋ²

Апстракт

Сврха овог рада је да на основу прегледа литературе представи доступне информације о Вагнер групи, једном од значајних актера савремених оружаних сукоба. Једно од основних питања које се поставља о Вагнер групи јесте како је изучавати и дефинисати. Да ли је у питању приватна војна компанија, прокси средство руске владе или плаћеничка војска? С једне стране, Вагнер група формално не постоји. Она није регистрована као компанија, њена организациона структура није у потпуности позната, а њени припадници не спадају у категорију плаћеника. С друге стране, припадници групе „оркестрирају“ у више од 20 држава, у којима је њихово присуство обележено грубим кршењем људских права и насиљем над цивилним становништвом. У раду је закључено да одговор на постављено питање изискује пре свега проверене и транспарентне информације, консултовање литературе на руском језику, али и истраживање рада ове групе у пракси. Уједно, у раду се закључује да је тематику приватизације рата неопходно отворити за расправу и приближити заинтересованој јавности у Србији.

Кључне речи: приватизација рата, приватне војне компаније, плаћеници, Вагнер група.

¹ Рад је настао у оквиру научноистраживачког рада НИО за 2023. годину који финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација.

² Погледи изнети у чланку одражавају лични став аутора, а не институције у којој је запослен.

Увод

„Марш/Кас Валкира“ (*Die Walküre*) представља трећи чин друге опере Вагнеровог (*Richard Wagner*) циклуса Прстен Нибелунга (*Der Ring des Nibelungen*), који је заснован на нордијској митологији, али и прожет антисемитизмом.^{3,4} На прво читање делује као необичан увод и назив рада за конференцију посвећену годишњици сукоба у Украјини, зар не? Међутим, представљање Вагнер групе (*Група Вагнера*), што јесте тема рада, не би било адекватно без осврта на Рихарда Вагнера, будући да је група име добила управо захваљујући његовом имену и делу.

Наиме, Вагнерове опере, према писању Алекса Роса (*Alex Ross*), након његове смрти постају „главни културни орнамент најдеструктивнијег режима у историји“.⁵ Цитирајући у свом раду песника и историчара Питера Вирека (*Peter Viereck*), Рос наводи да се Вагнер може идентификовати као „најзначајније јединствено извориште нацистичке идеологије“.⁶ Стога, његова музика коришћена је и у нацистичкој пропаганди, попут музике из „Марша Валкира“ у документарном филму „Операција Меркур“, односно нацистичкој инвазији на Крит.⁷

Вагнерова музика, нарочито „Марш Валкира“, проналази своје место и у америчкој кинематографији. У расистичком филму „Рађање нације“ (*The Birth of Nation*) из 1915. године уз „Марш Валкира“ приказује се напад Кју Клукс Клана (*Ku Klux Klan*), што Рос назива почетком „постављања вагнеровске агресије на филм“.⁸ Ова агресија кулминирала је у чувеном филму Франсиса Форда Кополе (*Francis Ford Coppola*) „Апокалипса данас“ (*Apocalypse Now*) из 1979. године, где се у култној сцени уз звуке „Марша Валкира“ бомбардује вијетнамско село и убијају цивили, уз констатацију да „Вагнер утерује страх у кости Вијетнамаца“.⁹ Рос наводи да

³ Митске Валкире биле су Одинове ратнице „које су јахале кроз ваздух и преко мора, посматрале битку и бирале који ће херој погинути у борби“. Robinson, H. S. & Knox, W. (1976). *Mitovi i legende svih Naroda*. Beograd: IP Rad.

⁴ Weiner, A. M. (1997). *Richard Wagner and the anti-Semitic imagination*. Lincoln and London: University of Nebraska Press; Clarke, C. (2020). Antisemitism in Classical Music: from Wagner to Shostakovich. *Consensus*, vol. 41, no. 2.

⁵ Ross, A. (2020). *Wagnerism: Art and Politics in the shadow of Music*. New York: Farrar, Straus and Giroux.

⁶ *Ibid.*, 559.

⁷ Свакако је занимљиво напоменути да је симболика Валкира нашла своје место и у покушају војног удара и убиства Хитлера 1944. године у операцији под кодним именом Операција Валкира.

⁸ Ross, A. *Wagnerism: Art and Politics in the shadow of Music*, op. cit, 613.

⁹ У дијалогу се уместо Вијетнамаца користи погрдна реч за Азијате – косооки (eng. *slopes*). *Ibid.*, 613.

„Апокалипса данас“ постаје „војни фетиш“, а да је чувена „вагнеровска сцена“ утицала и на понашање у стварном животу, па је тако са звучника постављених на америчким оклопним возилима током битке за Фалуцу 2004. године одјекивао „Марш“.¹⁰

Вагнеризам није заобишао ни друге нације. У анализи базираној на архивској грађи, Розамунд Бартлет (*Rosamund Bartlett*) у свом раду „Вагнер и Русија“ (*Wagner and Russia*) на свеобухватан начин приказује утицај Вагнера на културни живот у Русији у периоду пре Првог светског рата: „Вагнер је закупио машту писаца и њихових колега музичара и уметника и извршио дубок утицај на њихово стваралаштво“.¹¹ Међутим, успоном и јачањем нацизма у Немачкој, Вагнер нестаје из руског културног живота, да би се потписивањем Пакта о ненападању 1939. године вратио на сцену Бољшег театра, ни мање ни више него „Маршом Валкира“ обојеним „комунистичким принципима“.¹² У складу са историјским дешавањима датог времена, Вагнер полако нестаје са сцене, са прогнозама музичких критичара да „ново поглавље у историји руске продукције Вагнера тек треба да буде написано...“.¹³ И након више деценија, нови руски Вагнер „оркестрира“, али овај пут у другачијем театру.¹⁴

Према наводима више аутора, инспирисан делима Вагнера, бивши руски обавештајцац Дмитриј Уткин (*Дмитрий Уткин*), који се повезује са неонацистичком идеологијом, током обавештајног рада деловао је под *nom de guerre* Вагнер.^{15,16} Кротков наводи да је Уткин „познати следбеник естетике и идеологије Трећег рајха“, који је своје кодно име пренео на

¹⁰ Ross, A. *Wagnerism: Art and Politics in the shadow of Music*, op. cit., 659.

¹¹ Bartlett, R. (1995). *Wagner and Russia*. Cambridge University Press: Press Syndicate of the University of Cambridge.

¹² Motazedian, T. (2021). The Communist *Walküre*: Eisenstein’s Vision for Marrying German Wagnerism with Soviet Communism. *Journal of Musicological Research*, vol. 40, no. 3, 183.

¹³ Bartlett, R. *Wagner and Russia*, op. cit., 287.

¹⁴ Прим. аут. енг. *thater* – подручје или место у коме се одигравају значајне војне операције.

¹⁵ Према писању Економиста његово тело је „украшено нацистичким теговамама“. „What is the Wagner Group, Russia’s mercenary organisation?“ *The Economist*, <https://www.economist.com/news/2022/03/07/what-is-the-wagner-group-russias-mercenary-organisation>, 7 March 2022.

¹⁶ Sukhankin, S. *Unleashing the PMCs and Irregulars in Ukraine: Crimea and Donbas*, Jamestown Foundation, <https://jamestown.org/program/unleashing-the-pmcs-and-irregulars-in-ukraine-crimea-and-donbas/>, 13/12/2022; Marten, K. (2019). Russia’s use of semi-state security forces: the case of the Wagner Group. *Post-Soviet Affairs*, vol. 35, no. 3, 181-204; Kazov-Cassia, S. & Coalson, R. „Russian Mercenaries: Vagner Commanders Describe Life Inside The ‘Meat Grinder’“, *Radio Free Europe*, 14 March 2018; Foley, E. & Kaunert, C. (2022). Russian Private Military and Ukraine: Hybrid Surrogate Warfare and Russian State Policy by Other Means. *Central European Journal of International and Security Studies*, vol. 16, no. 3, 172-192; Groch, S.

актера незаобилазног у анализи сукоба у Украјини – Вагнер групу.¹⁷ И управо због наводне повезаности са чувеним композитором, о групи се често пише као о „оркестру који музицира по ратиштима“.¹⁸ Штавише, поједини медији наводе да се регрутација за Украјину врши преко билборда под слоганом „Оркестар В чека на тебе“.¹⁹

Верује се да је група формирана 2014. године током анексије Крима, али у фокус истраживања долази након сукоба са америчким снагама у Сирији, као и због насиља над цивилима у Либији, Централноафричком Републици (ЦАР), масакра више од 300 цивила у Малију, као и убиства више стотина цивила у украјинском граду Буча. Стога данас готово нико не спори постојање овог „оркестра“, али остаје непознаница како дефинисати Вагнер групу. Наиме, ова група, како се наводи у анализи пројекта Локације и догађаји у вези са оружаним сукобима (*Armed Conflict Location & Event Data Project*), једна је од најпознатијих „приватних војних компанија“ на свету, али је јако тешко дати тачне детаље о њој, будући да је њена организациона структура опскурна.²⁰ Штавише, како пише Мекинон (*Mackinnon*), „прва ствар коју треба разумети о Вагнер групи јесте да Вагнер група највероватније не постоји“.²¹

(Не)постојање ове групе оставило је празнину у научној и стручној литератури у погледу адекватне терминологије и анализе актера савремених оружаних сукоба. Сврха овог прегледног рада није да попуни терминолошку празнину, већ да прегледом и анализом садржаја доступне литературе представи информације о Вагнер групи, као и да ову тему отвори за расправу и приближи заинтересованој академској и стручној јавности у Србији. Стога ћу се у првом делу рада укратко осврнути на приватизацију рата, потом на настанак и деловање Вагнер групе и на крају приказати шта она заправо по постојећим усвојеним дефиницијама није, са отвореним питањем шта јесте.

„Who’s behind Wagner, the most notorious mercenary group in the world?“, *The Sydney Morning Herald*, 9 October 2022; Colton, J. T. (2019). Are the Russians coming? Moscow’s mercenaries in comparative perspective. *Journal of Future Conflict*, vol. 1, no. 1, 25.

¹⁷ Кротков, Д. „Kukhnya Chastnoi Armii“, *Фонтанка*, 09 June 2016.

¹⁸ Sauer, P. „Russia’s private military contractor Wagner comes out of the shadows in Ukraine war“, *The Guardian*, 7 August 2022.

¹⁹ Vandoorne, S. et. al. „Morale is plummeting in Putin’s private army as Russia’s war in Ukraine falters“, *CNN*, 7 October 2022.

²⁰ „Wagner Group Operations in Africa. Civilian Targeting Trends in the Central African Republic and Mali“, *Armed Conflict Location & Event Data Project*, <https://acleddata.com/2022/08/30/wagner-group-operations-in-africa-civilian-targeting-trends-in-the-central-african-republic-and-mali/>, 30/11/2022, 3.

²¹ Mackinnon, A. „Russia’s Wagner Group Doesn’t Actually Exist“, *Foreign Policy Magazine*, 6 July 2021.

Методологија

За потребе овог прегледног рада коришћени су подаци из отворених извора, попут научних и стручних радова, извештаја званичних институција и медијских чланака. Претраживане су базе, као што су *KoBSON*, *ResearchGate*, *Google Scholar* и *SCIndex*, база података о оружаним сукобима Локације и догађаји у вези са оружаним сукобима, Истраживачка служба америчког Конгреса (*Congressional Research Service*), служба *GovInfo* (U.S. Government Publishing Office), пројекат „Све очи упрте у Вагнер“ (*All Eyes on Wagner*), медији на руском језику *Фонтанка.ру* и *Novayagazeta.ru*, као и домаћи и западни медији.²² Претрага је вршена преко кључних речи: „Вагнер група“, „приватне војне компаније“, „плаћеници“ и „сукоб у Украјини“, закључно са децембром 2022. године. Изузев новинских чланака на српском језику и чланака на руском језику објављених на *Фонтанка* и *Новая газета*, већина коришћених радова о Вагнер групи публикована је на енглеском језику. До краја 2022. године у Србији није објављен ниједан стручни и/или научни рад на ову тематику, док је на тему приватних војних компанија објављено мање од десет радова. И поред великог броја коришћених референци, ограничења овог рада огледају се у томе што је анализирана углавном западна литература, као и у доступности релевантних и транспарентних информација о Вагнер групи.

Приватизација рата

У периоду након Хладног рата знатно је измењен карактер оружаних сукоба, нарочито у погледу актера који у њему учествују, што се у литератури означава као приватизација рата.²³ Један од актера савремених оружаних сукоба јесу и приватне војне компаније, чија се појава везује за крај деведесетих година 20. века. Према подацима базе података о комерцијалним војним актерима, у периоду од 1980. до 2016. године у свим деловима света, изузев Европе (која није обухваћена базом података), забележена је 6.971 активност ових актера у 72 сукоба.²⁴ Како наводи Авант (*Avant*) овај тренд може се објаснити основним елементима тржишта:

²² Пројекат је иницирала непрофитна организација *OpenFacto* и заснован је на отвореним изворима података.

²³ Münkler, H. (2010). Old and new wars. In: Cavaelty, D. M. & Mauer, V. (eds). *The Routledge Handbook of Security Studies*, London and New York: Routledge, 192.

²⁴ Petersohn, U. et al. (2022). The Commercial Military Actor Database. *Journal of Conflict Resolution*, vol. 66, no. 4-5, 902.

понудом и потражњом.²⁵ Наиме, крајем Хладног рата на међународном нивоу дошло је до смањења броја припадника оружаних снага, остављајући на тржишту велики број људи са специфичном експертизом и вештинама. У свом раду Сингер (*Singer*) наводи да у поређењу са 1989. годином данас у свету има седам милиона мање припадника оружаних снага. Са друге стране, расла је и потражња, како због обуке и реформе оружаних снага у појединим државама, тако и због пораста броја и измене карактера оружаних сукоба.²⁶ Према писању Сингера, „купци“ ових специфичних услуга „крећу се у широком моралном спектру од немилосрдних диктатора, морално изопачених побуњеника и наркокартела, до суверених држава, признатих међународних организација и хуманитарних невладиних организација.“²⁷

Са порастом како броја приватних актера, тако и њиховог деловања у оружаним сукобима, од директног учешћа у борбеним дејствима до пружања консултантских услуга, расте и академско занимање за ову тематику. Приватизација рата, корпоративни ратници, корпоративни војници, корпоративни плаћеници, тржиште за војну силу, само су неки од назива академских радова посвећених тематици приватних војних и безбедносних компанија и њихове улоге значајног актера у локалној, националној и међународној политици.²⁸ Иако је највећи број ових радова посвећен анализи америчких (попут *MPRI*, *Blackwater/Academy*, *DynCorp*), британских (нпр. *Sandline Internationals*), као и једне јужноафричке компаније (*Executive Outcomes*), последњих година фокус истраживача помера се и на Руску Федерацију (у даљем тексту Русија).

Наиме, тренд приватизације након Хладног рата није заобишао ни Русију. Распад СССР-а, демобилизација, доступност ресурса са једне стране и захтеви тржишта са друге стране довели су до оснивања првенствено приватних безбедносних компанија. Оне су у Русији легализоване још 1992. године, првобитно само за домаће тржиште, да би

²⁵ Avant, D. (2005). *The Market for Force. The Consequences of Privatizing Security*. New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, São Paulo, Cambridge: Cambridge University Press, 30.

²⁶ Singer, W. P. (2003). *Corporate Warriors. The Rise of the Privatized Military Industry*. Ithaca and London: Cornell University Press, 31.

²⁷ Ibid., 9.

²⁸ Ibid.; Avant, D. *The Market for Force. The Consequences of Privatizing Security*, op. cit.; Kinsey, C. (2006). *Corporate Soldiers and International Security*. London and New York: Routledge; Camron, L. & Chetail, V. (2013). *Privatizing War*. New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, São Paulo, Delhi, Mexico City: Cambridge University Press, Cambridge; Mathieu, F. & Dearden, N. (2006). *Corporate Mercenaries: The threat of private military and security companies*. London: War on Want; Avant, D. & Neu, K. K. (1986–2006). The Private Security Event Database. *Journal of Conflict Resolution*, vol. 63, no. 8.

се у првој деценији 21. века легализовала и њихова употреба у иностранству. Настанак ових актера везује се за руске нафтне компаније и заштиту њихове имовине у иностранству.²⁹ Са друге стране, према члану 208 Кривичног законика Русије забрањују се било какве војне формације које нису дефинисане федералним законима, што је потврђено и чланом 13 Устава, док је чланом 359 Кривичног законика забрањено ангажовање и финансирање плаћеника.³⁰ Другим речима, руско законодавство не препознаје концепт приватних војних компанија, иако су у више наврата предложена и одбијена одређена законска решења. Међутим, како наводе Буквол (*Bukkvoll*) и Естенсен (*Østensen*), многе руске компаније које су основане као безбедносне на терену заправо функционишу као војне. Они наглашавају да за сада нема довољно систематичних студија о руским приватним војним и безбедносним компанијама, као ни о услугама које пружају, али да је једна од најпознатијих Вагнер група.³¹

Пре него што се у даљем раду посветим Вагнер групи, за разумевање оног што она јесте, односно није, неопходно је дати увид у појмовна одређења приватних војних компанија, безбедносних компанија и плаћеника. Приватне војне компаније се могу дефинисати као регистроване, хијерархијски организоване и комерцијалне компаније које на тржишту отворено нуде своје специфичне услуге.³² У зависности од врсте услуга које пружају, Сингер ове компаније сврстава у три категорије: оне које пружају војне услуге (директно учешће у војним операцијама), компаније које пружају консултантске услуге и компаније чије се услуге свode на пружање подршке спровођењу војних операција.³³ Упоредо са приватним војним компанијама егзистирају и приватне безбедносне компаније, које се од војних разликују према врсти услуга које пружају. Приватне безбедносне компаније су оријентисане на питања унутрашње безбедности, превенцију криминала, јавни ред, пружање физичке заштите лицима и заштиту инфраструктуре.³⁴

²⁹ Bukkvoll, T. & Østensen, G. Å. The Emergence of Russian Private Military Companies: A New Tool of Clandestine Warfare, *Special Operation Journal*, vol. 6, no. 1, 1-17.

³⁰ State Duma (1996). The Criminal Code of Russian Federation, No. 63-FZ of June 13; Dahlqvist, N. (2019). Russia's (not so) Private Military Companies. *RUFS Briefing*, No. 44.

³¹ Bukkvoll, T. & Østensen, G. Å. The Emergence of Russian Private Military Companies: A New Tool of Clandestine Warfare, op. cit.

³² Singer, W. P. *Corporate Warriors. The Rise of the Privatized Military Industry*, op. cit, 45.

³³ Ibid., 91.

³⁴ Kinsey, C. *Corporate Soldiers and International Security*, op. cit, 16.

Често се за приватне војне и безбедносне компаније у јавном, али и академском дискурсу користи термин плаћеници којим се, како наводи Авант, описује све: од појединаца ангажованих на ратиштима, снага једне државе ангажованих у другој, као и припадника ових компанија који обављају послове у сопственој земљи.³⁵ Међутим, према члану 47 Допунског протокола уз Женевске конвенције (Протокола I), да би се неко третирао као плаћеник, неопходно је да буде испуњено шест критеријума: специјална регрутација лица локално или у иностранству да би се борила у оружаним сукобима; директно учешће у непријатељствима; лице је мотивисано у учешћу у непријатељствима искључиво ради материјалне користи; лице није држављанин стране у сукобу; није припадник оружаних снага стране у сукобу; и није послато од друге државе као припадник њених оружаних снага.³⁶

Имајући у виду наведена одређења, поставља се питање шта је Вагнер група. Да ли је приватна војна компанија или су пак у питању плаћеници, како их често називају у литератури? Не залазећи у питање власништва/оснивача руских војних и безбедносних компанија и њихове повезаности са владајућом структуром, у наредном делу рада укратко ћу приказати настанак Вагнер групе, као и њено деловање у Сирији, Либији, Малију, ЦАР и Украјини, а потом и одговор на питање шта (ни)је она.

Настанак Вагнер групе

Сматра се да Вагнер група своје корене вуче из фирме за пружање безбедносних услуга под називом *Antiterror-Orel*, основане 2005. године, чији су основни задаци били заштита гасовода и нафтовода руских компанија, попут *Татнефть* и *других*.³⁷ Поред заштите енергетске инфраструктуре, као један од разлога за успон руских приватних компанија из области безбедности наводи се и заштита поморских интереса, односно заштита бродова и робе од сомалијских пирата. Стога се, према писању Мартен (*Marten*), из *Antiterror-Orel* издвојила *Moran Security Group* као легална приватна безбедносна компанија превасходно за пружање услуга заштите од пирата.³⁸ Током 2013. године ова компанија позива руске ветеране на интервју за ангажовање у новој компанији регистрованој у Хонгконгу, под називом Словенски корпус (*Славянский Корпус*). Сукханкин (*Sukhankin*)

³⁵ Avant, D. *The Market for Force. The Consequences of Privatizing Security*, op. cit., 22.

³⁶ Кнежевић Пређић, В., Аврам, С. и Лежаја, Ж. (урс) (2007). *Извори хуманитарног права*. Београд: Публикум, 207.

³⁷ Marten, K. *Russia's use of semi-state security forces: the case of the Wagner Group*, op. cit., 190.

³⁸ Ibid.

сматра да је Словенски корпус настао као покушај *Moran Security Group* „да повећа своју конкурентност на тржишту стварањем *de facto* приватне војске“.³⁹ Кротков наводи да је до октобра 2013. године преко *Moran Security Group* регрутовано 267 људи који су потписали уговоре са Словенским корпусом за послове „заштите нафтовода у Сирији“.⁴⁰ Муртазин у чланку објављеном у *Новая газета* пише да је заправо *Moran Security Group* добила понуду од сиријског Министарства за нафту и минералне ресурсе да „регрутује, обучи и пошаље у Сирију специјалце ради заштите постројења за производњу, транспорт и прераду нафте“.⁴¹ Међутим, како наводе Кротков и Муртазин, припадници Словенског корпуса којим је командовао Уткин убрзо су се нашли у ватреном обрачуну са припадницима тзв. Исламске државе, те је њихова прва мисија уједно била и последња.⁴² Два припадника Словенског корпуса, Вадима Гусева и Јевгенија Сидорова, по повратку у Русију чекала је оптужница према члану 359 Кривичног законика Русије. Након догађаја у Сирији, Словенски корпус нестаје, али је захваљујући њему „формирано језгро Вагнер групе“, над којом команду преузима Уткин.⁴³ Иако се Уткин наводи као командант, оснивачем се сматра Јевгениј Пригожин (*Евгений Пригожин*), а сама организација доводи се у везу са војном обавештајном службом – Главном обавештајном управом (*Главное разведывательное управление – ГРУ*).⁴⁴

Кротков наводи да је према подацима украјинских служби Вагнер група имала значајну улогу у анексији Крима, као и у сукобу у Донбасу 2014. године.⁴⁵ Сматра се да су вагнеровци били део групе назване „мали зелени људи“ (*little green men / зеленые человечки*),⁴⁶ који су на Криму заузели аеродром и остале стратешке објекте.⁴⁷ Сукханкин пише да је Украјина

³⁹ Sukhankin, S. Unleashing the PMCs and Irregulars in Ukraine: Crimea and Donbas, op. cit.

⁴⁰ Кротков, Д. „Славянский корпус“ возвращается в Сирию“. *Фонтанка*, 16 October 2015.

⁴¹ Муртазин, И. „Первый и последний бой ‘Славянского корпуса’“. *Новая газета*, 5 October 2017.

⁴² Кротков, Д. „Славянский корпус“ возвращается в Сирию“, op. cit.; Муртазин, И. „Первый и последний бой ‘Славянского корпуса’“, op. cit.

⁴³ Кротков, Д. „Славянский корпус“ возвращается в Сирию“, op. cit.

⁴⁴ Marten, K. „Russia’s use of semi-state security forces: the case of the Wagner Group“, op. cit.; Marten, K. *Russia’s Use of the Wagner Group: Definitions, Strategic Objectives, and Accountability*, Testimony before the Committee on Oversight and Reform Subcommittee on National Security United States House of Representatives. Hearing on Putin’s Proxies: Examining Russia’s Use of Private Military Companies, <https://oversight.house.gov/sites/democrats.oversight.house.gov/files/Marten%20Testimony.pdf>, 03/01/2023.

⁴⁵ Кротков, Д. „Славянский корпус“ возвращается в Сирию“, op. cit.

⁴⁶ Назив означава оне који су у униформама, али без истакнутих војних ознака.

⁴⁷ Shevchenko, V. „‘Little green men’ or ‘Russian invaders’?“, *BBC*, 11 March 2014; Липский, А. „Чудеса в Крыму ‘Зеленые человечки’ скоро превратятся в российских военнослужащих“. *Новая газета*, 7 March 2014.

2014. године заправо била само полигон за истраживање могућности приватних војних компанија у реалним условима, учење на грешкама и припрему за будуће мисије у Сирији.⁴⁸

Мисије у Сирији повезују се са сиријским природним богатством, односно чињеницом да је фирма Евро Полис, за коју се сматра да је у власништву Пригожина, 2017. године потписала уговор са сиријском владом о преузимању контроле над четвртином извора сиријске нафте и гаса. Према навођењу Кроткова, договор је заправо био да у замену за контролу Евро Полис ослободи нафтна поља од тзв. Исламске државе.⁴⁹ За те потребе ангажована је Вагнер група. Међутим, Вагнер група је била присутна у Сирији и пре 2017. године јер је, према писању Сукханкина, поред заштите инфраструктуре, Русија хтела да пружи и подршку Асадовом режиму без директног уплитања и слања припадника руских оружаних снага.⁵⁰ Иако се не може са сигурношћу потврдити који су тачно били задаци Вагнер групе у Сирији, оно што је евидентно јесте да су вагнеровци учествовали у борбеним операцијама. Од операција нарочито се истиче она у Deir ez-Zor, када је у сукобу са америчким оружаним снагама страдало више стотина вагнероваца.⁵¹ Присуство Вагнер групе у Сирији обележено је и насиљем над цивилним становништвом, због чега се пред Европским судом за људска права покреће поступак против Русије и Вагнер групе.⁵²

Поред Сирије, деловање Вагнер групе, као и насиље над цивилима, забележено је у Либији, ЦАР, Малију, Мозамбику, Судану, Украјини.... Према подацима УН панела експерата о Либији (*The Panel of Experts on*

⁴⁸ Sukhankin, S. „Unleashing the PMCs and Irregulars in Ukraine: Crimea and Donbas“, op. cit.

⁴⁹ Кротков, Д. „Немного бизнеса в сирийской войне“. *Фонтанка*, 26 June 2017.

⁵⁰ Sukhankin, S. „Unleashing the PMCs and Irregulars in Ukraine: Crimea and Donbas“, op. cit.

⁵¹ У Deir ez-Zor је зона „деескалације“ са природном границом реке Еуфрат, која је природне ресурсе (нафту и гас) оставила на страни коју контролишу Сиријске демократске снаге, којима су подршку пружале америчке снаге. Видети: Sukhankin, S. „Unleashing the PMCs and Irregulars in Ukraine: Crimea and Donbas“, op. cit.; Муртазин, И. „Первый и последний бой ‘Славянского корпуса’“ op. cit.; Bukkvoll, T. & Østensen, G. Å. „The Emergence of Russian Private Military Companies: A New Tool of Clandestine Warfare“, op. cit.; Marten, K. „Russia’s use of semi-state security forces: the case of the Wagner Group“, op. cit.; Marten, K. „Russia’s Use of the Wagner Group: Definitions, Strategic Objectives, and Accountability“, op. cit.; Rondeaux, C. „Decoding the Wagner Group: Analyzing the Role of Private Military Security Contractors in Russian Proxy Warfare“, *New America*, 7 November 2019; Sukhankin, S. *Continuing War by Other Means: The Case of Wagner, Russia’s Premier Private Military Company in the Middle East*, The Jamestown Foundation, <https://jamestown.org/program/continuing-war-by-other-means-the-case-of-wagner-russias-premier-private-military-company-in-the-middle-east/>, 29/12/2022.

⁵² *The case against Russia’s Wagner Group and what it means for Syria*, Syria Justice and Accountability Centre, <https://syriaaccountability.org/the-case-against-russias-wagner-group-and-what-it-means-for-syria/>, 05/01/2023.

Libya), Вагнер група је у Либији присутна од октобра 2018. године са задатком „пружања техничке помоћи у одржавању и поправци оклопних возила“, да би почетком 2019. године вагнеровци били ангажовани и у пружању подршке за извођење борбених операција.⁵³ Уједно, сматра се да је у Либији Вагнер група пружала подршку Халифу Кафтару (*Khalifa Haftar*), самопроглашеном команданту Либијске националне армије.⁵⁴ Према наводима *Human Rights Watch*, Вагнер група је постављала и противпешадијске мине и импровизирана експлозивна средства у Триполију у периоду од 2019. до 2020. године, а у ВВС документарцу „Кафтарови руски плаћеници“ (*Haftar's Russian Mercenaries*) приказан је садржај таблета остављеног након повлачења из Триполија за којег се верује да је припадао вагнеровцу, а на коме су садржани снимци дрона, приручници за постављање противпешадијских мина и импровизованих експлозивних средстава, као и подаци о минирању цивилних објеката.^{55,56}

Присуство Вагнер групе забележено је у ЦАР, и то од 2018. године када руска влада уз одобрење УН потписује билатерални споразум са владом ЦАР о војној помоћи, која је обухватала слање 300 ненаоружаних инструктора за обуку оружаних снага ЦАР и пружање услуга безбедности током одржавања избора. Међутим, према наводима УН панела експерата о ЦАР (*The Panel of Experts on the Central African Republic*), инструктори су били наоружани и учествовали су у борбеним операцијама заједно са оружаним снагама ЦАР.⁵⁷ Док је у извештају за Либију именован Вагнер, у извештају о ЦАР користи се термин „руски инструктори“ за које многобројни аутори тврде да су заправо припадници Вагнер групе. У саслушању пред америчким Конгресом, Џозеф Сигл (*Joseph Siegle*) наводи да су на терену вагнеровци вршили обуку специјалних снага ЦАР упркос постајању легалне мисије обуке коју су одобриле УН, потом, да су били укључени у трговину оружјем, чиме се директно прекршио ембарго на оружје УН, да би на крају

⁵³ „Letter dated 8 March 2021 from the Panel of Experts on Libya established pursuant to resolution 1973 (2011) addressed to the President of the Security Council“, United Nations Security Council, 8 March 2021.

⁵⁴ „Haftar's Russian Mercenaries“, *BBC*, 26 May 2022; Bukkvoll, T. & Østensen, G. Å. „The Emergence of Russian Private Military Companies: A New Tool of Clandestine Warfare“, *op. cit.*

⁵⁵ *Libya: Russia's Wagner Group Set Landmines Near Tripoli*, Human Rights Watch, <https://www.hrw.org/news/2022/05/31/libya-russias-wagner-group-set-landmines-near-tripoli>, 04/01/2023.

⁵⁶ „Haftar's Russian Mercenaries“, *BBC*, *op. cit.*

⁵⁷ „Letter dated 25 June 2021 from the Panel of Experts on the Central African Republic extended pursuant to resolution 2536 (2020) addressed to the President of the Security Council“, United Nations Security Council, 25 June 2021.

постигли договор и са побуњеницима око контроле рудника дијаманата и организовали илегалну трговину минералима.⁵⁸ У извештају пројекта „Све очи упрте у Вагнер“, трговина „крвавим дијамантима“ повезује се са наводном Пригожиновом фирмом *Diamville*.⁵⁹ Поред наведене фирме, пројекат је идентификовао и фирму *Bois Rouge* којој је ЦАР дала право на експлоатацију шума.⁶⁰

У ЦАР вагнеровци се директно повезују и са насиљем почињеним над цивилима. Према подацима истраживања Локације и догађаји у вези са оружаним сукобима у периоду између децембра 2020. и јула 2022. године Вагнер група је учествовала у 40% од свих забележених насилних догађаја у ЦАР.⁶¹ Због многобројних навода о насиљу над цивилима Савет безбедности УН, као и УН панел експерата о ЦАР усвојили су извештај у којем се наводи да кршење међународног хуманитарног права почињеног од „руских инструктора“ обухвата случајеве прекомерне употребе силе, неселективна убиства, сексуално насиље, рушење религијских објеката, нападе на школе и њихово заузимање, као и пљачкање кућа.⁶² Напади су уједно били усмерени и на хуманитарне раднике, новинаре и мировњаке. Насиље у ЦАР наводи се и у предлогу Резолуције Европског парламента о кршењу људских права од стране приватних војних компанија, нарочито Вагнер групе (*Motion for Resolution on Human rights violations by private military and security companies, particularly the Wagner Group*): „насиљно узнемиравање, застрашивање и сексуално злостављање, како мировњака, новинара, хуманитарних радника, тако и припадника мањинских група, до те мере да је већина преживелих 'престрављена'“⁶³. Управо како и гласи реплика из филма: „Вагнер утерује страх у кости.“ Штавише, у покушају документовања рада и улоге Вагнер групе у ЦАР три руска истраживачка новинара убијена су

⁵⁸ *Russia's Use of Private Military Contractors*, Africa Center for Strategic Studies, <https://africacenter.org/experts/russia-private-military-contractors/>, 05/01/2023.

⁵⁹ *CAR: Prigozhin's blood diamonds*, All eyes on Wagner, <https://alleyesonwagner.org/2022/12/02/car-prigozhins-blood-diamonds/>, 14/01/2023.

⁶⁰ *Come follow the redwood trees – tracking Wagner's forestry business in CAR*, All eyes on Wagner <https://alleyesonwagner.org/2022/07/26/come-follow-the-redwood-trees-tracking-wagners-forestry-business-in-car/>, 14/01/2023.

⁶¹ „Wagner Group Operations in Africa. Civilian Targeting Trends in the Central African Republic and Mali“, Armed Conflict Location & Event Data Project, op. cit.

⁶² „Letter dated 25 June 2021 from the Panel of Experts on the Central African Republic extended pursuant to resolution 2536 (2020) addressed to the President of the Security Council“, op. cit.

⁶³ „Motion for a Resolution on Human rights violations by private military and security companies, particularly the Wagner Group“, European Parliament, 23 November 2021.

на задатку.⁶⁴ Због свега наведеног ЕУ је 13. децембра 2021. године увела санкције Вагнер групе.⁶⁵

Крајем 2021. године активности Вагнер групе забележене су и у Малију. У предлогу Резолуције Европског парламента наводи се да су вагнеровци у Малију ангажовани ради обуке безбедносних снага, пружања заштите политичким лидерима за 10.8 милиона долара месечно, као и у замену за приступ рудним налазиштима.⁶⁶ Док се у извештају пројекта „Све очи упрте у Вагнер“ наводи да је њихова улога била и учешће у противтерористичким операцијама, као и да су од самог доласка у Мали вагнеровци укључени у насиље над цивилима – отмице, пљачке, терорисање локалног становништва, сексуално насиље, присилно расељавање становништва, као и убиства.⁶⁷ У истраживању Локације и догађаји у вези са оружаним сукобима наводи се да су вагнеровци у Малију само у марту 2022. године учествовали у масакру више од 300 цивила.⁶⁸

И на крају, бар када је овај рад у питању, од фебруара 2022. године, Вагнер увелико „оркестрира“ и у Украјини.⁶⁹ Ако узмемо у обзир да је један од прокламованих циљева руске „специјалне војне операције“ денацификација, ангажовање групе која је своје име добила по композитору који је био „главни културни орнамент нацистичког режима“ делује парадоксално. Као и у претходним случајевима, и у Украјини је изражена „вагнеровска агресија“. Сматра се да су вагнеровци учествовали у насиљу над цивилним становништвом, попут убиства више од 300 цивила у Бучи.⁷⁰ Стога је пред судом у Великој Британији покренут поступак против Вагнер групе због случајева који укључују „убиства, силовања, рушење инфраструктуре и подметање експлозива око нуклеарних постројења, а све у циљу ширења терора и хаоса у Украјини“.⁷¹

⁶⁴ Nechepurenko, I. „3 Russian Journalist Killed in Central African Republic“, *The New York Times*, 3 July 2018.

⁶⁵ „Council implementing regulation (EU) 2021/2192 of 13 December 2021“, *Official Journal of the European Union*, 13 December 2021.

⁶⁶ „Motion for a Resolution on Human rights violations by private military and security companies, particularly the Wagner Group“, op. cit.

⁶⁷ *One Year of Wagner in Mali*, All Eyes on Wagner, <https://alleyesonwagner.org/2022/11/20/one-year-of-wagner-in-mali/>, 14/01/2023.

⁶⁸ „Wagner Group Operations in Africa. Civilian Targeting Trends in the Central African Republic and Mali“, *Armed Conflict Location & Event Data Project*, op. cit.

⁶⁹ А у духу наслова и увода овог рада, морам напоменути да, док вагнеровци „оркестрирају“, украјинске снаге одговарају својим Валкирама. *Aviation System Valkyria*, <http://www.avia.systems/>, 05/01/2023.

⁷⁰ „Bucha murders: German report says Russian troops discussed killings“, *BBC*, 7 April 2022.

⁷¹ Gotev, G. „Civil proceedings launched in UK High Court against Wagner Group“, *Euractiv*, 2 November 2022.

Због насиља почињеног у Украјини, али и другим деловима света, САД су Вагнер групу и Пригожина прогласили претњом националној безбедности САД, а законом усвојеним 1. децембра 2022. године Вагнер групу означили терористичком организацијом.⁷²

Иако је Вагнер група била или је још увек присутна у већем броју држава (процењује се да је у питању 20 држава), остаје нејасно како класификовати овог актера. У својој тези Рендбо (*Rendboe*) закључује да покушај дефинисања Вагнер групе представља ништа друго до „гађање у покретну мету“.⁷³ Наиме, недостатак званичних и релевантних информација онемогућава да се са сигурношћу каже шта је Вагнер група, али зато указује на то шта она није.

Уместо закључка: Шта (ни)је Вагнер група?

У складу са изнетим дефиницијама, са сигурношћу се може рећи да она није приватна безбедносна компанија, док су готово сви аутори који се баве овом тематиком сагласни у томе да се она не може сврстати ни у приватне војне компаније. То није регистрована комерцијална компанија која на тржишту нуди своје услуге, није позната њена организациона структура, нити руско законодавство препознаје концепт приватних војних компанија.

Да ли су вагнеровци = плаћеници? Ако узмем у обзир шест критеријума дефинисаних чланом 47 Допунског протокола I, вагнеровци се не уклапају бар у три: 1. специјална регрутација лица да би се борила у оружаним сукобима, 2. лице је мотивисано у учешћу у непријатељствима искључиво ради материјалне користи, и 3. лице није држављанин стране у сукобу. Иако према многобројним наводима, вагнеровци учествују у борбеним операцијама, њихово ангажовање обухвата и друге послове (обуку, техничку помоћ, заштиту инфраструктуре...). Вагнеровци за посао добијају материјалну надокнаду, али се сматра да су поред економског мотива јако изражени патриотски и идеолошки интереси.⁷⁴ Припадници Вагнер групе у највећем броју регрутовани су у Русији, стога су у контексту сукоба у Украјини они држављани стране у сукобе. Уједно, чланом 359

⁷² „Holding Accountable Russian Mercenaries Act, Congressional Bills S. 5164. To designate the Russian-based PMC Wagner Group as a foreign terrorist organization, and for other purposes“, 117th Congress, 1 December 2022.

⁷³ Rendboe, M. N. *Connecting the dots of PMC Wagner*, Thesis, University of Southern Denmark, Faculty of Business and Social Sciences, Odense, 69.

⁷⁴ Marten, K. „Russia’s use of semi-state security forces: the case of the Wagner Group“, op. cit, 183; Marten, K. „Russia’s Use of the Wagner Group: Definitions, Strategic Objectives, and Accountability“, op. cit., 4.

Кривичног законика Русије забрањено је ангажовање и финансирање плаћеника. Иако није тема, али јесте у вези са радом, желим да напоменем да се у готово сваком анализираном раду, као и у званичним извештајима, међу регрутованим вагнеровцима наводе и грађани Србије. Званично не постоји податак о броју тих лица. Према писању Радио Слободне Европе, у периоду од 2015. до 2018. године Виши суд у Београду донео је 32 пресуде за учешће српских грађана у сукобу у Украјини, од којих се једна пресуда односи на Вагнер.⁷⁵ Остаје да видимо како ће се Србија односити према људима који се тренутно налазе на ратишту, нарочито у светлу навода о почињеним злочинима над цивилним становништвом, санкција ЕУ које су уведене и означавања Вагнер групе терористичком организацијом. Ова тема свакако заслужује истраживање и јавну дискусију.

Вагнер група се често означава и прокси средством, па и псеудоприватном војном компанијом руске владе.⁷⁶ Мартен сматра да Вагнер група није ништа друго до механизам ГРУ за регрутовање и обуку руских и проруских ветерана ради остваривања националних, економских и геополитичких интереса Русије.⁷⁷ Заправо, за разумевање Вагнер групе неопходно је сагледати и интересе које Русија има у државама у којима су забележене њихове активности. Да ли су то интереси везани за експлоатацију рудних и минералних богатстава и нафте, изградњу лука и контролу поморских путева, присуство снага на терену без уплитања и губитака међу припадницима руских оружаних снага, или како се још наводи, умањење западног утицаја у одређеним деловима света (попут утицаја Француске у ЦАР и Малију)?⁷⁸ Свакако и ова питања заслужују додатна истраживања, уз консултацију и руског виђења и литературе на ову тему.

Још једно од питања које остаје отворено јесте да ли Вагнер групу заиста можемо назвати терористичком организацијом. У саслушању пред америчким Конгресом, Мартен је навела да је ово погрешно из више разлога. Ако на западу постоји уверење да је Вагнер група средство руске владе, онда се и Русија означава терористичком државом, што може имати озбиљне импликације у домену дипломатије и међународне сарадње.

⁷⁵ Đurđević, M. „Grupa Wagner, evropske sankcije i srpski borci o kojima se ćuti“, *Radio Slobodna Evropa*, 14 decembar 2021.

⁷⁶ Kozera, A. C. „Russia’s Global Game of Proxies. Using Covert Forces to Wage Hybrid Warfare“, *Concordiam Journal of European Security and Defense Issues*, Vol. 11, Issue 4, 2021, 54–59; *Russian Private Military Companies. Their use and how consider them in operations, competition, and conflict*. Fort Meade, MD, Asymmetric Warfare Group, 2020, 17.

⁷⁷ Marten, K. „Russia’s Use of the Wagner Group: Definitions, Strategic Objectives, and Accountability“, *op. cit.*, 7–9.

⁷⁸ *Ibid.*

Уједно, Мартен сматра да се овим замагљује разлика између терористичких аката и ратних злочина који су јасно дефинисани међународним хуманитарним правом било да су их починили борци или неборци.⁷⁹ Будући да се не бавим питањем тероризма и терористичких организација, ово питање остављам за експлоатацију експертима у том пољу.

На крају, да бисмо са научног и стручног становишта могли дати потпун одговор на питање шта је Вагнер група, неопходне су проверене и транспарентне информације, али и истраживање рада ове групе у пракси. Радови анализирани за потребе овог рада јесу релевантни, али су ограничени. У највећем броју је у питању западна литература, а у нашој земљи радова на ову тему уопште и нема. Стога се надам да ће овај рад и конференција отворити тему приватизације рата, као и са њом повезана и постављена питања за дебату и бити подстрек да се она подробније истражи, као и да се предложи одговарајућа решења која би попунила тренутну празнину у погледу терминологије и адекватне анализе актера савремених оружаних сукоба.

⁷⁹ Ibid., 13.

Библиографија

- Avant, D. & Neu, K. K. (2019). The Private Security Event Database. *Journal of Conflict Resolution*, vol. 63, no. 8, 1986–2006.
- Avant, D. (2005). *The Market for Force. The Consequences of Privatizing Security*. Cambridge University Press, Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, São Paulo.
- Aviation System Valkyria*, <http://www.avia.systems/>, 05/01/2023.
- Bartlett, R. (1995). *Wagner and Russia*. Press Syndicate of the University of Cambridge, Cambridge University Press.
- Bukkvoll, T. & Østensen, G. Å. (2020). The Emergence of Russian Private Military Companies: A New Tool of Clandestine Warfare. *Special Operation Journal*, vol. 6, no. 1, 1–17.
- „Bucha murders: German report says Russian troops discussed killings“, *BBC*, 7 April 2022.
- Camron, L. & Chetail, V. (2013). *Privatizing War*. Cambridge University Press, Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, São Paulo, Delhi, Mexico City.
- CAR: *Prigozhin's blood diamonds*, All eyes on Wagner, <https://alleyesonwagner.org/2022/12/02/car-prigozhins-blood-diamonds/>, 14/01/2023.
- Clarke, C. (2020). Antisemitism in Classical Music: from Wagner to Shostakovich. *Consensus*, vol. 41, no. 2, 1–4.
- Colton, J. T. (2019). Are the Russians coming? Moscow's mercenaries in comparative perspective. *Journal of Future Conflict*, vol. 1, no. 1, 1–25.
- Come follow the redwood trees – tracking Wagner's forestry business in CAR*, All eyes on Wagner <https://alleyesonwagner.org/2022/07/26/come-follow-the-redwood-trees-tracking-wagners-forestry-business-in-car/>, 14/01/2023.
- „Council implementing regulation (EU) 2021/2192 of 13 December 2021“, *Official Journal of the European Union*, 13 December 2021.
- Dahlqvist, N. (2019). Russia's (not so) Private Military Companies, *RUFUS Briefing*, No. 44.
- Đurđević, M. „Grupa Wagner, evropske sankcije i srpski borci o kojima se čuti“. *Radio Slobodna Evropa*, 14. decembar 2021.
- Foley, E. & Kaunert, C. (2022). Russian Private Military and Ukraine: Hybrid Surrogate Warfare and Russian State Policy by Other Means. *Central European Journal of International and Security Studies*, vol. 16, no. 3, 172–192.
- Gotev, G. „Civil proceedings launched in UK High Court against Wagner Group“. *Euractiv*, 2 November 2022.

- Groch, S. „Who’s behind Wagner, the most notorious mercenary group in the world?“. *The Sydney Morning Herald*, 9 October 2022.
- „Haftar’s Russian Mercenaries“, *BBC*, 26 May 2022.
- „Holding Accountable Russian Mercenaries Act, Congressional Bills S. 5164. To designate the Russian-based PMC Wagner Group as a foreign terrorist organization, and for other purposes“, 117th Congress, 1 December 2022.
- Kazov-Cassia, S. & Coalson, R. „Russian Mercenaries: Wagner Commanders Describe Life Inside The ‘Meat Grinder’“. *Radio Free Europe*, 14 March 2018.
- Kinsey, C. (2006). *Corporate Soldiers and International Security*. London and New York: Routledge.
- Kozera, A. C. (2021). Russia’s Global Game of Proxies. Using Covert Forces to Wage Hybrid Warfare. *Concordiam Journal of European Security and Defense Issues*, Vol. 11, Issue 4, 54–59.
- „Letter dated 25 June 2021 from the Panel of Experts on the Central African Republic extended pursuant to resolution 2536 (2020) addressed to the President of the Security Council“, United Nations Security Council, 25 June 2021.
- „Letter dated 8 March 2021 from the Panel of Experts on Libya established pursuant to resolution 1973 (2011) addressed to the President of the Security Council“, United Nations Security Council, 8 March 2021.
- Libya: Russia’s Wagner Group Set Landmines Near Tripoli*, Human Rights Watch, <https://www.hrw.org/news/2022/05/31/libya-russias-wagner-group-set-landmines-near-tripoli>, 04/01/2023.
- Mackinnon, A. „Russia’s Wagner Group Doesn’t Actually Exist“. *Foreign Policy Magazine*, 6 July 2021.
- Marten, K. (2019). Russia’s use of semi-state security forces: the case of the Wagner Group. *Post-Soviet Affairs*, vol. 35, no. 3, 181–204.
- Marten, K. *Russia’s Use of the Wagner Group: Definitions, Strategic Objectives, and Accountability*, Testimony before the Committee on Oversight and Reform Subcommittee on National Security United States House of Representatives. Hearing on Putin’s Proxies: Examining Russia’s Use of Private Military Companies, <https://oversight.house.gov/sites/democrats.oversight.house.gov/files/Marten%20Testimony.pdf>, 03/01/2023.
- Mathieu, F. & Dearden, N. (2006). *Corporate Mercenaries: The threat of private military and security companies*. London: War on Want.
- Motazedian, T. (2021). The Communist *Walküre*: Eisenstein’s Vision for Marrying German Wagnerism with Soviet Communism. *Journal of Musicological Research*, vol. 40, no. 3, 183–213.

- „Motion for a Resolution on Human rights violations by private military and security companies, particularly the Wagner Group“, European Parliament, 23 November 2021.
- Münkler, H. (2010). Old and new wars. In: Cavaelty, D. M. and Mauer, V. (eds). *The Routledge Handbook of Security Studies*. London and New York: Routledge, 190–199.
- Nechepurenko, I. „3 Russian Journalist Killed in Central African Republic“, *The New York Times*, 31 July 2018.
- One Year of Wagner in Mali*, All Eyes on Wagner, <https://alleyesonwagner.org/2022/11/20/one-year-of-wagner-in-mali/>, 14/01/2023.
- Peter (2003). *Corporate Warriors. The Rise of the Privatized Military Industry*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Petersohn, U. et al. (2022). The Commercial Military Actor Database. *Journal of Conflict Resolution*, vol. 66, no. 4–5, 899–923.
- Rendboe, M. N. *Connecting the dots of PMC Wagner*, Thesis, University of Southern Denmark, Faculty of Business and Social Sciences, Odense.
- Robinson, S. H. & Knox, W. (1976). *Mitovi i legende svih Naroda*. Beograd: IP Rad.
- Rondeaux, C. „Decoding the Wagner Group: Analyzing the Role of Private Military Security Contractors in Russian Proxy Warfare“, *New America*, 7 November 2019.
- Ross, A. *Wagnerism: Art and Politics in the shadow of Music*, Farrar, Straus and Giroux, New York, 2020.
- Russia's Use of Private Military Contractors*, Africa Center for Strategic Studies, <https://africacenter.org/experts/russia-private-military-contractors/>, 05/01/2023.
- Russian Private Military Companies. Their use and how consider them in operations, competition, and conflict*. Fort Meade, MD, Asymmetric Warfare Group, 2020.
- Sauer, P. „Russia's private military contractor Wagner comes out of the shadows in Ukraine war“, *The Guardian*, 8 August 2022.
- Shevchenko, V. „'Little green men' or 'Russian invaders'?“, *BBC*, 11 March 2014.
- Sukhankin, S. *Continuing War by Other Means': The Case of Wagner, Russia's Premier Private Military Company in the Middle East*, The Jamestown Foundation, <https://jamestown.org/program/continuing-war-by-other-means-the-case-of-wagner-russias-premier-private-military-company-in-the-middle-east/>, 29/12/2022.
- Sukhankin, S. *Unleashing the PMCs and Irregulars in Ukraine: Crimea and Donbas*, Jamestown Foundation, <https://jamestown.org/program/unleashing-the-pmcs-and-irregulars-in-ukraine-crimea-and-donbas/>, 13/12/2022.

- The case against Russia's Wagner Group and what it means for Syria*, Syria Justice and Accountability Centre, <https://syriaaccountability.org/the-case-against-russias-wagner-group-and-what-it-means-for-syria/>, 05/01/2023.
- „The Criminal Code of Russian Federation“, No. 63-FZ of June 13, 1996, State Duma.
- Vandoorne, S. et. al. „Morale is plummeting in Putin's private army as Russia's war in Ukraine falters“, *CNN*, 7 October 2022.
- „Wagner Group Operations in Africa. Civilian Targeting Trends in the Central African Republic and Mali“, Armed Conflict Location & Event Data Project, <https://acleddata.com/2022/08/30/wagner-group-operations-in-africa-civilian-targeting-trends-in-the-central-african-republic-and-mali/>, 30/11/2022.
- „What is the Wagner Group, Russia's mercenary organisation?“, *The Economist*, <https://www.economist.com/news/2022/03/07/what-is-the-wagner-group-russias-mercenary-organisation>, 7 March 2022.
- Weiner, A. M. (1997). *Richard Wagner and the anti-Semitic imagination*. Lincoln and London: University of Nebraska Press.
- Кнежевић Предић, В., Аврам, С. и Лежаја, Ж. (урс) (2007). *Извори хуманитарног права*, Београд: Публикум.
- Кротков, Д. „Kukhnya Chastnoi Armii“, *Фонтанка*, 09 June 2016.
- Кротков, Д. „Немного бизнеса в сирийской войне“, *Фонтанка*, 26 June 2017.
- Кротков, Д. „'Славянский корпус' возвращается в Сирию“, *Фонтанка*, 16 October 2015.
- Липский, А. „Чудеса в Крыму 'Зеленые человечки' скоро превратятся в российских военнослужащих“, *Новая газета*, 7 March 2014.
- Муртазин, И. „Первый и последний бой 'Славянского корпуса'“, *Новая газета*, 5 October 2017.

RIDE OF THE VALKYRIES: THE WAGNER GROUP ENIGMA

Vanja ROKVIĆ

SUMMARY

Drawing on the review of the literature, this paper seeks to present available information on the Wagner group, one of the significant actors of contemporary armed conflicts. One of the main questions asked about the Wagner group is how to research it and defined it? Is it a private military company, a proxy forces of the Russian government, or a mercenary army? On the one hand, the Wagner Group formally doesn't exist. It is not a registered company, its organizational structure is obscure, and its members do not belong to the category of mercenaries. On the other hand, members of the Group "orchestrate" in more than 20 countries, where their presence is marked by gross violations of human rights and violence against the civilian population. This paper concludes that the answer to the posed question requires, first of all, verified and transparent information, consulting more literature in the Russian language, but also conducting research on the activities of this Group in practice. At the same time, the paper concludes that it is necessary to open the topic of privatization of war for discussion and bring it closer to the interested public in Serbia.

Keywords: privatization of war, private military companies, mercenary, Wagner group.

Доцент
Универзитет одбране
Војна академија
E-mail: slobodan.radojevic@va.mod.gov.rs

https://doi.org/10.18485/iipe_rat_ukrajina.2023.ch10
Број странице: 167–178

Геополитички и геостратегијски значај Црног мора: ограничена дејства флота¹

Слободан РАДОЈЕВИЋ

Апстракт

Рад полази од геополитичког и геостратегијског значаја Црног мора и анализира место и улогу Црноморске флоте Русије током годину дана рата у Украјини. Наиме, „уска мора“ какво је Црно постављају бројна ограничења за остваривање намене флота током рата. Црноморска флота Русије је стварана током бурне историје ове земље и представљала је показатељ могућности Русије да пројектује моћ у овом региону. У периоду савремене историје Русије, Црноморска флота је значајно модернизована и опремљена. Упркос потонућу командног брода и нападима на њену флоту летећим и поморским дроновима током рата у Украјини, Русија и даље остварује ограничену доминацију у Црном мору. Такође, и даље може да користи Црноморску флоту да ракетама пројектује своју моћ на копно. Надаље, Русија би могла да искористи Црноморску флоту да мења ток рата на копну и побољшава позицију током мировних преговора о завршетку рата. С друге стране, Украјина организованом обалском одбраном и запречавањем онемогућава велике десантне операције Црноморске флоте Русије.

Кључне речи: Црно море, Црноморска флота Русије, рат у Украјини.

¹ Ставови и налази изнети у чланку одражавају лични став аутора, а не институције у којој је запослен.

Увод

У савременим међународним односима морâ имају велики геополитички и геостратегијски значај. Превласт на мору и контрола поморских путева средишња су питања геополитичких и геостратегијских концепција великих сила.

Поморска моћ држава је данас све значајнија, јер им омогућава глобално присуство. Стога су велике силе кроз историју настојале да осигурају своје присуство и превласт у морима која их окружују, а океанско присуство и доминација су их уздизали до позиција суперсила.

У раду се полази од геополитичког и геостратегијског значаја Црног мора и анализира место и улога Црноморске флоте Русије током годину дана рата у Украјини. Наиме, Црно море је „уско море“ и поставља извесна ограничења, али и предности ономе ко господари његовом акваторијом.

Црноморски басен је већим делом своје древне и средњовековне историје место сусрета и процвата цивилизација, империјалних амбиција, сукоба за доминацију и контролу, као и економске и културне синергије.²

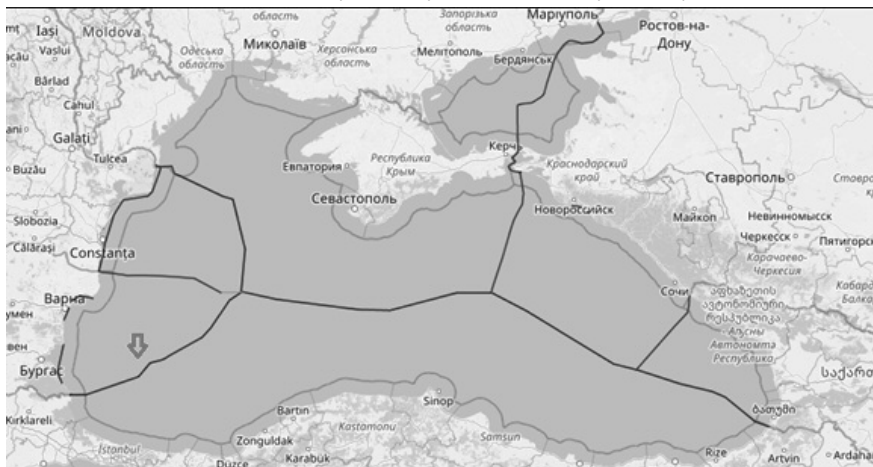
Географски положај Црног мора је утицао да Царска Русија, а касније и СССР теже да обезбеде сигуран излаз у Средоземно море и преко њега да се повежу са привредним центрима света.³

Црно море је окружено са шест обалних држава: Бугарском, Румунијом, Украјином, Русијом, Грузијом и Турском (види слику 1). Бугарска, Румунија и Турска су чланице НАТО-а, док су Украјина и Грузија изразиле тежње да то постану. Керчким мореузом Црно море је повезано са још „ужим“ Азовским морем на које излазе Русија и Украјина.

² Scipanov, L. V. & Nistor, F. (2022). The Black Sea Russian Navy Is Not an Overnight Creation- A Brief History of the Black Sea Russian Navy. *Romanian Military Thinking*, vol. 3, no. 1, 166–187.

³ Тешић, М. (1968). *Војнопоморска географија*. Београд: ДСНО, 313.

Слика 1. Црно и Азовско море
(границе на мору пре сукоба и рата у Украјини)⁴

Геополитички и геоекономски значај Црног мора је велики. Наиме, геополитички, Црно море се налази на стратешкој граници европских НАТО држава и Русије. Осим тога, то је подручје замрзнутих и тињајућих сукоба. Регион је увек био „оптерећен“ поделама, ривалством и сукобима. Једноставније речено, то је подручје геополитичке конфронтације.

Геоекономски, регион има велики економски потенцијал, јер утиче на енергетску безбедност Европе, па и шире. Геостратешки обухвата неке важне трговачке путеве и ценоводе и пресудно утиче на рат на копну које га окружује.

Црно море је толико значајно за Русију да руска геополитика почива на контроли Црног мора. Полуострво Крим има веома повољан географски положај у Црном мору јер је истурено у односу на осталу обалу. Ослонцем на веома погодну луку Севастопол поморске снаге могу да контролишу цело црноморско поморско војиште. Севастопол је преко Кримског моста спојен са Краснодаром и Новоросијском, док је због изванредног положаја у Црном мору повезан са свим важнијим црноморским лукама.⁵

⁴ *Maritime boundaries in Black sea*, IILSS-International Institute for Law of the Sea Studies, <http://iilss.net/tag/maritime-boundaries-in-black-sea/>, 01/02/2023.

⁵ Наиме, Севастопол је постао главна база руске Црноморске флоте још 1804. године, а на иницијативу Суворова прва утврђења су подигнута још 1778. године. У Кримском рату (1853–1856) флота Велике Британије, Француске и Турске је до темеља разорила севастопољска утврђења. Тешић, М. Војнопоморска географија, *op. cit.*, 375.

Такође, за Русију је важно да заштити своје економске и трговинске везе с европским земљама.⁶ С друге стране, европске земље зависе од руске нафте и гаса. Стога постоји и конкуренција и сукоб за транзитне коридоре.⁷

Пре почетка рата у Украјини, Русија је повукла потезе којима је осигурала почетак своје доминације у Азовском и Црном мору. Наиме, Русије је редефинисала поредак азовско-црноморског басена последњих година, и то постаје све истакнутији аспект руско-украјинског (и руско-западног) сукоба.⁸ Поморска моћ Русије драматично је повећана због преузимања Крима, док је њена поморска моћ у Црном мору и на Средоземљу остала под изазовом низа фактора. Осим тога, „Украјинска криза је показала неспособност Европске уније да управља својим црноморским окружењем, али и истакла да утицај и интереси САД у региону слабе“.⁹

Црно море је „прокључало“

Црно море се ретко убраја у најважније светске стратешке просторе. Јужно кинеско море, Персијски залив и источно Средоземље били су много више у центру пажње и разматрања последњих година. Насупрот томе, Црно море се у великој мери сматрало секундарном „бригом“ и у годинама које су претходиле рату у Украјини није било у фокусу међународних односа или стратешких докумената великих сила, упркос чињеници да се на Црном мору или близу њега од краја Хладног рата одиграло невероватних 10 ратова, што је више од било којег другог поморског простора на свету и то: сукоб у Придњестровљу у Молдавији, грузијско-абхаски рат, грузијски грађански рат, руско-грузијски рат, први и други чеченски рат, руско-украјинска криза, сукоб и рат, као и први и други јерменско-азербејџански рат око Нагорно-Карабаха. Заправо, Црно море је, на крају крајева, место где

⁶ Више о поморском положају Русије и геополитици на светским морима видети: Vuković, N. Da li nam je potrebna promena ključnih geopolitičkih paradigmi? *Međunarodni problemi*, vol. 72, no. 1, 15–36.

⁷ Kumar Shahi, D. (2022). The Battleground of the Black Sea: A Geopolitical Analysis. *Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities*, vol. 12, no. 5, 1–8.

⁸ Kristian, Å. (2021). Redrawing borders, reshaping orders: Russia's quest for dominance in the Black Sea region. *European Security*, vol. 30, no. 2, 305–324.

⁹ Delanoë, I. (2014). After the Crimean crisis: towards a greater Russian maritime power in the Black Sea. *Southeast European and Black Sea Studies*, vol. 14, no. 3, 370.

се сучељавају интереси Русије, Европске уније, Турске и осталих чланица НАТО-а, укључујући и Сједињене Америчке Државе.¹⁰

Са проширењем НАТО-а на источну Европу и са територијом Алијансе која је укључила и Црно море, поморске снаге НАТО-а су у овом уском мору додатно демонстрирале проширени досег Алијансе и изазивале реакције Русије.¹¹ Током Украјинске кризе НАТО је појачао поморско присуство у Црном мору, јер је оно рубно море Средоземног мора и стога важно за Алијансу и евроатлантску безбедност. Русија је такође ојачавала и утврђивала своју позицију у Црном мору. Пре и током кризе у Украјини било је више међусобних сучељавања поморских и ваздухопловних снага Русије и НАТО-а у овом мору.

Улазак и боравак ратних бродова у Црном мору регулише Конвенција о режиму црноморских мореуза, потписана још давне 1936. године у швајцарском градићу Монтреу. Она гарантује потпуну слободу пролаза за све бродове трговачке морнарице током мирнодопског периода и дозвољава Турској да ограничи пролаз ратним морнарицама које не припадају црноморским државама. У случају рата, Конвенција даје Турској право да регулише транзит поморских ратних бродова и да блокира мореуз за ратне бродове који припадају земљама укљученим у сукоб и да дозволи слободан пролаз трговачким бродовима. На овај начин Турска има право контроле пловног пута, одржавајући осетљиву равнотежу снага у Црном мору која има импликације по безбедност приобалних земаља.

Руска поморска моћ у Црном мору – ограничена доминација?

Успешна употреба Црноморске флоте Русије 2008. године у рату са Грузијом у искрцавању снага на обалу, блокаде лука и поразу мале грузијске морнарице показала је не само спремност, досег и разноврсност ове флоте већ и посвећеност Русије да користи своју поморску моћ.¹² Заправо, у рату са Грузијом 2008. године Русија је користила поморске блокаде, операције против поморских снага непријатеља, поморске нападне операције и амфибијски десант као део своје комбиноване оружане кампање.¹³

¹⁰ Hess, M. *Welcome to the Black Sea Era of War*, Foreign Policy, <https://foreignpolicy.com/2022/04/25/black-sea-war-russia-ukraine-turkey/>, 01/02/2023.

¹¹ Радојевић, С. М. (2017). НАТО у Средоземљу на почетку 21. века: поморске снаге у спону? *Међународни проблеми*, вол. 69, бр. 1, 69.

¹² Sanders, D. (2014). *Maritime Power in the Black Sea*, King's College. London: Ashgate, 209–210.

¹³ Radojević, S. (2017). *Uloga pomorskih i vazduhoplovnih snaga NATO u Sredozemlju posle Hladnog rata*. Doktorska disertacija. Beograd: Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Beogradu, 235.

Наиме, у годинама које су претходиле рату у Украјини руска Црноморска флота је значајно модернизована и ојачана. Наводи се да је модернизација Црноморске флоте један од најамбициознијих делова руског државног програма набавке оружја 2011–2020.¹⁴ Од 2014. године добила је три фрегате типа Адмирал Григорович са навођеним ракетама, четири корвете типа Бујан и шест модернизованих дизел-електричних ракетних подморница типа Кило. Ово је било значајно повећање групације бродова који могу да носе крстареће ракете Калибар. Те снаге су постале окосница руског бомбардовања копна и инструмент за спровођење поморске блокаде украјинских лука након почетка рата 2022. године. За период од 24. фебруара до 6. јуна 2022. године, руски површински ратни бродови и подморнице лансирани су више од 300 крстарећих ракета на територију Украјине, што чини 12% од укупно 2.500 крстарећих и балистичких ракета различитих типова са дометом од 120 до 5.500 километара. Поређења ради, током операције „Пустинска олуја“ ратна морнарица САД је лансирала 288 ракета типа *Томахаawk*.¹⁵

Са друге стране, Украјина нема поморске снаге које би озбиљно изазвале руску Црноморску флоту. Украјински командни брод – фрегата „Хетман Сахаидачни“ потопљена је у марту 2022. године и она је углавном морала да се ослони на малу флоту од четири или пет патролних чамаца, који се користе за извиђачке и задатке обезбеђења. То ограничава способност украјинске ратне морнарице да напада руске поморске капацитете и кључне војне циљеве на Криму.¹⁶

Рат у Украјини поставио је бројне нове задатке за руске поморске снаге у Црном и Азовском мору. Упркос успешним украјинским нападима, Русија у Црном мору и даље задржава кључне предности. Ове предности би могле да омогуће Русији да следи „стратегију бастиона“, у којој руска морнарица делује из релативно безбедних обалних области, добро заштићених од спољних напада, и користи ове области за спровођење далекометних напада на критичну инфраструктуру Украјине. Кључни значај Црног мора огледа се у могућности Русије да интензивира коришћење овог уског мора као стратешке позиције за заштиту Крима и четири новозаузета региона. Упркос појединим неуспесима, руска морнарица и даље може да бомбардује циљеве у Украјини и да настави

¹⁴ Delanoë, I. After the Crimean crisis: towards a greater Russian maritime power in the Black Sea, op. cit., 370.

¹⁵ Kormych, B. & Malyarenko, T. (2022). From Gray Zone to Conventional Warfare: The Russia-Ukraine Conflict in the Black Sea. *Small Wars and Insurgencies*, no. 1.

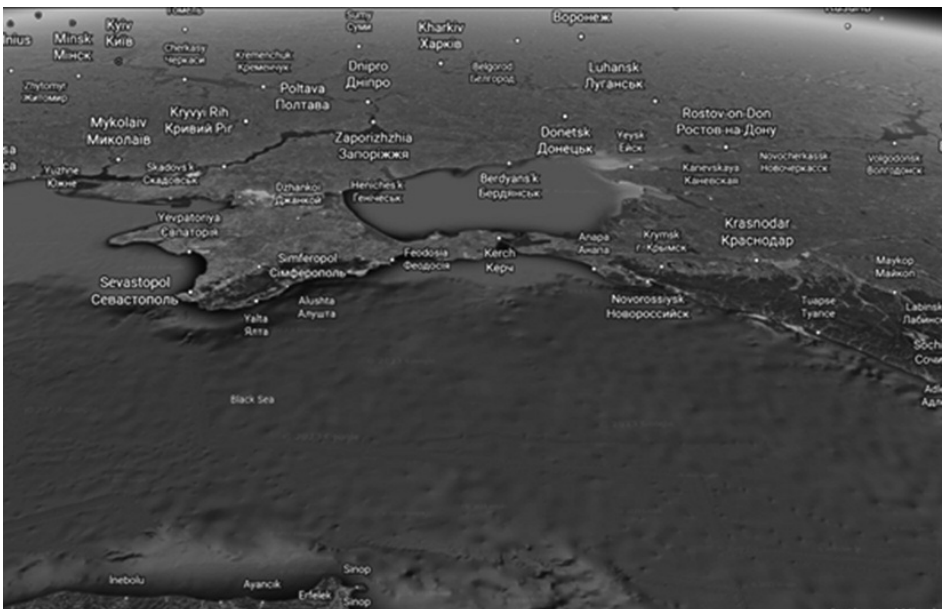
¹⁶ Fiott, D. *Relative Dominance: Russian Naval Power in the Black Sea*, <https://warontherocks.com/2022/11/relative-dominance-russian-naval-power-in-the-black-sea/>, 04/02/2023.

блокаду ове земље. Такође, Русија би могла да искористи Црно море да мења ток рата на копну и побољшава позицију током мировних преговора о завршетку рата.¹⁷

Дакле, Русија и даље остварује ограничену доминацију у Црном мору, упркос нападу на Крим, Севастопољ и на руску Црноморску флоту помоћу летећих и поморских дронава. Надаље, Русија има могућност да користи површинске ратне бродове и подморнице за нападе ракетама на украјинске снаге и критичну инфраструктуру.

Током рата у Украјини, Русија је Азовско море претворила у своје унутрашње језеро и забранила је пролаз из Црног у Азовско море кроз Керчки мореуз за бродове који су укрцани ван њених лука (слика 2). Како наводе званични извори, то је директна последица напада на Кримски мост и на бродове Црноморске флоте Русије 29. октобра 2022. године.¹⁸

Слика 2. Крим, Азовско море и Керчки мореуз (Google Earth)¹⁹

¹⁷ Ibid.

¹⁸ „Русија забранила пролаз бродовима у Азовско море“, *Политика*, 12. новембар 2022.

¹⁹ Google Earth, Black sea, <https://earth.google.com/web/search/Black+Sea/@43.96903804,35.4720065,-139.0158988a,715725.78719683d,35y,0.77100875h,56.54000973t,0r/data=Cigijgok CTB9hRg1AzVAES99hRg1AzXAGeUQAQJhqtAIW3dqlgtz1LA,06/02/2023>.

Поморска моћ у копненом рату – закључна разматрања

Упркос значајним успесима у потапању руских бродова, Украјина је и даље у компаративно неповољном положају у односу на руску морнарицу. У сваком случају, јасно је да је Русија претрпела значајне губитке у Црном мору, посебно потапањем командног брода Црноморске флоте „Москва“ у априлу 2022. године, уништењем других мањих бродова и нападом на најновији командни брод „Адмирал Макаров“ крајем октобра 2022. године.

Украјина је користила летеће и поморске дронове и друга средства за напад на циљеве на Криму, Керчки мост и поморске снаге у Црном мору. Упркос очигледним предностима удара на Керчки мост, Русија и даље има поморску надмоћ у Црном и Азовском мору.²⁰

Заправо, Русија и даље гледа на Црно море као на главни домен у рату против Украјине. Такође, Русија је у досадашњем току рата планирала и спроводила искрцавања и гађала украјинске градове и војне циљеве и кључну инфраструктуру. С друге стране, Украјина је користила mine за одбрану од амфибијских десаната у близини великих приморских градова као што је Одеса.²¹

Руска морнарица је извела амфибијску операцију на обали Азовског мора у близини Маријупоља крајем фебруара 2022. године.²² Након заузимања луке Бердјанск у Азовском мору, руски десантни бродови искрцали су појачање и муницију морским путем. Руска морнарица је такође користила различите десантне бродове за заузимање и даље укопавање на стратешки лоцираном Змијском острву. Надаље, руски десантни бродови су редовно спроводили демонстрације припрема за искрцавање у региону Одесе, одвлачећи значајне снаге украјинске војске за одбрану обале. Још једна компонента руског војног јачања у Црном мору било је јачање обалних снага Црноморске флоте на Криму, укључујући поморску пешадију и трупе обалске одбране, распоређивање додатних противбродских ракета Бастион и Оникс, системе противваздухопловне одбране и јуришне авионе. Процена ове компоненте у смислу тока војних операција на мору прилично је тешка.

Пошто је улазак ратних бродова ограничен поменутом Конвенцијом о режиму црноморских мореуза, постоји могућност да се тренутни однос

²⁰ Fiott, D. *Relative Dominance: Russian Naval Power in the Black Sea*, op. cit.

²¹ Ibid.

²² Mongilio H. & LaGrone, S. *Russian Navy Launches Amphibious Assault on Ukraine; Naval Infantry 30 Miles West of Mariupol*, <https://news.usni.org/2022/02/25/russian-navy-launches-amphibious-assault-on-ukraine>, 08/02/2023.

снага у Црном мору наруши спуштањем са копна у море значајнијих површинских ратних бродова било са једне или са друге стране. Царска Русија је то чинила током своје историје теглећи копном и спуштајући читаве фрегате у воду.²³

Због тренутне ситуације, Црноморској флоти Русије у великој мери недостају подморнице. Такође, упитна је изводљивост враћања две подморнице из Средоземног мора у Црно море због услова Конвенције о режиму црноморских мореуза која ограничава улазак и подморница у Црно море. Изузетак се може направити ако се подморница креће ка или из матичне луке на Црном мору ради поправке, што је аргумент који је Русија користила у прошлости током борбених операција подморница Црноморске флоте у Сирији.²⁴

Поуке за будућност рата на мору...

Претња од летећих и поморских дронава опремљених експлозивом није новост. Наиме, појавила се у нападима на бродове у и око Персијског залива и Хормушког мореуза, са сумњом да их је употребљавао Иран. Такође, Хути – побуњеници у Јемену – користили су чамце на даљинско управљање пуне експлозива у нападима на бродове, а посебно на саудијске лучке објекте у Црвеном мору. Једина разлика у Црном мору је била њихова координисана употреба.

Ова чињеница ће вероватно утицати да се ратне морнарице фокусирају на ову претњу. Слични напади могу постати обележје будућег поморског рата како у симетричним тако и у асиметричним сукобима. Ово би могло укључивати употребу таквих система против трговачких и ратних бродова, потенцијално у великом броју или „ројевима“.²⁵ Стога, ратне морнарице морају бити опремљене, а посаде њихових ратних бродова оспособљене за овакве асиметричне претње.

²³ У доба Петра Великог за време рата са Швећанима, 1702. године, две фрегате су пребачене из Белог мора у Ладолшко језеро кроз непроходне шуме и мочваре, путем дугим 160 миља. Ови бродови су учествовали у опсади и заузимању шведске тврђаве Орешек (Петровска тврђава). *Поморачки радови службе за спасавање*, ДСНО, Београд, 1970, 376.

²⁴ Vučković, D. M. i Jevtić, M. (2022). Savremeno naoružanje i vojna oprema. *Vojnotehnički glasnik/Military Technical Courier*, vol. 70, no. 4, 1039–1048.

²⁵ Childs, N. *Ukraine: unconventional impact at sea?*, International Institute for Strategic Studies, <https://www.iiss.org/blogs/military-balance/2022/11/ukraine-unconventional-impact-at-sea>, 10/02/2023.

Библиографија

- Childs, N. *Ukraine: unconventional impact at sea?*, International Institute for Strategic Studies, <https://www.iiss.org/blogs/military-balance/2022/11/ukraine-unconventional-impact-at-sea>, 10/02/2023.
- Delanoë, I. (2014). After the Crimean crisis: towards a greater Russian maritime power in the Black Sea. *Southeast European and Black Sea Studies*, vol. 14, no. 3, 367–382.
- Fiott, D. *Relative Dominance: Russian Naval Power in the Black Sea*, <https://warontherocks.com/2022/11/relative-dominance-russian-naval-power-in-the-black-sea/>, 04/02/2023.
- Google Earth, *Black sea*, <https://earth.google.com/web/search/Black+Sea/@43.96903804,35.47200065,139.0158988a,715725.78719683d,35y,0.77100875h,56.54000973t,0r/data=CigiJgokCTB9hRg1AzVAES99hRg1AzXAGeUQAQJhqjtAIW3dqIgtz1LA>, 06/02/2023.
- Hess, M. *Welcome to the Black Sea Era of War*, Foreign Policy, <https://foreignpolicy.com/2022/04/25/black-sea-war-russiaukraineturkey/>, 01/02/2023.
- Kormych, B. & Malyarenko, T. (2022). From Gray Zone to Conventional Warfare: The Russia-Ukraine Conflict in the Black Sea. *Small Wars and Insurgencies*, no. 1.
- Kristian, Å. (2021). Redrawing borders, reshaping orders: Russia's quest for dominance in the Black Sea region. *European Security*, vol. 30, no. 2, 305–324.
- Kumar Shahi, D. (2022). The battleground of the black sea: A geopolitical analysis. *Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities*, vol. 12, no. 5, 1–8.
- Maritime boundaries in Black sea*, <http://iilss.net/tag/maritime-boundaries-in-black-sea/>, IILSS-International Institute for Law of the Sea Studies, 01/02/2023.
- Mongilio, H. & LaGrone, S. *Russian Navy Launches Amphibious Assault on Ukraine Naval Infantry 30 Miles West of Mariupol*, <https://news.usni.org/2022/02/25/russian-navy-launches-amphibious-assault-on-ukraine>, 08/02/2023.
- Radojević, S. (2017). *Uloga pomorskih i vazduhoplovnih snaga NATO u Sredozemlju posle Hladnog rata*. Doktorska disertacija. Beograd: Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Beogradu.
- Sanders, D. (2014). *Maritime Power in the Black Sea*, King's College. London: Ashgate.
- Scipanov, V. L. & Florin, N. (2022). The Black Sea Russian Navy Is Not an Overnight Creation-A Brief History of the Black Sea Russian Navy. *Romanian Military Thinking*, vol. 3, no. 1, 166–187.

- Vučković, M. D. i Jevtić, M. (2022). Savremeno naoružanje i vojna oprema. *Vojnotehnički glasnik/Military Technical Courier*, vol. 70, no. 4, 1039–1056.
- Vuković, N. (2020). Da li nam je potrebna promena ključnih geopolitičkih paradigmi? *Međunarodni problemi*, vol. 72, no. 1, 15–36.
- Поморачки радови службе за спасавање, ДСНО, Београд, 1970.
- Радојевић. М. С. (2017). НАТО у Средоземљу на почетку 21. века: поморске снаге у успону?. *Међународни проблеми*, вол. 69, бр. 1, 50–77.
- „Русија забранила пролаз бродовима у Азовско море“, *Политика*, 12. новембар 2022.
- Тешић, М. (1968). *Војнопоморска географија*. Београд: ДСНО.

GEOPOLITICAL AND GEOSTRATEGIC SIGNIFICANCE OF THE BLACK SEA - LIMITED ACTIONS OF FLEETS

Slobodan RADOJEVIĆ

SUMMARY

The paper starts from the geopolitical and geostrategic importance of the Black Sea and analyzes the place and role of the Russian Black Sea Fleet during the year of the war in Ukraine. Namely, a narrow sea such as the Black Sea places numerous restrictions on the fulfillment of the purposes of the fleet during the war. Russian Black Sea Fleet was created during the turbulent history of this country and was an indicator of Russia's ability to project power in this region. During the period of modern Russian history, the Black Sea Fleet was significantly modernized and equipped. Despite the sinking of a command ship and attacks on its fleet by flying and naval drones during the war in Ukraine, Russia still has relative dominance in the Black Sea. It can also still use the Black Sea Fleet to project its power onto land with missiles. Furthermore, Russia could use the Black Sea Fleet to change the course of the war on land and improve its position during peace negotiations to end the war. On the other hand, Ukraine with its organized coastal defense and obstruction, prevents large-scale landing operations of the Russian Black Sea Fleet.

Keywords: Black Sea, Russian Black Sea Fleet, war in Ukraine.

ТРЕЋИ ПАНЕЛ

Модератор: Александар Митић

Употреба тактичког нуклеарног оружја у рату у Украјини: изгледи и перспективе

Богдан СТОЈАНОВИЋ¹

Апстракт

Аутор из перспективе реализма у међународним односима анализира изгледе и могућности употребе нуклеарног оружја у Украјини. Главна хипотеза која се доказује гласи: Русија неће употребити тактичко нуклеарно оружје у Украјини из четири главна разлога. Прво, тактичко нуклеарно оружје не доноси предност на бојном пољу јер може бити балансирано конвенционалним ударима исте снаге. Друго, нуклеарни табу у међународним односима је толико снажан да Русија не би ризиковала нови талас санкција и евентуално погоршање односа са Кином. Треће, чак и тактичко нуклеарно оружје неселективно шири радијацију која убија цивилно становништво (укључујући и Русе). Четврто, стратегије и доктрине нуклеарних сила не препознају разлику у употреби тактичког и стратешког нуклеарног оружја, што би значило увећање могућности за нуклеарни рат. Вођена теоријом и праксом рационалног избора, Русија неће разматрати употребу тактичког нуклеарног оружја, све док се рат води на територији Украјине (укључујући и четири припојене области Русији). Без обзира да ли тактичко или не, нуклеарно оружје Русија може употребити само у ситуацији уколико би се рат прелио на њену територију и ако би њен опстанак био угрожен нападом појединих или свих чланица НАТО-а.

Кључне речи: рат у Украјини, нуклеарно оружје, тактичка нуклеарна бомба, нуклеарни табу, нуклеарне стратегије, нуклеарни рат.

¹ Рад је настао у оквиру научноистраживачког пројекта „Србија и изазови у међународним односима 2023. године“, који финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије, а реализује Институт за међународну политику и привреду током 2023. године.

Уводне напомене

Од прве и једине употребе нуклеарне бомбе у рату 1945. године до данас, ово наоружање чини једну од главних тема стратешких студија. Као доминирајући теоријски правац на пољу односа између нуклеарних сила наметнуо се реализам, са својом теоријом одлучивања на основу рационалног избора. Бернард Броди (*Bernard Brodie*) је био један од првих теоретичара који су презентовали суштину постојања нуклеарног наоружања. Основни задатак државника јесте да избегну будуће ратове у којима би нуклеарно оружје било употребљено.² Поклонници теорије рационалног одвраћања сматрају да нуклеарни рат једноставно има превисоку цену, па ће државе као рационални актери увек бирати повољније опције.³ Нуклеарно одвраћање, међутим, добро функционише у односу између нуклеарних сила, али шта је са ситуацијом када су у рату нуклеарна и нуклеарна држава? Са избијањем рата у Украјини, дилема употребе нуклеарног оружја је дошла на врх научно-стручне агенде. Кључно питање јесте да ли ће Русија, уколико буде имала потешкоћа да оствари војну победу на фронту, посегнути за коришћењем тактичког нуклеарног наоружања? Покушај одговора на ово питање биће дат кроз: истраживање специфичне природе самог нуклеарног оружја, *cost-benefit* анализу хипотетичког сценарија употребе на терену, процену нормативног статуса нуклеарног оружја на глобалном нивоу и евалуацију стратешких докумената у контексту (не)употребе нуклеарног оружја у Русији као зарађене стране и Сједињених Америчких Држава (САД), лидера западне коалиције која у рату подржава Украјину.

Да ли уопште постоји тактичко нуклеарно оружје?

Одредница „тактичко“, по својој суштини, проблематична је када је у питању нуклеарно наоружање. Из тог разлога, научно-стручна јавност није усвојила универзално признату дефиницију тактичког нуклеарног оружја. Опште уврежено мишљење дефинише тактичко нуклеарно оружје као оно са мањим експлозивним приносом и дометом деловања. У том смислу дефиниције варирају од 1 до чак 50 килотона

² Brodie, B. (1946). Implications for Military Policy. In: Brodie, B. (ed.). *The Absolute Weapon: Atomic Power and World Order*. New York: Harcourt, Brace and Company, 76.

³ Видети: Стојановић, Б. (2013). Преиспитивање теорије и праксе нуклеарног одвраћања. *Национални интерес*. Београд: Институт за политичке студије, Година X, vol. 17, број 2, 141–172.

деструктивне моћи тактичког нуклеарног оружја.⁴ Сједињене Америчке Државе (САД) у својим стратешким документима наводе да је „флексибилан нуклеарни одговор“ онај са приносом мањим од 50 кт.⁵ Произвољност ове границе доводи до апсурда дефинисање тактичког нуклеарног оружја, према чему испада да носи карактер тактичког уколико је један или два килотона слабије од задате границе приноса. Примера ради, фисиона нуклеарна бомба бачена на Хирошиму 1945. године била је снаге 12,5 килотона, претворивши град у пепео и убивши више од 100.000 цивила.⁶ Незахвално би било такву бомбу категорисати као „тактичку“, с обзиром на деструктивне капацитете и неселективност циљева. Други критеријум који се обично узима за одвајање „тактичког“ од „стратешког“ нуклеарног оружја јесте његов домет. Према овом ставу стратешко оружје има интерконтинентални домет за разлику од нестратешког (тактичког). Овај критеријум пренебрегава чињеницу да неке нуклеарне силе уопште не располажу интерконтиненталним системима преноса нуклеарног оружја до циља, што би значило да не располажу стратешким оружјем. То наравно није исправно гледиште и једини валидан критеријум за какво-такво одвајање тактичког од стратешког нуклеарног оружја јесте природа мете. Иако по карактеру војне мисије слабијег и краћег домета, ни снага, ни домет нису пресудни критеријуми за сврставање неког нуклеарног оружја у групу тактичког. Стога је исправан критеријум за класификацију пре свега циљ који се жели постићи употребом нуклеарног оружја и импликације на укупан конфликт.⁷ У складу са постављеним циљем употребе на бојном пољу, требало би да нуклеарно оружје „тактичког“ типа буде слабије од 1 килотона снаге и краћег домета јер би у супротном било готово немогуће контролисати његову употребу. Мада разарајући ефекти таквог нуклеарног наоружања могу бити балансирани снагом конвенционалних оружаних капацитета, радијација и утицај на међународно јавно мњење додатно отежава употребу било какве врсте нуклеарног оружја. Бивши амерички министар одбране Џејмс Матис (*James Mattis*) правилно је закључио да не постоји таква ствар као што је тактичко нуклеарно оружје јер свако употребљено нуклеарно оружје

⁴ Rathbun, S. N. „What are tactical nuclear weapons? An international security expert explains and assesses what they mean for the war in Ukraine“. *The Conversation*, September 28 2022.

⁵ „Nuclear Posture Review“. US Department of Defence, 27 October 2022, 11.

⁶ Croddy, E. A. & Wirtz, J. J. (eds.) (2005). *Weapons of mass destruction: an encyclopedia of worldwide policy, technology and history*. Santa Barbara, California: ABC Clio, 135.

⁷ Kristensen, H. M. & Korda, M. (2019). Tactical nuclear weapons. *Bulletin of the Atomic Scientists*, Vol. 75, No. 5, 254.

мења правила игре и има стратешки ефекат на читаву планету.⁸ Из свих наведених разлога, неопходно је прихватити условност постојања категорије „тактичког“, што додатно замагљују стратешки документи нуклеарних сила који ни у једном случају не препознају разлике између хипотетичке стратешке и тактичке употребе нуклеарног оружја.

Према речнику појмова америчког министарства одбране „стратешка мисија“ се дефинише као „мисија усмерена против једног или више одабраних непријатељских циљева, с циљем прогресивног уништавања и дезинтеграције непријатељеве способности да води рат.“⁹ Насупрот тактичкој операцији, стратешка је дизајнирана за дугорочне деструктивне ефекте по непријатеља. Према томе, тактичко нуклеарно оружје било би оно које може бити употребљено за ограничене војне циљеве на фронту.

Конвенционално балансирање и радијација

Сврха нуклеарног оружја лежи у одвраћању противника од напада, а не у његовој употреби. Уз све мањкавости и неспособности да одврати кризе и сукобе ниског интензитета, нуклеарно одвраћање је јако добро функционисало током Хладног рата и највероватније спречило Трећи светски рат.¹⁰ Контроверзно мишљење Међународног суда правде из 1996. године које предвиђа само две хипотетичке употребе нуклеарног оружја без кршења норми хуманитарног права (у пустињи и на отвореном мору) више је послужило као аргумент нуклеарним силама да задрже своје нуклеарне арсенале.¹¹ За разлику од општих ставова о немогућности употребе нуклеарног оружја у неком рату, заговорници одвајања „тактичког“ сматрају да нуклеарно оружје може пронаћи сврху и на бојном пољу у ратним дејствима. Роберт Озгуд (*Robert Osgood*) и Хенри Кисинџер (*Henry Kissinger*) су још педесетих година 20. века говорили о тактичкој употреби нуклеарне бомбе.¹² Међутим, у то време

⁸ Mattis, J. N. (2018). *The National Defense Strategy and the Nuclear Posture Review*, Testimony to the House Armed Services Committee, <https://armedservices.house.gov/2018/2/the-national-defense-strategy-and-the-nuclear-posture-review>, 17/12/2022.

⁹ „Dictionary of Military and Associated Terms“. US Department of Defence, 12 April 2001 (As Amended Through April 2010), 449.

¹⁰ Видети: Стојановић, Б. Преиспитивање теорије и праксе нуклеарног одвраћања, *op. cit.*

¹¹ Стојановић, Б. (2021). *Теорија денуклеаризације: зашто државе прекидају програме нуклеарног наоружања?*. Београд: Институт за међународну политику и привреду, 255.

¹² Видети: Osgood, E. E. (1957). *Limited war: the challenge to american strategy*. Chicago: University of Chicago press; Kissinger, H. (1957). *Nuclear weapons and foreign policy*. New York: Harper.

није постојала софистицирана тријада преносника нуклеарног оружја до мете, сами нуклеарни арсенали нису били превелики, нити је постојао развијен нуклеарни табу у међународним односима. Нуклеарно оружје би у том случају служило да одбије снажни конвенционални напад супериорнијег непријатеља или спречи велики број губитака на сопственој страни. У пракси овакве идеје нису никада имплементирани, а брзи развој нуклеарне тријаде, гомилање бојевих глава огромне снаге и кодификација непролиферационог режима, у потпуности су одбациле употребу нуклеарног оружја на бојном пољу као реалну.

Избијање рата у Украјини и неуспех Русије да брзо заврши рат у своју корист вратило је питање употребе нуклеарног оружја у први план теоријских и стручних расправа. Ово је посебно дошло до изражаја након што је руски председник Владимир Путин (*Владимир Путин*) изјавио да, уколико је угрожен територијални интегритет, Русија може употребити „све оружане системе који су јој на располагању“.¹³ Без обзира што реч „нуклеарно“ није поменуто ни у једном моменту, закључак који се изводи јесте да Русија не би презала од употребе нуклеарног оружја уколико би постојала егзистенцијална претња по њен територијални интегритет. САД и Русија, као две највеће нуклеарне силе, крајем осамдесетих година 20. века располагале су са 20.000 до 30.000 комада нестратешког (тактичког) нуклеарног оружја, а данас је њихов број испод 2.500.¹⁴ Уједињено Краљевство и Француска су елиминисале своје арсенале тактичког нуклеарног оружја, док су САД задржале око 230 комада нестратешких нуклеарних бојевих глава, од чега чак 150 гравитационих бомби распоређених по европским базама.¹⁵ Кина, Индија и Северна Кореја не препознају категорију тактичког нуклеарног оружја, иако би се већина њиховог арсенала могла сврстати у ту групу. Национална војна терминологија у овим државама свако нуклеарно оружје види као „стратешко“. На другој страни, Пакистан је једина држава која има формализован статус тактичког нуклеарног оружја као једине врсте, са циљем одвраћања супериорног индијског конвенционалног удара.¹⁶ Од свих нуклеарних сила, Русија располаже највећим арсеналом нуклеарног оружја које по својим карактеристикама може бити тактичког карактера. Процене варирају између 1.000 и 3.000 комада, али највероватније је да

¹³ Rathbun, N. S. „What are tactical nuclear weapons? An international security expert explains and assesses what they mean for the war in Ukraine“, op. cit.

¹⁴ Kristensen, H. M. & Korda, M. (2019). Tactical nuclear weapons, op. cit., 252.

¹⁵ Ibid., 257.

¹⁶ Ibid., 259.

Русија данас има негде око 2.000 комада тактичког нуклеарног оружја.¹⁷ Овде спадају ракете ваздух-земља лансиране из авиона, балистичке ракете кратког домета са нуклеарним пуњењем, гравитационе бомбе, артиљерија, као и ракете са нуклеарном бојевом главом лансиране са бродова или подморница.

Објаснили смо да највећи број побројаног наоружања *de facto* нема тактички карактер, без обзира на снагу и домет, јер су неке од нуклеарних бојевих глава снаге „неколико Хирошима“. Прича о нестратешком нуклеарном оружју од стране званичника нуклеарних сила више има политичке циљеве, него развој реалног сценарија употребе на бојном пољу. Два су главна политичка циља у том контексту. Прво, снижавања прага за нуклеарно одвраћање конвенционално јачег непријатеља од напада. То значи да ће слабија страна посегнути за нуклеарним одговором на ненуклеарни снажни конвенционални напад. Други политички циљ јесте оправдавање чувања и модернизације нуклеарних арсенала у свету снажне стигматизације атомског оружја. Подсетимо се Матисове изјаве да свако нуклеарно оружје има стратешке импликације. Кроз историју је постојало нуклеарно оружје у експлозивној снази еквивалентно најјачим конвенционалним бомбама. САД су раних шездесетих година 20. века направиле нуклеарно оружје W54 звано „Дејви Крокет“ (*Davy Crockett*), експлозивне снаге „само“ 0.01 до максималних 0.02 килотона.¹⁸ Могло је бити лансирано са ципа или било које локације помоћу трношца, што показује јасну намеру да се користи на бојном пољу. Током педесетих САД су развиле и артиљеријски топ „*Atomic Annie*“, способан да испалује артиљеријске гранате са нуклеарним пуњењем.¹⁹ Совјети су такође произвели разне мининуклеарне направе, попут кофера бомбе, нуклеарних мина и артиљеријских граната са нуклеарним пуњењем.²⁰

Најјача конвенционална америчка бомба GBU-43/B, популарно називана „мајком свих бомби“ (*Mother of All Bombs*), има експлозивну

¹⁷ Lord, E. M. *US under Secretary of Defense for Acquisition and Sustainment. Prepared Statement before the Senate Armed Services Committee Strategic Forces Subcommittee*, May 1 2019, https://www.armed-services.senate.gov/imo/media/doc/Lord_05-01-19.pdf, 22/12/2022.

¹⁸ Seelinger, M. *The M28/M29 Davy Crockett Nuclear Weapon System*, National Museum, US Army, <https://armyhistory.org/the-m28m29-davy-crockett-nuclear-weapon-system/>, Internet, 25/12/2022.

¹⁹ *Atomic Annie*, North Atlantic Treaty Organization, https://www.nato.int/cps/en/natohq/declassified_138236.htm, 25/12/2022.

²⁰ *Nonstrategic nuclear weapons*, Congressional Research Service, 2022, <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/RL/RL32572>, 27/12/2022, 13.

снагу од 0,011 килотона.²¹ Русија је 2007. године произвела чак четири пута деструктивнију конвенционалну експлозивну направу, такозваног „оца свих бомби“ (*Father of All Bombs*), снаге од невероватних 0,044 килотона.²² Ако се осврнемо искључиво на сирову снагу најјачих конвенционалних бомби са поменутих мининуклеаркама, видећемо да су веома упоредиве. „Отац свих бомби“ је чак више него дупло снажнији од хладноратовске америчке тактичке нуклеарке „Дејви Крокет“. Посматрајући бојно поље у Украјини, чини се потпуно нелогично да Русија посегне за тактичким нуклеаркама, с обзиром на то да може направити једнаки експлозивни ефекат и са термобаричним бомбама попут поменутог „оца свих бомби“. Тактичко нуклеарно оружје Русији не би пружило већу предност на бојном пољу него што би масивно конвенционално бомбардовање. Додатни проблем са употребом и најмањег нуклеарног оружја јесте радијација. Свака нуклеарна експлозија садржи иницијалну и резидуалну радијацију, која се у зависности од типа земљишта и атмосферских прилика шири у различитим правцима и радијусу.²³ Русија би навукла гнев локалног руског и проруског становништва за чију заштиту се декларативно залаже, па радиоактивна контаминација њиховог животног простора не би ишла у прилог те тезе. Немогуће је исконтролисати радиоактивност која трује храну, воду и убија неселективно.

Нуклеарни „табу“ у међународним односима

Додатни аргумент који оповргава хипотезу о руској употреби тактичког нуклеарног оружја у Украјини чинило би неопходно разбијање „нуклеарног табуа“. Стигматизација нуклеарног наоружања у међународним односима почела је након девастирајућих нуклеарних напада на јапанске градове 1945. године. Увећавање нуклеарних арсенала током Хладног рата пратила је идеја о нужности њиховог уништавања. Основну базу међународног нуклеарног режима чини Споразум о неширењу нуклеарног оружја (*Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons*) који је ступио на снагу 1970. године, а продужен на неограничено

²¹ 'Mother of All Bombs' (MOAB) Blast Radius vs. The Largest Bombs of WWII, Warfare History Network, <https://warfarehistorynetwork.com/mother-of-all-bombs-moab-blast-radius-vs-the-largest-bombs-of-wwii/>, 4/1/2023.

²² *Father of All Bombs*, Military History Fandom, https://military-history.fandom.com/wiki/Father_of_All_Bombs, 5/1/2023.

²³ Стојановић, Б. *Теорија денуклеаризације: зашто државе прекидају програме нуклеарног наоружања?*, оп. cit., 190–191.

1995. године.²⁴ Члан 6 овог споразума позива на „комплетно нуклеарно разоружање“, а као једине легитимне нуклеарне силе признаје пет сталних чланица Савета безбедности Уједињених нација.²⁵ Посебне анализе еколога, биолога, лекара, физичара и других експерата тичале су се ефеката јонизујуће радијације као невидљивог убице живог света. Научно је доказано да више десетина, па и стотина година простор на коме је детонирана нуклеарна бомба није погодан за људски живот.²⁶ Притисак међународне јавности растао је са бројем нуклеарних тестова који су девастирали подручја тестирања, па су формирани многи покрети за нуклеарно разоружање. Због јасних антинуклеарних ставова, тадашњи амерички председник Барак Обама (*Barack Obama*) добио је 2009. године Нобелову награду за мир.²⁷ Табуизација употребе нуклеарне бомбе несумњиво је снажна, а од јула 2017. године отворен је за потписивање споразум који предвиђа потпуно нуклеарно разоружање.²⁸

Без обзира што глобални нуклеарни арсенали никада неће бити равни нули, сврха њиховог постојања лежи у неупотреби и формирању равнотеже страха. О томе сведочи већ скоро осам деценија апстинирања од употребе нуклеарног оружја, иако је за то било доста прилика у сукобима нуклеарних против нуклеарних држава. Постоје огромни ризици да држава која би прва употребила нуклеарно оружје у рату против нуклеарног противника доживи изолацију у међународном систему, чак и од неутралних и савезничких земаља. У конкретном случају, Русија би ризиковала гнев Кине, Индије и бројних држава света које до овог момента нису посезале за непријатељским акцијама против руске стране. Ширење радијације такође не би могло да се ограничи на територију где је нуклеарна бомба детонирана, па би ветрови сејали радиоактивне честице по многим околним државама, укључујући и Белорусију, Румунију, Пољску и др. Једноставно, због катаклизмичних ефеката по људе и животну средину, нуклеарно оружје, иако *de iure* није забрањено, носи својеврсну врсту табуа, што знатно смањује могућности за његову употребу у Украјини од стране Русије.

²⁴ „Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons“, United Nations, Office for Disarmament Affairs, 1968.

²⁵ *Ibid.*, Article VI.

²⁶ Стојановић, Б. *Теорија денуклеаризације: зашто државе прекидају програме нуклеарног наоружања?*, *op. cit.*, 216.

²⁷ *Ibid.*, 306.

²⁸ *Ibid.*, 307.

Стратешко препознавање разлике у врсти нуклеарног оружја

Закључили смо да тактичко нуклеарно оружје снаге до 1 килотона не би пружио предност Русији на бојном пољу, већ би напротив, уз негативне ефекте радијације и неселективност мета, донело опасност за међународни „остракизам“. Формалне стратегије и доктрине нуклеарних сила не препознају разлику између „стратешке“ и „тактичке“ употребе нуклеарног оружја противника. На нивоу оперативног деловања постоји разликовање, али би се евентуални нуклеарни напад на другу нуклеарну силу тумачио као „стратешки“, без обзира на тип употребљене нуклеарне бојеве главе. Базични принципи државне политике Руске Федерације о нуклеарном одвраћању разматрају „нуклеарно оружје искључиво као средство одвраћања“ које се може употребити као „одговор на нуклеарни или напад другим оружјем за масовно уништење“, али и као „одговор на акт агресије против Русије употребом конвенционалног оружја које угрожава опстанак државе“.²⁹ После напада Русије на Украјину у фебруару 2022. године, амерички председник Џо Бајден (*Joe Biden*) одлучио је да се САД не укључују директно у сукоб, да не спроведу захтеве украјинске стране за формирање зоне забране лета и избегну ситуацију у којој би Русија посегнула за нуклеарним одговором.

Џо Бајден је током председничке кампање наговестио увођење нуклеарне стратегије „не употреби први“ (*no first use*).³⁰ Међутим, његов стратешки документ из 2022. године који предвиђа ситуације када ће САД употребити нуклеарно оружје експлицитно одбацује „не употреби први“ опцију.³¹ Нови стратешки документ покушава да изврши интеграцију конвенционалног и нуклеарног одговора на безбедносну претњу, нешто попут Кенедијеве стратегије „флексибилног одговора“. У том контексту, као флексибилан нуклеарни одговор експлицитно се наводи подморничка нуклеарна бојева глава W76-2 са приносом између 5 и 7 килотона.³² Такође, као флексибилан нуклеарни одговор на руску употребу тактичког нуклеарног оружја САД ће одговорити гравитационим B61-12 бомбама.³³ Распоређивање по европским базама

²⁹ De Vreij, H. „Basic Principles of State Policy of the Russian Federation on Nuclear Deterrence“. *Hans de Vreij's blog*, 6 March 2022.

³⁰ Burns, R. „Biden would push for less US reliance on nukes for defence“. *AP News*, 20 September 2020.

³¹ „Nuclear Posture Review“, *op. cit.*, 9.

³² *Ibid.*, 11.

³³ *Ibid.*

унапређених бомби типа В61-12 планирано је на пролеће 2023. године, али је због руске интервенције покренуто у децембру 2022. године.³⁴ Снага ових нуклеарних бомби је од 0,3 до 50 килотона, а деструктивност расте против подземних мета где је једна детонација еквивалентна снази 83 бомбе бачене на Хирошиму.³⁵

Нови стратешки документи у САД и Русији снижавају праг употребе нуклеарног оружја, а тиме повећавају ризик за избијање нуклеарног рата. Увођење „флексибилног“ нуклеарног одговора у новој америчкој стратегији не омогућава вођење ограниченог нуклеарног рата. Једноставан разлог за такву тврдњу лежи у несразмерно великом приносу „флексибилног“ одговора (чак до 50 килотона). Употреба таквог оружја против Русије довела би до тоталног нуклеарног рата. У случају коришћења тактичког нуклеарног оружја Русије хипотетички сценарио би највероватније текао на следећи начин. Прво, Русија би детонирала тактичку нуклеарну бомбу на територији Украјине. Иако Украјина није чланица НАТО-а, ризик би се преселио на околне државе (Пољску и балтичке земље), чија би територија потенцијално постала контаминирана. Члан 5 Вашингтонског споразума види напад на једну чланицу НАТО-а као напад на све.³⁶ У зависности од тумачења члана о колективној одбрани, НАТО би се у различитом степену директније укључио у рат. Врло извесно би конвенционалне снаге НАТО-а прешле преко украјинских граница. До вишег степена ескалације довело би прво директно уништење јединица и/или објеката под контролом НАТО-а, што би довело до рата између Русије и НАТО-а. Употреба руског тактичког оружја изазвала би амерички „флексибилни“ нуклеарни одговор из европских база. Балистичке ракете са нуклеарним бојевим главама „Искандер“ из Калињинграда или Белорусије могле би да гађају Пољску или базе у Немачкој, а следећи корак би вероватно значио преливање рата на територију Русије. У таквом сценарију, само је питање момента када би једна од зарађених страна употребила стратешко нуклеарно оружје које девастира читаве градове, а то би значило и тотални рат. Можда и крај људске цивилизације.

³⁴ Bender, B., Mcleary P. & Banco, E. „U.S. speeds up plans to store upgraded nukes in Europe“, *Politico*, 26 October 2022.

³⁵ B61-12: new US nuclear warheads coming to Europe in December, ICAN, December 22 2022, https://www.icanw.org/b61-12_new_us_nuclear_warheads_coming_to_europe_in_december, 20/1/2023.

³⁶ „The North Atlantic Treaty“, Article 5, Washington D. C., 4 April 1949.

Стратешко препознавање разлике у снази нуклеарног удара и тешкоће да се води било какав ограничени нуклеарни рат, извесно би повећале шансу за нуклеарни армагедон уколико би Русија употребила тактичко нуклеарно оружје у Украјини. Руски и амерички стратези добро знају да су то веома опасне ратне игре, па ће покушати да по сваку цену избегну такав сценарио. У складу са базичним консензусом, лидери пет нуклеарних сила су још у јануару 2022. године издали заједничко саопштење да у потенцијалном нуклеарном рату нема победника.³⁷

Зашто неће бити употребе нуклеарног оружја у Украјини

На основу свега изнетог можемо закључити да Русија неће употребити тактичко нуклеарно оружје у Украјини. Без обзира да ли ћемо вештачки одвојити категорију „тактичког“, закључак је да ниједно нуклеарно оружје не може бити „раме уз раме“ са конвенционалним, чак и у случају сличне експлозивне снаге. Нуклеарни табу у међународним односима и радијација која не бира мету не дозвољавају изједначавање тактичког нуклеарног са конвенционалним наоружањем. Према томе, ризик од употребе тактичког нуклеарног оружја био би велики, док би остваривање предности на терену његовом употребом било веома упитно. Према важећим стратешким документима, Русија ће употребити нуклеарно оружје искључиво уколико је угрожен опстанак државе или уколико је предмет нуклеарног напада, што није случај. Ни потенцијални губитак новоосвојених територија у Украјини не би се могао тумачити као егзистенцијална угроженост опстанка Русије. Дакле, чак и у случају потпуног војног пораза на украјинском фронту руска страна би апстинирала од коришћења нуклеарног оружја. Иако је питање шта је „црвена линија“ у пракси за тумачење егзистенцијалног опстанка, то свакако не би био губитак Херсона, Харкова или чак Донбаса. Баш због немогућности да се води ограничени нуклеарни рат, западни савезници помажу украјинску страну у рату са изузетном дозом опреза, не транспортујући јој офанзивно наоружање којим би могла угрозити Москву или неки други витални део у дубини руске територије. Праг за избијање тоталног нуклеарног рата је веома снижен. Зато минимум рационалности на америчкој и руској страни гарантује да нуклеарно оружје неће бити употребљено и да ће наставити испуњавање сврхе кроз одвраћање непријатеља од директног напада.

³⁷ Borger, J. „Five of world’s most powerful nations pledge to avoid nuclear war“. *The Guardian*, 3 January 2022.

Библиографија

- Atomic Annie*, North Atlantic Treaty Organization, https://www.nato.int/cps/en/natohq/declassified_138236.htm, 25/12/2022.
- B61-12: new US nuclear warheads coming to Europe in December*, ICAN, December 22 2022, https://www.icanw.org/b6112_new_us_nuclear_warheads_coming_to_europe_in_december, 20/1/2023.
- Bender, B., Mcleary, P. & Banco, E. „U.S. speeds up plans to store upgraded nukes in Europe“, *Politico*, 26 October 2022.
- Brodie, B. (1946). Implications for Military Policy. In: Bernard, B. (ed.). *The Absolute Weapon: Atomic Power and World Order*. New York: Harcourt, Brace and Company.
- Burns, R. „Biden would push for less US reliance on nukes for defence“. *AP News*, 20 September 2020.
- Croddy, E. A. & Wirtz, J. J. (eds.). (2005). *Weapons of mass destruction: an encyclopedia of worldwide policy, technology and history*. Santa Barbara, California: ABC Clio.
- De Vreij, H. „Basic Principles of State Policy of the Russian Federation on Nuclear Deterrence“, *Hans de Vreij's blog*, 6 March 2022.
- „Dictionary of Military and Associated Terms“, US Department of Defence, 12 April 2001 (As Amended Through April 2010).
- Father of All Bombs*, Military History Fandom, https://military-history.fandom.com/wiki/Father_of_All_Bombs, 5/1/2023.
- Julian, B. „Five of world's most powerful nations pledge to avoid nuclear war“. *The Guardian*, 3 January 2022.
- Kissinger, H. (1957). *Nuclear weapons and foreign policy*. New York: Harper.
- Kristensen, H. M. & Korda, M. (2019). Tactical nuclear weapons. *Bulletin of the Atomic Scientists*, Vol. 75, No. 5, 252–261.
- Lord, E. M. *US under Secretary of Defense for Acquisition and Sustainment. Prepared Statement before the Senate Armed Services Committee Strategic Forces Subcommittee*, May 1 2019, https://www.armed-services.senate.gov/imo/media/doc/Lord_05-01-19.pdf, 22/12/2022.
- Mattis, N. J. *The National Defense Strategy and the Nuclear Posture Review*, Testimony to the House Armed Services Committee, 2018, <https://armedservices.house.gov/2018/2/the-national-defense-strategy-and-the-nuclear-posture-review>, 17/12/2022.
- ‘Mother of All Bombs’ (MOAB) Blast Radius vs. The Largest Bombs of WWII, Warfare History Network, <https://warfarehistorynetwork.com/mother->

- of-all-bombs-moab-blast-radius-vs-the-largest-bombs-of-wwii/, 4/1/2023.
- Nonstrategic nuclear weapons*, Congressional Research Service, 2022, <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/RL/RL32572>, 27/12/2022.
- „Nuclear Posture Review“, US Department of Defence, 27 October 2022.
- Osgood, R. E. (1957). *Limited war: the challenge to american strategy*. Chicago: University of Chicago press; Kissinger, H. (1957). *Nuclear weapons and foreign policy*. New York: Harper.
- Seelinger, M. *The M28/M29 Davy Crockett Nuclear Weapon System*, National Museum, US Army, <https://armyhistory.org/the-m28m29-davy-crockett-nuclear-weapon-system/>, Internet, 25/12/2022.
- Srinivasan, R. N. „What are tactical nuclear weapons? An international security expert explains and asseses what they mean for the war in Ukraine“. *The Conversation*, September 28, 2022.
- „The North Atlantic Treaty“, Washington D. C., 4 April 1949.
- „Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons“, United Nations, Office for Disarmament Affairs, 1968.
- Стојановић, Б. (2013). Преиспитивање теорије и праксе нуклеарног одвраћања. *Национални интерес*, Година X, Vol. 17, Број 2, 141–172.
- Стојановић, Б. (2021). *Теорија денуклеаризације: зашто државе прекидају програме нуклеарног наоружања?.* Београд: Институт за међународну политику и привреду.

THE USE OF TACTICAL NUCLEAR WEAPONS IN THE WAR IN UKRAINE: PROSPECTS AND PERSPECTIVES

Bogdan STOJANOVIĆ

SUMMARY

From the perspective of realism in international relations, the author analyzes the prospects and possibilities of the use of nuclear weapons in Ukraine. The main hypothesis to be proved is: Russia will not use tactical nuclear weapons in Ukraine for four main reasons. First, tactical nuclear weapon gives no advantage on the battlefield because it can be counterbalanced by conventional strikes of the same power. Second, the nuclear taboo in international relations is so strong that Russia would not risk a new wave of sanctions and a possible worsening of relations with China. Third, even tactical nuclear weapons indiscriminately spread radiation that kills civilians (including Russians). Fourth, the strategies and doctrines of the nuclear powers do not recognize the difference in the use of tactical and strategic nuclear weapons, which would mean an increase in the possibility of nuclear war. Guided by the theory and practice of rational choice, Russia will not consider the use of tactical nuclear weapons as long as the war is fought on the territory of Ukraine (including the four areas annexed by Russia). Whether tactical or not, Russia could only use nuclear weapons in the situation of the war spilling over into its territory and if there is a threat to its survival by an attack of some or all NATO members.

Keywords: war in Ukraine, nuclear weapons, tactical nuclear bomb, nuclear taboo, nuclear strategies, nuclear war.

Научни сарадник

Институт за међународну политику и привреду

Београд

E-mail: marina@diplomacy.bg.ac.rs

https://doi.org/10.18485/iipe_rat_ukrajina.2023.ch12

Број страница: 195–210

Нормативни аспекти употребе нуклеарног оружја Руске Федерације у контексту рата у Украјини од 2022. године¹

Марина КОСТИЋ ШУЛЕЈИЋ

Апстракт

Предмет овог рада је сагледавање нормативних аспеката могуће употребе нуклеарног оружја Руске Федерације од 1991. године до данас и њихово стављање у контекст рата у Украјини 2022. године, како би се одговорило на истраживачко питање да ли је, у којим условима и на који начин могућа његова употреба у овом сукобу. Рад користи компаративну методу и кроз анализу нормативних аката Руске Федерације који се односе на нуклеарно наоружање упоређује: 1. основну сврху нуклеарног наоружања Руске Федерације, 2. услове његове употребе, 3. могућности употребе нуклеарног оружја у контексту рата у Украјини. Рад закључује да је употреба нуклеарног оружја Русије у рату у Украјини могућа: а) ради одвраћања ширег НАТО напада на Русију и директног укључивања у сукоб, б) одговора на агресију (као одмазда након прве употребе неког од ОМУ, али и конвенционалног напада), в) у конвенционалном сукобу (у случајевима конвенционалне инфериорности, спречавања значајне офанзиве Украјине, одвраћања стратешке војне помоћи Украјини, уништавања украјинске индустријске базе и војне команде ради демилитаризације и капитулације и како би спречила даљу ескалацију оружаног сукоба и оконча га под условима прихватљивим за Русију), г) као симбол спремности да употреби сва могућа средства како би заштитила своју приоритетну сферу интереса, обликовала нову европску безбедносну архитектуру и одржала стратешку стабилност, д) из афективних разлога.

Кључне речи: рат у Украјини, нуклеарно оружје, нуклеарно одвраћање, политика употребе нуклеарног оружја Руске Федерације.

¹ Рад је настао у оквиру научноистраживачког пројекта „Србија и изазови у међународним односима 2023. године“, који финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије, а реализује Институт за међународну политику и привреду током 2023. године.

Увод

Некадашње чланице Варшавског пакта из централне и источне Европе су још у периоду распада овог савеза, почетком деведесетих година, изразиле жељу за чланством у Северноатлантском савезу (НАТО). Она је била резултат њихове перцепције да ће на тај начин остварити своју унутрашњу консолидацију и заштитити се од претње која би могла доћи од Русије, пре свега у виду покушаја обнове нове руске сфере утицаја. Насупрот томе, Русија се све гласније противила било каквом проширењу НАТО-а, што, међутим, није спречило овај савез да се са великим проширењем 2004. године, када су три балтичке државе постале чланице НАТО-а, прошири до самих граница Русије. И поред бројних уверавања да проширење НАТО-а и сам савез нису усмерени против Русије, за њу је могуће окруживање НАТО чланицама и искључивање из европске безбедносне архитектуре представљало егзистенцијалну претњу. Имајући у виду искључиву природу савремених интеграција на европском простору, укључивање држава бившег Совјетског Савеза у Европску унију (ЕУ) и НАТО значило је искључивање Русије и њеног утицаја са ових простора, што је створило својеврсну *win-lose* ситуацију између НАТО-а и Русије.² Искључивање Русије са простора нових чланица НАТО-а и ЕУ одразило се на економски, војно-индустријски и енергетски сектор, где је свако проширење ових организација значило добитак за њих, а губитак за Русију. Битно је напоменути да равнотежа снага на европском континенту никада није укључивала НАТО и Русију, већ НАТО и Варшавски пакт, са чијим је распадом она изгубљена, а нова још увек није успостављена. Поред тога, окруживање Русије и из правца Црног мора, које је одувек било витално за руску трговину и безбедност, довело би у питање опстанак Црноморске флоте и слободан пролаз до Средоземља, што је она видела као претњу по свој опстанак и благостање. У сплету ових геополитичких и геоекономских околности, најпре је 2014. године дошло до припајања Крима Русији, а затим се, осам година касније, отворило и питање Донбаса и осталих делова Украјине са изласком на Црно море. Такође, имајући у виду потребу Русије да има „тампон зону“ која је бар на неки начин раздваја од НАТО земаља, очекивано је да ће поред заузимања територија Украјине које излазе на Црно море она тежити да направи и зону коју контролише у областима Харкова, Сумија и Чернигова, ако не и да оствари контролу над читавом Украјином кроз њену демилитаризацију и капитулацију. Контрола, или бар одсуство

² Kostić, M. T. (2019). Isključiva priroda evropskih, evroatlantskih i evroazijskih integracija i previranja na evropskom postsovjetskom prostoru. *Međunarodni problemi*, vol. LXXI, no. 4, 498–526.

других доминантних сила, жаришта сукоба или непријатељских држава око Русије, по руском виђењу, суштински су за њену безбедност.³ Поред тога, циљеви Русије у овом рату могу превазилазити локални и регионални карактер и односити се и на тежњу да се овим ратом створе услови за преговарање нове европске безбедносне архитектуре и архитектуре стратешке стабилности.

Услед наведених претпостављених циљева Русије у рату у Украјини, а с обзиром на досадашњи ток сукоба, као и чињеницу да се у рату могу користити сва средства из војног арсенала једне државе, циљ овог истраживања је да сагледа нормативне основе употребе нуклеарног оружја Руске Федерације и, на основу тога, донесе процену о могућностима употребе овог оружја.

Основна сврха нуклеарног наоружања Руске Федерације

Разлози за стицање нуклеарног наоружања су различити, а у случају Руске Федерације, на основу анализе њених нормативних аката, издвајају се: 1. војни и одбрамбени разлози (са једне стране победе у рату, а са друге одвраћања агресије, као и спречавање ескалације војног сукоба у правцу који не би био повољан по Русију), 2. статусни (базирани на жељи да јој се призна статус велике силе и одржи паритет са САД), 3. политички (ради признања посебне улоге Русије у њеној приоритетној зони интереса, како би се њен интерес озбиљније узео у разматрање и ради стварања могућности за једнако мултилатерално преговарање), 4. очување међународног мира и безбедности (будући да је Русија једна од сталних чланица Савета безбедности Уједињених нација (СБ УН)).

Војна доктрина из 1993. године наводи да је циљ политике Руске Федерације у домену нуклеарног наоружања да отклони опасност нуклеарног рата кроз одвраћање агресије против Русије и њених савезника.⁴ Концепт националне безбедности из 1997. прецизира даље ову одредбу наводећи да нуклеарно одвраћање служи као превенција и нуклеарног и конвенционалног напада, и то како глобалног тако и регионалног карактера, као и за испуњавање обавеза према савезницима.⁵ У руским нормативним актима се не помиње тежња за успостављањем

³ О потребама идентитета и безбедности на којима се базира концепција светског поретка Руске Федерације видети више у: Костић, М. Т. (2019). *Концепције светског поретка у политикама безбедности Сједињених Америчких Држава, Руске Федерације и Европске уније на почетку XXI века*. Докторска дисертација. Београд: Факултет политичких наука, Универзитет у Београду.

⁴ „The Basic Provisions of the Military Doctrine of the Russian Federation“, 02 November 1993.

⁵ „Russian National Security Blueprint“, 17 December 1997.

паритета нуклеарних снага са САД, што је, међутим, видљиво из самих преговора и међународних уговора у овој области, већ се користе концепти „реалистичког“, „довољног“ или „гарантованог“ одвраћања, као начела којим се Русија руководи у утврђивању величине свог нуклеарног арсенала. То значи да руски нуклеарни арсенал мора бити такав да у сваком тренутку може нанети неприхватљиву штету непријатељу (сигурно уништење другим ударом) и одржати стратешку стабилност.⁶ Концепт националне безбедности из 2000. године понавља начело да је основни задатак нуклеарног оружја Руске Федерације одвраћање агресије на било ком нивоу, нуклеарне или неке друге врсте, против Русије и њених савезника. Такође, наводи се да те снаге морају бити способне да нанесу „жељени ниво штете против агресорске државе или коалиције држава под било којим условима и у било којим околностима“.⁷ Наведено указује на постојање јако широког поља могућности употребе нуклеарног оружја Русије у околностима које укључују како ОМУ (оружје масовног уништавања), тако и конвенционално наоружање, невезано за карактер сукоба (односно, како у глобалном, тако и у регионалном и локалном конфликту). Војна доктрина из исте године такође наводи да је основни разлог поседовања нуклеарног оружја Русије превенција агресије против ње и њених савезника, очување војне безбедности Русије и њених савезника, али и одржавање „међународне стабилности и мира“.⁸ У својој изјави 2016. године Путин је, у сличном тону, навео да је „нуклеарно оружје средство одвраћања и фактор обезбеђивања мира и безбедности широм света“.⁹

У војној доктрини из 2010. године прецизира се да ће нуклеарно оружје остати битан фактор превенције избијања нуклеарног конфликта и великих или регионалних војних конфликта у којима се користи конвенционално наоружање, при чему се оно може употребити уколико је сама егзистенција државе у питању.¹⁰ Војна доктрина из 2014. понавља слично, док Стратегија националне безбедности из 2015. године подвлачи значај адекватног нивоа нуклеарних способности, али и свих других војних способности Русије на траженом нивоу борбене готовости.¹¹

⁶ Више о концепту стратешке стабилности видети у: Костић Шулејић, М. (2022). *Стратешка стабилност у мултиполарном свету*. Београд: Институт за међународну политику и привреду.

⁷ „2000 Russian National Security Concept“, 2000.

⁸ „Russia’s Military Doctrine“, 21 April 2000.

⁹ Наведено према: *Russia’s Nuclear Weapons: Doctrine, Forces, and Modernization*, Congressional Research Service, <https://sgp.fas.org/crs/nuke/R45861.pdf>, 24/12/2022, 11.

¹⁰ „The Military Doctrine of the Russian Federation“, 05 February 2010.

¹¹ „Военная доктрина Российской Федерации“, 30 December 2014; „Russian National Security Strategy“, 31 December 2015.

Коначно, документ „Основна начела државне политике Руске Федерације по питању одвраћања“ из 2020. године први пут уводи у употребу термин „гарантованог одвраћања“ потенцијалног агресора од напада на Русију и њене савезнике, што је један од највиших државних приоритета.¹² У том смислу, нуклеарно оружје се види „искључиво као средство одвраћања“ (тачка 5). „Гарантовано одвраћање“ постиже се свеобухватном снагом Руске Федерације, укључујући и нуклеарно наоружање, и у блиској је вези са кредибилним одвраћањем јер има за циљ да противник схвати „неопходност“ одмазде у случају агресије на Руску Федерацију и/или њене савезнике. Она се базира на довољном капацитету руског нуклеарног оружја да нанесе противнику неприхватљиву штету, али и схватању спремности и одлучности Русије да ће нуклеарно оружје и употребити. Овај документ наводи и значај нуклеарног оружја у превенцији ескалације војних акција у случају оружаног сукоба, односно њихово обустављање под условима који су прихватљиви за Русију и/или њене савезнике (тачка 4). Важно је нагласити да је ова последња одредба садржана још у Војној доктрини из 1993. године, будући да је западни аутори обично везују за сукоб у Украјини од 2014. године називајући је руском доктрином „ескалирања ради деескалације“.¹³

У моменту када је Русија напустила совјетску политику „не-прве употребе“ нуклеарног оружја 1993. године, постављало се питање да ли ће она у својој доктрини предвидети могућност превентивне употребе нуклеарног наоружања. Ипак, Русија до данас не усваја овакву доктрину, али се, без обзира на то, употреба нуклеарног оружја у превентивне сврхе не сме искључити. Руски председник Путин је у децембру 2022. године изјавио да би Русија могла „преузети од САД“ концепт превентивног удара, и то са циљем разоружавања противника („избацивања командних пунктова из строја“) и одустати од концепта употребе оружја искључиво у самоодбрани.¹⁴ Ова изјава Путина изазвала је недоумицу да ли би Русија употребила и превентивни нуклеарни удар или „само“ удар конвенционалним прецизно навођеним наоружањем.

¹² „Basic Principles of State Policy of the Russian Federation on Nuclear Deterrence“, 02 June 2020.

¹³ „The Basic Provisions of the Military Doctrine of the Russian Federation“, op. cit.

¹⁴ Овим поводом многи медији пренели су вест да Путин размишља о промени руске нуклеарне доктрине, међутим, из његових речи се, без обзира на навођење америчке политике могуће прве употребе нуклеарног оружја, то не може ишчитати. „Putin razmišlja o promeni ruske nuklearne doktrine“, *Danas (Beta)*, 09. decembar 2022.

Из наведеног је видљиво да се основна сврха руског нуклеарног наоружања креће далеко изван оквира самог одвраћања и тежи да постигне и шире међународно-политичке циљеве по питању руског статуса, уважавања њених интереса и одржавања међународног мира и безбедности.

Услови употребе нуклеарног наоружања Руске Федерације

Што се тиче могуће употребе нуклеарног оружја, тачни услови под којима би Русија употребила нуклеарно оружје су по самој дефиницији двосмислени.¹⁵ „Калкулисана“, „намерна“ или „стратешка неизвесност“ карактеристика је и нуклеарних политика САД, Уједињеног Краљевства и Француске – три признате државе са нуклеарним наоружањем које такође не усвајају политику „не-прве употребе“ нуклеарног наоружања. Војна доктрина Руске Федерације из 1993. године наводи да она неће користити нуклеарно наоружање против било које државе која не поседује нуклеарно наоружање и чланице Уговора о неширењу нуклеарног наоружања (НПТ), осим у случајевима оружаног напада против ње, њених територија, оружаних снага, других трупа или савезника од било које државе која има савезнички споразум са државом која поседује нуклеарно оружје и заједничких акција такве државе са државом која поседује нуклеарно наоружање у спровођењу или подршци било које инвазије или оружаног напада на Руску Федерацију, њену територију, оружане снаге, друге трупе или руске савезнике (такозване „негативне безбедносне гаранције“).¹⁶ У доктрини се наводи да намерне акције агресора које теже да униште или поремете функционисање стратешких нуклеарних снага, система за рано упозоравање, инсталације нуклеарне енергије или хемијске индустрије увећавају могућност прерастања конвенционалног у нуклеарни рат (тачка 3.1). Такође је битно навести и одредбу по којој било која, укључујући ограничену, употреба нуклеарног оружја у рату једне стране може довести до масовне употребе нуклеарног оружја и имати катастрофалне последице (тачка 3.1). У случају агресије против Руске Федерације и њених савезника оружане снаге Руске Федерације имају, између осталог, и мисију уништења непријатеља и стварања услова за прекид војних операција у најранијој могућој фази и закључење мира под условима који одговарају руским интересима (тачка 3.2).

¹⁵ Colby, E. *Russia's Evolving Nuclear Doctrine and its Implications*, FRS, <https://www.frstrategie.org/sites/default/files/documents/publications/notes/2016/201601.pdf>, 15/01/2023, 7.

¹⁶ „The Basic Provisions of the Military Doctrine of the Russian Federation“, op. cit.

Концепт националне безбедности из 1997. године наводи да Русија задржава право да употреби све снаге и системе на свом располагању, укључујући нуклеарно оружје, ако агресија на Русију прети самом опстанку Русије као независне суверене државе.¹⁷ Концепт националне безбедности из 2000. године наводи да Русија разматра употребу свих расположивих снага, укључујући и нуклеарних, у случају потребе да се одговори на оружану агресију, ако су све друге мере решавања кризе исцрпљене и неделотворне.¹⁸ Војна доктрина Руске Федерације из исте године предвиђа могућност употребе нуклеарног оружја као одговора на употребу нуклеарног, али и другог оружја за масовно уништење против ње и њених савезника, као и масовног конвенционалног напада у ситуацијама *критичним* за националну безбедност Руске Федерације.¹⁹ Такође, овде се понављају негативне безбедносне гаранције са изузецима као и у претходној доктрини.

Војна доктрина из 2010. године наводи да Руска Федерација „задржава право“ да употреби нуклеарно оружје као одговор на употребу нуклеарног и другог оружја за масовно уништење против ње и/или њених савезника, као и у случају агресије против Руске Федерације, када је сам опстанак државе доведен у питање (тачка 22). Војна доктрина из 2014. године понавља исто, а супротно очекивањима на Западу, у светлу тадашњег сукоба око Крима, Русија ипак није усвојила доктрину превентивног нуклеарног напада или именовала своје непријатеље, против којих би се могла очекивати оваква употреба.²⁰ Ипак, након 2014. године руски нуклеарно способни системи распоређени су у Калињинграду и на Криму.²¹ Такође, Русија реновира неке од складишта за нуклеарно наоружање у Калињинграду где размешта и борбене авионе *Mig-31I* који носе нову руску ракету *Кинжал*.²²

Према „Основним принципима државне политике по питању нуклеарног одвраћања“ услови који могу довести до употребе нуклеарног оружја Русије јесу: пристизање кредибилних података о томе да је покренут

¹⁷ „Russian National Security Blueprint“, op. cit.

¹⁸ „2000 Russian National Security Concept“, op. cit., 12.

¹⁹ „Russia’s Military Doctrine“, op. cit.

²⁰ Sinovets, P. & Renz, B. *Russia’s 2014 Military Doctrine and beyond: threat perceptions, capabilities and ambitions*, Research Paper, Research Division – NATO Defense College, Rome – No. 117, https://www.files.ethz.ch/isn/192873/rp_117.pdf, 17/01/2023, 1.

²¹ Smith, B. *Russian foreign and security policy*, House of Commons Library, <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-7646/CBP-7646.pdf>, 17/01/2023, 34.

²² Wachs, L. *The Role of Nuclear Weapons in Russia’s Strategic Deterrence*, SWP, https://www.swpberlin.org/publications/products/comments/2022C68_NuclearWeaponsRussias_Deterrence.pdf, 18/01/2023, 5.

напад балистичким ракетама на територију Русије и/или њених савезника, употреба нуклеарног оружја или другог оружја за масовно уништење против Русије и/или њених савезника, противнички напад на критичну владину или војну инфраструктуру чије би ометање онемогућило одговор нуклеарним снагама и агресија против Русије употребом конвенционалног наоружања када је сам опстанак државе у питању.²³

Могућности употребе нуклеарног оружја у сукобу у Украјини

Само поседовање нуклеарног наоружања једне земље повлачи за собом могућност да оно буде употребљено. Сама употреба може бити ствар војне потребе, политичке калкулације или афекта. Имајући у виду претходно анализирание нормативне документе и политику Русије према употреби нуклеарног наоружања нема дилеме да би га она могла употребити у случају агресије, али проблем остаје по питању тога да ли би, у којим случајевима и из ког разлога Русија могла прва да употреби нуклеарно наоружање, и без нарушавања њеног територијалног интегритета, у рату са Украјином. На ово питање се не може једноставно одговорити, будући да постоји комплексност политичких циљева које Русија овим ратом жели да оствари, као и комплексност актера укључених у њега, а самим тим и непредвидивост њиховог одговора у том случају. Оно што је сигурно јесте то да „нуклеарне силе не губе велике сукобе од којих зависи њихова судбина“, што онда укључује и могућу употребу нуклеарног наоружања у сукобу у Украјини који има витални значај за Руску Федерацију.²⁴

Уколико је главни циљ Русије локалног карактера и тежи контроли Црног мора или заштити руског становништва у областима у којима они чине већину (а које су сада већ припојене Русији, уз потребу даљег војног ангажовања како би се над њима успоставила контрола у датим границама), онда је она то већ практично постигла и употреба нуклеарног оружја за ове циљеве би била бесмислена. Међутим, уколико је циљ рушење режима у Кијеву и запоседање већег дела или читаве Украјине, употреба нуклеарног оружја може бити могућа: а) како би се надоместиле конвенционалне инфериорности, б) као последње средство у случају озбиљне украјинске офанзиве, в) ради спречавања даљег озбиљнијег наоружавања украјинских снага, посебно ракетама које могу носити ОМУ и самог ОМУ, г) како би се уништиле украјинске војно-индустријске базе

²³ „Basic Principles of State Policy of the Russian Federation on Nuclear Deterrence“, op. cit.

²⁴ „Медведев: Нуклеарне силе не губе велике сукобе од којих зависи њихова судбина“, *RT*, 19. јануар 2023.

и командна места ради демилитаризације²⁵ и капитулације, када се то не може постићи другим средствима у жељеном временском периоду д) због што скоријег окончања сукоба под повољним условима за Русију и уз очување људства. На крају, уколико циљ Русије превазилази ниво локалног и регионалног, употреба нуклеарног оружја може бити могућа како би се НАТО одвратио од уласка у рат на страни Украјине и навео на преговоре о новој европској безбедносној архитектури и архитектури стратешке стабилности, а којом би се уважавали руски интереси и Русија као велика сила. Међутим, у сваком од ових случајева поставља се питање да ли би Русија тим чином провоцирала и могући тотални нуклеарни рат са САД и НАТО-ом као нуклеарном алијансом. Будући да Украјина није део алијансе, Запад нема обавезу да је брани нуклеарним оружјем. Међутим, уколико би последице нуклеарног напада на Украјину погодиле у значајној мери и чланице НАТО-а, чије се источноевропске чланице плаше даљег напредовања Русије ка западу, он би могао конституисати основу за одговор.

*а) Употреба нуклеарног оружја Русије ради одвраћања
шире НАТО напада или укључивања у рат на страни Украјине*

Употреба нуклеарног оружја у Украјини може се десити уколико претње његовом употребом ради држања НАТО-а изван директног сукоба не буду делотворне. Оваква логика произилази из потребе да држава потврди кредибилитет своје претње да ће директно укључивање трећих земаља у рат водити глобалном нуклеарном рату. Ово би требало да води одустајању НАТО савезника и европских партнера од сукоба под условима повољним за Русију.²⁶ У руским војним академским круговима наводи се да је улога нуклеарног оружја у локалним ратовима ограничена на претњу његове употребе како би се друге државе одвратиле од интервенисања и рат одржао у локалним размерама, док је у случају прерастања локалног у регионални рат (у случају Украјине са евентуалним укључивањем трупа источноевропских земаља у сукоб) могућа употреба нестратешког нуклеарног наоружања ради „управљања ескалацијом“.²⁷

²⁵ Од почетка се као један од циљева руске „специјалне војне операције“ наводила и демилитаризација Украјине. Детаљније видети: „Русki ratni ciljevi u Ukrajini kao ‘pokretna meta’: Od ‘demilitarizacije’ preko Donbasa do promene režima“, *Euronews*, 1. avgust 2022.

²⁶ Cohen, M. *The US and NATO at a nuclear crossroads*, NATO Defense College, <https://www.ndc.nato.int/research/research.php?icode=41,20/01/2023>, 1–2.

²⁷ Wachs, L. „The Role of Nuclear Weapons in Russia’s Strategic Deterrence“, *op. cit.*, 4.

*б) Употреба нуклеарног оружја у случају агресије
на Русију и/или њене савезнике*

Руски нормативни акти који се односе на нуклеарно наоружање не садрже одредбе о превентивној употреби нуклеарног оружја, већ само о његовој употреби као средства одмазде и реципрочног контраудара. По речима Путина, то значи да је Русија спремна и употребиће нуклеарно оружје само када засигурно зна да је потенцијални агресор започео напад на њу, односно у случају агресије.²⁸ Без обзира на негативне безбедносне гаранције јасно су наведени и изузеци. Такође, у свим документима јасно је наведено да ће Русија на угрожавање своје војне безбедности и ради очувања своје суверености и територијалног интегритета употребити сва расположива средства, што значи и нуклеарно наоружање. Било какав напад на Русију као земљу са нуклеарним наоружањем не може се извршити, а да се не ризикује и употреба нуклеарног наоружања. Сама одлука о условима употребе нуклеарног оружја део је и тумачења услова у којима се земља налази, перцепције штете коју земља трпи – да ли се ради о угрожавању самог опстанка земље део је политичке процене руског руководства – и услова окончања сукоба. У том смислу, и употреба нуклеарног оружја од стране Русије у Украјини део је политичких, а не само војних калкулација.

*в) Употреба нуклеарног оружја у току конвенционалног сукоба
у Украјини*

У својим „Основним принципима“ Русија наводи да у случају војног конфликта она може употребити нуклеарно наоружање ради превенције ескалације војних акција и окончања конфликта под условима повољним за њу. У Извештају Истраживачког центра Конгреса из априла 2022. године наводи се дилема да ли би Русија ескалирала сукоб до употребе нуклеарног оружја ако губи конвенционални рат.²⁹ Ако имамо у виду већ поменути изјаву некадашњег руског председника Медведева да „нуклеарне силе не губе велике сукобе од којих зависи њихова судбина и да би то требало да буде очигледно сваком западном политичару“, чини се да се ова дилема отклања и да би у случају губљења конвенционалног рата Русија свакако употребила и нуклеарно оружје. У том случају употреба нуклеарног оружја би се могла десити у случајевима наведеним на почетку овог дела рада.

²⁸ Наведено према: „Russia’s Nuclear Weapons: Doctrine, Forces, and Modernization“, op. cit., 11.

²⁹ Ibid., 8.

г) *Успостављање новог светског (мултиполарног) поретка – преговарање нове европске безбедносне архитектуре и архитектуре стратешке стабилности*

Рат у Украјини представља кулминацију две велике вишедеценијске међународне кризе – кризе европске безбедносне архитектуре и кризе архитектуре стратешке стабилности. Сам рат у Украјини се у том смислу може посматрати и као коначни напор Русије да натера другу страну на преговоре и узимање и њених интереса у обзир, на начин на који она то види, кроз визуру једнаке безбедности за све. Основни проблеми Русије су и данас, као и почетком деведесетих, како да се успостави као паритетни актер са којим се преговара на једнаким основама о безбедности у Европи и како да спречи даље ширење, размештање војне инфраструктуре до граница Русије и преузимање глобалних функција НАТО-а. У овом последњем, главни савезник јој је Кина која и сама не жели да дозволи перципирано непријатељско груписање око својих граница.

Дилема коју овим поводом истичем тиче се тога да ли би у крајњој инстанци Русија употребила нуклеарно оружје и ескалирала сукоб како би натерала САД и НАТО на преговоре о новој безбедносној архитектури у Европи и стратешкој стабилности, под њеним условима. Главни компромис у стварању нових архитектура европске и стратешке безбедности вероватно се може наћи у ограничењу НАТО конвенционалних снага у Европи у замену за ограничење руског нестратешког нуклеарног наоружања.³⁰ Њени досадашњи предлози у овом правцу, 2008/2009. и крајем 2022. и почетком 2023. године, који су поднесени САД и НАТО-у, нису били прихваћени. Такође, проблем са контролом наоружања на европском простору, као и у односу на САД и Русију, остаје тај да се ограничења њихових конвенционалних и нуклеарних снага све мање могу посматрати кроз призму њихових билатералних односа, а све више кроз призму нужности њене мултилатерализације.

д) *Афективни (ирационални) разлози*

Претходно наведени могући разлози употребе нуклеарног оружја у Украјини базирани су на рационалној калкулацији политичких одлучилаца Русије. Међутим, имајући у виду висок ниво међуетничких тензија поставља се питање да ли би мржња према неком народу могла бити покретач употребе нуклеарног оружја према њему, а ради његовог

³⁰ За САД и НАТО је главни проблем како натерати Русију да преговара ограничења и контролу нестратешког нуклеарног наоружања за који се процењује да га има око 2.000.

коначног слома. Русија је „стара“ нуклеарна сила и претпоставља се да није лака на нуклеарном обарачу, али ни до сада никада није била суочена са нечим што процењује као свој витални и егзистенцијални интерес, као рат који не сме да изгуби. Из тог разлога, не могу се искључити ни афективни разлози могуће употребе нуклеарног наоружања.

Закључак

Циљ овог истраживања је био да понуди шири спектар могућих разлога и услова за употребу нуклеарног оружја Русије у Украјини, о којима се може водити даља дискусија, као и да понуди анализу нормативних аката Русије по овом питању. Да је до сада САД или НАТО-у било стало до руских интереса и уважавања перципиране угрожености, до рата у Украјини не би дошло. Ипак, он је ту и неизвесно је до када ће трајати и са коликим степеном деструкције. Стање великих финансијских и других ресурсних издвајања за војне потребе и одржавање великог броја трупа на ширем терену није дугорочно одрживо и мора довести до стабилизације прилика. Међутим, у којој фази ће се он замрзнути, зависиће од политичких циљева Русије, а чини се да они за сада имају шири спектар од оног локалног и везаног само за црноморски регион и подручја где живи руски народ. Постављање виших циљева повлачи за собом и питање капацитета за њихово остваривање, а чини се да би Русија тешко могла са постојећим нивоом конвенционалних снага и трупа да учини Украјину мањом претњом у будућности, односно да је демилитаризује и пацификује. Да ли ће се Русија у тим случајевима виших циљева које не може постићи конвенционалним средствима одлучити и за употребу нуклеарног оружја? У овом раду сам разматрала тезу да се Русија може одлучити за употребу нуклеарног оружја у Украјини не само као одговор на агресију, што је и садржано у званичним нормативним актима Русије, већ и у случају одвраћања ширег напада НАТО-а, у случају конвенционалне инфериорности, како би спречила значајно украјинско војно напредовање, његово наоружавање неким од оружја за масовно уништење или средствима допремања која могу носити нуклеарно оружје, уништавања војно-индустријске базе, демилитаризације и капитулације Украјине, односно бржег окончања конфликта ради потписивања мира под руским условима. Такође, разматране су и могућности употребе нуклеарног оружја за сврху демонстрације силе и одлучности Русије да брани своју приоритетну сферу утицаја, као и покушаја да даље ескалира сукоб како би натерала другу страну за преговарачки сто и преговарање нове европске безбедносне архитектуре, као и архитектуре стратешке стабилности. У разматрањима употребе овог оружја највећа препрека јој може бити даље позиционирање на

међународној сцени, а посебно реакције Кине и Индије. Као последњу могућност предвидела сам и афективне разлоге, пре свега размишљајући о томе да ли мотив за употребу оружја за масовно уништење може бити и мржња према једном народу.

Зашто земље НАТО-а и даље наоружавају Украјину у сукобу са нуклеарном силом? Да ли је неко Украјини препричавао дијалог Мељана и Атињана и рекао да „ће (јој) убити комплетан народ и сравнити целу државу“, због чега је Русија извршила утицај на српску страну током бомбардовања СРЈ да пристане на услове прекида бомбардовања и повуче своје снаге са Косова?³¹ Да ли би у случају овакве претње Украјини САД извршиле сличан притисак на Украјину и натерале је да прихвати мир под руским условима? Да ли је Русија тада исправно поступила и сачувала даље страдање српског народа, или то сада чини НАТО даљим наоружавањем Украјинаца? Ово су само нека од питања којима се треба бавити у даљим истраживањима.

³¹ „Интервју Momir Bulatović: Milošević tražio da nas prime u NATO da izbegnemo rat“, *Експрес*, 30. јун 2019.

Библиографија

- „2000 Russian National Security Concept“, 2000.
- „Basic Principles of State Policy of the Russian Federation on Nuclear Deterrence“, 02 June 2020.
- Basu, B. B. Russian National Security Thinking. *Strategic Analysis*, vol. XXIV, no. 7, 1285–1305.
- Cohen, M. *The US and NATO at a nuclear crossroads*, NATO Defense College, <https://www.ndc.nato.int/research/research.php?icode=41>, 20/01/2023.
- Colby, E. *Russia's Evolving Nuclear Doctrine and its Implications*, FRS, <https://www.frstrategie.org/sites/default/files/documents/publications/notes/2016/201601.pdf>, 15/01/2023.
- „Intervju Momir Bulatović: Milošević tražio da nas prime u NATO da izbegnemo rat“, *Експрес*, 30. јун 2019.
- Kofman, M. et al., *Russian Military Strategy: Core Tenets and Operational Concepts*, CAN, https://www.cna.org/archive/CNA_Files/pdf/russian-military-strategy-core-tenets-and-operational-concepts.pdf, 23/01/2023.
- Kostić T. M. (2019). Isključiva priroda evropskih, evroatlantskih i evroazijskih integracija i previranja na evropskom postsovjetskom prostoru. *Međunarodni problemi*, vol. LXXI, no. 4, 498–526.
- „Putin razmišlja o promeni ruske nuklearne doktrine“, *Danas (Beta)*, 09. decembar 2022.
- Rogov, S. *NATO and Russia: A View from Moscow*, *Politique étrangère* 2009/5 (Hors série), <https://www.cairn.info/revue-politique-etrangere-2009-5-page-107.htm#pa17>, 02/02/2023.
- „Ruski ratni ciljevi u Ukrajini kao 'pokretna meta': Od 'demilitarizacije' preko Donbasa do promene režima“, *Euronews*, 01. avgust 2022.
- Russia's Nuclear Weapons: Doctrine, Forces, and Modernization*, Congressional Research Service, <https://sgp.fas.org/crs/nuke/R45861.pdf>, 24/12/2022.
- „Russian National Security Blueprint“, 17 December 1997.
- „Russian National Security Strategy“, 31 December 2015.
- „Russia's Military Doctrine“, 21 April 2000.
- Sinovets, P. & Renz, B. *Russia's 2014 Military Doctrine and beyond: threat perceptions, capabilities and ambitions*, Research Paper, Research Division – NATO Defense College, Rome – No. 117, https://www.files.ethz.ch/isn/192873/rp_117.pdf, 17/01/2023.
- Smith, B. *Russian foreign and security policy*, House of Commons Library, <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-7646/CBP-7646.pdf>, 17/01/2023, 34.

- „The Basic Provisions of the Military Doctrine of the Russian Federation“, 02 November 1993.
- „The Military Doctrine of the Russian Federation“, 05 February 2010.
- Wachs, L. *The Role of Nuclear Weapons in Russia's Strategic Deterrence*, SWP, https://www.swpberlin.org/publications/products/comments/2022C68_NuclearWeaponsRussias_Deterrence.pdf, 18/01/2023.
- „Zelenski bi u NATO kad pobedi Rusiju, lider grupe Vagner oĉekuje bar joŝ dve godine rata“, *Tanjug*, 11. februar 2023.
- „Военная доктрина Российской Федерации“, 30 December 2014.
- Костић, Т. М. (2019). *Концепције светског поретка у политикама безбедности Сједињених Америчких Држава, Руске Федерације и Европске уније на почетку XXI века*. Докторска дисертација. Београд: Факултет политичких наука, Универзитет у Београду.
- Костић Шулејић, М. (2022). *Стратешка стабилност у мултиполарном свету*. Београд: Институт за међународну политику и привреду.
- „Медведев: Нуклеарне силе не губе велике сукобе од којих зависи њихова судбина“, *RT*, 19. januar 2023.
- „Принципы внешней политики российской федерации“, 1993.

**NORMATIVE ASPECTS OF THE NUCLEAR WEAPONS
USE BY THE RUSSIAN FEDERATION IN THE CONTEXT
OF THE 2022 WAR IN UKRAINE**

Marina KOSTIĆ ŠULEJIĆ

SUMMARY

The subject of this paper is to review the normative aspects of the nuclear weapons use by the Russian Federation from 1991 to the present day and put them in the context of the war in Ukraine in 2022, in order to answer the research question of whether, under what conditions and to what possible way it can be used in this conflict. The paper uses the comparative method and through the analysis of the normative acts of the Russian Federation related to nuclear weapons since 1991 compares: 1. the basic purpose of the nuclear weapons of the Russian Federation, 2. the conditions for nuclear weapons use, 3. the possibilities of the use of nuclear weapons in the war in Ukraine. The paper concludes that the use of nuclear weapons by Russia in the war in Ukraine is possible, especially in cases: a) of deterrence of wider NATO involvement or attack, b) response to aggression (either by WMD or conventional), c) in conventional war (in case of conventional inferiority, halting the significant Ukrainian offensive, destruction of Ukrainian military industrial base and command for the purpose of demilitarization and capitulation and to prevent further escalation of conflict and terminate on the conditions favorable for Russia), d) as a symbol of readiness to use all possible means to protect its priority sphere of interest, shape new European security and strategic stability architecture e) for affective (irrational) reasons.

Keywords: war in Ukraine, nuclear weapons, nuclear deterrence, Russia's nuclear weapons use policy.

Редовни професор/научни сарадник https://doi.org/10.18485/iipe_rat_ukrajina.2023.ch13
Универзитет у Београду, Факултет безбедности Број страница: 211–231
Институт за међународну политику и привреду, Београд
E-mail: petstano45@gmail.com
nevena.sekaric@diplomacy.bg.ac.rs

Новине у парадигми разумевања енергетске безбедности

Петар СТАНОЈЕВИЋ и Невена ШЕКАРИЋ СТОЈАНОВИЋ¹

Апстракт

Скорашњи догађаји на геополитичком плану указују да одређивање енергетске безбедности уз помоћ тзв. кључних димензија или 4А приступа (прихватљивост, физички приступ ресурсима, приступачност и доступност) не обухвата све битне аспекте и утицајне факторе. Ово је последица нарастајућег броја напада на критичну енергетску инфраструктуру, те разноврсних блокада и санкција којима могу бити оптерећени (енергетски) односи између држава. Ови напади ће очигледно постати централно место у стратешким војним и политичким плановима геополитичких опонената и биће спровођени на хибридни начин који укључује примену физичке силе, тероризам, сајбер нападе, физичке, финансијске и трговинске блокаде и друге облике. Стога, у раду се образлажу потреба и закључак да је потребно увести барем још једну димензију енергетске безбедности која би се најближе могла описати појмом резилијентности (енгл. *resilience*), а који би означавао еластичност, отпорност, истрајност и прилагодљивост неког енергетског система на разноврсне промене и рањивости из окружења. За одређивање нивоа резилијентности предложен је скуп критеријума који би одредили ову (потенцијалну) димензију енергетске безбедности.

Кључне речи: енергетска безбедност, 4А приступ, критична енергетска инфраструктура, резилијентност.

¹ Рад је настао у оквиру научноистраживачког пројекта „Србија и изазови у међународним односима 2023. године“, који финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије, а реализује Институт за међународну политику и привреду током 2023. године.

Увод

Енергија и кључни енергетски ресурси одувек су представљали ствар „виталности“ државе, те вредност неопходну за функционисање једног друштва. Стога, (енергетски) односи који се успостављају између произвођача, транзитних земаља и потрошача енергената представљају битну детерминанту међународних односа. Традиционално, енергетска безбедност испрва се везивала за фосилна горива (угаљ и нафту у првом реду), да би данас била проширена на шири дијапазон питања која, поред других енергената, укључују и питања скопчана са климатским променама и енергетском транзицијом или пак енергетским сиромаштвом.² Унутар таквог контекста, чини се, енергетска инфраструктура јесте битна димензија која квалитативно утиче на разумевање енергетске безбедности различитих заинтересованих актера. Рат у Украјини који је Русија отпочела 24. фебруара 2022. године додатно је реактуализовао питање енергетске безбедности и енергетских претњи, услед чега је посебна пажња истраживача усмерена на односе који се успостављају између произвођача и потрошача енергената, али и критичну енергетску инфраструктуру као битан елемент концепта енергетске безбедности и њену отпорност на промене из окружења.³

Имајући у виду наведено, рад је структуриран на следећи начин: најпре је презентован концепт енергетске безбедности унутар оквира тзв. 4А приступа, те потреба за укључивањем додатне димензије енергетске безбедности у виду критичне енергетске инфраструктуре и њене резилијентности. Овај сегмент рада сагледан је из угла концептуалне анализе, по узору на одређивање самог појма безбедности. Средишњи део рада посвећен је разматрању значаја критичне енергетске инфраструктуре, након чега следи објашњење и закључак о нужности увођења димензије резилијентности енергетске инфраструктуре у циљу разумевања концепта енергетске безбедности.

Појам енергетске безбедности

У академској литератури не постоји консензус око тога шта представља појам енергетске безбедности. Са једне стране, дисциплинарно специфичан поглед на проблематику, различита улога коју актери имају

² Другим речима, постоји разлика између класичних и савремених студија енергетске безбедности. Chern, A. & Jewell, J. (2014). The concept of energy security: Beyond the four As. *Energy Policy*, vol. 75, 415–421.

³ Овде се првенствено мисли на гасоводе којим се руски природни гас допрема у европске земље.

на енергетском тржишту (земље извознице енергената, увознице и транзитне земље), врста енергента који се анализира, различити временски и територијални контексти само су неки од фактора који онемогућавају успостављање јединствене дефиниције енергетске безбедности.⁴ Са друге стране, иако „прилично замагљен“ и „вишезначан“ концепт енергетске безбедности ипак није остао имун на покушаје његовог одређивања.^{5,6} Тако се угрубо могу разликовати две групе аутора – они који енергетску безбедност углавном дефинишу као континуитет у снабдевању енергентима, односно они који ову димензију континуитета у снабдевању проширују на додатни сет критеријума попут ценовних механизма, квалитета услуга, животне средине, перцепција и сл.⁷ Данас се у стручним круговима најчешће користи дефиниција дата од стране Међународне агенције за енергетику која енергетску безбедност проматра из перспективе енергетског потрошача, при чему таква енергетска безбедност представља „континуирани приступ енергетским ресурсима по приступачној цени“.⁸

Начелно, постоје два типа енергетске безбедности: увозника (стање у ком државе могу осигурати адекватне количине енергије од поузданих снабдевача по разумним ценама) и извозника (безбедност потражње по конкурентним ценама које гарантују значајан профит за извозника).⁹ У сличном маниру, у једној од скорашњих студија, као кључни фактори енергетске безбедности истакнути су: „безбедност снабдевања енергијом“, „безбедност потражње за енергијом“ и „безбедност транзита енергије“.¹⁰ У вези са овим, приметна је сличност са различитим поимањима енергетске безбедности у зависности од конкретне улоге коју одређени

⁴ Шекарић Стојановић, Н. (2022). *Енергетска безбедност Европског регионалног безбедносног комплекса: секуритизација руског природног гаса и потенцијали за трансформацију комплекса*. Докtorsка дисертација. Београд: Факултет безбедности, 6–7.

⁵ Löschel, A., Moslener U. & Rübhelke, D. T. (2010). Indicators of energy security in industrialised countries. *Energy Policy*, vol. 38, no. 4, 1665.

⁶ Chester, L. (2010). Conceptualising energy security and making explicit its polysemic nature. *Energy Policy*, vol. 38, no. 2, 887–895.

⁷ Шекарић Стојановић, Н. Енергетска безбедност Европског регионалног безбедносног комплекса: секуритизација руског природног гаса и потенцијали за трансформацију комплекса, оп. cit., 7.

⁸ IEA, *Energy Security: Reliable, affordable access to all fuels and energy sources*, <https://www.iea.org/topics/energy-security>, 16/02/2022.

⁹ Proedrou, F. (2012). *EU Energy Security in the Gas Sector: Evolving Dynamics, Policy Dilemmas and Prospects*. Cornwall: Ashgate, 3–4. Иначе је учестала констатација како „извозничка“ безбедност представља мањи проблем од „увозничке“.

¹⁰ Ediger, V. S., Bowlus J. V. & Aydin, M. (2020). Geopolitics and Gas-Transit Security Through Pipelines. In: Drosman, A., Arslan-Ayaydin, Ö. & Thewissen J. (eds.). *Regulations in the Energy Industry: Financial, Economic and Legal Implications*. Cham: Springer, 90.

актер има на енергетском тржишту – док енергетска безбедност једно значи за државу извозницу енергената, друго ће значити за државу увозницу, а сасвим треће за једну транзитну земљу. Како то аутори наводе, у сектору транспорта, „безбедност транзита“ генерално значи безбедност, међутим, у енергетском сектору то се такође односи и на „слободу транзита енергије“, без разноврсних блокада и напада, укључујући и оне криминалне природе.¹¹ Безбедност снабдевања енергијом дефинише се и као „одржавање континуираног тока уговорених количина енергије од земаља произвођача до земаља потрошача на поуздан и одржив начин“. У овом оквиру, енергетска безбедност представља „непрекидно одржавање снабдевања, потражње и транзита адекватне количине енергије и квалитета уз разумне цене, на еколошки прихватљив начин“.¹²

Додатно, у зависности од нивоа на ком се врши анализа, енергетска безбедност може се проматрати из угла глобалног, регионалног, националног, па чак и индивидуалног нивоа, при чему таква енергетска безбедност углавном стоји у вези са енергетским питањима која погађају појединца (попут енергетског сиромаштва). Даље, енергетска безбедност се може постићи имплементацијом различитих мера попут „диверзификације извора енергије и добављача, развоја стратешких резерви енергије, изградње редундантне инфраструктуре, промовисања флексибилне употребе горива и, у случају Европе, изградњом интерконектора између држава чланица које имају могућности обрнутог протока“.¹³ У том смислу, редундантна инфраструктура, односно витални енергетски системи отпорни на поремећаје из окружења јесу *conditio sine qua non* у контексту промишљања енергетске безбедности.

Енергетску безбедност, схваћену као безбедност снабдевања (дакле, из перспективе енергетског потрошача или увозника), могу карактерисати различите димензије. Рутлицов приручник за енергетску безбедност даје више категоризација главних димензија овог појма, од тзв. 4А приступа енергетској безбедности до оних који разликују димензије у односу на конкретне актере који учествују на енергетском тржишту или секторе.¹⁴ Ипак, чини се да је у детерминисању енергетске безбедности у постојећој литератури најкоришћенији поменути 4А приступ који баштини четири

¹¹ Ibid.

¹² Ibid.

¹³ Renard, C. L. (2013). *External Actors and National Preference Formation: European Energy Security Policy and Relations with Russia*. Doctoral Dissertation. Fairfax: George Mason University, Fairfax, 10-11.

¹⁴ Sovacool B. K. (ed.) (2011). *The Routledge Handbook of Energy Security*. London: Routledge.

кључне димензије овог концепта. У питању су: прихватљивост (енгл. *acceptability*), физички приступ ресурсима (енгл. *availability*), приступачност (енгл. *affordability*) и доступност (енгл. *accessability*).¹⁵ Свака од наведених димензија реферише на одговарајуће елементе који омогућавају даљу операционализацију и превођење у аналитичке критеријуме.¹⁶ Тако димензија прихватљивости описује еколошке и социјалне елементе енергетске безбедности, те нужно корелира са продукцијом „чистије енергије“ и социјално прихватљивим облицима енергије. Физички приступ ресурсима, с обзиром на то да стоји у вези са геолошким елементима енергетске безбедности, реферише на постојећа и потенцијална налазишта енергената, али инкорпорира и моменат развоја технологије која може осигурати такав физички приступ. Приступачност, као искључиво економска димензија, подразумева ценовну флексибилност енергента и потенцијално смањење трошкова, док доступност, као димензија која садржи (гео)политичке и стратешке елементе енергетске безбедности, у вези је са могућношћу диверзификације снабдевача, рута снабдевања и енергената.¹⁷

И док је 4А приступ енергетској безбедности користан аналитички алат у разумевању концепта на различитим нивоима, с правом се поставља питање да ли димензије 4А приступа представљају дефинитивно разумевање концепта.¹⁸ Другим речима, да ли покривају све релевантне димензије и факторе који обликују енергетску безбедност, а у складу са различитим значењима која творе овај концепт? Стога је један од циљева овог рада да пружи алтернативно тумачење енергетске безбедности, односно да укаже на значај који енергетска инфраструктура (односно критеријум резилјентности критичне енергетске инфраструктуре), поред поменутих димензија 4А приступа, има по схватање енергетске безбедности.

Претње којима може бити изложена енергетска инфраструктура могу бити различитог порекла, од ратних дејстава, терористичких напада,

¹⁵ Kruyt, B., Van Vuuren, D. P., De Vries, H. J. M. & Groenenberg, H. (2009). Indicators for energy security. *Energy Policy*, vol. 37, no. 6, 2166–2181.

¹⁶ За такву операционализацију постојеће четири димензије енергетске безбедности видети у: Шекарић Стојановић, Н. Енергетска безбедност Европског регионалног безбедносног комплекса: секуритизација руског природног гаса и потенцијали за трансформацију комплекса, *op. cit.*, 1–274.

¹⁷ Houshialsadat, S. M. (2013). *The role of the Persian Gulf's natural gas reserves for the European Union's energy security*. Doctoral Dissertation. Durham: Durham University, 239–240; Шекарић Стојановић, Н. Енергетска безбедност Европског регионалног безбедносног комплекса: секуритизација руског природног гаса и потенцијали за трансформацију комплекса, *op. cit.*, 9.

¹⁸ Глобални, регионални и национални ниво анализе.

диверзија и саботажа преко техничко-технолошких акцидентата и елементарних непогода. Скорашњи рат у Украјини и обустава дотока руског природног гаса европским земљама путем постојећих гасоводних система реактуализовали су ову проблематику. Стога би термин „безбедност критичне инфраструктуре“ који се односи на спречавање озбиљних инцидентата над критичном инфраструктуром попут аеродрома, ауто-путева, пруга, болница, мостова, транспортних чворишта, мрежних комуникација, електромрежа, брана, електрана, морских лука, нафтних рафинерија, водоводних система и сл. требало проширити и на међународне ценоводе и сличне објекте енергетске инфраструктуре.

Значај енергетске инфраструктуре у разумевању енергетске безбедности

По аналогiji са самим концептом безбедности, поједини аутори настојали су да дефинишу концепт енергетске безбедности упошљавањем тзв. концептуалне анализе.¹⁹ Концептуална анализа, одричући могућност постојања опште, универзалне дефиниције концепта безбедности, полази од сета питања у потрази за одговорима шта суштински представља безбедност. Настојећи да помогне у утврђивању основних елемената безбедности, ближа спецификација безбедности, сходно концептуалној анализи, подразумевала би давање одговора на следећа питања:

- Безбедност за кога?
- Безбедност за које вредности?
- Од којих претњи?
- Колико безбедности?
- Којим средствима/ на који начин?
- По којој цени?
- За који временски период?²⁰

¹⁹ Cherp, A. & Jewell, J. The concept of energy security: Beyond the four As, op. cit., 415-421. Аутори су настојали да дефинишу енергетску безбедност по узору на Болдвинову дефиницију безбедности према којој она представља „малу вероватноћу нарушавања тражених вредности“. Baldwin, D. (1997). The concept of security. *Review of international studies*, vol. 23, no. 1, 5-26.

²⁰ Ibid., 13-17. И док одговори на прва три питања јесу неопходни у разматрању безбедности, на преостала питања није нужно одговорити уколико се траже само „опште спецификације безбедности“. Cherp, A. & Jewell, J. The concept of energy security: Beyond the four As, op. cit., 416.

Прво питање реферише на идентификовање референтног објекта безбедности, што у случају енергетске безбедности може укључивати шири сет објеката. Примера ради, класичне студије енергетске безбедности (карактеристичне за период 20. века) виде државе увознице нафте као референтни објекат, док оне савременије препознају и многе друге с обзиром на то да није лако одговорити на питање *за кога* енергија треба да буде приступачна или прихватљива.²¹ Питање вредности подразумевало би неопходност анализе везе која се успоставља између енергетских система и релевантних друштвених вредности, попут економског благостања, политичке и/или друштвене стабилности или пак здраве животне средине, што треба тумачити у сваком јединственом контексту.²² По питању претњи, јасно је да разни поремећаји могу довести у питање ниво енергетске безбедности, те нису ретки покушаји да се у студијама енергетске безбедности фокус са узрока поремећаја премести на способност да се одговори на такве поремећаје, што у анализу уводи управо критеријум резилијентности.²³

Посматрано кроз „наочаре“ концептуалне анализе, енергетска безбедност представљала би „малу рањивост виталних енергетских система“.²⁴ Додатно, витални енергетски системи виђени су као сви „енергетски ресурси, технологије и сервиси међусобно повезани енергетским токовима“ који подржавају критичне социјалне функције (односно „вредности“ речено терминологијом безбедности).²⁵ Постављање енергетских питања у контекст безбедности подразумева давање приоритета тим питањима у односу на неке друге области политике, а ствар њиховог решавања постаје „ургентна“ као ствар (енергетске) безбедности. Сходно томе, „витални енергетски системи“, односно критична енергетска инфраструктура представља референтни објекат енергетске безбедности, док би се сваки напад на такву критичну енергетску инфраструктуру или поремећај могао тумачити као претња том референтном објекту за чије је елиминисање и/или минимизовање неопходна хитна реакција. Како аутори наводе, овај приступ у разумевању енергетске безбедности омогућава „детаљно истраживање рањивости као комбинације изложености ризицима и отпорности, као и

²¹ Ibid., 417. За преглед потенцијалних референтних објеката видети у: Шекарић Стојановић, Н. Енергетска безбедност Европског регионалног безбедносног комплекса: секуритизација руског природног гаса и потенцијали за трансформацију комплекса, *op. cit.*, 1–274.

²² Cherp, A. & Jewell, J. The concept of energy security: Beyond the four As, *op. cit.*, 418.

²³ Ibid.

²⁴ Ibid., 418–419.

²⁵ Ibid.

веза између виталних енергетских система и критичних друштвених функција“.²⁶ Другим речима, ризици (поремећаји) којима је инфраструктура изложена и степен њене отпорности на њих јесте оно што, поред предочене четири димензије енергетске безбедности, такође заслужује истраживачку пажњу.

С обзиром на то да енергетска инфраструктура представља ону физичку, материјалну димензију енергетске безбедности, њен значај у разумевању самог концепта је евидентан. Ипак, поменути 4А приступ не садржи елемент енергетске инфраструктуре нити рањивости којима она може бити изложена. Резилијентност, схваћена као „особина комплексних система и њихових елемената да предвиде, апсорбују и поврате се од поремећаја и, по могућности, поправе основну структуру система и његову функционалност“, представља битну квалитативну одлику којом систем реагује на поремећаје из окружења или стресне догађаје који могу бити различитог порекла.²⁷ Стога аутори овог рада сматрају да је неопходно редефинисати постојећи 4А приступ укључивањем критеријума резилијентности критичне енергетске инфраструктуре. Сходно томе, у наставку текста дат је кратак преглед значаја критичне енергетске инфраструктуре и најпознатијих напада на критичну енергетску инфраструктуру како би се скицирао широк дијапазон таквих могућих рањивости, након чега следи потцртавање значаја укључивања критеријума резилијентности у разумевање концепта енергетске безбедности.

Критична енергетска инфраструктура као елемент енергетске безбедности

Данас свет троши око 100 милиона барела нафте и 60 милиона еквивалентних барела природног гаса на дан. Фосилна горива (угаљ, нафта и гас) остају и данас примарни извор енергије, упркос напретку у обновљивим изворима енергије, те чине више од 80% светске потрошње примарне енергије. Фосилна горива доминирају светском енергетиком од 1881. године, када је удео угаља (49,6%) и нафте (0,9%) надмашио дрво у укупном светском енергетском билансу.²⁸ Нафта и гас, који свету дају више од 50% примарне енергије, транспортују се бродовима, али и

²⁶ Ibid., 415.

²⁷ Stanković, N. (2021). Rezilijentnost: konceptualni okvir i metodološko oruđe za ocenu i unapređenje stanja regionalne bezbednosti? U: Šekarić, N. i Trapara, V. (urs.). *Regionalna bezbednost: pristupi, elementi, dinamika*, Institut za međunarodnu politiku i privredu. Beograd, 115.

²⁸ Угљоводоници су надмашили угаљ 1959. године. Ediger, V. Š. (2011). *Energy transition periods: lessons learnt from the past*. Abu Dhabi: ECSSR Publications.

постојећом мрежом цевовода.²⁹ Са друге стране, електрична енергија транспортује се далеководима, али количина енергије која се на тај начин транспортује између држава далеко је мања него што је то случај са угљоводоницима. Захваљујући широком спектру постојећих технологија, електрична енергија се углавном производи локално, ближе потрошачима, и тек се њен мањи део транспортује на веће удаљености. Самим тим, питање безбедности снабдевања енергијом је за већину земаља на свету заправо питање снабдевања нафтом и гасом, а ређе снабдевања електричном енергијом.³⁰ Стога инфраструктура која омогућава снабдевање угљоводоницима изискује нарочиту пажњу у промишљању енергетске безбедности.

Историјски посматрано, нафтоводи су настали као решење за проблем снабдевања војних јединица када су постепено заменили снабдевање нафтом бродовима.³¹ Године 1942. немачке подморнице су дуж источних америчких обала потопиле десетине трговачких бродова, укључујући и танкере за нафту.³² Да би нафту допремиле до великих рафинерија на североистоку, тексашке компаније су се ослањале на танкере који су пловили кроз Мексички залив и уз источну обалу САД. До касних тридесетих година 20. века, ови бродови су превозили 95% америчких нафтних деривата. Да би се избегле подморнице, нафтне компаније су покушале да транспортују нафту железницом и баржама. У пролеће 1942. године, министар унутрашњих послова Харолд Икес (*Harold Ickes*) предложио је изградњу цевовода великог пречника, да би 1945. године овај нафтовод био назван једним од „најмоћнијих ратних оружја у земљи“.³³ Изградња цевовода на великим удаљеностима убрзана је

²⁹ Први нафтовод на свету саграђен је у Сједињеним Америчким Државама 1862. године и био је дужине само 244 м. Први нафтовод који би се могао упоредити са данашњим саграђен је 1878. године у Руској империји, у Бакуу, дужине 9,7 км.

³⁰ Из овог разлога, учестала је тврдња да је електрична енергија локални, док су нафта и гас глобални проблем.

³¹ Carlson, B. W. *Pipelines are controversial now, but one of the first big ones helped win World War II*, UVAToday, <https://news.virginia.edu/content/pipelines-are-controversial-now-one-first-big-ones-helped-win-worldwarii#:~:text=Pipelines%20Are%20Controversial%20Now%2C%20But%20One%20of%20the,War%20II.%20%28Photo%20courtesy%20of%20Library%20of%20Congress%29,20/02/2023>.

³² Само у фебруару 1942. нацистичке подморнице потопиле су 12 танкера код источне обале САД. Ibid.

³³ Нафтна индустрија је протествовала том приликом – слање нафте морем из Тексаса у Њујорк коштало је 16 центи по барелу, а руководиоци су тврдили да би изградња нафтовода удвостручила цену. Када су индустријске и војне потребе за нафтом постале нерешиве, компаније су попустиле, удруживши се тако са владом на изградњи нафтовода. Ibid.

током педесетих и шездесетих година 20. века како се технологија побољшавала, а потражња за нафтом расла. Више од половине постојеће мреже ценовода за гориво у САД изграђено је пре 1970. године.

Власништво, производња и транспорт енергије постали су саставни делови глобалне дискусије о безбедности, политици, економији и финансијама након тзв. нафтних криза, мада је још Винстон Черчил (*Winston Churchill*) 1913. године идентификовао разноврсност добављача нафте и путева њеног снабдевања као главну бригу нафтне стратегије британске морнарице, чиме је појам диверзификације снабдевача и/или енергената почео да добија на значају.^{34, 35, 36} Сходно томе, од времена Черчилове изјаве, приметно је како потрошачи покушавају да избегну искључиву зависност од једног тржишта и/или врсте енергије.

Прва нафтна криза трајала је од октобра 1973. године до марта 1974. године када су арапске земље које производе нафту (осим Ирака) смањиле производњу и ставиле ембарго на продају нафте земљама које су подржавале Израел. До друге нафтне кризе довела је Иранска револуција 1979. године. Такав контекст био је довољан за окончање ере „јефтине“ енергије и њеног претварања у „геополитичко оружје“.³⁷ Ембарго је присилио западне земље увознице енергената да усвоје политике за диверзификацију извора енергије и снабдевача.³⁸ Пажња је стога усмерена на коришћење националних енергетских ресурса и обезбеђивање континуираног снабдевања угљоводоникима. Ово је за последицу имало формирање Међународне агенције за енергију 1974. године као координирајуће институције за земље потрошаче, затим формирање обавезних или стратешких резерви угљоводоника за земље ОЕЦД, као и стварање америчких снага за брзо реаговање 1979. године са циљем да омогуће брзу интервенцију у регионима изван подручја НАТО-а. Потом је председник Картер (*Carter*) прогласио Картерову доктрину у јануару 1980. године након што је Совјетски Савез извршио инвазију на

³⁴ Ediger, V. S., Bowlus, J. V. & Aydin, M. *Geopolitics and Gas-Transit Security Through Pipelines*, op. cit., 85–106.

³⁵ Yergin, D. (2006). *Ensuring energy security*. *Foreign Affairs*, vol. 85, no. 2, 69.

³⁶ Да је још тада енергетска безбедност представљала битно национално питање, говоре и чињенице где је британска морнарица и током Првог и током Другог светског рата грчевито бранила свог главног снабдевача – нафтна поља и рафинерију у иранском Абадану, док је један од повода за напад на Перл Харбур било уједно и увођење нафтног ембарга од стране САД Јапану.

³⁷ Yergin, D. (2008). *The prize: the epic quest for oil, money, and power*. New York: Simon & Schuster.

³⁸ Ediger, V. S. & Berk, I. (2018). *Geostrategic challenges in the oil and gas sectors*. In: Dorsman, A. B., Ediger, V. S. & Karan, M. B. (eds.). *Energy Economy, Finance and Geostrategy*, Bern: Springer, 173–197.

Авганистан, експлицитно наводећи да ће САД бранити заливску нафту. Створена је и Централна команда САД (CENTCOM) 1983. године у циљу обезбеђивања рута за транзит нафте у региону, посебно кроз Хормушки мореуз, Баб-ел-Мандеб и Суецки канал. САД су тада користиле војну силу да заштите снабдевање заливском нафтом током тзв. Танкерског рата 1984–1988. У међувремену, један за другим, почев од 1968. године, практично су престали да раде нафтоводи који су повезивали изворе у Персијском заливу са обалом Средоземног мора преко Турске, Сирије, Јордана, Либана и Израела, а који су грађени од тридесетих до краја педесетих година 20. века. Питање енергетике се тако проширило на питања извора снабдевања (земље или компаније произвођаче), транзита (посебно поморског и цевоводног), као и на питање економије кроз цену коју је требало платити за енергију.

Распад Совјетског Савеза довео је до борбе око изградње међународних гасовода којим би се природни гас транспортовао из Каспијског басена и Централне Азије даље у Европу. Ова проблематика добила је на значају тек након спорова око природног гаса између Русије и Украјине током зима 2005/06, 2008/09. као и током Украјинске кризе 2014. године, када долази до убрзане секуритизације руског природног гаса и, генерално, руског спољнополитичког наступа.³⁹ Европска унија је препознала значај геополитике у енергетском транзиту тек у контексту ових догађаја, те заузела асертивнији политички наступ у домену енергетске безбедности.⁴⁰

Додатни проблем који се јавио код објашњења енергетске безбедности била је могућност брзе реакције на нагле промене у равнотежи понуде и потражње. Ово је довело до одређених разлика у схватању дугорочне или стратешке енергетске безбедности засноване на величини и разноврсности производних капацитета и безбедности транспорта и оне краткорочне, која је реаговала на тржишне поремећаје углавном кроз *ad hoc* решења, попут краткорочног обезбеђења складишних капацитета. Свакако, и један и други аспект утицали су на цену енергената.

Данас енергетска безбедност и, конкретно, критична енергетска инфраструктура представљају неизоставни део безбедносних стратегија многих држава, али и осталих аката значајнијих политичких импликација. У међувремену, дошло је до значајније интеграције енергетских и климатских циљева, те су тако постављени нови

³⁹ Шекарић Стојановић, Н. Енергетска безбедност Европског регионалног безбедносног комплекса: секуритизација руског природног гаса и потенцијали за трансформацију комплекса, *op. cit.*, 1–274.

⁴⁰ „European Energy Security Strategy“, European Commission, 28 May 2014.

приоритети енергетских политика, попут заустављања глобалног загревања и загађења ваздуха уз истовремено осигуравање економског раста и приступачности енергије.⁴¹ Међутим, енергетска инфраструктура отпорна на поремећаје из окружења није изгубила на значају у односу на новопостављене приоритете.

Према Глобал Енерџи Монитору (*Global Energy Monitor*), постојао је најмање 2.381 оперативни нафтовод и гасовод у око 162 земље закључно са децембром 2020. године, при чему је укупна дужина ових цевовода већа од 1,18 милиона км – око 30 пута већа од обима Земље.⁴² Табеларни приказ земаља са најдужом мрежом нафтовода и гасовода дат је у наставку текста.

Табела 1: Државе са најдужом мрежом нафтовода и гасовода⁴³

Држава	Дужина нафтовода (км)	Дужина гасовода (км)
САД	91.067	333.366
Русија	38.419	92.831
Канада	23.361	84.682
Кина	27.441	76.363
Аустралија	1.636	23.002

Најважнији нафтоводи и гасоводи данас јесу: Колонијал Пајплајн (дужине 8.850 км и капацитета од 3 милиона барела дневно), нафтовод Дружба (дужине 5.100 км и капацитета од 1,4 милиона барела дневно), гасовод Јамал–Европа (дужине 1.660 км и капацитета од 90 милиона кубних метара дневно), Трансмедитерански гасовод Алжир–Италија (дужине 2.475 км и капацитета од 92 милиона кубних метара дневно), нафтовод Исток–Запад у Саудијској Арабији (дужине 1.200 км и капацитета од 5 милиона барела дневно), нафтовод Сибир–Тихи океан (дужине 4.857 км и капацитета од 1 милион барела дневно), гасовод Запад–Исток или Туркменистан–Кина (дужине 18.854 км и капацитета од 82 милиона кубних метара дневно) итд. И док највећи систем цевовода на

⁴¹ Шекарић Стојановић, Н. Енергетска безбедност Европског регионалног безбедносног комплекса: секуритизација руског природног гаса и потенцијали за трансформацију комплекса, *op. cit.*, 1–274.

⁴² Hussein, M. „Mapping the world’s oil and gas pipelines“. *Al-Jazeera*, 16 December 2021.

⁴³ *Ibid.*

свету данас имају САД, очекује се да Кина прошири своју мрежу нафтовода и гасовода за 32.800 км, што би значило да би Кина, у том случају, прстигла САД на месту лидера по овом критеријуму.^{44, 45} Гасоводи Северни ток 1 и 2 (дужине од по 1.230 км и капацитета од 151 милион кубних метара природног гаса дневно) планирани су као кључни за снабдевање Европе, али је, након отпочињања рата у Украјини у фебруару 2022. године, Северни ток 1 онеспособљен, док Северни ток 2, из политичких разлога, не може постати оперативан у догледно време.

Линијски системи или објекти обично привлаче пажњу тек онда када су оштећени, при чему видови напада на њих могу бити различите природе – од терористичких преко сајбер напада до поремећаја изазваних техничко-технолошким акцидентима или природним непогодама.⁴⁶ Примера ради, у мају 2021. године Колонијал Пајплајн је доспео на насловне стране када га је онеспособио сајбер напад, прекинувши снабдевање бензином дуж целе источне обале САД.⁴⁷ Октобра исте године оштећен је гасовод Балкански ток у Бугарској, који је снабдевао гасом Србију и Мађарску, што је такође био повод за медијску покривеност догађаја.⁴⁸ Нарочиту пажњу добили су прекиди у снабдевању гасом у систему гасовода Северни ток 1 и 2 у септембру 2022. године, и то првенствено у контексту текућег оружаног сукоба између Русије и Украјине, где су медијске насловнице пуниле обостране оптужбе о извршеним нападима на постојеће гасоводе.⁴⁹

Напади на критичну енергетску инфраструктуру

Пре Другог светског рата у војним плановима практично се није разматрао напад на енергетску инфраструктуру; пре се могло говорити

⁴⁴ Нафтовод Дружба је најдужи нафтовод на свету и једна од највећих мрежа нафтовода на свету. Он преноси нафту из источног дела Русије до места у Украјини, Белорусији, Пољској, Мађарској, Словачкој, Чешкој и Немачкој.

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ Назив који се у легислативи користи за нафтоводе, гасоводе, продуктоводе, далеководе итд.

⁴⁷ Kerner, S. M. *Colonial Pipeline hack explained: Everything you need to know*, Techtarger, <https://www.techtarger.com/whatis/feature/Colonial-Pipeline-hack-explained-Everything-you-need-to-know>, 23/02/2023.

⁴⁸ Nuttall, C. *Balkan Stream countries hope to avoid worst of international gas crisis*, Intellinews, <https://intellinews.com/balkan-stream-countries-hope-to-avoid-worst-of-international-gas-crisis-223382/>, 24/02/2023.

⁴⁹ Vakulenko, S. *Shock and Awe: Who Attacked the Nord Stream Pipelines?*. Carnegie Endowment for International Peace, <https://carnegieendowment.org/politika/88062>, 25/02/2023.

о нападима на класичне копнене или поморске путеве снабдевања. Чак ни током Другог светског рата енергетска инфраструктура није била посебан војни циљ, нити се очекивало да би се њеним нарушавањем могли постићи стратешки ратни циљеви, већ је напад на такву инфраструктуру пре био у служби отежавања извођења ратних операција противника. У то време, транспортна инфраструктура је била општа за све врсте терета, а електроенергетска инфраструктура је била у значајној мери децентрализована.⁵⁰ Још од поменуте Черчилове изјаве сматрало се да је нафта тзв. „крвоток рата“.⁵¹ Од Другог светског рата па до Иранско-ирачког рата нападе на енергетску инфраструктуру изводиле су само герилско-терористичке организације. Примера ради, Ослободилачки фронт Новог света бомбардовао је имовину компаније *Pacific Gas and Electric Company* преко 10 пута само 1975. године.⁵² Припадници Кју Клукс Клана и милиције Сан Хоакин осуђени су за заверу или покушај напада на енергетску инфраструктуру САД, док је Фарабундо Марти фронт националног ослобођења прекинуо услугу снабдевања електричном енергијом у скоро 90% Ел Салвадора.⁵³ Афрички национални конгрес је нападао електране и далеководе у Јужној Африци, због чега су електране ограђене са два реда бодљикаве жице, рововима и стражарима на високим платформама. Сличних напада, укључујући и употребу антракса, било је 250 само у периоду од 1970. до 1980. године, али су они углавном били везани за нестабилне земље са јаким герилским покретима.⁵⁴

Са употребом организоване војне силе у нападима на енергетску инфраструктуру започело се током Иранско-ирачког рата, где је Иран заузео све приобалне платформе за производњу нафте на пољу Дора Персијског залива и уништио неколико таквих платформи, док је, неколико година касније, Ирак запалио кувајтска нафтна поља током повлачења у Заливском рату 1991. године.⁵⁵ Током Првог заливског рата (1990–1991) показало се да напади на електроенергетску инфраструктуру нису били посебно ефикасни у утицају на јавни морал, економску активност или

⁵⁰ Изузетак представљају рафинерије и складишта горива, који су од самог почетка били мета напада.

⁵¹ Тако су, на пример, недовршена рафинерија и складиште у Смедереву били сравњени са земљом у савезничком бомбардовању током Другог светског рата, док су, такође, познати бројни савезнички авио-напади на нафтна поља и рафинерије у Румунији која је тада била један од главних европских снабдевача овим енергентом.

⁵² Farrell, A., Zerriffi, H. & Dowlatabadi, H. (2004). *Energy Infrastructure and Security. Annual Review of Environment and Resources*, vol. 29, no. 1, 422.

⁵³ Ibid.

⁵⁴ Ibid., 425.

⁵⁵ Ibid., 423.

ратно-борбену способност.⁵⁶ Први пример постизања одређених стратегијских циљева кроз напад на енергетску инфраструктуру постигнут је, наводно, у Југославији 1999. године када је НАТО напао рафинерије, складишта горива и делове српског електроенергетског система.⁵⁷ Прекид снабдевања електричном енергијом нарушио је морал становништва, будући да је тако онемогућио свакодневно функционисање грађана.

Напади на енергетску инфраструктуру постали су један од кључних фактора ратне стратегије у оружаном сукобу који се тренутно одвија у Украјини. Украјинска енергетска инфраструктура је готово потпуно разорена (сем нуклеарних електрана). Уједно је подводном експлозијом уништен гасовод Северни ток 1, који је био кључан за снабдевање Немачке природним гасом. Како је претходно поменуто, напади на украјинску енергетску инфраструктуру имају утицај на умањење морала украјинског народа, прекид транспорта железницом (90% локомотива иду на електрични погон) и заустављање привредне активности која може подржати ратне напоре. Уништење гасовода Северни ток 1 имало је за циљ да се Немачка одвоји од снабдевања руским гасом, што је делимично постигнуто, али и да се уједно уцени јединим правцем снабдевања – преко украјинског система гасовода.⁵⁸

Када је реч о нападима на критичну енергетску инфраструктуру, не треба испустити из вида и разне врсте санкција и блокада које нису имале за примаран циљ физички прекид снабдевања, али су индиректно довеле до таквих резултата. Тако је СР Југославија била под ембаргом на нафту и деривате нафте већим делом деведесетих година; Пољска је прекинула доток гаса гасоводом Јамал–Европа који пролази њеном територијом одмах по почетку рата у Украјини, док је Србија, истим поводом, стављена у такав положај да се не може снабдевати руском нафтом путем Јадранског нафтовода, будући да су земље ЕУ увеле забрану транспорта руске нафте за треће земље преко сопствених територија.

Критична инфраструктура, укључујући цевоводе, показала се рањивом и на разне сајбер претње, попут оних којима су нападнута иранска нуклеарна постројења 2010. године; гасовод Баку–Тбилиси–Џејхан дигнут је у ваздух 2008. године на исти начин, проузрокујући укупну штету од преко милијарду долара; додатно, у сајбер нападу 2021. године онеспособљен је и већ поменути Колонијал Пајплајн.⁵⁹

⁵⁶ Ibid., 424.

⁵⁷ Ibid., 423.

⁵⁸ Овоме у прилог додатно иду и покушаји напада на нафтовод Дружба.

⁵⁹ Kucera, J. *U.S. Intelligence: Russia Sabotaged BTC Pipeline Ahead Of 2008 Georgia War*, Eurasianet, <https://eurasianet.org/us-intelligence-russia-sabotaged-btc-pipeline-ahead-of-2008-georgia-war>, 27/02/2023.

Америчка влада је још осамдесетих наручила два извештаја о енергетској безбедности у условима рата, а посебно нуклеарног напада.⁶⁰ Један каснији извештај покрио је новонастале ситуације после краја Хладног рата, заливских и југословенских ратова.⁶¹ У извештајима су се, између осталог, рангирале енергетске технологије у односу на њихову рањивост и то према критеријумима степена њихове централизације, локалног снабдевања сировинама, локалног одржавања, цена, времена трајања изградње и других критеријума. Резултати су указали на предности енергетске ефикасности, складиштења енергената, домаћих извора енергије, децентрализоване производње коју посебно могу да пруже обновљиви извори енергије и сл. Такође, извештаји су указали на то да децентрализовани и дисперзовани системи имају предност над оним централизованим. Отпорни системи укључују модуларну структуру, редундантност и заменљивост, разноврсност, могућност раздвајања и дисперзије, што је оцењено као врло значајан критеријум у контексту енергетске безбедности.

Уместо закључка

Покушај концептуализације енергетске безбедности изван оквира 4А приступа био је циљ овог рада. Наиме, скорашњи догађаји на геополитичком плану указују да одређивање енергетске безбедности уз помоћ тзв. кључних димензија или 4А приступа (прихватљивост, физички приступ ресурсима, приступачност и доступност) не обухвата све битне аспекте и утицајне факторе. Ово је последица нарастајућег броја напада на критичну енергетску инфраструктуру, те разноврсних блокада и санкција којима могу бити оптерећени (енергетски) односи између држава. Ови напади ће очигледно постати централно место у стратешким војним и политичким плановима геополитичких опонената и биће спровођени на хибридни начин који укључује примену физичке силе, тероризам, сајбер нападе, физичке, финансијске и трговинске блокаде и друге облике.

Претходно наводи на закључак да је потребно увести барем још једну димензију енергетске безбедности која би се најближе могла описати појмом резилијентности (енгл. *resilience*), што би био појам који би

⁶⁰ McCasker J. & Clark, W. M. (1980). *Dispersed, decentralized, and renewable energy sources: alternatives to national vulnerability and war: final report*. Project for Fed. Emerg. Manag. Washington, D. C.: Agency Work. Clark, W. & Page, J. (1981). *Energy, Vulnerability, and War: Alternatives for America*. New York: WW Norton.

⁶¹ Keeney, D. L. (2002). *The Doomsday Scenario*. St. Paul: MBI Publishing.

означавао еластичност, отпорност, истрајност и прилагодљивост неког (виталног) енергетског система на промене из окружења или стресне догађаје различитог порекла. Следећи термилолошку усаглашеност са 4А приступом, тај додатни критеријум би се могао означити као адаптабилност (енгл. *adaptability*), што омогућава проширивање приступа у разумевању концепта енергетске безбедности на 5А. Међутим, с обзиром на то да појам адаптабилности нема апсолутно сва својства резилијентности, исправније би било алтернативни приступ у разумевању енергетске безбедности назвати 4А1R приступом.

Ову нову димензију (резилијентност) би требало сагледати кроз више критеријума од којих би неки били:

- Отпорност/флексибилност унутрашње преносне и транспортне инфраструктуре, што укључује редундантност;
- Редундантност производних капацитета;
- Број увозних путева снабдевања (овде би се успешно могао применити Н-1 концепт капацитета праваца снабдевања који се користи код природног гаса);
- Однос резерви и потражње;⁶²
- Увозна зависност по врстама енергената;⁶³
- Број земаља и компанија са којима се размењује енергија;⁶⁴
- Снага малих производних капацитета у односу на укупне потребе;
- Однос производње из обновљивих видова енергије у односу на укупне потребе итд.

Међутим, проблем који потенцијално наступа на практичном плану увођењем ове димензије тиче се цене коштања. Другим речима, питање је да ли ће и колико државе бити спремне да плате за заштиту од догађаја који можда никада не наступе, односно колико су спремне да проактивно реагују. Истовремено, евидентно је да се догађаји (гео)политичке природе одвијају у правцу тога да је неопходно размишљати и на овај начин – последњи трендови указују на то да земље Европе грозничаво траже нове снабдеваче, подижу ниво сопствених залиха енергената и граде инфраструктуру за транспорт, што упућује на закључак да је свест о

⁶² Слично начину на који се обрачунавају обавезне резерве нафте и деривата нафте.

⁶³ Увозна зависност је индикатор који показује удео укупних енергетских потреба једне земље подмирених увозом из других земаља. Израчунава се као нето увоз подељен са бруто расположивом енергијом. Енергетска зависност = (увоз-извоз)/ бруто расположива енергија. Овај концепт се може применити и по различитим видовима енергије.

⁶⁴ У начелу, што је виши ниво сарадње, требало би да је мања могућност избегања сукоба.

подизању резилијентности сопствених енергетских система на врло високом нивоу.

Имајући у виду наведено, могуће је закључити да се енергетска безбедност може разматрати на два нивоа: 1) према уобичајеном 4А приступу и 2) према алтернативном приступу који проширује поменути 4А приступ додатном димензијом резилијентности, а у односу на поремећаје из окружења. Ова два нивоа могли би се условно назвати „меки или уобичајени“ и „тврди или антагонистички (ратни)“. На крају, овакав и слични покушаји концептуализације енергетске безбедности служе давању одговора на питања који енергетски системи јесу витални у једном друштву/држави, којим претњама могу бити изложени и/или каква је њихова отпорност на различите видове рањивости. Добијени одговори јесу врло значајни не само за академско разумевање концепта већ и за информисање политичких одлучилаца у циљу предузимања адекватних мера за очување енергетске безбедности у одговарајућим контекстима.

Библиографија

- Baldwin, D. (1997). The concept of security. *Review of international studies*, vol. 23, no. 1, 5–26.
- Carlson, W. B. *Pipelines are controversial now, but one of the first big ones helped win World War II*, UVAToday, <https://news.virginia.edu/content/pipelines-are-controversial-now-onefirstbigoneshelpedwinworldwarii#:~:text=Pipelines%20Are%20Controversial%20Now%2C%20But%20One%20of%20the,War%20II.%20%28Photo%20courtesy%20of%20Library%20of%20Congress%29,20/02/2023>.
- Cherp, A. & Jewell, J. (2014). The concept of energy security: Beyond the four As. *Energy Policy*, vol. 75, 415–421.
- Chester, L. (2010). Conceptualising energy security and making explicit its polysemic nature. *Energy Policy*, vol. 38, no. 2, 887–895.
- Clark, W. & Page, J. (1981). *Energy, Vulnerability, and War: Alternatives for America*. New York: WW Norton.
- Ediger, Ş. V. & Berk, I. (2018). Geostrategic challenges in the oil and gas sectors. In: Dorsman, A. B., Ediger, V. Ş. & Karan, M. B. (eds.). *Energy Economy, Finance and Geostrategy*. Bern: Springer, 173–197.
- Ediger, Ş. V. (2011). *Energy transition periods: lessons learnt from the past*. Abu Dhabi: ECSSR Publications.
- Ediger Ş. V., Bowlus, J. V. & Aydin, M. (2020). Geopolitics and Gas-Transit Security Through Pipelines. In: Drosman, A., Arslan-Ayaydin, Ö. & Thewissen, J. (eds.), *Regulations in the Energy Industry: Financial, Economic and Legal Implications*. Cham: Springer, 85–106.
- „European Energy Security Strategy“. European Commission, 28 May 2014.
- Farrell, A., Zerriffi, H. & Dowlatabadi, H. (2004). Energy Infrastructure and Security. *Annual Review of Environment and Resources*, vol. 29, no. 1, 421–469.
- Houshialsadat Seyed, M. (2013). *The role of the Persian Gulf's natural gas reserves for the European Union's energy security*. Doctoral Dissertation. Durham: Durham University.
- Hussein, M. „Mapping the world's oil and gas pipelines“. *Al-Jazeera*, 16 December 2021.
- IEA, *Energy Security: Reliable, affordable access to all fuels and energy sources*, <https://www.iea.org/topics/energy-security,16/02/2022>.
- Keeney, L. D. (2002). *The Doomsday Scenario*. St. Paul: MBI Publishing.
- Kerner, S. M. *Colonial Pipeline hack explained: Everything you need to know*, Techtargget, <https://www.techtargget.com/whatis/feature/Colonial-Pipeline-hack-explained-Everything-you-need-to-know,23/02/2023>.

- Kruyt, B., Van Vuuren, D. P., De Vries, H. J. M & Groenenberg, H. (2009). Indicators for energy security. *Energy Policy*, vol. 37, no. 6, 2166–2181.
- Kucera, J. *U.S. Intelligence: Russia Sabotaged BTC Pipeline Ahead Of 2008 Georgia War*, Eurasianet, <https://eurasianet.org/us-intelligence-russia-sabotaged-btc-pipeline-ahead-of-2008-georgia-war>, 27/02/2023.
- Le Renard, C. (2013). *External Actors and National Preference Formation: European Energy Security Policy and Relations with Russia*. Doctoral Dissertation. Fairfax: George Mason University.
- Löschel, A., Moslener U. & Rübhelke, D. T. (2010). Indicators of energy security in industrialised countries. *Energy Policy*, vol. 38, no. 4, 1665–1671.
- McCasker, J. & Clark, W. M. (1980). *Dispersed, decentralized, and renewable energy sources: alternatives to national vulnerability and war: final report*. Project for Fed. Emerg. Manag. Washington, D. C.: Agency Work.
- Nuttall, C. *Balkan Stream countries hope to avoid worst of international gas crisis*, Intellinews, <https://intellinews.com/balkan-stream-countries-hope-to-avoid-worst-of-international-gas-crisis-223382/>, 24/02/2023.
- Proedrou, F. (2012). *EU Energy Security in the Gas Sector: Evolving Dynamics, Policy Dilemmas and Prospects*. Cornwall: Ashgate.
- Sovacool, K. B. (ed.) (2011). *The Routledge Handbook of Energy Security*. London: Routledge.
- Stanković, N. (2021). Rezilijentnost: konceptualni okvir i metodološko oruđe za ocenu i unapređenje stanja regionalne bezbednosti?. U: Šekarić, N. i Trapara, V. (urs.). *Regionalna bezbednost: pristupi, elementi, dinamika*. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu, 101–132.
- Vakulenko, S. *Shock and Awe: Who Attacked the Nord Stream Pipelines?*, Carnegie Endowment for International Peace, <https://carnegieendowment.org/politika/88062>, 25/02/2023.
- Yergin, D. (2006). Ensuring energy security. *Foreign Affairs*, vol. 85, no. 2, 69–82.
- Yergin, D. (2008). *The prize: the epic quest for oil, money, and power*. New York: Simon & Schuster.
- Шекарић Стојановић, Н. (2022). *Енергетска безбедност Европског регионалног безбедносног комплекса: секуритизација руског природног гаса и потенцијали за трансформацију комплекса*. Докторска дисертација. Београд: Факултет безбедности.

NOVELTIES IN THE PARADIGM OF UNDERSTANDING ENERGY SECURITY

Petar STANOJEVIĆ and NEVENA ŠEKARIĆ STOJANOVIĆ

SUMMARY

Recent events on the geopolitical level indicate that the determination of energy security through the 4A approach' lenses (acceptability, availability, affordability, and accessibility) does not cover all important aspects. This is a consequence of the growing number of attacks on critical energy infrastructure and various blockades and sanctions that can burden international (energy) relations. These attacks will clearly become central to the strategic military and political plans of geopolitical opponents and will be carried out in a hybrid manner, including thus the usage of physical force, terrorism, cyber-attacks, physical, financial and trade blockades and many other forms. Therefore, the paper aims to explain the need to introduce at least one more dimension of energy security, which could be most closely described by the term resilience denoting the elasticity, resistance, perseverance, and adaptability of an energy system to various changes and environmental vulnerabilities. To determine the level of resilience, a set of criteria was proposed that would determine this (potential) dimension of energy security.

Keywords: energy security, 4A approach, critical energy infrastructure, resilience.

Дронови у рату у Украјини: ново поље шаховске табле глобалног надметања

Ненад СТЕКИЋ¹

Апстракт

Тржиште дрoнова који се користе у савременим оружаним сукобима на глобалном нивоу током 2022. године вредело је близу 12 милијарди америчких долара. Сукоби између Јерменије и Азербејџана (2020), те Русије и Украјине у 2022. и 2023. интензивирали су употребу дрoнова у борбене сврхе и више него икада подигле на врх истраживачке агенде питање њихове трoговине и (зло)употребе набавки ових летелица у прагматичне спољнополитичке сврхе. Овај рад пружа преглед тренутног стања технологије дрoнова и њене примене у савременом ратовању. Аутор нарочито усредсређује аргументацију засновану на идеји о „мултиполарности у сфери борбених дрoнова“ и последица по савремене међународне односе који додају нову променљиву на сложену „шаховску таблу“ актуелног глобалног надметања. На примеру рата између Русије и Украјине, аутор користи квалитативни истраживачки дизајн, ослањајући се на секундарне изворе као што су академски чланци, новински извештаји и владини документи. Прелиминарни налази указују на предимензионираност дрoнова као променљиве која има капацитет да утиче на квалитет међународних односа. Додатно, уочен је парадокс савремене физиономије ратовања у Украјини – дрoнови постају оптерећење, а не средство за осигурање ефикасне и лаке победе, док истовремено набавка компоненти и техничких решења за дрoнове и снабдевање страна у сукобу од других држава бива интензивирана и често злоупотребљена у оправдању појединих спољнополитичких активности великих сила.

Кључне речи: борбени дрoнови, глобална безбедност, структура међународног система, Украјина, Русија, Кина, Турска, Иран.

¹ Рад је настао у оквиру научноистраживачког пројекта „Србија и изазови у међународним односима 2023. године“, који финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије, а реализује Институт за међународну политику и привреду током 2023. године.

Уводна разматрања

Пракса међународних односа током последње деценије умногоме је оспорила тезу о ишчезавању међудржавних оружаних сукоба. Контраинтуитивно, у протеклих неколико година упркос тренду из униполарне ере у којој су доминирали унутардржавни оружани сукоби, док класичних ратова између држава готово да није и било, јављају се бројни примери *vis-a-vis* ратова међу државама.² Меландер (*Melander*) и сарадници наводе да је тренд унутардржавних оружаних сукоба током друге половине 20. века у значајној мери обрнуто сразмеран броју међудржавних сукоба. Учесталост унутардржавних оружаних сукоба кулминирала је у периоду између 1980. и 2000. године, након чега се бележи благи пад у првих 15 година овог века.³ Од 2013. године почиње благи пораст у трендовима оружаних сукоба унутар држава, а од 2018. учесталост расте и за међудржавне оружане сукобе којих у пракси међународних односа није било много у последње две деценије.⁴ На бази статистичких трендова, Томас Зајна (*Thomas S. Szayna*) и сарадници прогнозирају даљи пад оружаних унутардржавних сукоба до 2050. године, а као највећег изазивача могућег пораста у ближој будућности виде ревизионистичку улогу НР Кине у систему међународних односа.⁵

Променљива природа оружаних сукоба у протеклих неколико година изнедрила је ново лице физиономије ратова у коме је употреба беспилотних летелица престала да буде новина, али пратеће појаве попут отворене дипломатске конфронтације између великих сила у погледу производње, употребе и, често, илегалне продаје и снабдевања страна у сукобима почињу да заузимају важно место међу академском јавношћу.⁶

² Из овога треба искључити неколико примера војног интервенционизма с краја претходног и почетком овог века – агресије на СРЈ (1999), те инвазија на Авганистан (2001) и Ирак (2003).

³ Melander, E., Pettersson, T. & Themnér, L. (2016). Organized violence, 1989–2015. *Journal of Peace Research*, vol. 53, no. 5, 727–742.

⁴ Ibid.

⁵ Szayna, T. S. et al. (2017). *What are the trends in armed conflicts, and what do they mean for US defense policy*. Santa Monica: RAND.

⁶ За више студија које на темељан начин третирају питање употребе дронова и уопште савремених технолошких достигнућа у модерном ратовању, те последицама на систем међународних односа, видети више у: Johnson, J. (2021). The end of military-techno Pax Americana? Washington's strategic responses to Chinese AI-enabled military technology. *The Pacific Review*, Vol. 34, No. 3, 351–378; Hardy, J. (2022). Realism, drone warfare, and the future of the international system. In: *Drones and Global Order*. London: Routledge, 39–60; Ögün, B. (2023). From Systemic Emulation to Military Innovation: Turkish Drones and International Politics. *Military Innovation in Türkiye*, Routledge, 96–122.

Коришћење дронава, како цивилних тако и борбених, у различите сврхе није новум.⁷ Примера ради, постоје докази о њиховој употреби током Заливског рата или током НАТО агресије на СРЈ 1999. године. Након оружане агресије против тадашње СРЈ, корпорација РАНД је објавила извештај у коме се наводи да су Француска, Велика Британија и Немачка користиле дроне типа *CL-289* и летелице типа *Crecerelle*.⁸ У оба случаја су беспилотне летелице коришћене за извиђање, а не као борбена средства.⁹ Са напретком војне технологије, растао је и удео и значај дронава у оружаним сукобима у годинама које су уследиле. Глобално тржиште дронава распоређених у савременим оружаним сукобима вредело је близу 12 милијарди долара током 2022. године.¹⁰ Овај раст је у великој мери последица технолошког напретка, као и њихове релативно ниске цене и разноврсности у борбеним сценаријима. Недавни сукоби између Јерменије и Азербејџана 2020. и Русије и Украјине 2023. године интензивирали су употребу дронава у борбене сврхе и сместили питање њихове трговине и (зло)употребе набавке ових летелица у контекст прагматичне спољнополитичке агенде.

У овом раду аутор пружа преглед тренутног стања технологије дронава и њене примене у савременом ратовању. Аргументација је нарочито заснована на идеји „мултиполарности у сфери борбених дронава“ и последицама по савремене међународне односе, што додаје нову варијаблу комплексној „шаховској табли“ актуелног глобалног надметања. Аутор испитује утицај технологије дронава на оружане сукобе, као што је употреба дронава за циљано убијање, прикупљање обавештајних података и надзор. Такође истражују се различити начини на које велике силе профитирају од њихове употребе, продаје технологије беспилотних летелица трећим лицима и развоја домаћих програма дрона за надзор и циљане ударе. Циљ овога рада не треба схватити као још један израз настојања за анализирањем употребе дронава у ратовима *per se*, већ се он протеже на случајеве смештања њихове употребе у свакодневне билатералне односе великих сила у систему међународних односа.

⁷ Литература обилује чланцима у којима се на темељан начин структурише дебата око прецизирања термилошке употребе „беспилотне летелице“. Како се циљ овог рада не протеже на дефинисање појма оружане беспилотне летелице, за више дискусија о спецификама и термилошкој дилеми видети у: Newcome, L. R. (2004). *Unmanned aviation: a brief history of unmanned aerial vehicles*, Aiaa; Haugstvedt, H. & Jacobsen, J. O. (2020). Taking fourth-generation warfare to the skies? An empirical exploration of non-state actors' use of weaponized unmanned aerial vehicles (UAVs, 'drones'). *Perspectives on terrorism*, Vol. 14, No. 5, 26–40.

⁸ Peters, J. E. et al. (2001). *European contributions to operation allied force. Implications for transatlantic cooperation*. Santa Monica, USA: RAND, 20–21.

⁹ Ibid.

¹⁰ *The global military drone market size was valued at USD*, Business Insights, 2022, <https://www.fortunebusinessinsights.com/military-drone-market-102181,09/03/2023>.

У том смислу, на примеру рата између Русије и Украјине, аутор користи квалитативни дизајн истраживања, ослањајући се на секундарне изворе као што су академски чланци, новински извештаји и владини документи. Прелиминарни налази указују на постојање парадокса савремене физиономије ратовања у Украјини – беспилотне летелице постају терет, а не средство за обезбеђивање ефикасне и лаке победе, док се истовремено врши набавка компоненти и техничких решења за дроне, а снабдевање сукобљених страна из других држава се појачава и често злоупотребљава у оправдавању одређених спољнополитичких активности великих сила.

Овај чланак је организован на следећи начин. Аутор ће најпре дати преглед тренутног стања технологије беспилотних летелица, наглашавајући кључна достигнућа и иновације које су довеле до њихове широке употребе у савременом ратовању. Потом се истражују модалитети на које се дрони користе у оружаним сукобима, са посебним фокусом на циљано убијање, прикупљање обавештајних података и надзор. У оквиру приказа утицаја технологије беспилотних летелица на међународне односе, аутор се посебно усмерава на улогу великих сила у остваривању профита од њихове употребе, продају технологије беспилотних летелица трећим лицима и развој домаћих програма дрона за надзор и циљане ударе. Као студија случаја, узет је рат између Русије и Украјине, у оквиру ког се приказује улога дрона у сукобу, бројни инциденти који су се јавили током прве године рата, те њихов утицај на однос снага.

Посредством мапирања држава које имају сопствену производњу борбених дрона, као и базом података о њиховој трговини, врши се могућа прогноза сложене мреже односа актера у модерном систему међународних односа и савременим ратовима и указује на предимензионираност тезе о „дроновима као покретачима промена у међународним односима“. Аутор закључује рад сумирањем најзначајнијих налаза и наглашавањем области од интереса за даља академска истраживања.

Могу ли дрони у сукобима постати варијабла нове мултиполарности?

У литератури се, можда претенциозно, наводи да дрони могу заузети место једне од варијабли у анализи међународних односа.¹¹

¹¹ За тезу о дроновима као изазивачима промена у међународним односима, консултовати: Grayson, K. & Mawdsley, J. (2019). Scopic regimes and the visual turn in International Relations: Seeing world politics through the drone. *European Journal of*

Ингвилд Боде (*Ingvild Bode*) и Хендрик Хуелс (*Hendrik Huelss*) пишу о употреби аутономних система наоружања који крше уобичајене норме и процедуре у ратовању, тврдећи да се оне косе са „основним нормама и очекивањима мњења“.¹² Они наводе да напредак дронава и њихове употребе у савременим ратовима може бити од значаја за развој међународне безбедносне динамике, и последично промене у систему међународних односа.¹³ Међутим, такав став треба прихватити уз велику дозу опрезности, јер дронави као такви јесу само један од могућих видова иновативног алата ратовања, али су (још увек) далеко од софистицираних врста наоружања попут борбених авиона, ракетних и ПВО система. Очекивано, од великих сила сопствену производњу војних дронава имају САД, Руска Федерација и НР Кина. Осим великих сила, и поједине регионалне силе и силе средњег домета имају сопствену производњу борбених дронава – пре свега Иран, Турска и Израел. Према подацима Емерген центра, 10 водећих компанија у свету које, између осталог, производе војне дронаве имају укупан обрт финансијских средстава од импозантних 186 милијарди америчких долара годишње.¹⁴ Прве три компаније са листе – *Lockheed Martin Corporation*, *Raytheon*, као и *Northrop Grumman Corporation* – базиране су у САД, четврта – *BAE Systems* – налази се у Великој Британији, а пета и шеста – *Elbit System* и *Israel Aerospace Industries* – су из Израела.¹⁵

Према подацима Центра за стратешке и међународне студије (CSIS), у периоду од 2008. до 2018. Кина је извезла укупно 181 дрон у 13 земаља широм света, а у истом периоду је испоручила бројним државама 163 беспилотне летелице способне за борбена дејства.¹⁶ Током 2018. године, главни купци кинеских дронава били су Уједињени Арапски Емирати (22,1% укупне продаје), Саудијска Арабија (19,3%), Египат (15,5%) и Пакистан (13,8%).¹⁷ Међутим, подаци о броју борбених дронава су често

International Relations, Vol. 25, No. 2, 431–457; Cheterian, V. (2023). Friend and Foe: Russia-Turkey relations before and after the war in Ukraine. *Small Wars & Insurgencies*, Vol. 14, No. 2, 1–24;

¹² Bode, I. & Hendrik, H. (2018). Autonomous weapons systems and changing norms in international relations. *Review of International Studies*, Vol. 44, No. 3, 402.

¹³ Ibid.

¹⁴ *Top 10 Globally Renowned Companies in the Military Drones Industry*, Emergen Research, 2023, <https://www.emergenresearch.com/blog/top-10-globally-renowned-companies-in-the-military-drones-industry>, 15/03/2023.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ *Drone Transfers Data*, China Power Project, CSIS, 2023, <https://chinapower.csis.org/data/sipri-drones-transfer-data>, 09/03/2023.

¹⁷ Ibid.

опречни. Тако према портала *Armed Forces* највише борбених дрoнова у оквиру активног војног арсенала имају САД (334), Турска (172), НР Кина (151). Преко 100 дрoнова имају још и Пакистан (113) и Русија (100), а додатно Иран, Египат и Израел имају значајан број дрoнова.¹⁸

Уколико се из анализе искључе суперсиле, на нивоу регионалних сила чини се да највише академске (али и медијске) пажње заузимају дрoнови које производи Иран. Мохамад Еслами (*Mohammad Eslami*) наводи да је руска страна од Ирана купила дрoнове Мохадер-6, са намером да уништи украјинске ПВО системе и отвори пут Шахед дрoновима за додатне нападе на фронту.¹⁹ Овај аутор види да се интерес Русије за набавку оваквих борбених беспилотних летелица огледа у могућности да стекне борбену предност прецизношћу напада које ови дрoнови поседују. Са друге стране, Сача Мишелис (*Satcha de Henning Michaëlis*) тврди да до геополитичких померања ка мултиполарности долази због специфичне мотивације Ирана да снабдева руску страну дрoновима. Овај аутор заступа тврдњу о „мотивима Техерана“ да у Русији обезбеди савезника, затим да потенцијално избегне изолацију на међународној сцени и да заобиђе западне санкције које имају за циљ да угуше привредни раст Ирана.²⁰ Таква сарадња нуди Ирану потенцијални притисак према Русији по питању будућности Сирије и промовише политику иранске „евроазијске стратегије“, која се огледа у настојању Техерана да пропагира „шиитску осовину“ у Евроазији, прецизније на Блиском истоку.²¹ Мишелис још наводи да је Израел, у настојању да се супротстави утицају Ирана на Блиском истоку, а посебно у Сирији, успоставио „механизам за деескалацију сукоба“ након руског уплива у Сирији 2015. године. Овај механизам има за циљ да обезбеди војну координацију са Москвом како би се избегли индиректни сукоби са руским оружаним снагама када Израел спроводи своје ваздушне нападе и операције против Ирана.²²

¹⁸ Подаци су изражени за 2020. годину, а производ су компилираних извора бројних владиних агенција и јавно доступних извора, због чега су цифре вероватно ниже у односу на реално стање. Више видети на: *Armed Forces*, 2023, https://armedforces.eu/air_forces/ranking_drones, 15/03/2023.

¹⁹ Eslami, M. (2022). Iran's drone supply to Russia and changing dynamics of the Ukraine war. *Journal for Peace and Nuclear Disarmament*, Vol. 5, No. 2, 508.

²⁰ De Henning Michaëlis, S. „Turkey's And Iran's Drone Supply In The War In Ukraine“. *Network for Strategic Analysis*, Policy paper, January, 2023.

²¹ Ibid.

²² Ibid.

Дронови као средишна варијабла рата у Украјини

Оружани сукоб који се води већ дуже од годину дана започет је нападима Руске Федерације на Украјину 24. фебруара 2022.²³ У питању је први и уједно најдужи међудржавни оружани сукоб који се на простору Европе води у овом веку.²⁴ Упркос почетним очекивањима свих страна да ће Русија остварити брзу и одлучну победу као војно доминантнија страна у сукобу, Украјина сама и уз помоћ појединих европских држава успева да одговори бројним контранападима, што је довело до „рата изнуривања“ који траје дуже од годину дана. Овај оружани сукоб је у првих годину дана трајања оспорио претходно изнета очекивања, а поједини аутори верују да разлози за спор напредак Руса у Украјини леже у неспремности руског ваздухопловства и поремећају логистичке мреже руске војске.²⁵

Доминика Кунертова (*Dominika Kunertova*) подсећа на класификацију дрона од стране НАТО савеза на три класе – прву у коју спадају дрони лакши од 150 килограма, другу класу са тактичким дронима до 600 килограма и трећу класу у коју спадају дрони тежи од 600 килограма.²⁶ Ова ауторка даље наводи да се на фронту у Украјини користе све три врсте дрона и нарочито прецизира сврхе употребе дрона прве и треће класе. Према њеном становишту, дрони прве класе користе се у сврхе психолошког ратовања, „мобилизовања пажње“ противника, али и као извор видео-снимања војних акција зарад промовисања морала оружаних снага. Што се тиче треће класе, Украјина је пре рата купила до двадесет дрона Бајрактар за извиђање, које производи Турска. Такви дрони су величине малог авиона и пружају средство за испоруку ватрене моћи на великим дometима (300 км) и ударе иза непријатељских линија на висини од 7 км.²⁷

Једни од најкоришћенијих дрона у првим месецима рата били су ирански Шахеда-136 (*Shahed-136*). Њима се у контролисаном режиму

²³ У неким тумачењима, руско-украјински рат обухвата период од фебруара 2014. године када је Русија извршила анексију Крима и траје све до данас (2023). У овом чланку ће се синтагмом „рат у Украјини“ означити период међудржавног војног оружаног сукоба између Руске Федерације и Украјине који траје од 24. фебруара 2022. године.

²⁴ Уколико би се искључио сукоб ниског интензитета 2014. године чији исход је била анексија Крима од стране Руске Федерације.

²⁵ Connelly, E. „Ukraine Repels Russian Attacks in East; Counterattack Continues in South“. *New York Post*, 3 September 2022.

²⁶ Kunertova, D. (2023). The war in Ukraine shows the game-changing effect of drones depends on the game. *Bulletin of the Atomic Scientists*, Vol. 79, No. 2, 95–102.

²⁷ *Ibid.*, 96.

управља тако што се, након одвојеног откривања покретног објекта у ваздуху, покретни објекат додатно снима видео-записом, преноси оператеру који процењује степен угрожености објекта у покрету и доноси одлуку о издавању команде. Дрон се најчешће може лансирати са копненог возила у покрету.²⁸ Највећа висина лета овог дрона јесте пет километара, а највећа брзина коју може достићи је до 180 километара на час. Поред тога, поједини аутори наводе да због чињенице да је ова беспилотна летелица опремљена бензинским клипним мотором она емитује гласан звук, због чега ју је прилично лако открити.²⁹

Пажњу међународне јавности изазвао је судар два руска борбена авиона Сухој са дроном MQ-9, познатијем као Предатор Б, изнад Црног мора, средином марта 2023. године. Америчка команда за Европу (енг. *United States European Command – EUCOM*) саопштила је да су авиони „небезбедно и непрофесионално пресретали беспилотну летелицу америчког ваздухопловства за обавештајно осматрање и извиђање која је деловала у међународном ваздушном простору изнад западног дела Црног мора“.³⁰ Кремљ је након обарања издао упозорење САД и западној коалицији да престану са „непријатељском“ активношћу у близини својих граница и рекао да ће пронаћи олупине америчког дрона који се срушио. Иако је дрон оборен изнад међународних вода, Русија овим чином несумњиво настоји да промовише себе као војног актера и такмаца са својствима војног хегемона у свом ширем географском подручју.

Важна специфика употребе дроновима у руско-украјинском рату јесте велика несразмера између цене дрона и наоружања неопходног за њихово обарање. Примера ради, поједини аутори тврде да је цена једне беспилотне летелице Шахед-136 које користи Русија свега 20.000 долара, док цена ракетних система за њихово уништавање вишеструко премашује ову цифру, па тако системи „Стрела“ или „Стингер“ могу да коштају чак између 60.000 и 70.000 долара, а антиракетни системи средњег домета до чак 250.000 америчких долара.³¹ Узимајући у обзир да је Русија купила од Ирана чак 2.400 оваквих дрона-камиказа, то јој свакако доноси тактичку предност на терену.³²

²⁸ О техничким спецификацијама овог дрона видети више у: Dachkovskiy, V. et al. (2022). Some views on the detection and determination of unmanned aerial vehicle of the shahed-136 (geran-2) type. *Political Science and Security Studies Journal*, Vol. 3, No. 3, 35–43.

²⁹ Ibid.

³⁰ U. S. Air Forces Europe, *Russian aircraft collides into US unmanned system in international waters*, 14 March 2023, <https://www.eucom.mil/pressrelease/42314/russian-aircraft-collides-into-us-unmanned-system-in-international-waters>, 15/03/2023.

³¹ Dachkovskiy, V. et al., Some views on the detection and determination of unmanned aerial vehicle of the shahed-136 (geran-2) type, op. cit., 43.

³² „Šta su dronovi kamikaze i zašto ih Rusija koristi u Ukrajini?“, *Danas*, 17. oktobar 2022.

Руско Министарство одбране је у извештају од 13. марта саопштило да је током специјалне војне операције, како је руска страна назива, до 12. марта 2023. године уништено укупно 401 авион и 220 хеликоптера, 3.418 беспилотних летелица, 412 ракетних система ПВО, 8.293 тенка и других оклопних борбених возила, као и 1.057 борбених возила опремљених лансерима ракета.³³

За разлику од Русије, дрoнови које користи украјинска страна су у највећем броју случајева исход снабдевања трећих страна, доминантно држава глобалног Запада. Према доступним подацима, САД су до сада снабделе Украјину дрoновима типа Пума који се користе за обавештајне и извиђачке послове, као и дрoнове типа Феникс.³⁴ Украјина такође масовно користи дрoнове типа Бајрактар произведене у Турској, који према спецификацијама произвођача имају домет лета од импресивних 27 сати, а највећа висина коју могу да достигну је 25.000 стопа. Дрон има распон крила од 12 метара, а њиме се може управљати са раздаљине од 300 километара. Произвођач међу напредним спецификацијама додатно наводи и аутоматско управљање, праћење руте, аутоматско полетање и слетање, затим аутоматско паркирање након слетања и јединствене отпорне литијумске батерије.³⁵ Иако званично оклева да снабдева Украјину дрoновима и другим врстама наоружања, Израел допрема Украјини бројну логистичку војну помоћ у виду шлемова и панцира. Њујорк Тајмс (*New York Times*) је у октобру 2022. године објавио податак да Израел у страху од руске одмазде не сме да снабдева Украјину, али да јој пружа темељне обавештајне податке о иранским дрoновима које Русија користи у сукобу.³⁶

Амос Чапл (*Amos Chapple*) извршио је преглед употребе такозваних ултралаких дрoнова који се користе у рату у Украјини. Он наводи да Украјина производи такозвани „октокопер“ модел R18 који је нарочито дизајниран за ношење и бацање лаких бомби.³⁷ Осим тога, ови дрoнови се користе и за видео и фото снимање борбених операција, а Чапл наводи да се процењује да постоји двадесетак оператера ових врста дрoнова. Следећи дрон је Квазимача, који има камеру и хардвер који јој омогућавају да служи

³³ „Russian Defence Ministry report on the progress of the special military operation“, Russian Defence Ministry, 14 March 2023.

³⁴ Yousif, E. (2022). *Drone Warfare in Ukraine: Understanding the Landscape*. Stimson Center, <https://www.stimson.org/2022/drone-warfare-in-ukraine-understanding-the-landscape>, 09/03/2023.

³⁵ Видети више у: *BayraktarTB2*, Baykar, 2023, <https://www.baykartech.com/en/uav/bayraktar-tb2>, 15/03/2023.

³⁶ „What is known about the Iranian-made drones that Russia is using to attack Ukraine“, *NY Times*, 17 October 2022.

³⁷ Chapple, A. „The Drones of the Ukraine War“. *Radio Free Liberty Europe*, 17 November 2022.

као нека врста лебдећег „јарбола“ који се може брзо преместити и мање је рањив на артиљеријске нападе од фиксног телекомуникационог торња.³⁸ Он наводи и да Украјинци користе *DJI Mavic* дронове, који се иначе користе за професионално снимање и фотографисање у приватне сврхе, али да се током борби показао као драгоцен у осматрању терена. Коначно, Чапл наводи да се у борбама користи и ултралаки дрон Свичблејд (*Switchblade*) који је тежак свега 2.5 кг. У питању су дронови самоубице чији прекидачи се постављају из цеви која их диже у ваздух пре него што им се покрене режим рада. Сви ови дронови имају скромне техничке могућности, али поједини аутори наводе да ће литијум-јонске батерије велике снаге које помажу војним беспилотним летелицама да лете дуже време без пуњења бити нове технологије за које се очекује да ће значајно допринети расту квалитета у будућности.³⁹

Закључак

Овај рад настојао је да пружи допринос литератури о употреби дрона у савременом ратовању и њиховом утицају на међународне односе с нарочитим акцентом на ситуацију у Украјини. Испитујући улогу великих сила у профитирању од њихове употребе и последице по савремене међународне односе, аутор је укључио нову варијаблу комплексној „шаховској табли“ актуелног глобалног такмичења. Студија случаја рата између Русије и Украјине пружила је у том домену важан увид у утицај дрона на оружане сукобе и нагласила парадоксалну природу њихове употребе у савременом рату који, уместо остваривања победе на фронту, доводи до нерационалног трошења средстава за ПВО системе који многоструко надмашују цене беспилотних летелица.

Употреба дрона у оружаним сукобима постала је значајна тема академских истраживања последњих година, пошто су ове беспилотне летелице промениле физиономију ратовања на много начина и издигла их на агенду високе политике великих сила. Иако је технологија која стоји иза дрона брзо напредовала, још увек има много neodговорених питања о етичким, правним и стратешким импликацијама њихове употребе у борби. У смислу овог рада, то је свакако дилема која се односи на анализу позиције и спољнополитичких потеза великих сила у оправдавању употребе, снабдевања и производње дрона.

Могући правац за даља истраживања у овој области јесте испитивање формулисања спољнополитичке агенде актера међународних односа у

³⁸ Ibid.

³⁹ *Top 10 Globally Renowned Companies in the Military Drones Industry*, op. cit.

случају напада дронова на цивилно становништво у оружаним сукобима. Док се беспилотне летелице често рекламирају као прецизнија и мање штетна алтернатива традиционалним ваздушним нападима, постоје докази који указују на то да они и даље могу нанети значајну штету недужним цивилима. Ово поставља важна етичка и правна питања о употреби дронова у зонама сукоба, а даља истраживања би могла да расветле ова питања са аспекта прагматичног оправдавања унилатералне употребе силе у међународним односима, за шта велике силе сnose највећи терет одговорности.

У том домену, стратешке импликације технологије дронова свакако заслужују даљу елаборацију у научним студијама. Како државе попут САД, Кине и Русије настављају да много улажу у технологију беспилотних летелица, расте забринутост због потенцијала за нову трку у наоружању, што може индиректно утицати на поредак у систему међународних односа. Разумевање стратешких импликација технологије беспилотних летелица и начина на који би она могла да утиче на међународне односе и безбедност јесте витална област за будућа истраживања оружаних сукоба уопште.

Коначно, проучавање дронова у оружаним сукобима је сложена и вишеструка област која захтева интердисциплинарни приступ. Како беспилотне летелице и даље постају све истакнутији део модерног ратовања, неопходно је да научници и креатори политике раде заједно како би разумели њихове потенцијалне импликације и ограничења. На тај начин се осигурава да се употреба дронова у оружаним сукобима руководи етичким, правним и стратешким разматрањима која промовишу међународну безбедност и хуманизацију рата.

Библиографија

- Armed Forces*, 2023, https://armedforces.eu/air_forces/ranking_drones, 15/03/2023.
- Bayraktar TB2*, Baykar, 2023, <https://www.baykartech.com/en/uav/bayraktar-tb2>, 15/03/2023.
- Chapple, A. „The Drones of the Ukraine War“, *Radio Free Liberty Europe*, 17 November 2022.
- Cheterian, V. (2023). Friend and Foe: Russia–Turkey relations before and after the war in Ukraine. *Small Wars & Insurgencies*, Vol. 14, No. 2, 1–24.
- Connelly, E. „Ukraine Repels Russian Attacks in East; Counterattack Continues in South“. *New York Post*, 3 September 2022.
- Dachkovskiy, V. et al. (2022). Some views on the detection and determination of unmanned aerial vehicle of the shahed-136 (geran-2) type. *Political Science and Security Studies Journal*, Vol. 3, No. 3, 35–43.
- De Henning Michaëlis, S. „Turkey’s And Iran’s Drone Supply In The War In Ukraine.“ *Network for Strategic Analysis*, Policy paper, January, 2023.
- Drone Transfers Data*, China Power Project, CSIS, 2023, <https://chinapower.csis.org/data/sipri-drones-transfer-data>, 09/03/2023.
- Eslami, M. (2022). Iran’s drone supply to Russia and changing dynamics of the Ukraine war. *Journal for Peace and Nuclear Disarmament*, Vol. 5, No. 2, 501–517.
- Grayson, K. & Mawdsley, J. (2019). Scopic regimes and the visual turn in International Relations: Seeing world politics through the drone. *European Journal of International Relations*, Vol. 25, No. 2, 431–457.
- Hardy, J. (2022). Realism, drone warfare, and the future of the international system. In: *Drones and Global Order*. London: Routledge, 39–60.
- Haugstvedt, H. & Jacobsen, J. O. (2020). Taking fourth-generation warfare to the skies? An empirical exploration of non-state actors’ use of weaponized unmanned aerial vehicles (UAVs, ‘drones’). *Perspectives on terrorism*, Vol. 14, No. 5, 26–40.
- Ingvild, B. & Hendrik, H. (2018). Autonomous weapons systems and changing norms in international relations. *Review of International Studies*, Vol. 44, No. 3, 393–413.
- Johnson, J. (2021). The end of military-techno Pax Americana? Washington’s strategic responses to Chinese AI-enabled military technology. *The Pacific Review*, Vol. 34, No. 3, 351–378.
- Kunertova, D. (2023). The war in Ukraine shows the game-changing effect of drones depends on the game. *Bulletin of the Atomic Scientists*, Vol. 79, No. 2, 95–102.

- Melander, E., Pettersson, T. & Themnér, L. (2016). Organized violence, 1989–2015. *Journal of Peace Research*, Vol. 53, No. 5, 727–742.
- Newcome, L. R. (2004). *Unmanned aviation: a brief history of unmanned aerial vehicles*, Aiaa.
- Öğün, B. (2023). From Systemic Emulation to Military Innovation: Turkish Drones and International Politics. *Military Innovation in Türkiye*. Routledge, 96–122.
- Peters, J. E., et al. (2001). *European contributions to operation allied force. Implications for transatlantic cooperation*. Santa monica, USA: RAND, 2–42.
- Russian Defence Ministry, Russian Defence Ministry report on the progress of the special military operation (14 March 2023), 2023, https://eng.mil.ru/en/special_operation/news/more.htm?id=12457535@egNews
- „Russian Defence Ministry report on the progress of the special military operation“. Russian Defence Ministry, 14 March 2023.
- Szayna, T. S. et al. (2017). *What are the trends in armed conflicts, and what do they mean for US defense policy*. Santa Monica: RAND.
- The global military drone market size was valued at USD*, Business Insights, 2022, <https://www.fortunebusinessinsights.com/military-drone-market-102181>, 09/03/2023.
- Top 10 Globally Renowned Companies in the Military Drones Industry*, Emergen Research, 2023, <https://www.emergenresearch.com/blog/top-10-globally-renowned-companies-in-the-military-drones-industry>, 15/03/2023.
- U. S. Air Forces Europe, *Russian aircraft collides into US unmanned system in international waters*, 14 March 2023, <https://www.eucom.mil/pressrelease/42314/russian-aircraft-collides-into-us-unmanned-system-in-international-waters>, 15/03/2023.
- „What is known about the Iranian-made drones that Russia is using to attack Ukraine“. *NY Times*, 17 October 2022.
- Yousif, E. (2022). *Drone Warfare in Ukraine: Understanding the Landscape*, Stimson Center, <https://www.stimson.org/2022/drone-warfare-in-ukraine-understanding-the-landscape>, 09/03/2023.
- „Šta su dronovi kamikaze i zašto ih Rusija koristi u Ukrajini?“, *Danas*, 17. oktobar 2022.

DRONES IN THE WAR IN UKRAINE – THE NEW CHESSBOARD FIELD OF GLOBAL COMPETITION

Nenad STEKIĆ

SUMMARY

The global market for drones used in modern armed conflicts is expected to reach almost 12 billion US dollars in 2022. The recent conflicts between Armenia and Azerbaijan, and Russia and Ukraine in 2023 have intensified the use of drones for combat purposes, raising concerns about their trade and misuse for pragmatic foreign policy purposes. This paper provides an overview of the current state of drone technology and its application in modern warfare, with a particular focus on the argument for “multipolarity in the sphere of combat drones” and its impact on contemporary international relations. Through a qualitative research design drawing on secondary sources such as academic articles, newspaper reports, and government documents, the author examines the war between Russia and Ukraine as an example. Preliminary findings suggest that drones can have a significant impact on the quality of international relations, and that the procurement of components and technical solutions for drones can be misused to justify certain foreign policy activities of great powers. The paradox of the modern physiognomy of warfare in Ukraine is also observed, where drones are becoming a burden rather than a means to ensure an efficient and easy victory. Overall, this study highlights the complex “chess board” of global competition and the need for greater attention to the trade and use of combat drones in modern warfare.

Keywords: combat drones, global security, structure of the international system, Ukraine, Russia, China, Turkey, Iran.

ЗАВРШНО ИЗЛАГАЊЕ

Истраживач-приправник
/научни сарадник

https://doi.org/10.18485/iipe_rat_ukrajina.2023.ch15

Институт за међународну политику и привреду
Београд

Број страница: 249–262

E-mail: pavle.nedic@diplomacy.bg.ac.rs
nebojsa@diplomacy.bg.ac.rs

Пливање против струје: аргументи Џона Миршајмера о одговорности за рат у Украјини

Павле НЕДИЋ и Небојша ВУКОВИЋ¹

Апстракт

Рат у Украјини који је започео 24. фебруара 2022. године је у западним академским круговима углавном изазвао врло сличне реакције. Теоретичари из области међународних односа, међународне безбедности и спољне политике заузели су униформне ставове који уз осуду руске агресије на Украјину нуде и сличне аргументе за објашњење њених узрока, а који се примарно усредсређују на империјалистичке амбиције Владимира Путина. Насупрот овим ставовима, издвајају се јавни наступи и писања америчког аутора Џона Миршајмера, једног од водећих теоретичара реалистичке школе међународних односа. Миршајмер кривицу за овај рат првенствено види у ширењу НАТО-а на исток које директно угрожава безбедност Русије. Овакве ставове Миршајмер је заступао и по питању Украјинске кризе 2014. године. Аутори рада ће кроз анализу текстова, предавања и интервјуа које је Миршајмер давао о рату у Украјини изложити његове главне аргументе. Сматрајући да његови ставови директно произилазе из теорије офанзивног неореализма чије је основе Миршајмер поставио у својим радовима, аутори ће указати на конзистентну примену ове теорије на примеру рата у Украјини која се огледа у Миршајмеровим изјавама.

Кључне речи: рат у Украјини, офанзивни реализам, Џон Миршајмер, ширење НАТО-а.

¹ Рад је настао у оквиру научноистраживачког пројекта „Србија и изазови у међународним односима 2023. године“, који финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије, а реализује Институт за међународну политику и привреду током 2023. године.

Увод

Рат у Украјини који је започео 24. фебруара 2022. године представља један од најзначајнијих догађаја у међународним односима од краја Хладног рата. Он доноси комплетну промену политичко-безбедносне динамике на европском континенту и коначан крај постхладноратовског поретка који је започео процесом распада Совјетског Савеза и био обележен униполарном доминацијом Сједињених Америчких Држава.

На Западу, у анализама теоретичара међународних односа који су покушавали да објасне узроке рата као доминантни су се наметнули приступи према којима искључиву кривицу носе Русија и Владимир Путин (*Владимир Пуџин*), а који кореспондирају са преовлађујућим ставовима у медијима, међу доносиоцима одлука и у свеопштем јавном мњењу. Интерпретације се крећу од оних у којима је овај рат манифестација ширег сукоба либералног светског поретка и ауторитаризма, преко проналажења узрока у руској унутрашњој политици и страху од ширења демократије у Русији и издвајања руског империјализма као главног узрочника, па до комбинације неколико фактора, укључујући поред поменутих и успостављање сфере утицаја.² Већина аналитичара инсистира да ширење НАТО-а на исток и потенцијално чланство Украјине у овом савезу нису аргументи које треба уопште разматрати као могућ узрок, упркос експлицитним навођењима Путина и других руских званичника о претњи коју ови процеси за Русију представљају.³ Са друге стране, међу ауторима који покушавају да ситуацију сагледају и из угла Русије, а првенствено водећи рачуна о америчким спољнополитичким интересима, фокус се ставља на потребу за преговорима, прихватањем компромиса и узимања у обзир ширих последица које продужени конфликт има за све инволвиране стране, укључујући и САД.⁴ Међу њима, као најистакнутији и најпопуларнији у

² Fukuyama, F. „Putin’s war on the liberal order“. *Financial Times*, 4 March 2022; Pifer, S. „One. More. Time. It’s not about NATO“. *Brookings*, 26 July 2022; Snyder, T. „Nazis, Nukes, and NATO“. *Thinking About*, 21 July 2022; Motyl, A. J. „Who caused the Russo-Ukrainian war, NATO or Russia?“. *The Hill*, 5 July 2022; Nye, J. S. Jr., „What Caused the Ukraine War?“. *Project Syndicate*, 4 October 2022; Pearson, R. & McFaul, M. „What Putin Fears Most“. *Journal of Democracy*, 22 February 2022.

³ Изузетак је текст Џозефа Наја који ширење НАТО-а наводи као један од узрока, али га сматра мање важним.

⁴ Walt, S. M. „The Perpetually Irrational Ukraine Debate“. *Foreign Policy*, 29 November 2022; Posen, B. R. „Ukraine’s Implausible Theories of Victory“. *Foreign Affairs*, 8 July 2022; Bacevich, A. J. „Ukraine: From Bad to Worse?“. *The American Conservative*, 5 May 2022; Brands, H. „Ukraine May Become More Successful Than Biden Wants“. *Asharq Al-Awsat*, 15 September 2022; Kissinger, H. „How to avoid another world war“. *The Spectator*, 17 December 2022.

широј јавности, истиче се професор на Универзитету у Чикагу Џон Миршајмер (*John Mearsheimer*).

Миршајмера посебно издваја што је у својим јавним наступима и изјавама о рату у Украјини најексплицитнији у критици западних држава као узрочницама рата, јер су политиком подршке Украјини пре инвазије, проширењем НАТО-а до руских граница и промовисањем демократије и обојених револуција у постсовјетском простору, упркос исказаном незадовољству Москве, допринеле да се Путин одлучи да нападне Украјину 24. фебруара. Његове критике произилазе из става да понашање западних држава није било у складу са реалистичким пропозицијама о карактеру међународних односа, а што је у потпуној супротности са апсолутно реалистичким виђењем међународне политике које има Путин. Сличне ставове Миршајмер је износио и поводом Украјинске кризе 2014. године.⁵ Они су засновани на доследној примени теорије офанзивног реализма коју је овај аутор у својим делима поставио и касније допуњавао. У овом раду биће понуђен преглед његових главних аргумената за објашњење узрока, развоја ситуације на терену и последица рата у Украјини и објашњење како се теоријски концепти Миршајмеровог разумевања међународних односа у њима огледају.

Рад ће се састојати од два дела и закључка. У првом делу рада биће изнете основне поставке и елементи Миршајмерове теорије међународних односа, а у другом ће бити обрађени његови ставови о рату у Украјини. На крају ће бити понуђен закључак.

Главни елементи теорије међународних односа Џона Миршајмера

Радови Џона Миршајмера чврсто су укоренењени у реалистичку традицију промишљања међународних односа. Они се првенствено наслањају на неореализам Кенета Волца (*Kenneth Waltz*).⁶ Према Волцовом схватању, државама је примарни циљ опстанак, а да би га оствариле, оне су усмерене на сталну конкуренцију са другим државама. Државама нису важни апсолутни добитци већ релативни, јер је кључно постићи предност и већи добитак од ривала у међународном систему структура међународног система. На стално надметање са другим актерима државе приморава структура међународног система. Анархија и непостојање врховног ауторитета производе безбедносну дилему, а увећање сопствене

⁵ Mearsheimer, J. J. „Why the Ukraine Crisis Is the West’s Fault“. *Foreign Affairs*, September/October 2014.

⁶ Waltz, K. N. (1979). *Theory of International Politics*. London: Addison-Wesley Publishing Company.

моћи зарад заштите и опстанка ствара страх и осећај угрожености код осталих актера, који заузврат такође увећавају сопствене капацитете, креирајући осећај угрожености код прве државе, формирајући на тај начин константан циклус надметања у међународном систему. За Волца, дефанзивног реалисту, одбрамбени приступ је решење, јер државе теже достизању онолико моћи колико им је потребно да се осећају безбедно. Увећање моћи изазива реакцију других држава које ће се упустити у уравнотежавање како би ограничили раст државе која прети да постане доминантан и неприкосновен актер у систему – хегемон. Миршајмер у *Трагедији политике великих сила* нуди сопствену верзију неореализма – офанзивни реализам, која такође полази од претпоставке да је структура међународног система главни узрок понашања држава, али се од дефанзивних реалиста попут Волца разликује у објашњењу колико је моћи држави потребно. Наиме, државе увек теже да прикупљају још моћи и да постану хегемони, јер су једино тада опстанак и безбедност загарантовани.

Миршајмер у својој теорији полази од неколико темељних хипотеза које заједно представљају разлоге зашто државе константно теже увећању сопствене моћи и зашто је политика великих сила суштински трагична. Прва јесте да је међународни систем анархичан и да нема врховне власти изнад независних држава које чине овај систем. Друга темељна хипотеза јесте да „велике силе инхерентно поседују неке офанзивне војне капацитете који им омогућавају да нашкоде и чак униште једна другу“.⁷ Ова претпоставка је изузетно важна за Миршајмерову теорију јер у први план ставља офанзивне могућности држава и заједно са наредном, према којој државе никада не могу бити сигурне у намере других држава, ствара осећај константног страха од супарника у међународном систему. Четврта хипотеза поставља опстанак као централни и примарни циљ великих сила, а пета наглашава да су велике силе рационални актери.⁸

У таквом систему сталне опасности, увећавање сопствене моћи је једини начин да се осигура опстанак. Управо због тога велике силе више брину о релативној моћи, а не апсолутној. Оне су спремне да се одрекну дела моћи уколико ће ривали изгубити више, јер ће тиме стећи предност, као што су и спремне да прихвате апсолутно гледано мањи раст моћи, уколико ривали добију још мање, јер ће исход поново бити предност у односу на такмаце. Ипак, аутор наглашава да оваква конкуренција и приступ међународним односима нужно не спречавају сарадњу између држава, већ је само чине непоузданом. Велике силе ће сарађивати када им

⁷ Миршајмер, Ц. (2017). *Трагедија политике великих сила*. Београд: Удружење за студије САД у Србији и Чигоја штампа, 63.

⁸ Ibid., 62–64.

то доноси корист, на пример да би уравнотежавали трећу страну која представља заједничку претњу. Међутим, увек постоји страх да ће партнер стећи, посматрано релативно, већу корист од остварене сарадње, као и могућност да друга страна варањем стекне предност.⁹ Исто тако, велике силе нису, као што историја показује, у стању сталног рата и спровођења офанзивних инвазија. Пошто су велике силе рационални актери, оне ће се за агресију одредити само када верују да она може бити успешна и да их други фактори не могу спречити у остварењу својих интереса ратним.¹⁰

Примарни интерес држава је опстанак, а он се обезбеђује хегемонијом у систему. Хегемон није велика сила која је само моћнија од других, јер и даље постоје друге велике силе које је могу угрожавати, посебно уколико формирају уравнотежавајућу коалицију. Хегемоном се може сматрати она „држава која је толико моћна да доминира над свим државама у систему“.¹¹ Она је моћнија од свих осталих заједно и потпуно је растерећена страха да је други могу угрозити. Међутим, статус глобалног хегемона ниједна држава никада није достигла. Један од кључних разлога јесте заустављајућа моћ вода која спречава пројектовање моћи у удаљене делове света. Миршајмер оставља простор достизања статуса глобалног хегемона за ону силу која оствари потпуну доминацију у нуклеарном наоружању, јер тада географска удаљеност не би имала никакву улогу, али верује да је и овај циљ тешко остварив. Са друге стране, положај регионалног хегемона јесте достижан.¹² Он подразумева потпуну доминацију у одређеном географском региону, без такмаца у виду других великих сила. Уколико држава достигне овај статус, она ће имати амбицију да спречи да нека друга сила постане хегемон у сопственом региону. Једини историјски пример регионалног хегемона Миршајмер види у Сједињеним Америчким Државама, које су интервенисале у Европи у оба светска рата како би спречиле Немачку да достигне исти статус.¹³ Из истих побуда, након Другог светског рата САД су спроводиле стратегију обуздавања усмерену против СССР-а и задржале велико војно присуство у Европи током, али и након Хладног рата.

Како би се статус регионалног хегемона достигао и задржао, потребно је увећати сопствену моћ. Као главну стратегију за стицање релативне

⁹ Ibid., 88.

¹⁰ Ibid., 71.

¹¹ Ibid., 75.

¹² Ibid.

¹³ Ibid., 76.

моћи Миршајмер идентификује рат, инсистирајући да он има своју сврху и да може донети корист држави која га започиње. Аутор одбацује аргументе да агресори по правилу губе ратове, као и ставове да чак и ако победе, велике силе не могу из те победе извући значајну корист јер увећавањем сопствене територије оне стварају империје које су економски и политички дугорочно неодрживе.¹⁴ Напротив, Миршајмер истиче да се корист од ратне победе огледа у томе што се конкурентска велика сила трајно избацује из међународног система, локално становништво се може искористити за рад или попуњавање трупа, природни ресурси и богатство се могу запленили, а може се и стећи контрола над стратешки важним деловима територије.¹⁵

Својеврсну допуну своје теорије Миршајмер нуди у књизи *Велика заблуда*, објављеној 2018. Пишући у свету који се креће ка мултиполарности, посебно после догађаја у Украјини 2014. године, Миршајмер представља теоријско разматрање стратегије либералне хегемоније коју су САД примењивале у доба униполарности након Хладног рата, а коју дефинише као покушај „да се што више држава претвори у либералне демократије као што су и САД, у исто време промовишући отворену међународну економију и изградњу међународних институција“.¹⁶ Аутор, из угла реализма, кроз критику ове специфичне стратегије уједно нуди и свеобухватну критику либерализма и његових кључних постулата као правца мишљења и деловања у међународним односима. Напуштајући поглед искључиво са трећег нивоа анализе – нивоа система – којег се максимално држао у *Трагедији политике великих сила*, чиме је неупитно настављао теоријско промишљање у правцу који је трасирао Кенет Волц, у *Великој заблуди* аутор, уводећи у концептуални оквир трећи важан „-изам“ – национализам, укључује и факторе са прва два нивоа анализе, нивоа појединца и државе.

Миршајмер полази од објашњења основних принципа либерализма, за који сматра да је, у форми либералне демократије, најпригоднији начин за унутрашње уређење држава. Он прави разлику између *модус вивенди* и прогресивних либерала, где први фокус стављају на негативну (слободу „од“), а други на позитивну слободу (слободу „да“).¹⁷ Међутим, пребачен у сферу међународних односа, која је по свом уређењу

¹⁴ Ibid., 203.

¹⁵ Ibid., 206–207.

¹⁶ Mearsheimer, J. J. (2018). *The Great Delusion: Liberal Dreams and International Realities*. New Haven: Yale University Press.

¹⁷ Ibid., 20.

суштински другачија од домена у којем држава има врховну улогу и моћ, либерализам, а нарочито прогресивни либерализма који је у овом погледу доминантан, подстиче велике силе на вођење погрешне спољне политике. Основна идеја либерализма, о сету неотуђивих природних права које поседује сваки појединац, примењена на ниво међународне политике промовише интервенционистичку политику либералне хегемоније која подразумева промену режима и друштвени инжењеринг у државама окарактерисаним као нелибералне. Аргументи либерала јесу да се овом политиком постиже обезбеђивање заштите индивидуалних права грађана и ван сопствене државе, спречавају се ратови, јер либералне демократске државе међусобно не ратују и повећава се безбедност код куће, јер се смањује могућност да нека од нелибералних држава пружа подршку и помаже актере који доводе у питање тековине либералног друштва у сопственој држави.¹⁸

Међутим, аутор овим разлозима за вођење политике либералне хегемоније супротставља бројне противаргументе. Пре свега, сами циљеви овакве политике воде великом броју интервениоцистичких ратова са циљем постизања промене режима, а творци политика верују да имају потребна морална оправдања, али и знање како да ове циљеве остваре, често уз мисионарску увереност у исправност сопствених ставова. Поред тога, Миршајмер наглашава да дипломатија, као рату супротстављено, али истовремено и комплементарно средство за постизање спољнополитичких циљева, бива занемарена јер државе које желе да остваре либералну хегемонију „имају тенденцију да посматрају међународни систем као да се састоји од добрих и злих држава, што оставља мало простора за компромис између две стране“.¹⁹ А компромис представља основ дипломатије. Додатно, либерална хегемонија подрива концепт суверенитета, који је један од основних фактора за смањивање могућности ратова између држава. На крају, ова политика угрожава либерализам код куће, кроз тајност, обмане и ограничавање права грађана.²⁰

Поред ових нормативних недостатака, Миршајмер кроз стављање либерализма у контекст друга два кључна „-изма“, реализма и национализма, показује и његову ограниченост у могућности успешне примене.²¹ У међународним односима, стратегија либералне хегемоније се може спроводити само у пермисивном окружењу униполарности, ако држава која се за њу опредељује има значајну предност у моћи у односу на

¹⁸ Ibid., 131–134.

¹⁹ Ibid., 164.

²⁰ Ibid., 185.

²¹ Ibid., 14.

остале велике силе. У биполарном или мултиполарном међународном поретку, либералне државе се понашају према правилима реализма, водећи рачуна пре свега о свом опстанку и равнотежи снага. Са друге стране, чак и ако услови постоје, у процесима друштвеног инжењеринга који прате промене режима, либерали наилазе на доминантан утицај национализма, идеологије засноване на идентитету, у којој је важност сопствених колективних права једног народа, укључујући самоопредељење и суверенитет, далеко испред природних индивидуалних права на којима либерализам инсистира.²² Стога Миршајмер закључује да су домети либералне хегемоније као крајњег израза либерализма у међународним односима значајно ограничени.

Миршајмеров поглед на рат у Украјини

Миршајмер је од почетка избијања кризе у Украјини 2014. године праatio и коментарисао политичке прилике у њој као и њихове последице по међународне и односе великих сила, пре свега САД и Руске Федерације. У предавању на Чикашком универзитету са краја септембра 2015. године, он је недвосмислено изјавио да је главна одговорност за неред у Украјини на Западу, а не на Русији.²³ Тај неред је изазван, сматрао је Миршајмер, тежњом Запада, пре свега САД, да Украјину извуку из орбите руског утицаја и од ње створе западни бедем (*bulwark*) на границама Русије.²⁴ С друге стране, главни мотив руског деловања у Украјини, укључујући и припајање Крима, јесте спречавање таквог развоја догађаја јер је, наглашава Миршајмер, Русија такође велика сила и понаша се управо онако како су се понашале (и још увек се понашају) САД у погледу западне хемисфере, то јест у складу са тзв. Монроовом доктрином, не дозвољавајући да се на том подручју од виталног интереса за Вашингтон инсталирају војне снаге државе/држава са друге (источне) хемисфере. Другим речима, када се разматра проблем Украјине, Миршајмер заговара став да је у питању типична реалполитичка ситуација из 19. века, у којој сукобљене стране покушавају да поремете (САД), односно одрже (Русија) одређену равнотежу снага, с тим што, према његовом мишљењу, амерички доносиоци одлука то не схватају (они украјински проблем сагледавају из перспективе 21. века и ширења демократије, људских права и либералног поретка, о чему је већ било делимично речи у претходном одељку) и стога

²² Ibid., 146–149.

²³ *Why is Ukraine the West's Fault? Featuring John Mearsheimer*. University of Chicago, Youtube, <https://www.youtube.com/watch?v=JrMiSQAGOS4&t=2461s>, 11/01/2023. (10.00–10.30).

²⁴ Ibid. (11.00–11.13).

чине погрешне кораке. Уосталом, Миршајмер наводи да процес ширења НАТО-а воде мушкарци и жене 21. века који верују да је политика равнотеже снага мртва, док је управо случај Украјине пример те политике, и да Путин, који је по њему човек 19. века, то добро схвата.²⁵ Тада, 2015. године, док се конфронтација Запада (и Украјине) са Русијом није развила у отворен сукоб широких размера, Миршајмер је предлагао типично реалистичко решење украјинског питања – успостављање војно-политички неутралне Украјине, која би била тампон држава између Запада и Русије.²⁶ Поред тога, он се на том предавању залагао да Запад заједно са Русијом и ММФ-ом формулише план/акцију економског подизања/спасавања Украјине, као и за обавезивање Украјине у смислу давања/гарантовања мањинских права (посебно када је реч о употреби језика), чиме би се отклонили страхови/примедбе Москве када је у питању судбина рускојезичког становништва.

Уместо оваквог развоја догађаја, уследиле су године (полу)отворене конфронтације, замрзнутог сукоба и, како се сада све више испоставља, припремања за „друго полувреме“ оружаног сучељавања. Током 2022. године, Џон Миршајмер је одржао више предавања на којима се дотакнуо рата у Украјини и анализирао његове узроке, ток и могуће последице. У складу са својим ставовима из 2014/15. године, он наводи да је политика Вашингтона препозната од Владимира Путина и његових сарадника у Москви као „егзистенцијална претња“ за Русију, нарочито, како се Миршајмер изразио, „америчка опсесија довођења Украјине у НАТО“.²⁷

Према његовом запажању, администрација америчког председника Џозефа Бајдена (*Joseph Biden*) није била вољна да елиминира ту претњу кроз дипломатију и, штавише, поново се обавезала/ангажовала (*recommitted itself*) да уведе Украјину у НАТО. Миршајмер негира тезу да Путин (Русија) има намеру да покори Украјину, али тврди да НАТО (САД) има намеру да у Украјини порази Русију, односно, циљ је америчке акције, према његовом мишљењу, да се Русија избаци из реда великих сила (*knocking Russia out of the ranks of the great powers*).²⁸

Међутим, с обзиром на то да је Руска Федерација нуклеарна сила, такав наум НАТО-а (САД) може да се покаже као нарочито опасан. Наиме, уколико би украјинска армија почела да задаје теже ударце руским

²⁵ Ibid. (31.15–31.30).

²⁶ Ibid. (37.30–37.37).

²⁷ *The causes and consequences of the Ukraine war A lecture by John J. Mearsheimer*, The Robert Schuman Centre for Advanced Studies, Youtube, <https://www.youtube.com/watch?v=qciVozNtCDM&t=5529s>, 11/01/2023. (13.25–13.31).

²⁸ Ibid. (59.55–1.00.00).

снагама на ратишту, односно, уколико би се појавила реална могућност да Русија изгуби у конвенционалном рату, Миршајмер је убеђен да би цео свет био ближи нуклеарном рату, то јест да Владимир Путин не би околишао да употреби атомско оружје како би „спасио ситуацију“. По Миршајмеру, таква ситуација/могућност није никакав руски ексклузивитет јер је и НАТО током Хладног рата имао планове да употреби атомско наоружање уколико би рецимо снаге Варшавског уговора преправиле Западну Немачку, то јест да „спаси ситуацију“.²⁹ Дакле, што је НАТО „успешнији“ у Украјини, односно што већи неуспех трпи Руска Федерација на ратишту, веће су шансе да се Москва одлучи на употребу нуклеарног оружја. Миршајмер наглашава да је Кремљ више пута недвосмислено упозорио Запад да је пријем Украјине у НАТО за њега апсолутно неприхватљив, као и да су се САД оглушиле о руске безбедносне страхове. Према његовим речима, „трагична је истина ова – да Запад није спроводио ширење НАТО-а на Украјину, вероватно да не би било рата у Украјини, и Крим би и даље био део ње“.³⁰ И не само то. Миршајмер износи прилично тешку оптужбу на рачун америчке администрације – Вашингтон је, како каже, играо централну улогу у вођењу Украјине на пут деструкције.

У једном дугачком интервјуу, Миршајмер је додатно објаснио зашто сматра да није невероватно да Русија употреби нуклеарно оружје. Наиме, наводећи пример Јапана раних четрдесетих година 20. века, кога су САД почеле да гуше економски и стратегијски, и који се одлучио на напад на Перл Харбур, уз пуну свест о далеко већој снази Вашингтона, Миршајмер објашњава да, када су велике силе очајне, оне су вољне да предузму екстремне мере.³¹ То је, између осталог, један од разлога зашто би требало бринути због евентуалне руске употребе нуклеарног наоружања. Дакле, треба бити врло пажљив, сугерише Миршајмер, да се Русија не ставља у ситуацију у којој ће да мисли да је њен опстанак угрожен.³² Она по својим капацитетима, сматра он, није претња Европи, у смислу њеног покоравања, а ни САД, којима је прави/истински такмац НР Кина.

Још 2015. године, Миршајмер је „завапио“ – Кина је наш ривал, а Русија би требало да буде у коалицији која ће да обуздава Пекинг, заједно са Јужном Корејом, Јапаном, Вијетнамом, Тајваном, Сингапуром, Индијом.

²⁹ Ibid. (1.02.00–1.02.29).

³⁰ Ibid. (1.08.00–1.08.26).

³¹ Mearsheimer, J.: *The West is playing Russian roulette*, UnHerd, Youtube, <https://www.youtube.com/watch?v=HBiV1h7Dm5E&t=3191s>, 11/01/2023. (7.37–7.42).

³² Ibid. (37.00–37.11).

Америчка политика, у том погледу, није баш паметна, сматрао је Миршајмер, јер гура Русију ка Кини и Ирану, а баш је потребна САД, и у Ирану, и у Сирији, и на другим местима.³³ Међутим, нажалост, Вашингтон није препознао/сагледао ову стратешку рачуницу и гурнуо је у загрљај Москву и Пекинг.

Миршајмер је песимистичан у погледу компромисног решења за рат у Украјини јер су све стране у сукобу „отишле предалеко“ у својим акцијама, посебно, по његовом мишљењу, САД и њихови савезници. Стога се над човечанством надвија врло неизвесна будућност бременита даљим разарањима и смрћу многих људи.

На основу ове анализе, јасно је да је за Миршајмера начин на који је криза у Украјини ескалирала у отворени рат последица и услов који карактеришу међународне односе, а засновани су на његових пет темељних хипотеза. Амерички покушај да спречи успон хегемона у региону Европе, као и раније у историји, подстиче Вашингтон да својим потезима делује против Русије, иако се чини да је његова процена о актуелним руским намерама, која мора бити заснована и на њеним могућностима, погрешна, преувеличана и скреће пажњу са главног изазивача – Кине. На крају, може се закључити да су ставови и одлуке америчких креатора спољне политике у погледу Украјине кулминација покушаја успостављања либералне хегемоније, стратегије коју Миршајмер оцењује као опасну, а њене циљеве сматра неостваривим.

Закључак

Током „велике дебате“ о рату у Украјини, при чему огромна већина аналитичара и стручњака на Западу кривицу за његово избијање приписује искључиво Москви, Џон Миршајмер је вешто „спојио“ властите теоријске (прет)поставке и анализу једне конкретне конфликтне ситуације, упорно „пливајући против струје“, стварајући истовремено доста опонената и изазивајући вероватно знатан анимозитет, посебно у украјинским лобистичким круговима. Јавно изрећи више пута да је колективни Запад (САД, НАТО, водеће западноевропске земље) главни кривац за избијање рата у Украјини, а у исто време живети и радити у САД, несумњиво представља чин личне и интелектуалне храбрости, без обзира на то да ли се са тим ставом слажемо или не. При томе, не би се могло рећи да је Миршајмер русофил или промотер политичке праксе Владимира Путина. Реч је, чини се, само о томе да уважени професор из Чикага није хтео да „изда“, односно јавно се одрекне властите

³³ *Why is Ukraine the West's Fault? Featuring John Mearsheimer*, op. cit. (40.15–41.00).

реалистичке/реалполитичке истраживачке парадигме, у ситуацији када би то свакако било друштвено пожељно (с обзиром на његове позне године, чини се да је мотив личне користи, напредовања или промоције сасвим искључен). Зато његово деловање може да се третира као пример интелектуалног поштења и непоколебљивости у околностима које нису баш пријатне или благонаклоне.

Библиографија

- Bacevich, A. J., „Ukraine: From Bad to Worse?“. *The American Conservative*, 5 May 2022.
- Brands, H. „Ukraine May Become More Successful Than Biden Wants“. *Asharq Al-Awsat*, 15 September 2022.
- Fukuyama, F. „Putin’s war on the liberal order“. *Financial Times*, 4 March 2022.
- Kissinger, H. „How to avoid another world war“. *The Spectator*, 17 December 2022.
- Mearsheimer, J. J. „Why the Ukraine Crisis Is the West’s Fault“. *Foreign Affairs*, September/October 2014.
- Mearsheimer, J. J., *The Great Delusion: Liberal Dreams and International Realities*, Yale University Press, New Haven, 2018.
- Mearsheimer, J.: *The West is playing Russian roulette*, UnHerd, Youtube, <https://www.youtube.com/watch?v=HBiV1h7Dm5E&t=3191s>, 11/01/2023.
- Motyl, A. J. „Who caused the Russo-Ukrainian war, NATO or Russia?“ *The Hill*, 5 July 2022.
- Nye, Jr. J. S. „What Caused the Ukraine War?“ *Project Syndicate*, 4 October 2022.
- Pearson, R. & McFaul, M. „What Putin Fears Most“. *Journal of Democracy*, 22 February 2022.
- Pifer, S. „One. More. Time. It’s not about NATO“. *Brookings*, 26 July 2022.
- Posen, B. R. „Ukraine’s Implausible Theories of Victory“. *Foreign Affairs*, 8 July 2022.
- Snyder, T. „Nazis, Nukes, and NATO“. *Thinking About*, 21 July 2022.
- The causes and consequences of the Ukraine war A lecture by John J. Mearsheimer*, The Robert Schuman Centre for Advanced Studies, Youtube, <https://www.youtube.com/watch?v=qciVozNtCDM&t=5529s>, 11/01/2023.
- Walt, S. M. „The Perpetually Irrational Ukraine Debate“. *Foreign Policy*, 29 November 2022.
- Waltz, K. N. (1979). *Theory of International Politics*. London: Addison-Wesley Publishing Company.
- Why is Ukraine the West’s Fault? Featuring John Mearsheimer*, University of Chicago, Youtube, <https://www.youtube.com/watch?v=JrMiSQAGOS4&t=2461s>, 11/01/2023.
- Миршајмер, Џ. (2017). *Трагедија политике великих сила*. Београд: Удружење за студије САД у Србији и Чигоја штампа.

**SWIMMING AGAINST THE TIDE:
THE ARGUMENTS OF JOHN MEARSHEIMER
ON THE RESPONSIBILITY FOR THE WAR IN UKRAINE**

Pavle NEDIĆ and Nebojša VUKOVIĆ

SUMMARY

The war in Ukraine which started on 24 February 2022 has caused mostly similar reactions in the Western academia. International relations, international security and foreign policy theorists have taken uniform stances that chastise Russian aggression on Ukraine and offer similar explanations for its causes, mainly focusing on the imperialistic ambitions of Vladimir Putin. On the opposite end stand the public statements and writings of the American author John Mearsheimer, one of the leading theorists of the realistic school of thought in international relations. For Mearsheimer, the main cause is the NATO expansion towards the East, which directly endangers security of Russia. Mearsheimer has proposed these explanations in regards to the causes of the Ukrainian crisis in 2014. The authors of this paper will present Mearsheimer's main arguments through the analysis of his writings, lectures and interviews on the war in Ukraine. The authors will point out and explain the direct correlation between the theory of offensive realism put forward in his works and his stances on the war in Ukraine, which represent a direct application of his theory.

Keywords: war in Ukraine, offensive realism, John Mearsheimer, NATO expansion.

РЕЗИМЕ СТАВОВА И ОЦЕНА СА СКУПА

Годину дана руске војне операције у Украјини: зашто, како, куда?

Александар МИТИЋ¹

Амерички историчар Пол Едвардс (*Paul M. Edwards*) сматрао је да његови сународници нису извукли никакве озбиљне поуке из Корејског рата (1950-1953) како због одсуства информација о сукобу и његовим последицама, тако и због дезинформација о његовом току. Као ветеран Корејског рата и аутор 13 књига о њему, Едвардс је са жаљењем констатовао да су неразумевање, погрешне процене и порицања не само оштетили америчке интересе већ и значајно умањили успомене на први велики сукоб Хладног рата.

Осамдесет година касније, први велики сукоб „новог“ или „другог“ Хладног рата – руска војна операција у Украјини – такође је театар дезинформација и погрешних процена. Овог пута, међутим, не мањка информација. У ери интернета и свеprisутности дигиталних медија, чини нам се да живимо под теретом 24-часовног информативног преоптерећења о свим аспектима сукоба. Од извештавања „ратних блогера“ на Телеграму о статусу уличних борби – практично од куће до куће – па до анализа одлука са бројних политичких и дипломатских самита – од НАТО до ШОС-а – неретко нам се чини да нам највише недостају веродостојни информативни кустоси нове генерације. Не „гејткипери“ из ере традиционалних медија који сервирају оно што се свиђа „онима изнад“, нити нови софистицирани алгоритми који нам испоручују оно што се свиђа нама самима, већ нешто заиста налик најбољим музејским кустосима – контекстуални, информативни, садржајни, критички и релевантни.

Сукоб наратива и стратешке комуникације страна у сукобу, наравно, отежава задатак свих који покушавају да сагледају трезвено разне аспекте сукоба и његових импликација. Ипак, сваки напор у правцу таквог сагледавања вредан је допринос. То је био и задатак Националне научне конференције и зборника „Рат у Украјини – оно што знамо и оно што не знамо“, који већ у самом називу уважава комплексност сукоба и ограничења актуелног увида у њега.

Сагледавајући радове, читалац уочава да су се аутори фокусирали на три основне и логичне области: зашто је дошло до сукоба, како се он одвија и куда се креће не само он већ и свет којег мења.

¹ Научни сарадник, Институт за међународну политику и привреду.

У погледу анализе узрока сукоба, уочљиве су јасне разлике које су рефлексивна фундаментално супростављених перцепција зараћених страна. Трапара („Политика САД према руско-украјинском сукобу: између геополитике и идеологије“) акценат ставља на руски „империјално цивилизационистички“ приступ који је довео до „пуне инвазије Русије“ и омогућио САД „пуно спајање геополитичког и идеолошког приступа у спољној политици“, резултирајући новим Хладним ратом. Петровић („Окршај политичких наратива: од ‘Путиновог рата’ до ‘колективног Запада’“) такође апострофира да, „у контексту напада на Украјину, Русија се може перципирати као ‘држава вук’, односно као ревизионистичка сила“, те да је сама Европска унија тежила да сукоб представи као „освајачки, неправедан и неоправдан“, али и „персонализован“ и пренесен на ниво руског преседника Владимира Путина као „идеолога и творца сукоба“.

Недић и Вуковић („Пливање против струје: аргументи Џона Миршајмера о одговорности за рат у Украјини“), пак, пажњу поклањају делу америчког професора Џорџа Миршајмера који је, остајући доследан својој реалистичко/реалполитичкој истраживачкој парадигми, „јавно изрекао више пута да је колективни Запад (САД, НАТО, водеће западноевропске земље) главни кривац за избијање рата у Украјини“, посебно апострофирајући политику проширења НАТО ка истоку. Петровић уочава и да Русија „у званичном дискурсу Европску унију тежи да представи првенствено у контексту ширег западног фронта, пре него као јединственог актера у међународним односима“, додајући да је једно од могућих објашњења за то да руска „цивилизационистичка логика“ као примарног супарника види америчку хегемонију и НАТО, а не европске земље, које су по том погледу „простор кроз који се амерички утицај преноси и угрожава Русију“.

Поставља се, наравно, питање, да ли се улога ЕУ заиста може занемарити, с обзиром на њену дугогодишњу политику према Украјини (Источно партнерство, улога у догађајима на Мајдану 2014. године и „европској перспективи“ као мотиву промене геополитичког курса Кијева, улоге француског председника Франсоа Оланда и немачке канцеларке Ангеле Меркел у Минском процесу). Такође, за генезу почетка сукоба од кључне важности је, у зборнику помало запостављена, динамика политичких односа унутар саме Украјине, нарочито догађаји од 2014. до 2022. године, те однос између власти у Кијеву и (про)руског становништва у Донбасу и другим регионима.

Након годину дана, сукоб у Украјини заслужује да буде упамћен као „рат изненађења“ – не само због начина на који је избио већ и због неочекиваних обрта. Благојевић („Рат у Украјини из угла професионалног војника“) оцењује да је руска страна показала низ

недостатака у стратешком промишљању: од тога да јој је као примарни циљ имала стратегију застрашивања усмерену на одвраћање НАТО, „а тек секундарно на присилу према Украјини“, до тога да да није успешно извршила „правовремено прилагођавање на ‘ратну маглу’ на стратешком нивоу“ – а што приписује „руском политичком систему и стратешкој култури“. Вуковић („Концепција унутрашњег и спољашњег маневра и рат у Украјини“) оцењује да су и Украјина и Руска Федерација по питању „спољашњег маневра“ (придобијање савезника и подршке на светском нивоу) постигле добре резултате – односно „оптималне“ иако „близу кулминације“ (Кијев) или „солидне“ (Москве). С друге стране, по питању „унутрашњег маневра“ (квалитетно управљање материјалних и моралним снагама и фактором времена у оквирима ратишта), украјинска страна је, по Вуковићевој оцени „деловала рационално и повукла доста потеза који су јој омогућили да се одржи у сукобу“, док су руски резултати „скромни услед, више него очигледно, озбиљних и крупних пропуста приликом планирања извођења ратних операција“ као и „калкулантског и споразумашког приступа руског руководства циљевима рата“.

Радојевић („Геополитички и геостратегијски значај Црног мора – пројекција моћи или ограничена доминација Русије?“), пак, пажњу посвећује Црном мору где, упркос потонућу командног брода, Русија „и даље остварује ограничену доминацију“, а коришћењем Црноморске флоте може да „пројектује своју моћ на копно“. Стога, по њему, Русија „и даље гледа на Црно море као на главни домен у рату против Украјине“. Радојевић се осврће и на значај употребе поморских дрона, који се – иако сами по себи нису новост – у Црном мору употребљавају „координисано“, што би могло да буде „обележје будућег поморског рата“, укључујући употребу „у великом броју или ‘ројевима’“. Дроновима, као једном од карактеристика украјинског сукоба, бави се и Стекић („Дронови у рату у Украјини – ново поље шаховске табле глобалног надметања“) који закључује да сукоб у Украјини „даје важан увид у утицај дрона на оружане сукобе“, али и наглашава „парадоксалну природу њихове употребе у савременом рату, који уместо остваривања победе на фронту, доводи до нерационалног трошења средстава за ПВО системе који многоструко надмашују цене беспилотних летелица“. Поред дрона, појава која је посебно заинтригирала светску јавност је интензитет активности „Вагнер групе“. Роквић („Марш Валкира – енигма звана Вагнер група“) поставља питање о томе шта је заиста „Вагнер група“ и одговара да се „са сигурношћу може рећи да она није приватна безбедносна компанија, док су готово сви аутори који се баве овом тематиком сагласни у томе да се она не може сврстати ни у приватне војне компаније“. Истовремено, оцењује

да се „вагнеровци“ не уклапају ни у половину критеријума који дефинишу „плаћенике“, између осталог зато што су код њих „поред економског мотива јако изражени патриотски и идеолошки интереси“.

Жртве и злочини су, нажалост, саставни део сваког рата, о чему је сведочио и амерички новинар Сејмур Херш који је открио покољ у Маи Лаију, односно масовно погубљење вијетнамских цивила које је извршила војска Сједињених Америчких Држава 1968. године. Међутим, док је Хершов извештај у значајној мери преокренуо јавно мњење у САД против рата у Вијетнаму, његов текст о позадини диверзије на гасовод Северни ток у међународним водама Балтичког мора у септембру 2022. године, у потпуности је потиснут из западних „мејнстрим“ медија. Ипак, сама тема диверзије постала је важна тема расправа у Савету безбедности УН. Станојевић и Шекарић Стојановић („Новине у парадигми разумевања енергетске безбедности“) истичу да напад на Северни ток, али и на украјински енергетски систем показују да су „напади на енергетску инфраструктуру постали један од кључних фактора ратне стратегије у оружаном сукобу који се тренутно одвија у Украјини“. С обзиром на очекивања да ће напади на енергетску инфраструктуру „очигледно постати централно место у стратешким војним и политичким плановима геополитичких опонената“, Станојевић и Шекарић Стојановић сматрају да би, поред традиционалних, требало увести још једну димензију енергетске безбедности – „која би се најближе могла описати појмом резилијентности, што би био појам који би означавао еластичност, отпорност, истрајност и прилагодљивост неког (виталног) енергетског система на промене из окружења или стресне догађаје различитог порекла“.

Изузетно важан аспект сукоба у Украјини тиче се његових импликација на динамику међународних односа. Пророковић („Кина и Украјинска криза: несврставање у антируски блок“) наглашава да „посебну пажњу привлачи чињеница да се, изузимајући земље политичког Запада (у које убрајамо и Јапан, Јужну Кореју, Аустралију и Нови Зеланд), у антируски блок није сврстао нико други, нити један незападни актер“. Од почетка сукоба, посебну пажњу привлачила је перспектива Пекинга. Међутим, како Пророковић истиче, „надање како ће уз пропагандне кампање, блажи или јачи политички притисак или претње санкцијама Кина подлећи, променити став и сврстати се уз антируски блок показало се наивним и неутемељеним“. Међу земљама чији је став за многе изненађење налази се Турска, једина чланица НАТО-а која није увела санкције Русији. Лазивић („Позиционирање Турске током украјинског сукоба: између балансирања и посредовања“) оцењује да је „вешто балансирајући између две зарађене стране, Турска кроз динамичан, усклађен и комплексан сплет чињења и нечињења пружила низ аргумената у прилог

подршке и помоћи Украјини, као и аргументе у прилог толерисања и разумевања, па чак и развоја сарадње са Русијом“.

Цветковић („Рат у Украјини: ко добија а ко губи?“) сматра да је рат у Украјини „започет са прегршт (не)реалних очекивања са обе стране“, те да је свима „донео изненађења уз понеко разочарење“. Они који су очекивали брз пораз Украјине су изненађени што се војном сукобу не види крај. С друге стране, они који су очекивали победу Запада су изненађени тиме што се „светски поредак мења великом брзином на штету Хегемона“: од одбијања апсолутне већине не-западних земаља да се придруже санкцијама Русији, што „представља политички шок за Запад који очигледно губи на свом престижу, а посебно оном војном“ до „још много већег ударца за кредибилитет“ САД у виду „дедоларизације“ светске привреде, што је „потенцијално највећа претња по статус САД као хегемона на светској позорници“.

Доиста, о досадашњем току рата може се закључити, као што то чини Кобања („Ненамеран сукоб: овакав руско-украјински рат (заправо) нико није планирао“), да он представља изненађење за све, укључујући за саме актере који, могуће је, нису ни планирали његову ескалацију до тачке до које је дошао. Односно, како истиче, стратегије актера након годину дана сукоба „директно противрече изворној вољи свих учесница“, што чини овај сукоб „примером ненамерне ескалације“.

Где су, међутим, границе ескалације сукоба у Украјини? Може ли се догодити „незамисливо“ – употреба нуклеарног оружја? Стојановић („Употреба тактичког нуклеарног оружја у рату у Украјини: изгледи и перспективе“) сматра да „Русија неће разматрати употребу тактичког нуклеарног оружја, све док се рат води на територији Украјине (укључујући и четири припојене области Русији)“, односно да би га употребила „само у ситуацији уколико би се рат прелио на њену територију и ако би њен опстанак био угрожен нападом појединих или свих чланица НАТО“. Стојановић наводи разлоге за такав став: од увећања могућности за нуклеарни рат, до ризика за погоршање односа са Кином, а да притом тактичко нуклеарно оружје не доноси предност на бојном пољу док неселективно шири радијацију и убија цивилно становништво. Костић Шулејић („Нормативни аспекти употребе нуклеарног оружја Руске Федерације у контексту рата у Украјини од 2022. године“), међутим, сматра да постоји могућност да Русија употреби нуклеарно оружје „не само као одговор на агресију“, већ и у низу других случајева – од „спречавања значајног украјинског напредовања“ до „бржег окончања конфликта ради потписивања мира под руским условима“.

Ратови се завршавају на три начина – апсолутном победом једне од страна, мировним споразумом или примирјем. Из перспективе

годишњице почетка војне операције у Украјини, за апсолутну победу тренутно нема снаге, а за гаранције које би требало да буду део одрживог мировног споразума - нема воље. Могуће је да је заиста једино тренутно решење – примирје. Неко ће се сетити и рећи да примирја попут оног на Корејском полуострву трају предуго - сада већ 80 година. Међутим, уколико у недостатку барем примирја у украјинском „рату изненађења“ једно од њих буде и употреба нуклеарног оружја, проблем за човечанство неће бити недостатак успомена и поука као у случају Корејског рата, већ то што, могуће је, неће бити ни кога да га се сећа.

Из нешто мање дистопијске перспективе, од важности за истраживаче импликација украјинског сукоба биће да у наредном периоду разматрају многе аспекте који су објективно запостављени у овој издању или који се великим брзином намећу, а међу којима су: ко и како може да победи у „рату изнуривања“? У борби за енергетску (извозну и увозну) диверзификацију? Или, једноставно, у сукобу између бранилаца „света заснованог на (западним) правилима“ и бораца за мултиполарност?

СР - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

911.3::327(100)"20"(082)

327(470)"20"(082)

355.48(477)"20"(082)

327(73:477)"20"(082)

РАТ у Украјини : оно што знамо и оно што не знамо : зборник саопштења са националног скупа штампаних у целини 24. фебруар 2023. године / [уредници Небојша Вуковић, Михајло Копана]. - Београд : Институт за међународну политику и привреду : Факултет безбедности Универзитета, 2023 (Београд : БироГраф комп). - 270 стр. : илустр. ; 24 cm

"Зборник је настао у оквиру пројекта Фонда за науку Републике Србије „Идеје“ – Пројекат акцелерације иновација и подстицања раста предузетништва у Републици Србији..."--> Килофон. - Тираж 150. - Стр. 13-14: Од познатог ка непознатом, од непознатог ка познатом – сазнајни лавиринт и рат у Украјини / Бранислав Ђорђевић, Владимир Н. Цветковић. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз сваки рад. - Summaries.

ISBN 978-86-7067-313-7 (ИМПП)

а) Геополитика -- 21в -- Зборници б) Међународни односи -- Русија -- 21в -- Зборници в) Украјина -- Војна историја -- 21в -- Зборници г) САД -- Спољна политика -- Украјина -- 21в -- Зборници

COBISS.SR-ID 119222025

Листа исправки:

У фуснотама на странама 211 и 233, уместо „Рад је настао у оквиру научноистраживачког пројекта „Србија и изазови у међународним односима 2023. године“, који финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије, а реализује Институт за међународну политику и привреду током 2023. године“, треба да стоји „Рад је настао у оквиру пројекта који финансира Фонд за науку Републике Србије у оквиру Програма “ИДЕЈЕ” – Management of New Security Risks – Research and Simulation Development, NEWSIMR&D, #7749151“.